หลักของใจ

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

หลักของใจ

โดย ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

วัดป่าบ้านตาด

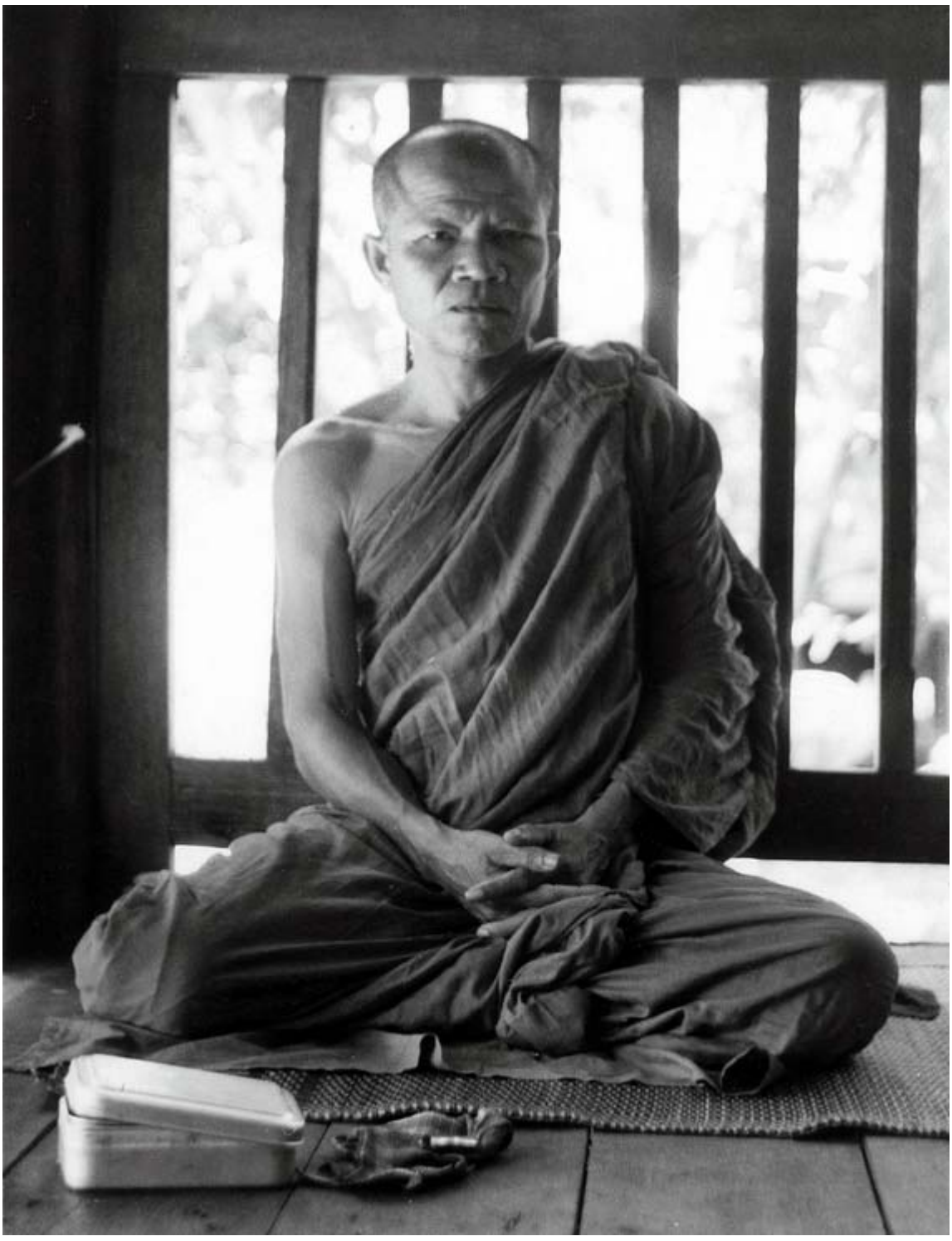

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

สารบัญ

บทที่

๑. ยึดมั่นในพลธรรม ๕

จริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาส / ตั้งสัจอธิษฐาน / ความสงสัย / กิตติศัพท์ของท่าน พระอาจารย์มั่น / ได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่น / มุ่งออกปฏิบัติกรรมฐาน / ไม่ยอมทำลายสัจจะ / สุบินนิมิต / จิตสงบ / จิตเสื่อม

๒. บทธรรมครั้งแรก

ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น / หายสงสัยเรื่องมรรคผลนิพพาน / สุบินนิมิตอีกครั้ง / ปรึกษาครูอาจารย์ / ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจ / สมาทานธุดงควัตร / ไม่ฉันช้อน

๓. กำลังใจและอุบายแนะนำของครูอาจารย์

สภาวะจิตเสื่อม / ทุกข์หนัก / ท่านพระอาจารย์มั่นให้อุบาย / ไม่ถอย จึงตั้งหลักได้ / ควบคุมรักษาจิต / ระลึกถึงพระคุณของท่านพระอาจารย์มั่น

๔. เร่งความเพียร

ภาวนาตลอดรุ่ง / ทุกขเวทนาใหญ่และอุบายพิจารณา / ปัญญาต้องเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สัญญาอดีต / ความรู้สึกอัศจรรย์ / ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจอีกครั้ง / ถูกเตือน / ติดสมาธิ / มารผจญ-ธรรมช่วย

๕. ฝึกจิตบังคับใจ

ต่อสู้กับกิเลส / ถูกจริตกับอดอาหาร / ไม่ฉันนม / บังคับตัวเอง / ภาวนาอย่างเดียว / อยู่ลำพัง / อยู่ที่แร้นแค้น / อยู่สถานที่น่ากลัว / ไม่อยู่ในสถานที่ที่เคยชิน / คุ้ยเขี่ยหากิเลส

๖. มีสมาธิใช้ปัญญา

ติดสมาธิ / สุขในสมาธิเหมือนเนื้อติดฟัน / ปัญญาเริ่มก้าว / ตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เฉย ๆ / หลงสังขาร / กรรมฐาน ๔๐ เป็นได้ทั้งอารมณ์แห่ง

สมถะและวิปัสสนา / ท่านอาจารย์มั่นเพียบทางขันธ์-ท่านเพียบทางจิต / จิตทำงานไม่หยุด / เห็นกายด้วยความจริง / ขุดคุ้ยกิเลส : พิจารณาอสุภะ / ผลจากการพิจารณาอสุภะ / จิตอวิชชา / กำหนดรู้อาการของจิต อย่าหลงตามจิต / ธรรมสังเวชและอุบายธรรม / เพื่อความไม่ประมาท / ทุกข์หนักอีกครั้ง

๗. ธรรมเฉลย-ธรรมอัศจรรย์

งงกับปัญหา / ป่วยหนักอีกครั้ง / แก้ได้ด้วยอริยสัจ / ย้อนกลับวัดดอยฯ / ไม่สงวนจิต / เกิดความสลดสังเวช / ป่วยหนักอีก / ความคิดเมื่อไปเยี่ยมพระป่วย

๘. ผู้พาดำเนิน

ความสำคัญของครูบาอาจารย์ / กว่าจะเป็นวัดป่าบ้านตาด / มาตาปิตุอุปัฏฐานธรรม / ให้การอบรมพระเณรและฆราวาส / เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา / สำหรับผู้ที่ยังตั้งหลักไม่ได้ / ยากที่สุดคือการฝึกคนให้ดี ไม่ลูบหน้าปะจมูก

๙. ธรรมและวินัยเหนือสิ่งอื่นใด

เข้มงวดด้านจิตภาวนา / วัดเป็นสถานที่สงบสงัด / วัดไม่เอนไปตามโลก / มีธุดงควัตรประจำใจ / ยินดีในเสนาสนะป่า / สัลเลขธรรม / ปัจจัย ๔ / เครื่องใช้ไม้สอย / สิ่งก่อสร้าง / ไม่สั่งสม / ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ-เสมอภาค / การช่วยโลก

๑๐. หลวงตาของเรา

ภารกิจ / ธาตุขันธ์และภารกิจ / บำเพ็ญสาธารณกุศล / การนิมนต์ท่านไปเทศน์ / การขอถ่ายภาพ / เรื่องที่อบรมสั่งสอน / การเดินบิณฑบาต / การทำความเพียรอย่างจริงจัง / การฝึกทรมานตัวเอง / เรียนแล้วต้องนำมาปฏิบัติ / อย่าว่าผู้อื่น จงดูตัวเอง / การไปการมาของพระเณร / ไม่อยากให้พระเณรไปไหนมาไหน / ไม่ทำความคุ้นเคย ให้มีสติธรรม / มีสติไม่เกี่ยวเกาะ / สถานที่ที่ควรอยู่ควรไป / สอนตนให้ได้เสียก่อน / อย่าลืมตัว / อย่าติดในลาภสักการะ / เตือนไว้ล่วงหน้า

คำชี้แจง

ก่อนที่ท่านจะอ่านเรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ คณะผู้จัดทำขอชี้แจงว่า การนำเอาเทศน์เกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน มาเรียบเรียงจัดทำหนังสือเล่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ท่านผู้อ่านเกิดแรงบันดาลใจที่จะประกอบความเพียรในทางธรรมอย่างจริงจัง ไม่ท้อถอย เช่นเดียวกับท่านอาจารย์ตลอดจนได้ทราบอุบายวิธีฝึกจิตบังคับใจ เพื่อให้ได้แนวทางการต่อสู้กิเลสเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนไว้ว่า การประกอบความเพียรนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตน จะให้เหมือนครูบาอาจารย์ท่านใดท่านหนึ่งทุกอย่างไม่ได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องใช้วิจารณญาณของตนเองว่าควรจะหนักจะเบาอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับตน

"...ธรรมะพระพุทธเจ้าเป็นอย่างนั้นนะถึงจะแก้กิเลสได้ ไม่ใช่ว่าจะจำมาจากโน้นจากนี้อะไร ถึงจะจำจากครูบาอาจารย์เท่าไรก็เป็นแนวทางต่างหาก ส่วนเจ้าของที่จะทำให้เกิดมีของเจ้าของต้องเป็นเงื่อนหนึ่ง ๆ ของอุบายสติปัญญาของเจ้าของที่จะผลิตขึ้นมาคิดขึ้นมาให้เป็นสมบัติของเจ้าของ ถึงจะแก้กิเลสเจ้าของได้นะ นี่เป็นแนวทางต่างหากที่ครูบาอาจารย์สอนนี่ ให้จำเอาไว้เฉย ๆ แต่เวลาเป็นหน้าที่ของตัวเองแล้ว มันเป็นเรื่องของตัวเองที่จะผลิตจะค้นขึ้นมาทุกสิ่งทุกอย่าง ให้เป็นวงปัจจุบัน ให้เป็นสมบัติของเจ้าของและแก้กิเลสเจ้าของได้ เป็นผลขึ้นมาในขณะนั้น ให้จำให้ดี..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๖๗)

"...ความเพียรจึงควรให้มีเป็นบทเป็นบาทเป็นจังหวะ ที่ควรจะหนักให้หนัก นอกจากเรื่องว่าเบาน่ะมันเป็นของมันเองละ ควรจะหนักก็ให้มันหนักบ้าง นักประกอบความพากเพียรให้ได้เห็นความอัศจรรย์ อย่าให้มีแต่ครูบาอาจารย์ท่านพูดท่านอธิบายเรื่องธรรมเรื่องความมีความเป็นของท่านหรือของธรรมให้ฟังเพียงเท่านั้น ให้ปรากฏในจิตใจของเราประจักษ์เอง มันถึงเชื่ออย่างลึก เชื่ออย่างฝังใจ ถ้าเราได้เห็นได้รู้โดยลำพังตนเองแล้วเรียกว่า **สนฺทิฏฺฐิโก** ประจักษ์ หรือ **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ** ประจักษ์ภายในแล้วจะไม่มีวันลืมเลย นี่การประกอบความพากเพียร..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๗)

“…การอดอาหารต้องให้รู้จักเจ้าของนะ ธาตุขันธ์ของเจ้าของ ต้องรู้เองนะ ให้คนอื่นไปบอกไปแนะไม่เหมาะ คือการอดอาหารนี้มันเป็นอุบายช่วย เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยการแก้กิเลสให้ง่ายขึ้น แต่ไม่ใช่เป็นเรื่องแก้กิเลส คือเวลาไม่อดอาหารมันเป็นอย่างหนึ่ง การภาวนามันไม่สะดวก จิตมันคึกมันคะนอง นี่ละสำคัญกว่าเพื่อน คือธาตุขันธ์มันมีกำลัง และกายมันก็เป็นเครื่องส่งเสริมจิตให้คึกคะนองได้ เมื่อมีกำลังแล้วมันก็ไปหมุนจิตนั่นแหละทำให้คึกคะนองได้ แล้วภาวนาให้สงบมันไม่ยอมสงบ มันดิ้นรน เราจึงต้องพักอาหาร เพื่อให้อาหารน้อยลงไป เมื่ออาหารน้อยลงไป ร่างกายนี่มันก็ไม่หนุนจิต ไม่กวนจิต จิตมันก็ไม่ดีดไม่ดิ้นมากเหมือนตอนที่ธาตุขันธ์มีกำลัง ทีนี้การภาวนาก็ค่อยสงบตัวลงไปได้ง่าย นี่เห็นชัด เพราะฉะนั้นจึงต้องได้อดบ่อย ๆ เพื่อให้ภาวนาละเอียดเข้าไป ๆ ช่วยการภาวนาของเราด้วยการอดอาหาร นี่พูดถึงเรื่องจิตที่ยังไม่สงบ มันสงบได้ง่ายกว่ากัน ถ้าจิตสงบแล้วก็สงบได้ดี ถ้าออกทางด้านปัญญามันก็คล่องตัวนั่นมันเป็นอย่างนั้นนะ

เมื่อการอดจะมากไป เราก็ต้องรู้จักเราเอง การผ่อนผันสั้นยาวในตัวเอง จะให้คนอื่นไปบอกมันไม่ถูกนะ เจ้าของต้องรู้ในเจ้าของเอง จะสมกับว่าปฏิบัติเพื่อความฉลาด หาความฉลาด ก็ต้องให้รู้วิธีใดก็ดี มันอยู่กับตัวแท้ ๆ นี่ อุบายวิธีเหล่านี้ ถ้ามันจะหนักมากไปเราก็ผ่อนมันได้นี่…”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๐๘)

คำนำ

โลกเราทุกวันนี้มีแต่ความวุ่นวาย หาความสงบสุขมิได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่ปล่อยใจไปตามอำนาจของราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ใจไม่มีหลักมีเกณฑ์ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"ธรรมดาของจิตที่มีกิเลส พอมีอะไรมายั่วนิด ๆ ส่งเสริมนิด ๆ มันเป็นบ้าไปทันที ทันควันทีเดียวแหละ นี่ไม่ว่าใจใคร ว่าให้ใจเราใจท่านที่อยู่ด้วยกัน และรู้อยู่ด้วยกันนี่แหละ มันลืมตัวตรงนี้ เพราะจิตไม่มีหลัก...."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๓)

"...ถ้าใจมีหลักมีเกณฑ์ การปฏิบัติย่อมมีหลักมีเกณฑ์ ใจเป็นหลักใหญ่ของการปฏิบัติ ถ้าจิตมีหลักแล้วเป็นยังไงก็ไม่หวั่นไม่ไหว

เราจึงถือหลักใจเป็นสำคัญ ข้อปฏิบัติถ้าใจไม่มีหลักก็หาหลักเกณฑ์ไม่ได้ ถ้าใจเป็นหลักอยู่แล้วการปฏิบัติย่อมเป็นหลักเป็นเกณฑ์สม่ำเสมอ จิตมีหลักย่อมไม่ฝ่าฝืนเหตุผลอรรถธรรม..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๖)

"...ผู้นำที่มีใจเป็นหลักและแนะนำสั่งสอนผู้มาอยู่อาศัยด้วยการอบรมให้การศึกษาก็เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่แน่ใจตายใจได้ ถ้าหลักใจไม่มี คนอื่นก็ไม่เกิดประโยชน์ ตัวเองก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากนั้น ยังจะเป็นความเสื่อมเสียแก่ตนเองอีก ไม่ใช่ของดี ผู้นำคนอื่น ตัวเองต้องมีหลักเกณฑ์เครื่องนำทาง คนอื่นจึงจะได้รับประโยชน์ด้วย..."

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๑๔๕)

"...ครูบาอาจารย์องค์ใดที่ท่านดำเนินมาเป็นสรณะของพวกเราในวงปัจจุบันนี้ก็ได้เคยศึกษากับท่านมาพอประมาณ องค์ใดก็เดนตายกันทั้งนั้น ฟังแล้วลืมไม่ลง เพราะเป็นอุบายที่เด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ที่ท่านนำมาใช้ กิเลสไม่ตายท่านก็ตาย นั่นฟังซิ แต่สุดท้ายกิเลสตายท่านยัง ครองวิมุตติธรรม วิมุตติจิตภายในจิตใจ เพราะความผาดโผนโจน

ทะยานกับกิเลส ท่านไม่มีความท้อถอยอ่อนแอ ท้อแท้เหลวไหลเหมือนเรา ๆ ท่าน ๆ ที่เป็นอยู่เวลานี้ ให้ยึดมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ ถ้าเราอยากชนะ…”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๗)

ท่านอาจารย์ได้บำเพ็ญเพียรโดยไม่ท้อถอย ยอมสละตาย ไม่ยอมแพ้กิเลส โดยใช้อุบายต่าง ๆ ต่อสู้ จนกระทั่งได้มาอบรมสั่งสอนศิษย์อยู่ ณ วัดป่าบ้านตาดในปัจจุบันนี้ ท่านได้เทศน์อบรมสั่งสอนทั้งพระภิกษุสามเณรและฆราวาส ซึ่งได้มีการถอดเทปและนำบางส่วนมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำนวนถึง ๒๓ เล่ม แจกจ่ายให้บรรดาสานุศิษย์ได้ศึกษาเป็นเวลานานเกือบ ๔๐ ปีแล้ว บรรดาศิษย์จึงมีความคิดที่จะรวบรวมเทศน์ของท่านอาจารย์ และคัดส่วนที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญความเพียรของท่านอาจารย์อันประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มาประมวลกันเป็นเรื่อง “หลักของใจ” เพื่อศิษย์ทั้งหลายจักได้ศึกษาและยึดถือเป็นแบบอย่าง เพื่อสร้างหลักของใจที่มั่นคงและให้มีสติและกำลังใจเข้มแข็งต่อสู้กับกิเลสในยามที่เกิดความอ่อนแอ ท้อแท้เบื่อหน่าย หรือเพลิดเพลินไปตามอำนาจของกิเลส

การจัดทำหนังสือเล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านพระสุดใจ ทันตมโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ได้สละเวลาอันมีค่าของท่านให้คำแนะนำปรึกษา รวบรวมบางตอน และเขียนเพิ่มเติมบางตอนให้ ตรวจแก้ไขและตั้งชื่อหัวข้อบางหัวข้อให้ จึงกราบขอบพระคุณท่านพระสุดใจ ทันตมโน ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เนื่องจากการจัดทำหนังสือนี้ใช้วิธีคัดเอาบางตอนจากหนังสือเทศน์ของท่านอาจารย์หลาย ๆ เล่มมาปะติดปะต่อเรียงลำดับเอาตามความเข้าใจของผู้รวบรวมเอง ดังนั้น จึงอาจมีข้อผิดพลาดได้ หากมีสิ่งใดผิดพลาดและไม่เหมาะสม ผู้รวบรวมจัดพิมพ์ขอกราบขอขมาต่อท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ที่เคารพบูชายิ่งของบรรดาศิษย์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย และผู้รวบรวมขอน้อมรับผิดนี้ไว้แต่ผู้เดียว

ศิษย์ทั้งหลายขอถวายอานิสงส์ของการจัดพิมพ์หนังสือนี้เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และเพื่อบูชาพระคุณของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ผู้ได้อุทิศกายใจและถวายชีวิตเพื่อเผยแผ่ศาสนธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากมาเป็นเวลานานเกือบ ๔๐ ปีแล้ว ขอท่านอาจารย์เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ยิ่งยืนนาน อยู่เป็นหลักใจและร่มโพธิ์ร่มไทรแก่บรรดาศิษย์ที่หวังยึดเหนี่ยวเกาะในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตลอดชั่วนิรันดร์

-๑-
ยึดมั่นในพลธรรม ๕

ธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนไว้แก่บรรดาศิษย์อยู่เสมอ ได้แก่ พลธรรม ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยให้เหตุผลว่า

"... ผู้ไม่ห่างเหินจากธรรมเหล่านี้ ไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ขาดทุนและล่มจม เป็นผู้มีความหวังความเจริญก้าวหน้าไปโดยลำดับ..."

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๗๓)

เมื่อได้อ่านเทศน์ของท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ซึ่งท่านได้แสดงไว้ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ เป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว ก็พอจะประมวลได้ว่า ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ดำเนินชีวิตของท่านโดยยึดมั่นในพลธรรม ๕ นี้อย่างเด็ดเดี่ยวจริงจัง ดังได้รวบรวมเรื่องราวไว้ดังนี้

จริงจังตั้งแต่เป็นฆราวาส

"...แต่ว่าเรามันนิสัยจริงจังแต่เป็นฆราวาสมาแล้ว เวลาบวชก็ตั้งใจบวชเอาบุญเอากุศลจริง ๆ และพร่ำสอนตัวเองว่า บัดนี้เราบวชแล้ว พ่อแม่ไม่ได้มาคอยติดสอยห้อยตาม คอยตักคอยเตือนเราอีกเหมือนแต่ก่อนแล้วนะ แม้เวลานอนหลับก็ไม่มีใครมาปลุกนะ แต่บัดนั้นมาก็ทำความเข้าใจกับตัวเองราวกับว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** นะอย่างนั้นแหละ

แต่ก่อนเราจะไปไหนแต่เช้า ๆ ส่วนมากมีแต่บอกแม่ให้ปลุกว่า พรุ่งนี้เช้าจะออกไปธุระแต่เช้า แม่ก็ปลุกแต่เช้าแล้วก็ไป แล้วก็ล้มนอนตูมเหมือนตาย ทอดอาลัยหมดเพราะคิดแล้วว่าแม่จะปลุก ไม่สนใจเรื่องการตื่นนอน พอถึงเวลาแม่ก็ปลุกเอง ทีนี้แม่คงจะเห็นอย่างนั้นจึงเป็นห่วงในเวลาไปบวช เพราะผิดกันกับพี่ชาย สำหรับพี่ชายว่าพรุ่งนี้เช้าให้แม่ปลุก แต่แม่ยังไม่ได้ปลุกเขากลับตื่นเสียก่อน ไปก่อนแล้ว

พอก้าวออกจากบ้านเข้าวัดก็เตือนตัวเองทันที เอาละนะ ที่นี่ไม่มีใครจะตามแนะนำตักเตือนเรา ตลอดถึงการหลับการตื่นไม่มีใครปลุกละนะ เราต้องเป็นเราเต็มตัว ตั้ง

แต่บัดนี้ไปไม่หวังพึ่งพ่อแม่ดังแต่ก่อนอีกแล้ว เรียนหนังสือตีสองบ้างตีสามบ้างเป็นประจำ ตีห้าบ้างเป็นบางคืน ตีห้าก็สว่าง เดือนมิถุนายน กรกฎาคม พอสว่างก็ลงทำวัตร แต่เช้าก่อนแล้วจึงค่อยออกบิณฑบาต มันตื่นทันทำวัตรเช้า ดูซิ ผมก็แปลกเหมือนกันนะ มันตั้งท่าของมันอย่างจริงจังไม่เคยพลาดเลย จะนอนตีสองตีสามตีสี่ เรื่องทำวัตรนั้น ทันทุกวัน ในเวลาพรรษานี้ตั้งสัจอธิษฐานไว้เลยว่าจะไม่ให้ขาดทั้งเช้าทั้งเย็น การทำวัตร และกราบเรียนท่านพระครูไว้ด้วย หากว่าท่านสั่งให้เราไปในที่นิมนต์ ว่าให้ท่านรอจนเรากลับมาถึงค่อยทำวัตร เราขอท่านไว้อย่างนั้น นี่หมายถึงทำวัตรส่วนรวม ส่วนที่กุฏิเราทำอีกทีหนึ่ง นี่เราอธิษฐานไว้เป็นส่วนรวม ทำวัตรส่วนรวมไม่ให้ขาดทั้งเช้าและเย็นในพรรษา…”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๘–๑๑๙)

ตั้งสัจอธิษฐาน

ท่านได้เล่าต่อไปว่าพอบวชแล้วกลับไม่คิดจะสึก เพราะมีความซาบซึ้งในธรรมะของพระพุทธเจ้า

“…เวลาบวชแล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติ ตั้งหน้าตั้งตาเรียนหนังสือ นี่เล่าเป็นคติให้หมู่เพื่อนฟังเรื่องความจริงจัง เรียน ๆ จริง ๆ ไม่ถอย แต่สำคัญที่เรียนธรรมะไปตรงไหนมันสะดุดใจ เอ๊ะ ๆ ชอบกล ๆ เข้าไปเรื่อย ๆ ธรรมก็เข้ากับเราซึ่งเป็นคนจริงอยู่แล้วได้ง่าย ธรรมะเป็นของจริงอยู่แล้ว กับนิสัยจริงก็เลยเข้ากันได้สนิท เอ๊ะ ชอบกล ๆ

เวลาอ่านพุทธประวัติและอ่านสาวกประวัติเข้าไปอีก โอ้โฮ ทีนี้ใจหมุนติ้ว ๆ นั่นแลเรื่องที่จะอยู่ไปได้ เรื่องภายนอกก็ค่อยจืดไปจางไป ๆ เรื่องธรรมะก็หมุนติ้ว ๆ ดูดดื่มเข้าไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้ตั้งสัจอธิษฐานเวลาเรียนหนังสือว่า จบเปรียญสามประโยคแล้วเราจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่มีข้อแม้ไม่มีเงื่อนไข เพราะอยากพ้นทุกข์เหลือกำลัง พูดง่าย ๆ อยากเป็นพระอรหันต์นั่นเอง เห็นพระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์ สาวกทั้งหลายออกมาจากสกุลต่าง ๆ สกุลพระราชา มหาเศรษฐี กุฎุมพี พ่อค้า ประชาชน ตลอดคนธรรมดา องค์ไหนออกมาจากสกุลใดก็ไปบำเพ็ญในป่าในเขา หลังจากได้รับพระโอวาทจากพระพุทธเจ้าแล้ว เดี๋ยวองค์นั้นสำเร็จพระอรหันต์อยู่ที่นั่น องค์นั้นสำเร็จอยู่ในป่านั้น อยู่ในเขาลูกนั้น อยู่ในทำเลนี้ มีแต่ที่สงบสงัด

การประกอบความพากเพียรของท่านทำอย่างเอาจริงเอาจัง เป็นเนื้อเป็นหนัง เอาเป็นเอาตายเข้าว่าจริง ๆ ท่านไม่ทำเหลาะ ๆ แหละ ๆ เล่น ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ เหมือน

อย่างเราทั้งหลายทำกัน ผลของท่านแสดงออกมาเป็นความอัศจรรย์ เป็นพระอรหันต์วิเศษ ๆ นี่ละมันถึงใจ…”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๙–๑๒๐)

ความสงสัย

“…เกิดความเชื่อเลื่อมใสขึ้นมาและคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นเช่นนั้นด้วย แต่วิธีบำเพ็ญเพื่อเป็นเช่นนั้นจะบำเพ็ญอย่างไร? ธรรมคือปฏิปทาเครื่องดำเนินซึ่งจะชักจูงจิตใจให้เป็นไปเพื่อธรรมขั้นสูงคือการตรัสรู้ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายนั้น บัดนี้จะสามารถผลิตผลให้เป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ หรือจะเป็นโมฆะและกลายเป็นความลำบากแก่ตนผู้ปฏิบัติไปเปล่า ๆ หรือหากจะมีผลเช่นนั้นอยู่อย่างสมบูรณ์ตามสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว นี้เป็นความสงสัยเบื้องต้น แต่ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ดี พระสาวกตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ดี รู้สึกเชื่อมั่นอย่างเต็มใจตามวิสัยของปุถุชน

สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ตนอยู่ในระยะเริ่มต้นนี้ก็คือ ความสงสัยว่าปฏิปทาที่เราดำเนินตามท่านจะบรรลุถึงจุดที่ท่านบรรลุหรือไม่ หรือว่าทางเหล่านี้จะกลายเป็นขวากเป็นหนามไปเสียหมด หรือจะกลายเป็นอื่นจากนิยยานิกธรรม ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายดำเนินไปตามทางสายนี้แล้วถึงแดนแห่งความเกษม นี่เป็นความสงสัยปฏิปทาฝ่ายเหตุ ฝ่ายผลก็ให้มีความสงสัย ว่าเวลานี้มรรคผลนิพพานจะมีอยู่เหมือนครั้งพุทธกาลหรือไม่ ความสงสัยที่ฝังอยู่ภายในใจทั้งนี้ไม่สามารถจะระบายให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟังได้ เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีใครสามารถแก้ไขความสงสัยนี้ให้สิ้นซากไปจากใจได้…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑)

กิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่น

“….นี่ละจึงเป็นเหตุให้มีความสนใจและมุ่งหวังที่จะพบท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ แม้จะยังไม่เคยพบเห็นท่านมาก่อนเลยก็ตาม แต่เคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านฟุ้งขจรมาจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลานานแล้ว ว่าท่านเป็นพระสำคัญรูปหนึ่ง โดยมากผู้ที่มาเล่าเรื่องของท่านให้ฟังนั้นจะไม่เล่าธรรมขั้นอริยภูมิธรรมดา แต่จะเล่าถึงขั้นพระอรหัตภูมิของท่านทั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้มั่นใจว่า เมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนให้เต็ม

ภูมิคำสัตย์ของตนที่ตั้งไว้แล้ว อย่างไรเราจะต้องพยายามออกปฏิบัติและไปอยู่สำนักของท่าน และศึกษาอบรมกับท่าน เพื่อจะตัดข้อข้องใจสงสัยที่ฝังใจอยู่ขณะนี้ให้จงได้ …”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๑–๒๒๒)

ได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่น

“…พอเดินทางไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ก็เผอิญท่านพระอาจารย์มั่นถูกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จังหวัดอุดรธานี อาราธนานิมนต์ท่านให้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ท่านกำลังเดินทางออกจากที่วิเวกมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ไล่เลี่ยกันกับทางนี้ไปถึง พอได้ทราบว่าท่านมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงเท่านั้น ก็เกิดความยินดีเป็นล้นพ้น ตอนเช้าไปบิณฑบาตกลับมาได้ทราบจากพระเล่าให้ฟังว่า เช้านี้ท่านพระอาจารย์มั่นออกบิณฑบาตสายนี้และกลับมาทางเดิม ดังนี้ก็ยิ่งเป็นเหตุให้มีความสนใจใคร่อยากจะพบเห็นท่านมากขึ้น จะไม่พบซึ่ง ๆ หน้าก็ตาม แต่ขอให้พบเห็นท่านจะเป็นที่พอใจ ก่อนที่ท่านจะออกเดินทางไปจังหวัดอุดรธานี

พอวันรุ่งขึ้นเช้าก่อนท่านออกบิณฑบาต เราก็รีบไปบิณฑบาตแต่เช้าก่อนท่าน แล้วกลับมาถึงกุฏีก็คอยสังเกตตามเส้นทางที่ท่านจะผ่านมาตามที่ได้สอบถามกับพระไว้แล้ว ไม่นานก็เห็นท่านมา จึงรีบเข้าไปในห้องกุฏี แล้วค่อยสอดสายตาออกดูท่านภายในห้องอย่างลับ ๆ ด้วยความหิวกระหายอยากพบท่านมาเป็นเวลานาน ก็ได้เห็นท่านมาจริง ๆ เกิดความเลื่อมใสในท่านขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ว่าเราไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ ได้เห็นพระอรหันต์ในคราวนี้เสียแล้ว ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครบอกว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ แต่ใจเรามันหยั่งเชื่อแน่วแน่ลงไปอย่างนั้น พร้อมทั้งความปีติยินดีจนขนพองสยองเกล้าอย่างบอกไม่ถูกในขณะที่ได้เห็นท่าน ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ไม่ได้มองเห็นเราด้วยตาเนื้อ คราวนั้นท่านพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงไม่กี่วันก็ออกเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีกับคณะลูกศิษย์ของท่าน…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

มุ่งออกปฏิบัติกรรมฐาน

"....ความสัตย์ที่เคยตั้งต่อตนเองนั้น คือฝ่ายบาลีขอให้จบเพียงเปรียญ ๓ ประโยคเท่านั้น ส่วนนักธรรมแม้จะไม่จบชั้นก็ไม่ถือเป็นปัญหา พอสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคแล้วจะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียว จะไม่ยอมศึกษาและสอบประโยคต่อไปเป็นอันขาด นี่เป็นคำสัตย์ที่เคยตั้งไว้ ฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนจึงมุ่งเพื่อเปรียญ ๓ ประโยค แต่จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่ทราบได้ การสอบเปรียญตกอยู่ถึง ๒ ปี ปีที่สามจึงสอบได้ แม้ฝ่ายนักธรรมที่เรียนและสอบยังไม่จบชั้นก็พลอยได้ตามกันไปจนจบชั้น เพราะเรียนและสอบควบกันไป..."

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒)

ไม่ยอมทำลายสัจจะ

"...เราพยายามเรียนหนังสืออยู่ที่วัดเจดีย์หลวง พอสอบเปรียญได้ก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหน้าออกปฏิบัติกรรมฐานตามคำสัตย์ที่ตั้งไว้ แต่ถูกผู้ใหญ่สั่งให้อยู่ที่นั่นด้วยความเมตตาหวังอนุเคราะห์ทางด้านปริยัติ พยายามหาทางหลีกออกเพื่อปฏิบัติตามความตั้งใจและคำสัตย์ที่ตั้งไว้แล้ว เพราะคิดว่าคำสัตย์ได้สิ้นสุดแล้วในขณะที่สอบเปรียญได้ เราจะเรียนและสอบประโยคต่อไปอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด ตามปกตินิสัยรักความสัตย์มาก ถ้าได้ตั้งคำสัตย์ลงคราวไหนแล้ว จะไม่ยอมทำลายคำสัตย์นั้น แม้ชีวิตก็ไม่รักเท่าคำสัตย์ นี่อย่างไรจะพยายามออกปฏิบัติให้จนได้ เผอิญในระยะนั้นพระผู้ใหญ่ที่เป็นอาจารย์ถูกนิมนต์ไปต่างจังหวัด เราก็พอมีโอกาสปลีกตัวออกจากกรุงเทพฯ ได้ในเวลานั้น หากว่าท่านยังอยู่ที่นั้นจะหาทางออกยาก เพราะท่านก็เป็นเจ้าบุญเจ้าคุณเหนือกระหม่อมเราอยู่ อาจจะเกรงอกเกรงใจท่านและหาทางออกได้ยาก..."

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๒–๒๒๓)

สุบินนิมิต

"...พอเห็นเป็นโอกาสดีตอนกลางคืนก็เข้านั่งตั้งสัจจาธิษฐานขอบันดาลจากพระธรรม เพื่อเป็นการสนับสนุนความแน่ใจในการออกคราวนี้ เมื่อทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ในคำอธิษฐานนั้นมีความมุ่งหมายว่า ถ้าจะได้ออกปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้ตั้งคำสัตย์โดยความสะดวกด้วย ออกไปแล้วจะได้สมความปรารถนาด้วย ขอให้นิมิตที่แปลก

ประหลาดแสดงขึ้นในคืนวันนี้ จะแสดงขึ้นทางด้านภาวนาหรือด้านความฝันก็ได้ แต่ถ้าจะไม่ได้ออกปฏิบัติก็ดี ออกไปแล้วไม่สมหวังก็ดี นิมิตที่แสดงขึ้นมานั้น ขอจงแสดงเหตุที่ไม่สมหวังและไม่เป็นที่พอใจ แต่ถ้าเป็นด้วยความสมหวังเมื่อออกไปแล้ว ขอให้เป็นนิมิตที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ยิ่งแสดงขึ้นมาในคืนวันนี้

จากนั้นก็นั่งภาวนาต่อไป ก็ไม่ปรากฏว่ามีนิมิตใด ๆ มาผ่านในระยะที่นั่งอยู่เป็นเวลานาน ก็หยุดและพักผ่อน ขณะที่หลับลงไปปรากฏว่าได้เหาะขึ้นไปบนอากาศสูง และในขณะที่เหาะนั้นได้เหาะขึ้นจากพระนครหลวง แต่ไม่ใช่พระนครหลวงกรุงเทพฯ เรา จะเป็นนครหลวงอะไรก็ไม่ทราบ กว้างสุดสายหูสายตา และเป็นนครหลวงที่สวยงามมาก เหาะรอบพระนครนั้นสามรอบแล้วก็กลับลงมา พอกลับมาถึงที่ก็ตื่นขึ้นมา เป็นเวลาสี่นาฬิกาพอดี จึงรีบลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอิ่มเอิบภายในอกในใจ เพราะขณะที่เหาะไปรอบ ๆ พระนครหลวงนั้น ได้เห็นสิ่งที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์หลายประการ ซึ่งไม่สามารถจะนำมาพรรณนาให้ฟังโดยทั่วถึงได้

ขณะที่ตื่นขึ้นมาก็ตื่นด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสและยินดีในนิมิตเป็นอันมาก ทั้งเกิดความคิดขึ้นในเวลานั้นว่า อย่างไรเราต้องสมหวังแน่นอน เพราะนิมิตประเภทอัศจรรย์เช่นนี้เราไม่เคยปรากฏตั้งแต่กาลไหน ๆ มา เพิ่งจะมาปรากฏในคืนวันนี้เท่านั้น ทั้งสมกับเจตนาที่เราตั้งไว้ในคำอธิษฐานด้วย คืนนี้รู้สึกเป็นของอัศจรรย์ยิ่งในนิมิตของเรา พอฉันจังหันเสร็จก็ถือโอกาสเข้าไปนมัสการกราบลาพระมหาเถระที่เป็นผู้ใหญ่ในวัดนั้น ท่านก็ยินดีอนุญาตให้ไปได้....” (รวมเวลาศึกษาทางปริยัติอยู่ ๗ พรรษา)

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๓–๒๒๔)

จิตสงบ

“...ตอนปฏิบัติทีแรกก็เอาจริงเอาจัง และนิสัยเรามันจริงด้วยไม่ใช่เล่น ๆ หยอก ๆ ถ้าปักลงตรงไหนแล้วต้องเป็นอย่างนั้น พอออกปฏิบัติแล้วมีหนังสือปาฏิโมกข์พกเล่มเดียวเท่านั้นติดย่ามไป คราวนี้จะเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มเหตุเต็มผล เอาเป็นเอาตายเข้าว่าเลย อย่างอื่นไม่หวังทั้งหมด หวังความพ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น จะพ้นทุกข์ในชาตินี้แน่นอน ขอแต่ท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ชี้แจงให้เราทราบเรื่องมรรคผลนิพพานว่ามีอยู่จริงเท่านั้น เราจะมอบกายถวายชีวิตต่อท่านผู้นั้น และมอบกายถวายชีวิตต่ออรรถต่อธรรมด้วยข้อปฏิบัติ อย่างไม่ให้มีอะไรเหลือหลอเลย ตายก็ตายไปกับข้อปฏิบัติ ไม่ได้ตายด้วยความถอยหลัง จิตปักลงเหมือนหินหัก

ออกมาทีแรกก็มาจำพรรษาโคราช อำเภอจักราช (ปีนั้นเป็นพรรษาที่ ๘) ก็เร่งความเพียรตั้งแต่มาถึงทีแรก ไม่นานจิตก็ได้ความสงบ เพราะทำทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมทำงานอะไรทั้งนั้นนอกจากงานสมาธิภาวนาเดินจงกรมอย่างเดียว ตามประสาของคนล้มลุกคลุกคลานนั่นแหละ จิตก็สงบได้ ก็เร่งใหญ่เลย…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๐)

จิตเสื่อม

“…ระยะต่อมาพระผู้ใหญ่จะให้เข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯอีก และท่านอุตส่าห์เมตตาตามมาสั่ง แล้วก็เลยไปต่างจังหวัด ขากลับมาท่านจะให้ไปกรุงเทพฯ ด้วย เรารู้สึกอึดอัดใจ จากนั้นเราก็เดินทางมาจังหวัดอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ใจที่มีความเจริญในทางด้านสมาธิ ก็ปรากฏว่าเสื่อมลงที่บ้านตาดซึ่งเป็นบ้านเกิดของตน การเสื่อมทั้งนี้เนื่องจากทำกลดคันหนึ่งเท่านั้น และการมาอยู่บ้านตาดก็ยังไม่ถึงเดือนเต็ม จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทดีเหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ พอเห็นท่าไม่ดี จะฝืนอยู่ไปก็ต้องขาดทุน จึงรีบออกจากที่นั้นทันที ตอนนั้นสมาธิก็ดีไม่ใช่เล่นเหมือนกันนะ แน่นปึ๋งเลยเทียว เริ่มแน่ใจว่ามรรคผลนิพพานมีแล้วเพราะจิตแน่นปึ๋ง ไม่สะทกสะท้านกับอะไร แม้ขนาดนั้นก็ยังเสื่อมได้แค่ทำกลดคันเดียวเท่านั้น…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔)

<<สารบัญ

-๒-
บทธรรมครั้งแรก

การเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์ของท่านอาจารย์นั้น ท่านได้เสาะหามามาก แต่ผลสุดท้ายท่านก็ได้ท่านพระอาจารย์มั่นมาเป็นครูอาจารย์ ท่านได้เทศน์ไว้ว่า

"...การที่เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ที่เป็นที่แน่ใจและปรากฏเป็นความอบอุ่นขึ้นมาภายในตนนั้นเป็นสิ่งที่หาได้ยาก เสาะแสวงเสียแทบล้มแทบตาย ดีไม่ดีไม่เจอเลยล้มเหลวไปเฉย ๆ ต่อหน้าต่อตาเรา เพราะสิ่งตอบแทนความมุ่งหวังของเราความมุ่งหมายของเราไม่มี ถึงมีเราก็ไม่พบไม่เจอท่านเสีย ผลประโยชน์นี้ก็ล้มเหลวไปได้ ดังที่ผมได้เคยพูดเสมอว่า เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์นั้น ผมน่ะเสาะแสวงหามากต่อมาก เพราะเราไม่ได้ตั้งความมุ่งหมายไว้อย่างธรรมดา ๆ แม้จะตัวเท่าหนูนี้ก็ตาม การตั้งความมุ่งหมายไว้ภายในใจนี้ตั้งไว้อย่างสูงสุดทีเดียว คือวิมุตติหลุดพ้นเท่านั้น..."

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๘๔)

"...ผมนี่จะว่านักล่าอาจารย์ก็ถูก มันเข้าหมด ทั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ เพราะฉะนั้นถึงพูดได้ เรื่องปริยัติก็พูดได้เรื่องปฏิบัติก็พูดได้ เพราะเคยเข้าเคยอยู่ทั้งนั้น ไม่ว่าวัดราษฎร์วัดหลวงอะไร วัดใหญ่วัดน้อย ได้ไปอยู่หมดก็รู้ซิ ออกมาทางป่าก็เหมือนกัน สำนักไหนผมก็ไป ครูบาอาจารย์ยิ่งมีชื่อโด่งดังเท่าไรยิ่งบุกเข้าไป..."

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๓๙๐)

เมื่อได้พบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก และได้ฟังบทธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก ก็เกิดความเชื่อเลื่อมใสทันที เรื่องนี้ท่านได้เล่าไว้ดังนี้

ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น (ในพรรษาที่ ๙)

"...การจากนครราชสีมามาจังหวัดอุดรคราวนี้ จุดประสงค์ก็เพื่อจะมาให้ทันท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ อุดรธานี แต่ก็มาไม่ทันท่าน เพราะท่านถูกนิมนต์ไปจังหวัดสกลนครเสียก่อน จึงเลยไปพักอยู่ที่วัดทุ่งสว่าง จังหวัด

หนองคาย ประมาณสามเดือนกว่า พอถึงเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ (พรรษาที่ ๙) ก็ออกเดินทางจากหนองคายไปจังหวัดสกลนคร และเดินทางต่อไปถึงวัดท่านพระอาจารย์มั่นที่ตั้งอยู่บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร พอไปถึงวัดพบท่านกำลังเดินจงกรมอยู่เวลาโพล้เพล้ (จวนมืด) ท่านก็ถามว่า “ใครมา” ก็กราบเรียนถวายท่าน จากนั้นท่านก็ออกจากทางจงกรมขึ้นไปบนศาลา เพราะท่านพักอยู่ในห้องบนศาลานั้น ท่านก็ทักทายปราศรัยด้วยความเมตตาและเอ็นดูคนที่แสนโง่ไปหาท่าน…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔)

ท่านอาจารย์ได้เล่าว่าเป็นจังหวะเหมาะพอดีที่ท่านจะได้อยู่กับหลวงปู่มั่น

“… พอไปถึงหลวงปู่มั่นเท่านั้นละ ไม่อยากได้ยินเลยคำที่ว่าที่นี่เต็มแล้ว รับไม่ได้แล้ว กลัวว่าหัวอกจะแตก ถึงขนาดนั้น เรายังไม่ลืมนะ คำพูดของท่าน คำนั้นเป็นสด ๆ ร้อน ๆ ว่า ‘นี่พอดีนะนี่ เมื่อวานนี้ท่านเนตรไปจากนี้ แล้ววันนี้ท่านมหาก็มา ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้อยู่ กุฏิไม่ว่าง’ นั่นฟังซิ ท่านพูด อู๋ย มันเสียวจะตาย เข้าถึงหัวตับโน่นน่ะ ทั้ง ๆ ที่จะได้อยู่อยู่นะ ฟังซิ…”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๐)

“…และท่าน (พระอาจารย์มั่น) ได้แสดงธรรมให้ฟัง ในบทธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังในคืนวันที่ไปถึงทีแรกนั้น จะนำใจความย่อเท่าที่จำได้มาเล่าให้ท่านผู้ฟังทราบและเป็นบทธรรมที่ฝังลึกอยู่ภายในใจจนบัดนี้ว่า ‘ท่านมหาก็นับว่าเรียนมาพอสมควร จนปรากฏนามเป็นมหา ผมจะพูดธรรมให้ฟังเพื่อเป็นข้อคิด แต่อย่าเข้าใจว่าผมประมาทธรรมของพระพุทธเจ้านะ เวลานี้ธรรมที่ท่านเรียนมาได้มากได้น้อย ยังไม่อำนวยประโยชน์ให้ท่านสมภูมิที่เป็นเปรียญ นอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการภาวนาของท่านในเวลานี้เท่านั้น เพราะท่านจะอดเป็นกังวลและนำธรรมที่เรียนมานั้นเข้ามาเทียบเคียงไม่ได้ในขณะที่ทำใจให้สงบ

ดังนั้นเพื่อความสะดวกในเวลาจะทำความสงบให้แก่ใจ ขอให้ท่านที่จะทำใจให้สงบยกบูชาไว้ก่อนในบรรดาธรรมที่ท่านได้เรียนมา ต่อเมื่อถึงกาลที่ธรรมซึ่งท่านเรียนมาจะเข้ามาช่วยสนับสนุนให้ท่านได้รับประโยชน์มากขึ้นแล้ว ธรรมที่เรียนมาทั้งหมดจะวิ่งเข้ามาประสานกันกับทางด้านปฏิบัติ และกลมกลืนกันได้อย่างสนิท ทั้งเป็นธรรมแบบพิมพ์ ซึ่งเราควรจะพยายามปรับปรุงจิตใจให้เป็นไปตามนั้น แต่เวลานี้ผมยังไม่

อยากจะให้ท่านเป็นอารมณ์กับธรรมที่ท่านเล่าเรียนมา อย่างไรจิตจะสงบลงได้หรือจะใช้ปัญญาคิดค้นในขันธ์ ก็ขอให้ท่านทำอยู่ในวงกายนี้ก่อน เพราะธรรมในตำราท่านชี้เข้ามาในขันธ์ทั้งนั้น แต่หลักฐานของจิตยังไม่มี จึงไม่สามารถนำธรรมที่เรียนมาจากตำราน้อมเข้ามาเป็นประโยชน์แก่ตนได้ และยังจะกลายเป็นสัญญาอารมณ์คาดคะเนไปที่อื่นจนกลายเป็นคนไม่มีหลัก เพราะจิตติดปริยัติในลักษณะไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ขอให้ท่านนำธรรมที่ผมพูดให้ฟังไปคิดดู ถ้าท่านตั้งใจปฏิบัติไม่ท้อถอย วันหนึ่งข้างหน้าธรรมที่กล่าวนี้จะประทับใจท่านแน่นอน'…"

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๔–๒๒๕)

หายสงสัยเรื่องมรรคผลนิพพาน

"…เรารู้สึกเกิดความเชื่อเลื่อมใสท่านทันทีที่ได้เห็นองค์ของท่านชัดเจนในคืนวันนั้น เพราะทั้งความเชื่อในธรรมที่ท่านเมตตาแสดงให้ฟัง และท่านก็อนุเคราะห์รับไว้ให้อยู่ในสำนักของท่านตลอดมา เราก็อยู่กับท่านด้วยความพอใจจนบอกไม่ถูก แต่อยู่ด้วยความโง่เง่าอย่างบอกไม่ถูกอีกเหมือนกัน เฉพาะองค์ท่านรู้สึกมีเมตตาธรรมานุเคราะห์ทุกครั้งที่เข้าไปหา"

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

"… ท่านชี้แจงแสดงเรื่องอะไร ไม่ว่าดูท่านทางตาฟังท่านทางหู อะไรไม่มีคลาดมีเคลื่อนจากหลักธรรมหลักวินัย พูดอะไรตรงไปตรงมาเป๋งๆ ใจออกอุทานว่า โอโห นี่ละอาจารย์ของเรา การแสดงเรื่องมรรคผลนิพพานไม่รู้ท่านเอามาจากไหน ไม่ได้มีคำว่าเห็นจะ-เห็นจะ เพราะถอดออกมาจากใจท่านแท้ๆ ที่ท่านรู้ท่านเห็นท่านปฏิบัติมาอย่างไร เหมือนอย่างว่านี่น่าๆ อยู่อย่างนั้น เห็นหรือไม่เห็น รู้หรือไม่รู้ นี่น่ามรรคผลนิพพานอยู่ที่ไหน อยู่ที่นี่ๆ จิตมันก็ฝังลึกฝังจริงๆ เหมือนกับท้าทายอยู่ตลอดเวลา ในการแสดงด้วย ท้าทายความจริงจังของท่าน ท้าทายด้วยความจริงของธรรมด้วย

ความจริงจังของท่านก็หมายถึงท่านเป็นผู้รู้ผู้เห็นเอง ไม่ใช่ผู้อื่นผู้ใดเป็นผู้เห็นแล้วท่านหยิบยืมมาพูดมาเทศน์ให้เราฟัง ท่านเป็นผู้รู้เองเห็นเองในธรรมทั้งหลาย เวลามาแสดงให้เราฟังจึงถึงใจ พอเข้าถึงใจแล้วทีนี้เราจะจริงไหม มรรคผลนิพพานจะสงสัยอีกไหมที่นี่ ไม่มีทางสงสัย หมดแล้ว เรื่องมรรคผลนิพพานยังมีอยู่หรือไม่นั้น เป็นอันว่าหมดปัญหาแล้วโดยประการทั้งปวง ไม่มีเหลืออยู่แม้เปอร์เซ็นต์เดียวเลย เชื่อแน่ว่า

มรรคผลนิพพานมีอยู่ร้อยเปอร์เซ็นต์ เอาละทีนี้เราย้อนมาถามตัวเองว่า จะจริงไหม จริงซี ไม่จริงให้ตายเสีย อย่าอยู่หนักศาสนาและหนักแผ่นดินต่อไป ตั้งแต่บัดนั้นมาก็ฟัดกันใหญ่เลย…”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๒๐–๑๒๑)

“…จากนั้นมาก็ตั้งสัจอธิษฐาน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ตราบใดแล้วเราจะไม่หนีจากท่าน จนกระทั่งวันท่านล่วงไปหรือเราล่วงไป แต่การไปเที่ยวเพื่อประกอบความพากเพียรตามกาลเวลานั้นขอไปตามธรรมดา แต่ถือท่านเป็นหลัก เหมือนกับว่าบ้านเรือนอยู่กับท่าน ไปที่ไหนต้องกลับมาหาท่าน…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๑)

สุบินนิมิตอีกครั้ง

“… ความฝันเราก็ไม่ลืม ความฝันนี้ก็เคยเล่าให้หมู่เพื่อนฟังแล้ว แต่ก็รู้สึกว่ามันดูดดื่มพอให้พูดได้อีก ไปอยู่กับท่าน พอตั้งสัจอธิษฐานแล้วด้วยความลงใจของเรา เชื่อต่อท่านเต็มเม็ดเต็มหน่วยหาที่แย้งไม่ได้ ไม่ว่าท่านจะแสดงออกมาภายนอกภายในตรงกับหลักธรรมหลักวินัยเป๋ง ๆ ไม่มีอ้อมค้อม จึงได้ปลงใจอธิษฐานว่าจะอยู่กับท่าน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่จนกระทั่งป่านนี้ผมก็ยังไม่หนี ผมต้องอยู่กับท่าน แต่การไปเที่ยวที่นั่นที่นี่ก็เป็นธรรมดาดังที่คิดไว้

ไปอยู่กับท่านได้ประมาณสัก ๔-๕ คืนเท่านั้นกระมัง ความฝันนี้ก็เป็นความฝันเรื่องอัศจรรย์เหมือนกัน ฝันว่าได้สะพายบาตร แบกกลด ครองผ้าด้วยดีไปตามทางอันรกชัฏ สองฟากทางแยกไปไหนไม่ได้มีแต่ขวากแต่หนามเต็มไปหมด นอกจากจะพยายามไปตามทางที่เป็นเพียงด่าน ๆ ไปอย่างนั้นแหละ รกรุงรัง หากพอรู้เงื่อนพอเป็นแถวทางไป พอไปถึงที่แห่งหนึ่งก็มีกอไผ่หนา ๆ ล้มทับขวางทางไว้ หาทางไปไม่ได้ จะไปทางไหนก็ไปไม่ได้ มองดูสองฟากทางก็ไม่มีทางไป เอ นี่เราจะไปยังไงนา เสาะที่นั่นเสาะที่นี่ไปก็เลยเห็นช่อง ช่องที่ทางเดินไปตรงนั้นแหละ เป็นช่องนิดหน่อยพอที่จะบึกบึนไปให้หลวมตัวกับบาตรลูกหนึ่ง พอไปได้

เมื่อไม่มีทางไปจริง ๆ ก็เปลื้องจีวรออก มันชัดขนาดนั้นนะความฝัน เหมือนเราไม่ได้ฝัน เปลื้องจีวรออกพับเก็บอย่างที่เราพับเก็บเอามาวางนี้แล เอาบาตรออกจากบ่าเจ้าของก็คืบคลานไปแล้วก็ดึงสายบาตรไปด้วย กลดก็ดึงไปไว้ที่พอเอื้อมถึง พอบืนไป

ได้ก็ลากบาตรไปด้วยลากกลดไปด้วยแล้วก็ดึงจีวรไปด้วย บืนไปอยู่อย่างนั้นแหละ ยากแสนยาก พยายามบึกบืนกันอยู่นั้นเป็นเวลานาน พอดีเจ้าของก็พ้นไปได้ เดี๋ยวก็ค่อยดึงบาตรไป บาตรก็พ้นไปได้ แล้วก็ดึงกลดไป กลดก็พ้นไปได้ พยายามดึงจีวรไป จีวรก็พ้นไปได้ พอพ้นไปได้หมดแล้วก็ครองผ้า มันชัดขนาดนั้นนะความฝัน ครองจีวรแล้วก็สะพายบาตร นึกในใจว่าเราไปได้ละที่นี่ ก็ไปตามด่านนั่นแหละ ทางรกมาก พอไปประมาณสัก ๑ เส้นเท่านั้น สะพายบาตร แบกกลด ครองจีวรไป

ตามองไปข้างหน้าเป็นที่เวิ้งว้างหมด คือข้างหน้าเป็นมหาสมุทร มองไปฝั่งโน้นไม่มี เห็นแต่ฝั่งที่เจ้าของยืนอยู่เท่านั้น และมองเห็นเกาะหนึ่งอยู่โน้น ไกลมาก มองสุดสายตาพอมองเห็นเป็นเกาะดำ ๆ นี่แหละ นี่เราจะไปเกาะนั้น พอเดินลงไปฝั่งนั้น เรือไม่ทราบมาจากไหน เราก็ไม่ได้กำหนดว่าเรือยนต์เรือแจวเรือพายอะไร เรือมาเทียบฝั่ง เราก็ขึ้นนั่งเรือ คนขับเรือเขาก็ไม่ได้พูดอะไรกับเรา พอลงไปนั่งเรือแล้วก็เอาบาตรเอาอะไรลงวางบนเรือ เรือก็บึ่งพาไปโน้นเลยนะโดยไม่ต้องบอก มันอะไรก็ไม่ทราบ บึ่ง ๆ ๆไปโน้นเลย ไม่รู้สึกว่ามีภัยมีอันตรายมีคลื่นอะไรทั้งนั้นแหละ ไปแบบเงียบ ๆ ครู่เดียวเท่านั้นก็ถึงเพราะเป็นความฝันนี่

พอไปถึงเกาะนั้นแล้วเราก็ขนของออกจากเรือแล้วขึ้นบนฝั่ง เรือก็หายไปเลย เราไม่ได้พูดกันสักคำเดียวกับคนขับเรือ เราก็สะพายบาตรขึ้นไปบนเกาะนั้น พอปีนเขาขึ้นไป ๆ ก็ไปเห็นท่านอาจารย์มั่นกำลังนั่งอยู่บนเขาบนเตียงเล็ก ๆ กำลังนั่งตำหมากจ๊อก ๆ อยู่ พร้อมกับมองมาดูเราที่กำลังปีนเขาขึ้นไปหาท่าน ‘อ้าว ท่านมหามาได้ยังไงนี่ ทางสายนี้ใครมาได้เมื่อไหร่ ท่านมหามาได้ยังไงกัน’ ‘กระผมนั่งเรือมา ขึ้นเรือมา’ ‘โอ้โฮ ทางนี้มันมายากนา ใคร ๆ ไม่กล้าเสี่ยงตายมากันหรอก เอ้า ถ้าอย่างนั้นตำหมากให้หน่อย’ ท่านก็ยื่นตะบันหมากให้ เราก็ตำจ๊อก ๆ ๆ ได้ ๒-๓ จ๊อกเลยรู้สึกตัวตื่น แหมเสียใจมาก อยากจะฝันต่อไปอีกให้จบเรื่องค่อยตื่นก็ยังดี...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๑–๖๒)

ปรึกษาครูอาจารย์

“...พอตื่นเช้ามาก็เลยไปเล่าความฝันให้ท่านฟัง ท่านพูดทำนายได้ดีมาก ‘เอ้อ ที่ฝันนี้เป็นมงคลอย่างยิ่งแล้วนะ นี้เป็นแบบเป็นฉบับในปฏิปทาของท่านไม่เคลื่อนคลาดนะ ให้ท่านดำเนินตามปฏิปทาที่ท่านฝันนี้ เบื้องต้นจะยากลำบากที่สุดนะ’ ท่านว่าอย่างนั้น ‘ท่านต้องเอาให้ดี ท่านอย่าท้อถอย เบื้องต้นนี้ลำบาก ดูท่านลอดกอไผ่มาทั้งกอ นั่น

แหละลำบากมากตรงนั้น เอาให้ดีอย่าถอยหลังเป็นอันขาด พอพ้นจากนั้นไปแล้ว ก็เวิ้งว้างไปได้สบายจนถึงเกาะ' ท่านว่าอย่างนั้น 'อันนั้นไม่ยาก ตรงนี้ตรงยากนา'

เราฟัง เราฟังจริง ๆ นี่มันถึงใจ ๆ เป็นกับตายท่านอย่าถอยตรงนี้ ครั้งแรกนี้ยากที่สุด พอดีกับตอนจิตเจริญจิตเสื่อม ตอนนั้นแหละมันยากจนจะเอาหัวฟาดใส่ภูเขาไปโน้นแน่ะ มันโมโห เจริญแล้วก็เสื่อม ๆ ท่านก็แนะไว้อย่างนั้น 'พอพ้นจากนี้แล้วท่านจะไปด้วยความสะดวกสบายไม่มีอุปสรรคอันใดเลย มีเท่านั้นแหละ เบื้องต้นเอาให้ดีอย่าถอยนะ' ท่านว่าอย่างนี้ 'ถ้าถอยตรงนี้ไปไม่ได้นะ เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ฟาดมันให้ได้ตรงนี้น่ะ ในนิมิตบอกแล้วว่าไปได้นี่ มันจะยากแค่ไหน มันก็ไปได้นี่ อย่าถอยนะ' จำได้ฝังใจ ดีใจพอใจ ถึงได้ดำเนินตามนั้นเรื่อยมา..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๒–๖๓)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจ

"...กลางวันวันหนึ่งซึ่งเราไปถึงใหม่ ๆ กำลังกลัวท่านเป็นกำลัง เผอิญเอนกายลงเลยเคลิ้มหลับไป ขณะที่เคลิ้มหลับไปนั้นปรากฏว่าท่านมาดุใหญ่ว่า 'ท่านมานอนเหมือนหมูอยู่ทำไมที่นี่ เพราะที่นี่มิใช่โรงเลี้ยงหมู ผมจึงไม่ส่งเสริมพระที่มาเรียนวิชาหมู เดี๋ยววัดนี้จะกลายเป็นโรงเลี้ยงหมูไป ดังนี้' เสียงท่านเป็นเสียงตะโกนดุด่าขู่เข็ญให้เรากลัวเสียด้วย จึงสะดุ้งตื่นทั้งหลับ และโผล่หน้าออกมาประตูมองหาท่าน ทั้งตัวสั่นใจสั่นแทบเป็นบ้าไปในขณะนั้น เพราะปกติก็กลัวท่านแทบตั้งตัวไม่ติดอยู่แล้ว แต่บังคับตนอยู่กับท่านด้วยเหตุผลที่เห็นว่าชอบธรรมเท่านั้น แถมท่านยังนำยาปราบหมูมากรอกเข้าอีก นึกว่าสลบไปในเวลานั้น พอโผล่หน้าออกมามองโน้นมองนี้ไม่เห็นท่านมายืนอยู่ตามที่ปรากฏ จึงค่อยมีลมหายใจขึ้นมาบ้าง

พอได้โอกาสจึงไปกราบเรียนความเป็นไปถวายท่าน ท่านแก้เป็นอุบายปลอบโยนดีมาก แต่เราคิดว่าไม่ค่อยดีนักในบางตอนซึ่งอาจทำให้คนนอนใจประมาท เมื่อได้รับคำปลอบโยนที่เคลือบด้วยน้ำตาลเช่นนั้น ท่านอธิบายนิมิตให้ฟังว่า 'เรามาหาครูอาจารย์ใหม่ ๆ ประกอบกับมีความระวังตั้งใจมาก เวลาหลับไปทำให้คิดและฝันไปอย่างนั้นเอง ที่ท่านไปดุว่าเราเหมือนหมูนั้น เป็นอุบายของพระธรรมท่านไปเตือน ไม่ให้เรานำลัทธินิสัยของหมูมาใช้ในวงของพระและพระศาสนา โดยมากคนเราไม่ค่อยคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของตัวว่ามีคุณค่าเพียงไร เวลาอยากทำอะไรทำตามใจชอบ ไม่คำนึงถึงความผิดถูกชั่วดี จึงเป็นมนุษย์เต็มภูมิได้ยาก ที่โบราณท่านว่ามนุษย์ขาดตาเต็ง

ตาชั่งไม่เต็มบาทนั้น คือไม่เต็มตามภูมิของมนุษย์นั่นเอง เพราะเหตุแห่งความไม่รู้สึกตัวว่าเป็นมนุษย์ที่มีคุณสมบัติสูงกว่าสัตว์ จึงทำให้มนุษย์เราต่ำลงทางความประพฤติจนกลายเป็นคนเสียหายที่ไม่มีอะไรวัดระดับได้ เหลือแต่ร่างความเป็นมนุษย์ เจ้าตัวยังไม่รู้ว่าตนได้เสียไปแล้วเพราะเหตุนั้น ๆ ผู้ที่ควรจะมีสติปัญญาพิจารณาตามได้บ้าง

พระธรรมท่านมาสั่งสอนดังที่ท่านปรากฏนั้นเป็นอุบายที่ชอบธรรมดีแล้ว จงนำไปเป็นคติเตือนใจตัวเอง เวลาเกิดความเกียจคร้านขึ้นมาจะได้นำอุบายนั้นมาใช้เตือนสติกำจัดมันออกไป นิมิตเช่นนี้เป็นของดีหายาก ไม่ค่อยปรากฏแก่ใครง่าย ๆ ผมชอบนิมิตทำนองนี้มาก เพราะจะพลอยได้สติเตือนตนมิให้ประมาทอยู่เนือง ๆ ความเพียรจะได้เร่งรีบ จิตใจจะได้สงบอย่างรวดเร็ว ถ้าท่านมหานำอุบายที่พระธรรมท่านมาเทศน์ให้ฟังไปปฏิบัติอยู่เสมอ ๆ ใจท่านจะสงบได้เร็ว ดีไม่ดีอาจถึงธรรมก่อนพวกที่ปฏิบัติมาก่อนเหล่านี้ด้วยซ้ำ นิมิตที่เตือนท่านมหานั้นดีมาก มิใช่นิมิตที่สาปแช่งแบ่งเวรในทางไม่ดี

เรามาอยู่กับครูอาจารย์อย่ากลัวท่านเกินไป ใจจะเดือดร้อนนั่งนอนไม่เป็นสุข ผิดถูกประการใดท่านจะสั่งสอนเราไปตามจารีตแห่งธรรม การกลัวท่านอย่างไม่มีเหตุผลนั้นไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย จงกลัวบาปกลัวกรรมที่จะนำทุกข์มาเผาลนตนให้มากกว่ากลัวอาจารย์ ผมเองมิได้เตรียมรับหมู่คณะไว้เพื่อดุด่าเฆี่ยนตีโดยไม่มีเหตุผลที่ควร การฝึกทรมานตัวก็ทำไปตามคลองธรรมที่ท่านแสดงไว้ การอบรมสั่งสอนหมู่คณะก็จำต้องดำเนินไปตามหลักธรรมคือเหตุผล ถ้าปลีกแวะจากทางนั้นย่อมเป็นความผิด ไม่เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นนิมนต์อยู่เย็นใจและประกอบความเพียรให้เป็นชิ้นเป็นอัน อย่าลดละท้อถอยความเพียร ธรรมเป็นสมบัติกลางและเป็นสมบัติของทุกคนที่ใคร่ต่อธรรม พระพุทธเจ้ามิได้ผูกขาดไว้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ต่างมีสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของได้ด้วยการปฏิบัติดีของตนด้วยกัน

อย่าลืมนิมิตอันดีงามซึ่งเป็นมงคลอย่างนี้ไปเสีย จงระลึกถึงอยู่เสมอ ลัทธินิสัยหมูจะได้ห่างไกลจากพระเรา มรรคผลนิพพานจะนับวันใกล้เข้ามาทุกเวลานาที แดนแห่งความพ้นทุกข์จะปรากฏเฉพาะหน้าในวันหรือเวลาหนึ่งแน่นอนหนีไม่พ้น ผมยินดีและอนุโมทนาด้วยนิมิตท่านมหาอย่างจริงใจ แม้ผมสั่งสอนตัวผมเองก็สั่งสอนแบบเผ็ดร้อนทำนองนี้เหมือนกัน และชอบได้อุบายต่าง ๆ จากอุบายเช่นนี้เสมอมา จึงจำต้องใช้วิธีแบบนี้บังคับตัวตลอดมา แม้บางครั้งยังต้องสั่งสอนหมู่คณะโดยวิธีนี้เหมือนกัน' นี้เป็นคำอธิบายแก้นิมิตที่ท่านใช้ปลอบโยนเด็กที่เริ่มฝึกหัดใหม่ ๆ กลัวจะเสียใจและท้อถอยปล่อยวางความเพียรเวียนไปเป็นมิตรกับหมู ท่านจึงหาอุบายสอนแบบนี้...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๓๙–๒๔๑)

สมาทานธุดงควัตร

ท่านอาจารย์ได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นเวลา ๘ ปี จนกระทั่งท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพไป ได้เห็นปฏิปทาการดำเนินของท่านพระอาจารย์มั่นและได้ยึดถือเป็นแบบฉบับ

“...พ่อแม่ครูอาจารย์มั่นเรานี้เป็นยังไง ท่านเดินตามนี้อย่างราบรื่นสม่ำเสมอหาที่ต้องติไม่ได้เลยนะ เท่าที่ผมไปอยู่กับท่านเป็นเวลา ๘ ปี จนกระทั่งท่านมรณภาพไป มีแต่ที่ถึงใจ ๆ ๆ ปฏิปทาเครื่องดำเนินที่เห็นอยู่ด้วยตาของเรานี้ก็มีอยู่ในแบบในฉบับ มีในตำรับตำราอยู่แล้วค้านได้ที่ไหน ท่านดำเนินอย่างนี้อยู่ในข้อนั้น ๆ ๆ นั่นมันเห็นอีกแหละ....”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๒๐๔)

“...พอไปอยู่กับท่านปีแรกก็เห็นท่านพูดถึงเรื่องธุดงควัตร เพราะท่านเคร่งครัดในธุดงควัตรมากมาตามนิสัย มีการรับอาหารเท่าที่บิณฑบาตได้มาเป็นต้น จากนั้นมาเราก็สมาทานธุดงค์เป็นประจำในหน้าพรรษาไม่เคยลดละเลย สมาทานธุดงค์ข้อฉันของที่ได้มาในบาตรเท่านั้น ใครจะเอาอาหารมาใส่บาตรนอกจากอาหารในบาตรของตัวแล้วเป็นไม่รับไม่สนใจ ตั้งแต่บัดนั้นมาเรื่อยไม่เคยลดละ คนเดียวเราก็ทำของเราไม่ให้ขาดแม้แต่ปีเดียว

ปีจำพรรษาบ้านนามน ท่านหูดีตาดีท่านฉลาด จอมปราชญ์ในสมัยปัจจุบัน ใครจะไปเก่งกว่าท่านอาจารย์มั่นเล่า การสมาทานธุดงค์ท่านก็รู้ว่าเราไม่รับอาหารที่ตามมาทีหลัง แต่บทเวลาท่านจะใส่บาตรเรา ท่านก็พูดเป็นเชิงว่า ‘ขอใส่บาตรหน่อยท่านมหา นี่เป็นสมณบริโภค’ ท่านว่าอย่างนั้น ‘นี่เป็นเครื่องบริโภคของสมณะขอนิมนต์รับเถอะ’ ก็หมายความว่าท่านเป็นผู้ใส่เองนั่นแล

บางครั้งก็มีคณะศรัทธาทางจังหวัดหนองคายบ้างและที่สกลนครบ้าง ที่อื่น ๆ บ้างไปใส่บาตรท่านและพระในวัดบ้านนามน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร นาน ๆ มีไปทีหนึ่งเพราะแต่ก่อนรถราไม่มีต้องเดินด้วยเท้า แต่เขาไปด้วยเกวียน จ้างล้อจ้างเกวียนไป เขาไปพักเพียงคืนสองคืนและไม่ได้พักอยู่ในวัดกับพระท่าน พากันไปพักอยู่กับกระท่อมนาของโยมแพง ตอนเช้าทำอาหารบิณฑบาต เสร็จแล้วก็มาถวายพระในวัดนั้น เขาไม่ได้ไปดักใส่บาตรนอกวัด เราก็ไม่กล้ารับกลัวธุดงค์ขาด เดินผ่านหนีมาเลย สำหรับท่านก็รับให้เพราะสงสารเขาเท่าที่สังเกตดู

อาหารก็เหลือจากใส่บาตรมากมาย นำขึ้นมาบนศาลาอย่างนั้นแล เป็นหมกเป็นห่อและผลไม้ต่าง ๆ น่ะ เราก็ไม่รับ ส่งไปไหนก็หายเงียบ ๆ ไม่มีใครรับ จะมีรับบ้างเพียงองค์สององค์ ผิดสังเกตศรัทธาเขาไม่น้อย ส่วนเราไม่กล้ารับเพราะกลัวธุดงค์ข้อนี้ขาด หลายวันต่อมาท่านก็ขอใส่บาตรเรา โดยบอกว่านี้เป็นสมณบริโภค ขอใส่บาตรหน่อย แล้วท่านก็ใส่บาตรเรา ท่านใส่เองนะ ถ้าธรรมดาแล้ว โถ...ใครจะมาใส่เราได้วะ สำหรับเราเองกลัวธุดงค์จะขาด หรืออย่างน้อยไม่สมบูรณ์ ความจริงท่านคงเห็นว่านี่มันเป็นทิฐิแฝงอยู่กับธุดงค์ที่ตนสมาทานนั้น ท่านจึงช่วยดัดเสียบ้างเพื่อให้เป็นข้อคิดหลายแง่หลายกระทง ไม่เป็นลักษณะเถรตรงไปถ่ายเดียว ท่านจึงหาอุบายต่าง ๆ สอนเราทั้งทางอ้อมและทางตรง

เฉพาะเราเถรตรง มีความคิดความมุ่งหมายอย่างนั้น จึงไม่ยอมให้ใครมาใส่บาตรอันเป็นการทำลายธุดงค์เราได้เลย นอกจากท่านอาจารย์มั่นผู้ที่เราเคารพเลื่อมใสเต็มหัวใจเท่านั้น จึงยอมลงและยอมให้ใส่บาตรตามกาลอันควรของท่านเอง เราเองมีความหนักแน่นในใจว่า จะไม่ยอมให้ธุดงค์นี้บกพร่องแม้นิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ระแคะระคายภายในใจ ต้องสมบูรณ์ทั้งธุดงค์ที่เราได้ทำลงไปและจิตใจที่มุ่งมั่นอยู่แล้ว แต่เพราะความเคารพเลื่อมใสท่านความรักท่านทั้ง ๆ ที่ไม่สบายใจก็ยอมรับ นี่แลที่ว่าหลักใจกับหลักปฏิบัติ

ก็ยอมรับว่าถูกในความจริงจังที่ปฏิบัตินี่ แต่มันก็ไม่ถูกสำหรับธรรมที่สูงและละเอียดกว่านั้น เล็งดูเราเล็งดูท่านมองเราและมองท่านนั้นผิดกันอยู่มาก อย่างท่านอาจารย์มั่นท่านมองอะไร ท่านมองตลอดทั่วถึงและพอเหมาะพอสมทุกอย่างภายในใจ ไม่เหมือนพวกเราที่มองหน้าเดียวแง่เดียวแบบโง่ ๆ ไม่มองด้วยปัญญาเหมือนท่าน เราจึงยอมรับตรงนั้น นี้พูดการปฏิบัติธรรมอยู่บ้านนามนกับท่านอาจารย์มั่น

ทีนี้พูดถึงบ้านหนองผือนาใน เวลามาอยู่บ้านหนองผือ เราก็สมาทานธุดงควัตรอย่างนั้นอีก อยู่ที่ไหนก็ตามเรื่องธุดงควัตรนี้เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย บิณฑบาตมาแล้วก็รีบจัดปุ๊บปั๊บ จะเอาอะไรก็เอาเสียนิด ๆ หน่อย ๆ เพราะการฉันไม่เคยฉันให้อิ่ม ในพรรษาไม่เคยให้อิ่มเลย โดยกำหนดให้ตัวเองว่าเอาเพียงเท่านั้น ๆ สัก ๖๐% หรือ ๗๐% เช่น ๑๐๐% เราหักไว้เสีย ๓๐% หรือ ๔๐% ซึ่งคิดว่าพอดี เพราะอยู่กับหมู่เพื่อนหลายองค์ด้วยกัน ถ้าจะอดก็ไม่สะดวก เพราะการงานในวงหมู่คณะเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ เราเองก็เหมือนเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งอย่างลับ ๆ ทั้งที่ไม่แสดงตัว ทั้งนี้เกี่ยวกับการคอยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะภายในวัด พรรษาก็ไม่มาก สิบกว่าพรรษาเท่านั้นแหละ แต่รู้สึกว่าท่านอาจารย์ใหญ่ท่านเมตตาไว้ใจในการช่วยดูแลพระเณรอย่างลับ ๆ เช่นกัน

เวลาเข้าพรรษาก็ต่างองค์ต่างสมาทานธุดงค์กันทั้งวัด ครั้นสมาทานแล้วไม่กี่วันก็ล้มไป ๆ นี่ก็ส่อแสดงให้เห็นความจริงจังหรือความล้มเหลวของหมู่คณะ ก็ยิ่งทำให้เรามีความระมัดระวังและขะมักเขม้นในหน้าที่และธุดงค์ของเรามากขึ้น เมื่อได้เห็นอาการของหมู่เพื่อนเป็นอย่างนี้ ทำให้เกิดความอิดหนาระอาใจไปหลายแง่หลายทางเกี่ยวกับหมู่คณะ จิตใจยิ่งฟิตตัวเอง ปลุกใจตัวเองให้แข็งขัน และย้อนมาถามตัวเองบ้าง ว่าไงเราจะไม่ล้มไม่เหลวไปละหรือเมื่อเหตุการณ์รอบข้างเป็นไปอย่างนี้ ก็ได้รับคำตอบอย่างมั่นใจว่า จะเอาอะไรมาให้ล้มให้เหลวไหลวะ ก็ตัวใครตัวเรานี่ ประกอบกับนิสัยเราเป็นอย่างนี้มาดั้งเดิมอยู่แล้ว ทำอะไรต้องจริงทั้งนั้น ถ้าลงได้ทำแล้วต้องจริง ทำเล่นไม่เป็นเรานี่จะล้มไม่ได้ นอกจากตายเสียเท่านั้นก็สุดวิสัย ใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้เป็นอันขาด ฟังซิว่า เป็นอันขาด ความรู้สึกเป็นอย่างไรในเวลานั้น

ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของหมู่เพื่อน จึงเป็นราวกับแสดงธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่งให้เราฟังอย่างถึงใจ จำไม่ลืมจนบัดนี้ พอบิณฑบาตกลับมาแล้วมีอะไรก็รีบจัด ๆ ใส่บาตร เสร็จแล้วก็รีบไปจัดอาหารเพื่อใส่บาตรท่านอาจารย์ ห่อนั้นหรือห่อนี้ที่เห็นว่าเคยถูกกับธาตุขันธ์ท่าน เรารู้และเข้าใจก็รีบจัด ๆ อันไหนควรแยกออก อันไหนควรใส่ก็จัด ๆ เสร็จแล้วถึงจะมาที่นั่งของตน ตาคอยดู หูคอยสังเกต ฟังท่านจะว่าอะไรบ้างขณะก่อนลงมือฉัน

บาตรเราพอจัดเสร็จแล้วก็เอาตั้งไว้ลับ ๆ ทางด้านหลังข้างฝาติดกับต้นเสา เอาฝาปิดไว้อย่างดีด้วย เอาผ้าอาบน้ำปิดอีกชั้นหนึ่งด้วย เพื่อไม่ให้ใครไปยุ่งไปใส่บาตรเรา เวลานั้นใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้ กำชับกำชาไว้อย่างเด็ดขาด แต่เวลาท่านจะใส่บาตรเราท่านก็มีอุบายของท่าน เวลาเราจัดอะไรของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้วมานั่งประจำที่ ให้พรเสร็จ ตอนทำความสงบพิจารณาปัจจเวกขณะนั่นแล ท่านจะเอาตอนเริ่มจะฉัน ท่านเตรียมของใส่บาตรไว้แต่เมื่อไรก็ไม่รู้แหละ แต่ท่านไม่ใส่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ นี่ ท่านก็รู้เหมือนกันท่านเห็นใจเรา บทเวลาท่านจะใส่ท่านพูดว่า ‘ท่านมหาขอใส่บาตรหน่อย ๆ ศรัทธามาสาย ๆ’ ท่านว่าอย่างนั้น พอว่าอย่างนั้นมือท่านถึงบาตรเราเลยนะ ตอนเราเอาบาตรมาวางข้างหน้าแล้ว กำลังพิจารณาอาหารนี่แหละ เราเองก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรเพราะความเคารพ จำต้องปล่อยตามความเมตตาของท่าน เราให้ใส่เฉพาะท่านเท่านั้น นาน ๆ ท่านจะใส่ทีหนึ่ง ในพรรษาหนึ่ง ๆ จะมีเพียง ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้งเป็นอย่างมาก ท่านไม่ใส่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เพราะท่านฉลาดมาก คำว่ามัชฌิมาในทุกด้านจึงยกให้ท่านโดยหาที่ต้องติไม่ได้

นี่เรารักษาของเราอย่างนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ ส่วนพระเณรไม่ได้เรื่องล้มเหลวไปหมด จึงทำให้คิด คิดอยู่ไม่หยุดเกี่ยวกับหมู่คณะ เอ...จิตใจมันเป็นยังไงพระ

เรานี่ จึงหาหลักเกณฑ์ไม่ได้ ล้มเหลว ๆ ไปอย่างนั้น จะเอาอะไรเป็นหลักอันมั่นคงในอนาคต เมื่อปัจจุบันเป็นความล้มเหลวอยู่แล้ว ทำให้คิดเรื่องเหล่านี้ภายในใจอยู่ไม่หยุด จนถึงหมู่คณะในปัจจุบันที่อยู่กับเราเวลานี้

ฉะนั้นหลักปฏิบัติธุดงควัตรจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก การฉันในบาตรคนจำนวนมากตลอดถึงพระเรา ยังไม่เห็นคุณค่าของการฉันในบาตร นอกจากไม่เห็นคุณค่าธุดงค์ข้อนี้แล้ว ยังอาจเห็นไปว่าไม่เหมาะไม่สวยงาม ทั้งในส่วนเฉพาะและสังคมทั่วไป เนื่องจากอาหารต้องรวมกันทั้งคาวทั้งหวานในบาตรใบเดียว และยังอาจเห็นเป็นของน่าเกลียดสกปรกมูมมามไปก็ได้ ซึ่งเป็นความคิดเห็นของกิเลสลบล้างธรรมของจริง ธุดงค์ทั้ง ๑๓ นี้ผู้จะเห็นคุณค่ามีน้อย ทั้ง ๆ ที่ธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อเป็นเครื่องชำระกิเลสของพระเราทั้งนั้นนั่นเอง ผู้จะพลีชีพพลีดวงใจเพื่อบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสอนไว้ ส่วนผู้จะพลีชีพพลีดวงใจเพื่อบูชากิเลสวัฏฏ์ ก็ปฏิบัติตามความเห็นของกิเลส...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๗–๒๐)

ไม่ฉันช้อน

“...คิดดูผมเคยฉันช้อนเมื่อไร เวลาผมไปอยู่ที่นั่น ท่านก็รู้ความตั้งใจของผมมีขนาดไหน ท่านรู้อย่างเต็มใจ เราตั้งใจขนาดไหนเราก็รู้เต็มใจของเรา ท่านก็รู้เต็มใจ

ทีนี้พ่อแม่ครูอาจารย์ท่านก็รู้ว่าผมไม่ฉันช้อน เวลาผมออกจากท่านไปเที่ยวที่ไหน ๆ ทั้ง ๆ ที่ท่านก็รู้ว่าผมไปด้วยความตั้งใจอย่างเต็มที่เต็มฐาน ไปทรมานอยู่ตามป่าตามเขาลูกไหน ๆ ท่านก็รู้ แล้วท่านทำไมพูดขึ้นมาว่า ‘ท่านมหานานมานักไปหลายวันแล้ว มัวไปซดซ้ายซดขวาอยู่ที่ไหนกัน’ นั่นฟังซิ ท่านตีหน้าผากพระตีกระบาลพระรู้ไหมพระองค์ดื้อ ๆ มันมีที่แสดงให้ท่านเห็น ท่านไม่พูดตรง ๆ ถ้าพูดตรง ๆ มันจะเจ็บมากไปกิเลสตัวดื้อของพระจะเกิดขึ้นมา แล้วจะเป็นบาปแก่ตัวเอง ท่านจึงหาอุบายพูดอย่างนั้นว่าท่านมหานี่ไปซดซ้ายซดขวาอยู่ที่ไหนนา ไม่เห็นมา ทั้ง ๆ ที่ท่านก็รู้ว่าเราตั้งใจขนาดไหน เราไม่เคยแตะช้อนเลยท่านก็รู้ แต่ทำไมท่านพูดอย่างนั้น

ก็คือท่านสอนหมู่สอนคณะในวงนั้นนั่นเอง เวลาขากลับมาพระก็เล่าให้เราฟังจนได้แหละ ท่านพูดเรื่องอะไรเกี่ยวกับเรา พระจะต้องเล่าให้ฟังหมด บรรดาอุบายของท่านอาจารย์มั่น เพราะผมเคยได้ยินท่านพูดถึงเรื่องการฉันช้อน ท่านว่าพระกรรมฐานฉันช้อนดูแล้วมันขวางตาขวางใจ สะดุดใจทันที ท่านว่ามันเหมือนพระเจ้าชู้ขุนนาง การ

ฉันเพื่อความเห็นภัย จะหาอะไรมาเป็นความสะดวกสบาย มาโก้เก๋อย่างนั้น มันขัดกันกับความเห็นภัยในการฉัน

โดยหลักฐานพยานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า **ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวามิฯ** นั่น ฉันพอยังอัตภาพให้เป็นไปเท่านั้น ไม่ได้มีอะไรกับรสกับชาติ ไม่ได้ไปดูดดื่มไปสนใจอะไรกับสิ่งเหล่านั้น ฉันพอยังชีวิตให้เป็นไปในวันหนึ่ง เพื่อระงับเวทนาความทุกข์ในธาตุในขันธ์ไปเท่านั้น การเอาช้อนมาซดโฮก ๆ ๆ มันก็เป็นการส่งเสริมกิเลส เป็นพระเจ้าชู้ไปละซิ ท่านว่าองค์ท่านเอง ท่านก็ไม่ฉันช้อนด้วย

เราฟังท่าน ฟังด้วยความสนใจจริง ๆ ไม่สักแต่ว่าฟัง ท่านว่าอะไรมันเยิ้ม ๆ เข้าไปในหัวใจ มันถึงใจเลย เคยพูดให้หมู่เพื่อนฟังเสมอ อยู่กับท่านถึงแปดปี ไม่เคยมีความเคยชินกับท่านเลย ท่านจะพูดทีเล่นทีจริงมันก็จับปั๊บ ๆ ๆ ตลอดเวลาเหมือนเทป …”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๔–๓๕)

<<สารบัญ

-๓-

กำลังใจและอุบายแนะนำของครูอาจารย์

กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการบำเพ็ญคุณงามความดี และยิ่งได้รับอุบายจากครูบาอาจารย์ที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้องด้วยแล้ว ก็จะเป็นพลังเสริมการบำเพ็ญเพียรของลูกศิษย์ ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"...อะไรจะไปเหนือกำลังใจไม่มีโลกนี้ ถ้าลงได้บรรจุตัวเต็มที่ไม่ว่าทางฝ่ายดีฝ่ายชั่ว มันทำให้แหลกได้เหมือนกัน ทางชั่วก็แหลกได้เลย ไม่ได้วิตกวิจารณ์กับบาปกับบุญคุณโทษอะไรเลย ถ้าลงกิเลสตัวนี้มันถึงใจแล้ว ทางธรรมก็เหมือนกัน ธรรมก็ถึงใจที่จะปราบกิเลส **อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย** การชนะตนนั้นแลประเสริฐ นี่ละตรงนี้อันหนึ่งกับ **เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ, ส เว สงคามชุตฺตโม** การชำนะตนนั้นแลประเสริฐสุด นี่มันถึงใจ

กำลังของใจเป็นสำคัญนะการประกอบความพากเพียร เมื่อกำลังใจความมุ่งมั่นของใจมีมากแล้วมันจะหมุน ๆ ตัว ถ้ายิ่งได้รับอุบายจากครูจากอาจารย์ที่ท่านแสดงถูกต้องแม่นยำต่ออรรถต่อธรรม ต่อความจริงเพื่อฆ่ากิเลสทุกประเภทด้วยแล้ว นั่นแหละยิ่งถึงใจ มันดีดผึง ๆ ๆ เลย เพราะฉะนั้น การได้ยินได้ฟังจึงเป็นสิ่งสำคัญมากทีเดียว เราไม่ลืมเราได้ฟังธรรมกับพ่อแม่ครูบาอาจารย์ วันไหนท่านจะประชุมนี้มันกระหยิ่มเหมือนจะได้เหาะจะบินโน่นน่ะ ข้อข้องใจตรงไหน ๆ ที่มีอยู่ภายในใจจะต้องมากระจายกันวันนี้ ความหมายว่างั้นนะ ที่จะได้ฟังได้ต่อผลประโยชน์ต่อไปอีกก็มี สิ่งที่ยังขัดยังข้องอยู่ภายในใจวันนี้จะต้องถูกเปิดเผยด้วยธรรมของท่านทั้งนั้น แน่ะ เพราะมันเคยเป็นอย่างนั้นนี่ พอเทศน์ไปถึงจุดของเราแล้ว มันจ่อ ๆ ๆ พอไปถึงนั่นพับท่านผ่านผึงเลย เพราะท่านผ่านไปแล้วนี่ท่านรู้แล้ว ผ่านผึงเราก็โดดผึงไปตาม ได้ก้าวหนึ่งสองก้าวก็เอา ฟังเทศน์แต่ละครั้ง ๆ นี่ ทีละก้าวสองก้าวไปเรื่อย แล้วก็เพิ่มเติมกันไปเรื่อย ๆ นี่การฟังเทศน์จึงเป็นของสำคัญมากนะ..."

(แสวงโลกแสวงธรรม หน้า ๓๘๘)

เมื่อท่านเดินทางจากนครราชสีมาไปอุดรธานี เพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่นและปรากฏว่าความเจริญในทางด้านสมาธิของท่านเสื่อมลงที่บ้านตาด ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน ท่านได้อธิบายภาวะจิตเสื่อมไว้ว่า เป็นภาวะที่จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทดี

เหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ ดังนั้น ท่านจึงรีบออกเดินทางไปขออยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น จนได้พบและได้อยู่จำพรรษาด้วยที่บ้านโคก จังหวัดสกลนคร

การแก้ไขภาวะจิตเสื่อมของท่าน อาศัยกำลังใจความมุ่งมั่นของใจ และได้รับอุบายจากท่านพระอาจารย์มั่น จึงสามารถเรียกจิตให้กลับคืนมาได้ เรื่องนี้ได้รวบรวมจากเทศน์ต่าง ๆ ของท่านไว้ดังนี้

สภาวะจิตเสื่อม

"...การบำเพ็ญอยู่กับท่านในระยะนั้น ก็มีแต่ความเจริญกับความเสื่อมภายในใจไม่ค่อยสงบอยู่คงที่เป็นเวลานาน พรรษาแรกที่อยู่กับท่านเป็นพรรษาที่ ๙ เพราะ ๗ พรรษาศึกษาทางปริยัติ เริ่มออกปฏิบัติได้ขึ้นมาจำพรรษาที่นครราชสีมา ๑ พรรษา ในพรรษาแรกที่จำอยู่กับท่าน (พรรษาที่ ๙) มีแต่ความเจริญกับเสื่อมทางด้านสมาธิ ออกพรรษาแล้วก็ขึ้นบนเขา..."

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

"...ตอนที่จิตมันยังไม่ได้เรื่องได้ราวมันฝืนเราอย่างหนัก ทั้ง ๆ ที่เราตั้งอกตั้งใจขนาดนั้นยังเป็นได้ กิเลสมันถอยใครเมื่อไร พอจากท่านอาจารย์มั่นไปได้ ๒-๓ วัน จิตมันดีดมันดิ้นหาเขียงสับยำเพื่อเป็นอาหารกิเลสอย่างเห็นได้ชัด ถึงทราบได้ชัดว่า อ๋อ นี่มันกาจับภูเขาทอง...ว่าเจ้าของ อยู่กับครูบาอาจารย์จิตสงบร่มเย็น พอออกจากท่านมาแล้วไม่ได้เรื่องได้ราว ทำความเพียรก็เดินไปเฉย ๆ ไม่มีอุบายอะไรที่จะแก้กิเลสได้สักตัวเดียว มีแต่ความฟุ้งซ่านภายในใจ นับวันรุนแรงขึ้นทุกวัน ๆ อยู่ห่างท่านไม่ได้ถ้าเป็นอย่างนี้ เรารู้แล้ว นี่หนีจากครูบาอาจารย์ไม่ได้เมื่อเป็นแบบนี้ เรารีบกลับคืนไปหาท่านทันที แต่เดชะบุญเวลากลับคืนไปท่านไม่เคยตำหนิติเตียน ท่านไม่เคยขับไล่ไสส่งเลย ความจริงเราก็ไปภาวนา คิดว่าประมาณเดือนนั้นเดือนนี้ก็จะกลับมา แต่มันไม่ทันถึงเดือนนั้นเดือนนี้นี่นา ไฟนรกในใจมันเผาขึ้นมาก่อน นี่ก็ต้องรีบกลับมา..."

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๔–๑๕๕)

"ประมาณสองเดือนกว่ากลับลงมาหาท่านอีก จิตก็มีเจริญกับเสื่อมอยู่เช่นนั้น โดยพิจารณาหาสาเหตุก็ไม่ทราบว่าเสื่อมเพราะเหตุใด ทั้ง ๆ ที่ตั้งใจบำเพ็ญอยู่อย่างเต็ม

กำลัง บางคืนไม่ยอมหลับนอนตลอดรุ่งเพราะกลัวจิตจะเสื่อม ถึงอย่างนั้นก็ยังเสื่อมได้ เฉพาะอย่างยิ่งเวลาจิตเริ่มก้าวเข้าสู่ความสงบ ความเพียรก็ยิ่งรีบเร่งเพราะกลัวจิตจะเสื่อมดังที่เคยเป็นมา แม้เช่นนั้นก็ยังฝืนเสื่อมไปได้ ต่อมาก็เจริญขึ้นอีก แล้วก็เสื่อมลงอีก ความเจริญของจิตนั้นอยู่คงที่ได้เพียง ๓ วัน จากนั้นก็เสื่อมลงต่อหน้าต่อตา…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๕)

“…ก็เสื่อมมาตั้งแต่ต้นเดือนอ้าย เดือนยี่ปีกลาย จนถึงเดือนอ้ายเดือนยี่ข้างหน้า และถึงเดือนเมษายนนี่มันยังไม่เจริญนะ เจริญขึ้นไปถึงที่แล้วเสื่อมลง ๆ เป็นปีแน่ะ…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

ทุกข์หนัก

“…ผมเป็นห่วงหมู่เพื่อนมากในการประพฤติปฏิบัติธรรม อยากให้รู้ให้เห็น เพราะการแสดงธรรมให้หมู่เพื่อนฟังตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่เคยสั่งสอนด้วยความเลื่อนลอยเลย สั่งสอนด้วยความถึงจิตถึงใจด้วยเจตนาที่มีความเมตตาสงสาร อยากให้หมู่เพื่อนได้รู้ได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง บรรดาที่ตนรู้ตนเห็นและตนแสดงออกนั้น ๆ เหมือนกับตนที่ได้ปรากฏมา การแสดงธรรมแก่หมู่เพื่อนทั้งหลายนี้ผมไม่ได้แสดงด้วยความด้นเดา ผมเรียนตามตรงในฐานะที่หมู่เพื่อนมาอาศัยผม ผมมีความรู้สึกเป็นเหมือนอวัยวะเดียวกันจึงไม่มีปิดบังลี้ลับ ได้รู้เห็นอย่างใด ๆ ก็นำมาสอนจนไม่มีอะไรเหลือแล้ว ภายในพุงนี้ไม่มีเหลือ ได้แสดงออกมาอย่างหมดเปลือกทีเดียว ไม่มีความรู้สึกแม้นิดหนึ่งที่จะเป็นการโอ้อวดต่อหมู่เพื่อน

แสดงตามสิ่งที่ปรากฏ เช่น การประพฤติปฏิบัติ เคยประพฤติปฏิบัติอย่างใด หนักเบามากน้อยขนาดไหน ได้ฝึกฝนทรมานตนหนักเบามากน้อยเพียงไร ก็ได้นำมาสั่งสอนหมู่เพื่อน หรือมาเล่าให้หมู่เพื่อนฟังเพื่อเป็นคติเครื่องเตือนใจ เพื่อเป็นกำลังทางด้านปฏิบัติเรื่อยมาตามโอกาสอันควร ตลอดถึงผลที่ปรากฏเริ่มแรกตั้งแต่จิตเริ่มเป็นสมาธิคือความสงบเย็นใจก็ได้เล่าให้ฟัง จิตเสื่อมลงไปมากน้อยเพียงใดก็ได้เล่าให้ฟังเพื่อเป็นคติทั้งนั้น ทั้งความเจริญและความเสื่อม ความเสื่อมก็เป็นอาจารย์ได้เป็นอย่างดี ผู้ที่ได้ยินได้ฟังจากความเสื่อมของเราที่ได้แสดงให้ฟังแล้ว จะได้ตั้งสติสตังระมัดระวังอย่าให้จิตของตนเสื่อม ซึ่งเป็นการลำบากมากในการที่จะฟื้นฟูจิตใจให้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาตามเดิมและยิ่งกว่านั้นได้ เราได้เคยเป็นมาแล้ว

จิตเสื่อมเพียงเข้าสมาธิได้บ้างไม่ได้บ้าง ซึ่งแต่ก่อนเข้าได้สนิท กำหนดเมื่อไรได้ทุกครั้ง ๆ ไม่เคยเสียสักครั้งเลย แต่เวลาจิตเริ่มเสื่อมเท่านั้นเรารู้สึกตัวว่าจิตเข้าได้บ้างไม่ได้บ้าง รีบโดดหนีทันที แม้เช่นนั้นยังเสื่อมเป็นเวลาตั้งปี เข้าสู่ความสงบไม่ได้ดูซิ จิตเสื่อมเพียงเท่านั้นพยายามฟื้นฟูฉุดลากให้ขึ้นมา ยังฝืนเสื่อมถึงขนาดปีกว่า ยังไม่สามารถฟื้นขึ้นได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยดังที่เคยเป็นมานั้นเลย จึงได้เห็นโทษแห่งความเสื่อมนี้อย่างถึงใจ เหตุใดจึงว่าเห็นโทษอย่างถึงใจ เพราะเราเสียอกเสียใจเพราะความเสื่อมแห่งจิตนี้มากจริง ๆ ในชีวิตนี้แน่ใจว่าจะลืมเรื่องนั้นไม่ลง เพราะทำให้เราเจ็บช้ำใจมากแทบไม่มีโลกอยู่ เพราะความเสียใจเพราะความเสียดาย…”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๕๒)

“…จิตเสื่อมนี้ทุกข์มากจริง ๆ จนหาประมาณไม่ได้เลย ไม่มีวันลืม แม้แต่ทุกวันนี้ยังไม่ลืม จะว่าอะไรกัน เพราะมันถึงใจจริง ๆ จนกลายเป็นสัจธรรมขึ้นมา ด้วยจำความที่ว่าจิตเสื่อมนั้นไม่ลืม มันกลายเป็นสัจธรรมขึ้นมา ไม่ใช่ความจำเสียแล้ว มันเป็นความจริงขึ้นมากับตัวเอง

นี่ความเคียดแค้นนี้ถึงใจจริง ๆ ไม่ลืมจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เพราะความเสียใจความเสียดาย คือเสียใจนี้เกิดมาจากความเสียดายที่จิตเสื่อม จิตเสื่อมนี้ร้อนมากจริง ๆ นะ ผู้ภาวนายังไม่เคยเห็น ยังไม่เคยเป็นสมาธิ ไม่เคยสงบ ยังพอเป็นพอไป ผู้ที่เห็นความสงบของจิตจนกระทั่งถึงแน่นปึ๋งนี่ ผมเป็นจริง ๆ นะ จิตนี้แน่นเหมือนภูเขาเลยทีเดียว ทั้ง ๆ ที่จิตมีกิเลสอยู่นั้นแหละ พลังของสมาธิมีกำลังมากเหมือนกับเป็นหินทั้งแท่ง แต่ครั้นแล้วเพราะความไม่รอบคอบไม่ฉลาดในการรักษาจิตประเภทนี้นั่นเอง จึงทำให้ค่อยเสื่อมลง ๆ โดยเจ้าตัวไม่รู้ นั่น

เมื่อเสื่อมลงไป ๆ กลับเอาคืนมาไม่ได้ เพียงแต่ว่าเข้าได้บ้าง คือเข้าสมาธิสงบได้บ้าง ไม่ได้บ้างเท่านั้น ก็รู้ตัวว่านี่ ๆ จิตของเราจะเสื่อมแล้ว รีบออกบำเพ็ญเอาเต็มเม็ดเต็มหน่วย ถึงขนาดนั้นมันก็เหยียบหัวเอาต่อหน้าต่อตา จนปีกว่า ๆ นั่นฟังซิ จิตถึงได้ก้าวหน้า…”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๓๗)

“…ขั้นที่ยังล้มลุกคลุกคลานก็เหมือนอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ ทั้งหลายที่ปฏิบัติอยู่นี้แล เอาเกือบเป็นเกือบตาย ก็ให้มันเหยียบเอา ๆ อยู่นั้น เหมือนกลิ้งครกขึ้นบนจอมปลวก กลิ้งขึ้นไปมันก็กลิ้งทับหัวเราลงมาต่อหน้าต่อตา เพราะเราไม่มีกำลังสามารถต้านทาน

มันไว้ได้ นี่กิเลสซึ่งเป็นเหมือนครกก็เหมือนกัน เวลามีอำนาจมากมันกลิ้งทับเราอย่างนั้นเหมือนกัน

ผมเคยเป็นมาแล้วทั้งนั้น ไม่ใช่เอามาคุยอวดหมู่เพื่อนนะ ผมพูดไปตามความจริง…”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕)

“…เพราะฉะนั้น เวลาจิตเสื่อมจากสมาธิมันถึงจะเป็นจะตายจริง ๆ เพราะทุกข์มากนี่ ผมเป็นอย่างนั้น ทุกข์ในเพศของนักบวชนี้นอกจากประกอบความเพียรเรียนหนังสือแล้ว ยังทุกข์เพราะจิตเสื่อมเข้าอีก โอ้โห ไม่ได้ลืมกระทั่งทุกวันนี้ เพราะเราเคยเห็นคุณค่าของสมาธิที่แน่นปึ๋ง ๆ มาแล้ว และก็เสื่อมเอาชนิดไม่มีอะไรติดเนื้อติดตัวเลย มีแต่ฟืนแต่ไฟเผาหัวใจตลอดเวลา ทั้งวันทั้งคืน ทั้งยืนทั้งเดิน ทั้งนั่งทั้งนอน จะไม่ทุกข์ได้ยังไง ทุกข์เพราะอยากได้สมาธินั้นกลับคืนมา ไม่ได้สมใจมันก็ทุกข์ นอกจากกิเลสมันยั่วด้วยวิธีต่าง ๆ อีกด้วยแล้ว มันยังจะลากลงนรกอเวจีทั้งเป็นอีกด้วย ก็มันทุกข์มหันตทุกข์จริง ๆ เพราะความอาลัยเสียดายสมาธิสมาบัติที่เสื่อมไป อยากได้กลับคืนมาอย่างเดิม แต่ไม่สมหวัง จะไม่เป็นมหันตทุกข์อย่างไรคนเรา ในชีวิตของนักบวชก็มีคราวที่จิตเสื่อมนั่นแลที่ทุกข์มากที่สุดสำหรับผมน่ะ…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๙)

“…บางทีน้ำตาร่วงกัดฟัน …แต่ก่อนจิตเข้าได้สนิท ๆ เหมือนหินนะ เวลาจิตเป็นสมาธิแน่นเหมือนหิน สุดท้ายมันก็มาเสื่อมเพราะความไม่รอบคอบของตัวเอง ไม่รู้จักวิธีรักษา… ทีนี้เสื่อมไปแล้วตีต้อนขึ้นมาไม่ได้ กลับตัวไม่ได้ เจริญขึ้นแล้วเสื่อมลง ๆ มีแต่เคียดแต่แค้น เหมือนกับว่าสู้เสือด้วยกำปั้นนั้นเอง เคียดก็เคียด แค้นก็แค้น เคียดแค้นให้เสือ แต่เวลาสู้ สู้มันไม่ได้ เรามีแต่กำปั้น มันมีทั้งเล็บมีทั้งเขี้ยว มันกัดเอา ๆ ตะปบเอาเลือดสาด ๆ เรามีแต่กำปั้นสู้มันไม่ได้ แต่แค้น เคียดแค้น พอขึ้นหัวมันได้แล้วเอาเลย เอาอีกแล้วที่นี่ เทียบเข้าอีกเป็นข้ออุปมาหนึ่ง เหมือนกับช้างเมื่อขึ้นตะพองมันได้แล้ว ขอกระหน่ำลงไปเลย

เราจึงได้เชื่อเรื่องพระโคธิกะ ท่านเจริญฌานมาถึง ๕ หน ๖ หน เสื่อมแล้วเจริญ เสื่อมแล้วเจริญ ครั้งที่ ๖ ดูว่ายังงั้นนะถ้าจำไม่ผิด แต่ ๕ นี้แน่แล้ว ครั้งที่ ๖ ยังมีสงสัยอยู่หน่อย พระโคธิกะนี่มีในประวัติในธรรมบท ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนของเปรียญ ๓ ประโยคนั่นน่ะ พระโคธิกะนี้ฌานท่านเจริญสมาธิสมาบัติ เจริญแล้วเสื่อม ๆ ถึง ๕ หน จนกระทั่งถึงจะฆ่าตัวตาย นั่นพิจารณาซิ เราไม่ต้องเอาไปมากกว่านั้นหรอก เราบอกจนถึงจะฆ่าตัวตายนี้ก็ถึงจุดอันสมบูรณ์แล้ว

เราเป็นอย่างนั้นจริง ๆ เวลามันเสื่อมลงไปความเคียดแค้นนี้ แหม... ทุกข์ ทุกข์แสนสาหัส ไม่มีอะไรทุกข์ยิ่งกว่าในหัวใจเรานะ ไม่มีอะไรทุกข์ยิ่งกว่าสมาธิเสื่อม แต่ก่อนไม่ได้สมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิมันก็เทียบกันได้กับคนที่เขาหาเช้ากินเย็นนั่นแหละ เขาไม่เคยมีเงินหมื่นเงินแสนเงินล้าน เขาจะเอาอะไรมาเสียใจเพราะความล่มจมของเงินหมื่นเงินแสนเงินล้านเล่า เขาหาเช้ากินเย็นเขาสบายกว่า คนมีเงินแสนเงินล้านที่ล่มจมไปด้วยเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ผู้นั้นจะร้อนมากที่สุด นี่ก็เหมือนกันคนที่ไม่เคยเจอสมาธิก็จะเอาอะไรมาเดือดร้อน นี่เคยเจอเคยเป็นมาแล้ว

เวลาจิตเสื่อมนี้ แหม ร้อนเป็นฟืนเป็นไฟ อยู่ไหนหาความสะดวกสบายไม่ได้ แต่ดีอย่างหนึ่งที่น่าชมก็คือว่าไม่ถอย จะเอาให้ได้ ๆ เคียดแค้น ๆ เพื่อสู้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕–๒๖)

“...นี่ละ เสียใจขนาดไหนจิตเสื่อม ฟังซิ จนกระทั่งชีวิตก็ไม่เสียดายหรือตายเลยดีกว่า...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๘๑)

“...เคียดแค้นในทางธรรมจะเป็นอะไรไป เคียดแค้นทางโลกเป็นกิเลส เคียดแค้นด้วยอรรถด้วยธรรมเป็นธรรม ไม่งั้นไม่ทันกิเลส กำลังของจิตด้านธรรมะไม่มี สู้กิเลสไม่ได้ กิเลสมีกำลังธรรมะไม่มีกำลังสู้กันไม่ได้ ความเคียดแค้นของกิเลสมาแบบหนึ่ง ความเคียดแค้นของธรรมเป็นอีกแบบหนึ่ง ฆ่ากิเลสนั่น มันแก้กันอย่างนี้ เช่นว่ามรรคแก้สมุทัย ชะล้างสมุทัย เป็นอย่างนี้ ธรรมะแก้กิเลสแก้อย่างนี้ ให้ท่านทั้งหลายเข้าใจนะ นี้พูดด้วยความแน่ใจทีเดียว ไม่ได้มีความสงสัยในการปฏิบัติของตัวเอง เพราะได้ผ่านมาแล้วเป็นอย่างนี้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๖–๒๗)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้อุบาย

“...เมื่อไปหาท่าน (พระอาจารย์มั่น) ซึ่งเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วกลับเจริญ และเป็นขณะที่กำลังได้รับความทุกข์ร้อนและกระวนกระวายมาก ท่านก็มีอุบายสั่งสอนแบบอนุโลมไปตามทำนองนี้เหมือนกัน คือเวลาไปกราบท่าน ท่านถามว่าจิตเป็นอย่างไร ถ้าเป็นขณะที่จิตกำลังเจริญ ก็เรียนท่านว่าระยะนี้กำลังเจริญ ท่านก็ให้

อุบายว่า ‘นั่นดีแล้ว จงพยายามให้เจริญมาก ๆ จะได้พ้นทุกข์เร็ว ๆ’ ถ้าเวลาจิตกำลังเสื่อมไปหาท่าน ท่านถามว่าจิตเป็นอย่างไรเวลานี้ เราเรียนท่านตามตรงว่า วันนี้จิตเสื่อมไปเสียแล้ว ไม่มีร่องรอยแห่งความสุขเหลืออยู่เลย ท่านแสดงเป็นเชิงเสียใจไปด้วยว่า ‘น่าเสียดายมันเสื่อมไปที่ไหนกันนา เอาเถอะท่านอย่าเสียใจ จงพยายามทำความเพียรเข้ามาก ๆ เดี๋ยวมันจะกลับมาอีกแน่ ๆ มันไปเที่ยวเฉย ๆ พอเราเร่งความเพียรมันก็กลับมาเอง หนีจากเราไปไม่พ้น

เพราะจิตเป็นเหมือนสุนัขนั่นแล เจ้าของไปไหนมันต้องติดตามเจ้าของไปจนได้ นี่ถ้าเราเร่งความเพียรเข้าให้มาก จิตก็ต้องกลับมาเองไม่ต้องติดตามมันให้เสียเวลา มันหนีไปไหนไม่พ้นเราแน่ ๆ จงพยายามทำความเพียรเข้าให้มากเชียว มันจะกลับมาในเร็ว ๆ นี่แล ไม่ต้องเสียใจให้มันได้ใจ เดี๋ยวมันว่าเราคิดถึงมันมากมันจะไม่กลับมา จงปล่อยความคิดถึงมันเสีย แล้วให้คิดถึงพุทโธติด ๆ กันอย่าลดละ พอบริกรรมพุทโธถี่ยิบติด ๆ กันเข้า มันวิ่งกลับมาเอง คราวนี้แม้มันกลับมาก็อย่าปล่อยพุทโธ มันไม่มีอาหารกินเดี๋ยวมันก็วิ่งกลับมาหาเรา จงนึกพุทโธเพื่อเป็นอาหารของมันไว้มาก ๆ เมื่อมันกินอิ่มแล้วต้องพักผ่อน เราสบายขณะที่มันพักสงบตัว ไม่วิ่งวุ่นขุ่นเคืองเที่ยวหาไฟมาเผาเรา ทำจนไล่มันไม่ยอมหนีไปจากเรา นั่นแลพอดีกับใจตัวหิวโหยอาหารไม่มีวันอิ่มพอ ถ้าอาหารพอกับมันแล้ว แม้ไล่หนีไปไหนมันก็ไม่ยอมไป ทำอย่างนั้นแลจิตเราจะไม่ยอมเสื่อมต่อไป คือไม่เสื่อมเมื่ออาหารคือพุทโธพอกับมัน จงทำตามแบบที่สอนนี้ท่านจะได้ไม่เสียใจเพราะจิตเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าอีกต่อไป’

นี่ก็เป็นอีกอุบายหนึ่งที่ท่านสอนคนที่แสนโง่ แต่ดีไปอย่างหนึ่งที่เชื่อท่านตามแบบโง่ของตน ไม่เช่นนั้นคงจะวิ่งตามหาใจดวงเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าไม่มีวันเจอและหยุดได้…”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๔๑)

ไม่ถอย จึงตั้งหลักได้

ในภาวะจิตเสื่อมเช่นนี้ ท่านอาจารย์มีความเด็ดเดี่ยว ไม่ถอย เพื่อให้ได้สมาธิกลับคืนมา

“…หลังจากได้อุบายอันแยบคายจากท่านอาจารย์มั่น จึงนำมาตั้งเป็นข้อสังเกตขึ้น แล้วก็ตั้งคำมั่นสัญญาขึ้นอีกว่า ถึงอย่างไรเราจะต้องนำบทบริกรรมมากำกับจิตทุกเวลา ไม่ว่าเข้าสมาธิออกสมาธิ ไม่ว่าจะไปที่ไหน อยู่ที่ใด แม้ที่สุดปัดกวาดลานวัดหรือ

ทำกิจวัตรต่าง ๆ จะไม่ยอมให้สติพลั้งเผลอจากคำบริกรรมคือพุทโธ เพราะชอบนำเอา บท พุทโธ มาเป็นคำบริกรรมภาวนา คราวนี้เวลาภาวนาจิตสงบลงไป หากว่าความสงบนั้นยังจะนึกคำบริกรรมคือ “พุทโธ” ได้อยู่ จะไม่ยอมปล่อยวางคำบริกรรมนั้น แล้วจิตจะเสื่อมไปได้ในทางใด จะต้องรู้กันในตอนนี้

พอตั้งข้อสังเกตและตั้งคำมั่นสัญญาไว้แล้วก็เริ่มบริกรรมภาวนาด้วยบท พุทโธ เมื่อบริกรรมตามนั้น จิตก็ลงสู่ความสงบได้ และได้อย่างรวดเร็ว ต่างจากที่เคยเป็นมา ขณะที่จิตเว้นจากคำบริกรรม จะเว้นเฉพาะขณะที่จิตเข้าสู่ความสงบอย่างสนิท ขณะนั้นจะนึกพุทโธหรือไม่ก็ตาม แต่ความรู้ที่อยู่ในความสงบนั้นปรากฏเป็น พุทโธ ตายตัวอยู่แล้ว และไม่มีความปรุงแต่งอะไรทั้งนั้น ตอนนี้หยุดคำบริกรรม พอจิตจะเริ่มขยับตัวถอนขึ้นมา คือมีอาการกระเพื่อมนิด ๆ ก็รีบจับคำบริกรรมอัดเข้าไปทันทีเพื่อให้จิตติดอยู่กับคำบริกรรม

ทำเช่นนั้นพร้อมทั้งตั้งความสังเกตว่าจิตจะมีความเสื่อมได้ตอนไหน และทอดอาลัยในความเสื่อมกับความเจริญของจิต จิตจะเสื่อมหรือเจริญไปถึงไหนก็ตาม แต่คำบริกรรมในระยะนี้จะไม่ยอมปล่อยวาง แม้จิตจะเสื่อมก็ยอมให้เสื่อมไปเพราะการตั้งความอยากไว้ว่าไม่ให้จิตเสื่อมไป แต่ก็เสื่อมไปได้ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากให้เสื่อม บัดนี้ความเสื่อมและความเจริญนั้นเราทอดธุระเสียแล้ว จะบังคับจิตให้มีความรู้สึกอยู่กับ พุทโธ อย่างเดียว เสื่อมกับเจริญเราจะพยายามให้รู้อยู่กับใจที่มีพุทโธกำกับนี้เท่านั้น ให้รู้กันที่นี่และเห็นประจักษ์กันที่นี่ จะมั่นใจอยู่ที่นี่แห่งเดียว เสื่อมกับเจริญไม่ต้องไปสนใจ

ในระยะต่อมาจิตที่เคยเจริญและเสื่อมเป็นลำดับมาก็เลยไม่เสื่อม จึงเป็นเหตุให้รู้เรื่องราวของจิตว่า อ้อ จิตที่เคยเสื่อมบ่อย ๆ นั้น เสื่อมเพราะขาดคำบริกรรม สติคงจะเผลอจากจิตไปในระยะนั้นแน่นอน แต่นั้นมาก็ตั้งคำบริกรรมมาเป็นลำดับ ไปไหน มาไหน อยู่ที่ใด ไม่ยอมให้เผลอ เป็นกับตายจะไม่ยอมให้เผลอจาก พุทโธ จิตจะเสื่อมไปไหนก็ให้รู้กันที่นี่เท่านั้น ไม่ยอมรับรู้ไปทางอื่น จิตก็เลยตั้งหลักลงได้ เพราะคำบริกรรมคือพุทโธ…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๖)

ควบคุมรักษาจิต

“…ทีนี้พอจิตนี้เริ่มเจริญขึ้นมาด้วยอุบายต่าง ๆ ที่เราทุ่มเทลงนั้นแล้ว จึงขนาบกันใหญ่ให้สมใจที่เคยดแค้นอยู่เป็นแรมปี ไม่ยอมให้เสื่อมได้ จนถึงกับว่า เอ้า ถ้าจิต

เราจะเสื่อมลงไปแม้แต่น้อยเพียงไรก็ตาม ขอให้เราตายเสียก่อนจิตนี้จึงจะเสื่อมได้ ถ้าเรายังไม่ตายจิตนี้จะเสื่อมไปไม่ได้ คำที่พูดอย่างนี้เหมือนกับพูดด้วยความอาฆาตมาดร้ายต่อกิเลสตัวทำให้จิตเราเสื่อม พูดด้วยการประกันตัว การรับรองตัว พูดด้วยความเข็ดหลาบอย่างถึงใจ ประทับใจ

หลังจากนั้นจิตจึงเป็นเหมือนนักโทษถูกคุมแจตลอดเวลา ไม่ยอมให้พรากสายตา คือสติไปได้ ไม่เพียงแต่ว่าพูดเฉย ๆ ความระมัดระวังตัวนี้ระมัดระวังมากยิ่งกว่าครั้งใด ๆ ที่ผ่านมา นับแต่ได้ทราบเรื่องจิตเสื่อมนั้นแล้วได้สอนตนให้รู้ให้เข็ดหลาบอย่างถึงใจ การระมัดระวังก็ระมัดระวังอย่างถึงใจ เวลาจิตเจริญขึ้นมาเต็มภูมิไม่ปรากฏว่าเสื่อมอีก แล้วก็ขยับความเพียรลงให้เต็มที่ เอ้า ตายก็ตาย ราวกับว่ากัดเขี้ยวกัดฟันใส่กันนั่นแลเพราะความเคียดแค้นอย่างถึงใจ นี่คือความเคียดแค้นให้ตนเอง หรือเคียดแค้นให้กิเลสที่ดัดสันดานตน ความเคียดแค้นประเภทนี้คือมัชฌิมาปฏิปทาที่เด็ดกับกิเลสคู่อริ จึงไม่จัดว่าเป็นกิเลส (แต่จัดเป็นมรรคของธรรมป่า พระป่า)

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๕๓)

"...ในชีวิตของผมหรือในการปฏิบัติของผมก็มีพรรษานั้นนั่นละ คือพรรษา ๙ กับพรรษา ๑๐ เอากันอย่างหนักมากทีเดียว พอสมาธิได้ที่แล้ว ก็ได้บอกกับตัวเอง พูดกับตัวเองเลยทีเดียวภายในจิตใจนี้แหละ ไม่ได้พูดออกมาออกปากป้าง ๆ แป้ง ๆ อะไร ได้ตัดสินใจกับตัวเอง เรียกว่าทำความเข้าใจกับเราว่า ถ้าจิตของเราได้เสื่อมคราวนี้แล้วเราต้องตายเท่านั้น เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ นู่นน่ะ ฟังซิ นี่ละทำให้เชื่อพระโคธิกะน่ะ มันจะตายแน่ ๆ ไม่ทราบว่าจะตายด้วยแบบไหน ผมก็ไม่รู้นะ แต่มันจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ถ้าลงได้เสื่อมคราวนี้

เพราะฉะนั้น เวลาจิตได้ก้าวเข้าสู่ความปกติของตนไม่เสื่อมแล้ว จึงเอากันใหญ่เลยที่นี่ กระหน่ำใหญ่เลย จะเป็นจะตายก็ เอ้า ตาย แต่จิตนี้เสื่อมไม่ได้ ๆ มันเหมือนกับนักโทษครุโทษ ผู้ต้องหาครุโทษถูกบังคับบีบกันตลอดมานั่นแล จิตมันจะคิดไปไหนนั่น เวลานั่งได้หามรุ่งหามค่ำก็เพราะอันนี้เองพาให้ผมเป็นไปได้นะ นั่งหามรุ่งหามค่ำตลอดรุ่ง ๆ ไม่รู้กี่คืน ๆ แต่ไม่ได้ติดกันดังที่เคยเล่าให้ฟังนั่นนะ นี่เพราะความเคียดแค้น ..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๖)

"...พอจากนั้นจิตเป็นสมาธิแล้ว จิตไม่เสื่อมละ ทีนี้เรื่องความเสื่อมนั้นมันเป็นครูเอกทีเดียว จะเสื่อมต่อไปอีกไม่ได้เป็นอันขาดว่าอย่างนั้นเลย ถ้าเสื่อมเมื่อไรเราต้อง

ตาย เราจะทนอยู่ในโลกแบกกองทุกข์แห่งความเสื่อมนี้ต่อไปอีกไม่ได้ เพราะเราเคยเสื่อมมาแล้ว ทุกข์แสนสาหัสเป็นเวลาปีกว่า ไม่มีทุกข์อันใดที่จะแผดเผายิ่งกว่าความทุกข์เพราะจิตเสื่อม หากยังจะเสื่อมต่อไปอีกได้แล้วเราต้องตายอย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นการระมัดระวังเจ้าของจากนั้นไปแล้ว จึงเข้มงวดกวดขันที่สุด ไม่ยอมให้เสื่อมได้จิตก็เจริญเรื่อย ๆ…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

“…ต่อมาก็เป็นพรรษาที่สองที่ไปอยู่กับท่าน ก่อนจะเข้าพรรษาจิตก็รู้สึกสงบดีและแนบสนิทในทางสมาธิ ความเสื่อมไม่ปรากฏ แต่คำบริกรรมยังไม่ยอมลดละ จนถึงกับนั่งภาวนาได้แต่หัวค่ำตลอดรุ่งโดยไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๖–๒๒๗)

“…จากนั้นมาก็เข้มงวดกวดขันน่ะซิ ไปไหนเหมือนกับนักโทษเหมือนผู้ต้องหาด้วยการควบคุมจิตดวงนี้ การรักษาต้องครอบอยู่งั้นเลยมันจึงไม่เสื่อม เสื่อมไม่ได้และก็จริงด้วย รักษามันตลอด ไม่คุ้นกับอะไรทั้งนั้น แล้วจิตก็ไม่เสื่อม เพราะมันรู้ตั้งแต่นั่งตลอดรุ่งอยู่แล้วที่ว่า เอ้อ ต้องอย่างนี้ซินะ ทีนี้ไม่เสื่อม ๆ ตั้งแต่นั่งตลอดรุ่งคืนแรกเลยนะ มันได้หลักเกณฑ์ขึ้นมา เหมือนกับว่าจิตปีนตก ๆ พอจิตเข้าไปถึงที่ก็ตกเลย ก็ทราบทีนี้ไม่ตก หมายความว่า ปีนขึ้นไปตกลง ๆ พอไปถึงที่เกาะติดปั๊บ เอ้อ ต้องอย่างนี้ซิ ทีนี้ไม่เสื่อม มันแน่ใจแล้ว ถึงขนาดนั้นก็ยังไม่นอนใจ เชื่อนั้นก็เชื่อ แต่ความที่เคยเข็ดนี้มันก็ถึงใจเหมือนกัน จิตก็ไม่เคยเสื่อมอีกตั้งแต่นั้นมา…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๘๑)

ระลึกถึงพระคุณของท่านพระอาจารย์มั่น

“…ผมไปอยู่ที่ไหนถ้าไม่ได้กราบท่านอาจารย์มั่นแล้ว นอนไม่ได้ อยู่ที่ไหนก็เหมือนกัน แม้ที่สุดจะเดินจงกรมก็ต้องหันหน้าไปไหว้ท่านเสียก่อน ถ้ามีรูปท่านเป็นที่หมายของสมมุติ ก็กราบไหว้รูปของท่าน หากไม่มีอะไรเลยก็เอาคุณธรรมของท่านประกอบเรื่องของสมมุติน้อมนมัสการไป พระคุณของท่านไม่มีวันจืดจาง ประหนึ่งว่าท่านไม่ได้ล่วงลับไป ธรรมชาติอันหนึ่งเป็นอย่างนั้น เหมือนกับดูเราอยู่ตลอดเวลา…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๘)

<<สารบัญ

-๔-

เร่งความเพียร

ท่านอาจารย์ส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ศิษย์ผู้ปฏิบัติธรรม ให้เอาความเพียรชนะความเกียจคร้านอ่อนแอ ท่านสอนไว้ว่า

"...ความขี้เกียจขี้คร้านอ่อนแอเหล่านี้เป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จงพากันทราบไว้ ความมักง่าย ความโยกคลอนเอนเอียง มีแต่กิเลสตบต่อยให้เอนให้เอียงให้ล้มลุกคลุกคลานทั้งนั้น ไม่ใช่ธรรมเป็นผู้พาให้เป็นเช่นนั้น จงพากันทราบว่าเวลานี้กิเลสกำลังทำงานในตัวเราอย่างออกหน้าออกตา ซึ่ง ๆ หน้านักปฏิบัติ คือเราแต่ละราย ๆ จงทราบไว้เสียแต่บัดนี้ อย่าเข้าใจว่ากิเลสไม่ได้ทำงานบนหัวใจเราในขณะที่กำลังประกอบความเพียรจะฆ่ามัน ในขณะเดียวกันนั้นกิเลสก็ฆ่าธรรมและฆ่าตัวเราไปด้วยในตัวโดยไม่รู้สึก

อุบายของธรรมที่จะให้ทราบกลอุบายของกิเลส จึงต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งในขั้นเริ่มแรกสำคัญมาก เพราะงานยังไม่เคยเห็นผลพอจะเพิ่มกำลังใจให้เข้มแข็งในความเพียร อย่าหวง อย่าห่วง อย่าเสียดาย กิเลสไม่ได้ให้สารคุณอันใดแก่เรา ความขี้เกียจความอ่อนแอไม่ให้สารประโยชน์อันใด เราเคยขี้เกียจเคยอ่อนแอมามากและนานเพียงไรแล้ว จงเอามาบวกลบคูณหารกันเพื่อทดสอบผลได้ผลเสียของตัวกับกิเลส นักปฏิบัติไม่คิดไม่เทียบเคียงเหตุผลต้นปลายให้รู้ดีรู้ชั่ว รู้หนักรู้เบาในสิ่งเหล่านี้แล้ว จะดำเนินธรรมเพื่อความสงบเย็นใจไปไม่ได้ จึงควรคิดแต่บัดนี้ อย่าให้เสียเวล่ำเวลาตายเปล่า ๆ ไม่เกิดประโยชน์ ผ้าเหลืองอยู่ที่ไหนก็มี ตลาดร้านค้ายิ่งไม่อด นั้นเป็นเครื่องหมายของเพศนักบวช ไม่ใช่เป็นผู้ฆ่ากิเลส นอกจากความเพียรของเราเอง จงเป็นผู้หนักแน่นในความพากเพียร เพื่อหักกงกรรมของวัฏจักรให้ขาดสะบั้นลงจากใจจะหายห่วง

เราได้ดำเนินมาเต็มสติกำลังความสามารถแล้ว จึงกล้าพูดได้อย่างเต็มปากว่าไม่มีงานใดที่จะลำบากยากเย็นเข็ญใจถึงเป็นถึงตาย ยิ่งกว่างานต่อสู้กับกิเลสเพื่อชัยชนะ งานนี้เป็นงานที่หนักมากสำหรับเราผู้เป็นคนหยาบ แต่ใครจะหยาบก็ตามละเอียดก็ตาม พึงทราบว่า ความขี้เกียจความมักง่ายอ่อนแอไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่ทางแก้กิเลส อย่าหวงเอาไว้ มันเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ เพื่อพอกพูนทุกข์ไม่สงสัย

ใครจะหยาบละเอียดแค่ไหน นิสัยวาสนามีมากมีน้อยเพียงไร จงยกตนให้เหนือกิเลสประเภทต่าง ๆ ด้วยความเพียร จะจัดว่าเป็นผู้มีวาสนาบารมีเต็มหัวใจด้วยกัน หากไม่มีความเพียรเป็นเครื่องแก้ อย่างไรก็นอนกอดวาสนาที่เต็มไปด้วยกิเลสตัวหยิ่ง ๆ อยู่

นั่นแล บางก็ฟาดมันลงไปให้แหลกละเอียด หนาก็ฟาดมันลงไปให้แหลกเหมือนกันหมด จะสมนามว่าเป็นนักรบนักปฏิบัติเพื่อกำจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกออกจากใจโดยแท้…”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๖–๒๒๗)

สำหรับท่านอาจารย์เองนั้นท่านเล่าให้พระเณรของวัดป่าบ้านตาดฟังว่า

“…สำหรับผมเองที่ได้มาแสดงให้เพื่อนฝูงฟังนี้ ถ้าจะพูดว่าอำนาจวาสนาของเราหยาบ นิสัยวาสนาของเราหยาบ อย่างนี้ผมก็ยอมรับ…”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๐)

“…แต่มีดีอย่างหนึ่ง ถึงจะว่านิสัยวาสนาหยาบก็ตาม แต่ความไม่ถอยนั้นรู้สึกว่าเด่นอยู่ตลอดเวลา ยังไงก็ไม่ถอย ไม่ได้ด้วยวิธีนี้จะเอาวิธีนั้น ไม่ได้ด้วยวิธีนั้นจะเอาวิธีนี้ มีแต่จะเอา ๆ คำว่าจะถอยไม่มี นี้ดีอย่างหนึ่ง ถ้าว่าหยาบก็น่าชมตรงนี้ หากว่าอันนี้มีลดหย่อนลงไป ความที่ว่าจะเอานี้ถอยหลังกรูดลงไปแล้วเสร็จไปไม่รอดเลย นี่ไม่ถอย…”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๕)

ท่านอาจารย์เล่าว่า ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น(คือพรรษาที่ ๑๐) ท่านได้หักโหมเร่งความเพียร โดยถือเอาการนั่งภาวนาตลอดรุ่งเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่น

ภาวนาตลอดรุ่ง

“…ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกว่าการนั่งภาวนาตลอดรุ่งจะถือเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่นในการบำเพ็ญ ต่อจากนั้นมาก็ค่อยผ่อนลงบ้าง เพราะเห็นว่าธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ย่อมมีการชำรุดได้เมื่อไม่รู้จักประมาณ แต่การเร่งความเพียรด้วยวิธีนั่งตลอดรุ่งนี้ รู้สึกว่าใจมีกำลังมากกว่าวิธีอื่น ๆ การรู้เรื่องของทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในขณะนั่งนาน ๆ เช่นนั้น ก็รู้ได้ชัดในระยะนั่งตลอดรุ่งนั้นเอง…”

(แว่นดวงใจ หน้า ๒๒๗)

“...วัดบ้านนามนเป็นวัดที่ระลึกในชีวิตและความเพียรสำหรับผม เพราะตั้งแต่เราบวชมา การหักโหมทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน ก็มีพรรษานั้นในชีวิตของเรา คือพรรษาที่ ๑๐ ความเพียรและความหักโหมมันเริ่มมาตั้งแต่ยังไม่เข้าพรรษาเดือนเมษายนและพฤษภาคมน่ะ มาจากพระธาตุพนมกับพ่อแม่ครูอาจารย์ ท่านไปเผาศพพ่อแม่ครูอาจารย์เสาร์กลับมา ก็ไปรับท่านมาด้วยกัน ก็เข้ามาอยู่บ้านนามน จำพรรษาที่นั่น มันหมุนติ้ว ๆ เริ่มแต่โน่นแล้ว สมาธิเริ่มแน่นไม่เสื่อมอีกมาแต่เดือนเมษายน แต่นี้ไม่เกี่ยวกับสมาธิ แต่เป็นปัญญาในเวลาจนตรอก มันเป็นปัญญาสายฟ้าแลบ สติปัญญากับกิเลสราวกับมัดคอติดกัน ไม่ใช้ปัญญาได้ยังไงเวลามันจะตาย มันจนตรอกจนมุมก็ต้องใช้ปัญญาซิ เวลารู้ขึ้นมามันก็รู้ด้วยปัญญา

พรรษาที่หนักมากในชีวิตของนักบวช ผมหนักมากพรรษานั้น แต่ไม่ได้สนใจว่าเป็นภาระหนักมากนะ เพราะความมุ่งมั่นมาก มันจำไม่ลืม กลางวันไม่นอน เดินจงกรมหมากพลูไม่แตะเลยในสามเดือน ทิ้งเลย พอหลังออกพรรษาแล้วไปที่ไหน แต่ก่อนมันมีหมากพลูเต็มไปหมดนี่ เขาเอามาถวายก็ฉันไปอย่างนั้นเอง เลยฉันมาเรื่อย ๆ ปีนั้นมันหักโหมเต็มที่ ทิ้งหมดเรื่องหมากเรื่องอะไรไม่เอา มันเป็นกังวล ไม่เอาทิ้งหมดเลย จิตเป็นเหมือนหิน สมาธิแน่นปึ๋งเหมือนหิน แต่มันไม่ใช้ปัญญาน่ะซิ ถ้าใช้ปัญญามันก็จะไปรวดเร็วกว่านั้น มันเพลินกินเพลินนอนอยู่กับสมาธินั้นเสีย มันขี้เกียจ มันสบายไม่ยุ่งกับอะไร จิตอิ่มตัวของมัน อิ่มตัวในขั้นสมาธินะ ไม่ใช่อิ่มตัวด้วยการหลุดพ้นโดยประการทั้งปวงแล้ว มันอิ่มตัวในสมาธิไม่ยุ่งกับอารมณ์อะไร รูปเสียงอะไร ๆ ไม่ยุ่ง สบายอยู่นั้นแบบหมูได้เขียง ไม่ได้คิดว่าเขียงคือที่รองสับยำหมูเลย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๔–๔๓๖)

“...ในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่ง ผมก็พักนอนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่สิบนั่นหักโหมมากทีเดียวเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอ ๆ กัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕–๒๗๖)

“...ที่ว่าเกิดความอาจหาญในเรื่องความเป็นความตาย อะไรมันตายพิจารณาจนกระทั่งหาสิ่งที่ตายไม่ได้เลย นี้มันกลัวอะไร มันกลัวตาย หือ โกหกกัน นั่น เวลาพิจารณาลงไป ดินก็เป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ใจที่กลัวตาย มันก็ไม่ตาย

มันยิ่งเด่น ยิ่งเห็นชัด มันตายได้ยังไง มันสง่าผ่าเผย รู้เด่น นี่มันตายได้ยังไง โกหกกัน นี่ละพรรษานี้เอากันอย่างเต็มเหนี่ยวเลย หักโหมร่างกายหักโหมมากจริง ๆ กลางวันไม่นอนเลย เว้นแต่วันไหนเรานั่งสมาธิตลอดรุ่ง วันนั้นจะยอมพักกลางวันให้ ถ้าวันไหนทำความเพียรธรรมดา กลางวันไม่พักให้เลย ไม่นอนกลางวัน ในพรรษานั้นถึงว่าหักโหมมาก เวลาที่เราไม่คิดจะต่อสู้มัน นั่งฉันจังหันต้องได้พลิก นั่งขัดสมาธิฉันไม่ได้เพราะเจ็บก้นมาก นี่มันไม่ลืม คือเรานั่งขัดสมาธิกลางคืนเหมือนกับมันพองหมดก้นเรา กระดูกเหมือนจะแตกทุกข้อทุกท่อน กระดูกมันต่อกันตรงไหน แม้แต่ข้อมือก็เหมือนมันจะขาดจากกัน ทุกขเวทนาเวลาขึ้น มันขึ้นหมดทุกสิ่งทุกอย่างทุกแง่ทุกมุมในร่างกาย …”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕)

“…ตอนต่อสู้กับทุกขเวทนานั้นบังคับมันทุกด้าน หักโหมร่างกาย นั่งฉันจังหันตอนเช้าได้นั่งพับเพียบ ขออภัย ก้นเหมือนกับพองไปหมด นั่งขัดสมาธิไม่ได้ คือตอนนั้นตอนเราไม่ฝืนเราไม่บังคับ ปล่อยธรรมดาจึงนั่งไม่ได้ ตอนนั้นเราไม่ตั้งใจจะทนกับมันจะสู้กับมัน เราจะสู้กับรสอาหารต่างหาก เราจะขึ้นสู้รสอาหารต่างหาก เราไม่ทนกับมัน จึงต้องนั่งพับเพียบฉันจังหัน นี่หมายถึงวันที่หักโหมกันเต็มที่จิตลงไม่ได้ง่าย มันแพ้ทางร่างกายมาก แต่ถ้าวันไหนที่พิจารณาติดปั๊บ ๆ เกาะติดปั๊บ ๆ อย่างงั้นมันก็ธรรมดา นั่งตลอดรุ่งเวลาเท่ากันก็ตาม ไม่มีอะไรชอกช้ำภายในร่างกายเลย พอลุกขึ้นก็ไปเลยธรรมดา ๆ เหมือนเรานั่งสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำตามความเคยชิน

เพราะตามธรรมดาผมนั่งภาวนา ๓-๔ ชั่วโมงถือเป็นธรรมดานะ นั่งตามอัธยาศัยต้อง ๓-๔ ชั่วโมง ถ้ามีเวลาน้อยเช่นกลางวันก็นั่งราว ๑-๒ ชั่วโมง เช่นหน้าหนาวกลางวันมีน้อย กลางคืนมีมาก และลงเดินจงกรมไม่ได้ กลางคืนหน้าหนาวตัวมันแข็งไปหมดจะเดินได้ยังไง นี่แหละเราต้องสงวนเวลาไว้สำหรับเดินให้มาก นั่งภาวนากลางวันเพียงชั่วโมงเดียว จากนั้นก็เดินจงกรมจนกระทั่งถึงเวลาปัดกวาด พอปัดกวาดเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปอาบน้ำในคลองในอะไรก็แล้วแต่ เพราะเราไปอยู่ในที่ต่าง ๆ บางทีตามซอกหินซอกผาอะไรก็แล้วแต่ ในห้วยในคลองที่ไหนพออาบก็อาบ ที่นี่เดินจงกรมอีกแล้ว จนกระทั่งเย็น หนาวเข้า ๆ ก็เข้าที่พัก ออกเดินไม่ได้เพราะหนาวมาก ที่นี่นั่งนานนะ มันจึงเหนื่อย

กลางวันพอฉันจังหันเสร็จแล้ว ล้างบาตรล้างอะไร เช็ดบาตรเรียบร้อยแล้วไม่เข้าถลกแหละ เอาไปวางไว้ปุ๊บ แล้วเข้าทางจงกรมเลย ฟัดมันจนโน้น ๑๑ โมงเป็นอย่างน้อย หรือเที่ยงวันออกมาจากทางจงกรมก็พัก ออกจากพักก็นั่งภาวนา ราวชั่วโมงก็ลง

เดินจงกรมอีกแล้ว อย่างนั้นเป็นประจำ ถ้าวันไหนร่างกายมันบอบช้ำมากจิตลงได้ยาก วันนั้นแหละได้นั่งพับเพียบ นั่งพับเพียบฉันจังหัน มันเหมือนไฟเผาอยู่ก้น บางทีได้เอามือคลำดู ก้นพองหรือ คลำดูก็ไม่พอง นี่หมายถึงเริ่มแรกนั่งตลอดรุ่ง พอนั่งหลายคืนไป ก้นก็พองและแตกเลอะไปหมด กระดูกทุกส่วนเหมือนจะแตก กลางวันก็ตามมันเจ็บปวดรวดร้าวไปหมด ไม่ใช่เฉพาะเวลาเรานั่งภาวนาจึงปวดกระดูกตามร่างกายส่วนต่าง ๆ เหมือนมันจะแตกจะหัก เพราะมันบอบช้ำมาตั้งแต่กลางคืน ฉะนั้น จึงต้องเดินให้มากทีเดียวในเวลากลางวันหรือกลางคืนที่ไม่ได้นั่งตลอดรุ่ง…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๖–๒๗๗)

ทุกขเวทนาใหญ่ และอุบายพิจารณา

สำหรับท่านอาจารย์นั้น การนั่งสมาธิภาวนา ๔-๕ ชั่วโมงนั้นเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อท่านเริ่มนั่งตลอดรุ่งมาปรากฏว่าเกิดทุกขเวทนาใหญ่ และท่านก็สามารถผ่านพ้นภาวะเช่นนี้มาได้ ท่านได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับทุกขเวทนาตลอดคืน พร้อมทั้งแนะนำอบรมพระเณรและผู้ปฏิบัติธรรมไว้ดังนี้

“…ท่านที่ชอบทรมานทางอื่น เช่น การนั่งสมาธิภาวนานานเป็นเวลาหลายชั่วโมงเกิดเวทนา ในบางโอกาสท่านก็ฝึกของท่านไปตามเหตุการณ์ การนั่งนานรู้สึกจะเป็นความทุกข์ทรมานมากกว่าวิธีอื่น ๆ เพราะเกี่ยวกับทุกขเวทนาที่โหมกันมาในขณะนั้น ถ้าสติปัญญาไม่ทันกับทุกขเวทนา ที่โหมกันมาอย่างหนักหน่วงแทบไม่มีปลงวางกายวางใจลงได้เวลานั้น ย่อมจะฝืนทนนั่งต่อไปมิได้ บัลลังก์สมาธิที่ขัดไว้ด้วยดีในเวลาปกติ น่าจะแตกจากกันในไม่กี่ชั่วโมงอย่างไม่เป็นขบวน เพราะความเจ็บปวดรวดร้าวเป็นไปทุกอวัยวะน้อยใหญ่ หลังมือ หลังเท้าราวกับถูกไฟเผา ทำให้ร้อนกระวนกระวายทั้งกายทั้งใจ ส่วนภายในร่างกายเป็นเสมือนกระดูกทุกท่อนที่ต่อกันจะแตกกระเด็นออกมาคนละชิ้นละอัน เพราะความเจ็บปวดระบมไปทั่วร่างกาย

นอกนั้นใจยังแสดงความระส่ำระสายไปด้วย เพราะกลัวตัวจะตายในขณะนั้นจนได้ ทำให้หวั่นไปทั่วร่างกายและจิตใจ กลัวจะทนต่อไปไม่ไหว ทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในเวลานั้น ก่อนจะถึงเวทนาใหญ่ที่สำคัญกว่าเพื่อน มีถึงสามวาระ ล้วนแต่เกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่นาน ๆ กว่าจะสงบลงลำพังตัวเอง โดยไม่มีการกำจัดต้านทานด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างใด พอสงบลงไปสักพักก็เริ่มขึ้นมาอีก ทำนองนี้ถึงสามครั้ง แต่ละครั้งเวทนาเหล่านี้ต้องตั้งอยู่และซาบซ่านไปตามสรรพางค์ร่างกายน้อยใหญ่เป็นเวลานานค่อยสงบลง จนถึงวาระ

ที่สี่ซึ่งเป็นวาระของทุกขเวทนาใหญ่ หรือกองทัพกองทุกข์ใหญ่เข้ามาถึงบัลลังก์ที่นั่งขัดสมาธิอยู่ นับแต่กองทัพกองทุกข์ใหญ่เข้าถึงตัวแล้วเท่านั้น ร่างกายทุกส่วนเป็นเหมือนกองเพลิงทั้งกองเอาเลย ข้างนอกกายเหมือนถูกไฟลน ข้างในกายเหมือนถูกทุบตีด้วยค้อนและทิ่มแทงด้วยเหล็กอันแหลมคม ปรากฏว่าระบมไปหมดทั้งร่างราวกับจะแตกทลายจากกันเป็นผุยผงไปคนละทิศละทางในขณะนั้น เพราะอำนาจความทุกข์ทรมานเผาผลาญอยู่รอบด้าน

ทุกขเวทนาใหญ่นี้นับแต่ขณะที่ก้าวเข้ามาถึงกายแล้ว ไม่มีเวลาขยับขยายตัวออกพอได้รับความผ่อนคลายทางกายบ้างเลย มีแต่บีบขยี้ทุบตีให้แหลกไปท่าเดียว ตอนนี้แม้จิตจะกำลังพิจารณากับธรรมแขนงใดอยู่ ก็จำต้องถอยทัพกลับย้อนสติปัญญาและกำลังทุกด้านเข้ามาพิจารณาทัดทานกันอย่างเอาจริงเอาจัง มิฉะนั้นร่างกายจิตใจจะกลายเป็นทะเลไฟไปเสียหมด เพราะทุกขเวทนากล้าสาหัสกำลังเหยียบย่ำทำลายกายและยังเขย่าใจให้สั่นสะเทือนไปด้วยความกลัวตายว่าจะสู้ไม่ไหว เพราะกายทั้งร่างกลายเป็นไฟทั้งกองในตัวเรา ไม่มีส่วนใดอยู่เย็นใจได้โดยไม่ถูกความกระทบกระเทือนจากทุกขเวทนาประเภทนี้

นับแต่ขณะเริ่มนั่งจนถึงขั้นเวทนาใหญ่เกิดขึ้น ถ้าผู้ยังไม่เคยประสบมาก่อนก็น่าจะไม่ทราบว่า อันไหนเป็นเวทนาเล็กอันไหนเป็นเวทนาใหญ่ กลัวจะเริ่มเหมาไปแต่เวทนาเล็กซึ่งเป็นเพียงลูกหลานของมันเท่านั้น ว่าเป็นเวทนาใหญ่ไปเสียหมด ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ตื่นนอนก็เป็นได้ แต่ถ้าผู้เคยประสบมาแล้วก็ทราบได้ทันทีว่าเป็นเวทนาอะไร เพราะเวทนาใหญ่จะเริ่มปรากฏตัวนับแต่ห้าหกชั่วโมงล่วงไปแล้ว ก่อนหน้านี้มีแต่เวทนาเล็กซึ่งเปรียบกับลูก ๆ หลาน ๆ เท่านั้นมาเยี่ยมหยอกเล่นพอให้รำคาญ

สำหรับผู้ยังไม่เคยนั่งนานและไม่เคยพบมาก่อน น่าจะเริ่มโดนทั้งลูกทั้งหลานทั้งปู่ย่าตายายของทุกขเวทนาแต่ขั้นแรก คือ สองสามชั่วโมงแรก และให้เกิดความทุกข์กระวนกระวายแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าสติปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ไม่ทัน อาจจะทนนั่งต่อไปไม่ไหว ทั้งอาจจะรื้อบัลลังก์สมาธิเสียแต่ระยะนั่งได้เพียงสองสามชั่วโมงแรกก็ได้ ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ปรากฏเลย แต่จะเหมาเอาว่าตนได้เผชิญกับเวทนาใหญ่จนทนไม่ไหวเสียแล้ว ความจริงยังไม่ถึงขั้นแตกหักกันเลย เฉพาะผู้เคยนั่งสมาธิภาวนาและเคยมีความสงบจิตมาพอประมาณ ตลอดการนั่งก็ได้นานพอสมควร ราวสองสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำความเพียรในเวลาหนึ่ง ๆ ย่อมทราบทุกขเวทนาต่าง ๆ ได้พอประมาณ

ทุกขเวทนาเล็กที่เกิดขึ้นสองสามวาระแล้วสงบลงไปเองนั้น ถ้ายังไม่เคยเจอเวทนาใหญ่มาก่อน ก็น่าจะเรียกว่าเป็นเวทนาใหญ่ได้เหมือนกัน แต่พอเจอเวทนาใหญ่

จริง ๆ แล้ว เวทนาเหล่านั้นเลยกลายเป็นเรื่องเล็กไป เพราะความรุนแรงระหว่างเวทนาทั้งสองนี้ผิดกันอยู่มากราวช้างกับแมวนั่นแล

เวทนาใหญ่เมื่อเกิดขึ้นเต็มที่แล้ว อวัยวะส่วนต่าง ๆ ปรากฏว่าเจ็บปวดรวดร้าวและระบมไปหมด ราวกับจะแตกทลายลงในขณะนั้นจริง ๆ ความออกร้อนตามหลังมือหลังเท้ารุนแรงมาก เหมือนมีคนมาก่อไฟหุงต้มแกงอะไร ๆ ในที่นั้น กระดูกในอวัยวะส่วนต่าง ๆ เหมือนมีคนเอาค้อนมาทุบตีให้แตกให้หักไปในขณะนั้น เพราะความเจ็บปวดแสบร้อนสาหัส จนไม่มีที่ปลงวางร่างกายจิตใจลงได้เลย ปรากฏเป็นกองเพลิงไปทั้งร่าง สิ่งที่จะสามารถต้านทานกันได้เวลานั้น มีแต่สติปัญญาศรัทธาความเพียร มีความอดความทนเป็นเครื่องหนุนหลัง ไม่ยอมถอยทัพกลับแพ้ข้าศึกที่กำลังโหมกันมาอย่างเต็มที่ ราวกับจะบดให้แหลกละเอียดเป็นผุยผงไปในเวลานั้น ไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตลมหายใจสืบต่อกันไปได้อีกเลย

ขณะที่กำลังเข้าตาจนนั้น จิตจะหาทางออกด้วยวิธีอื่นใดไม่ได้ทั้งสิ้น นอกจากต้องปักหลักต่อสู้กันด้วยสติปัญญาอย่างถึงเป็นถึงตาย เพื่อความจริงในกายในจิตที่ควรรู้ควรเห็นจากความเพียรเท่านั้น ความอยากให้เวทนาหายและความคิดท้อใจว่าจะทนสู้ไปไม่ไหวเป็นต้น นี่คือสมุทัยเครื่องส่งเสริมทุกข์ให้มีกำลังกล้ายิ่งขึ้น จะปล่อยให้คิดขึ้นมาในขณะนั้นไม่ได้เด็ดขาด ถ้าไม่อยากล้มละลายแบบไม่เป็นท่า มีสติกับปัญญาเท่านั้นที่ต้องผลิตขึ้นมาด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อให้ทันกับเวทนาในเวลานั้น โดยแยกแยะกาย เวทนา จิต ออกทดสอบเทียบเคียงกันดู จนทราบความจริงของแต่ละสิ่งอย่างชัดเจนด้วยปัญญา

การแยกแยะกายควรถือเอาจุดสำคัญที่ว่าเป็นทุกข์มากกว่าที่อื่นใดออกพิจารณา เช่น กระดูกขาหรือกระดูกเข่าเป็นทุกข์มาก ก็กำหนดจิตตั้งสติพิจารณาปัญญาลงในจุดนั้นว่า กระดูกนี้เป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดูกกันแน่ ถ้ากระดูกเป็นทุกข์จริงดังที่เข้าใจ เวลาทุกข์ดับไปแล้วทำไมกระดูกจึงไม่ดับไปด้วยทุกข์เล่า ถ้าเป็นอันเดียวกันดังที่เข้าใจ สิ่งทั้งสองต้องดับไปด้วยกันจึงจะถูกกับหลักความจริง อนึ่งเวลาคนตายและหมดทุกข์ในร่างกายไปแล้วกระดูกยังมีอยู่ ขณะนำไปเผาไฟ กระดูกแสดงอาการเป็นทุกข์อย่างไรให้ปรากฏหรือไม่ ถ้าไม่แสดงทุกข์คือความเจ็บปวดรวดร้าวให้ปรากฏเลย กระทั่งถูกไฟเผาจนกลายเป็นเถ้าเป็นถ่านไปเช่นนั้น การไปเหมาเอาด้วยความสำคัญว่ากระดูกเป็นทุกข์ ทั้งที่กระดูกมิได้เป็นทุกข์ดังเข้าใจนั้น จะไม่อับอายกระดูกและอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ซึ่งมิได้เป็นตัวทุกข์ตามคำกล่าวหาบ้างหรือ

และถ้าทุกข์เป็นกระดูกจริง ๆ กระดูกมีมาแต่วันเกิดจนถึงบัดนี้ แต่ทุกข์ทำไมจึงมีขึ้นเฉพาะกาล เช่นเริ่มมีขึ้นในขณะนั่งสมาธินี้เท่านั้น ทำไมจึงไม่มีทุกข์ติดทุกข์ต่อกัน

มาเช่นเดียวกับกระดูกที่มีต่อเนื่องกันมาแต่เริ่มแรกเกิดเล่า เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่ากระดูกเป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดูก ก็ต้องเป็นความเห็นผิด เป็นความถือผิดจากความจริง ซึ่งเป็นที่น่าอับอาย ความจริงอย่างยิ่งที่มิได้เป็นไปตามความสำคัญมั่นหมายใด ๆ เลย

ขณะที่กำลังคลี่คลายแยกแยะกระดูกกับเวทนาเพื่อทราบความจริงนั้น จิตและสติปัญญาต้องจดจ่อและทำหน้าที่ด้วยความสนใจกับงานนั้นจริง ๆ จะส่งจิตไปอื่นไม่ได้ ต้องหมุนตัวอยู่กับกิจที่กำลังพิจารณา และพิจารณาย้อนหน้าย้อนหลังจนเป็นที่เข้าใจประจักษ์ จะพิจารณากี่เที่ยวไม่สำคัญ แต่พิจารณาจนเข้าใจอันเป็นจุดมุ่งหมายของงานนี้ เมื่อเข้าใจชัดเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วจิตย่อมซึมซาบไปในอวัยวะอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันไปเอง

อันดับต่อไป ในเวลาเดียวกันก็แยกเวทนากับจิตออกทดสอบเทียบเคียงกันดูด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับการแยกกายกับเวทนาออกพิจารณาโดยตั้งปัญหาถามตัวเองว่า จิตเป็นเวทนาหรือเวทนาเป็นจิตอย่างไรกันแน่ ถ้าจิตเป็นเวทนาจริงดังความสำคัญ เวลาทุกขเวทนาดับไปทำไมจิตจึงมิได้ดับไปด้วยเล่า และถ้าเวทนามาเป็นจิต เมื่อจิตมีอยู่ตราบใด ทุกขเวทนานี้ต้องมีอยู่ตราบนั้นจะดับไปไม่ได้ แต่แล้วทุกขเวทนาทำไมจึงมีเกิด ๆ ดับ ๆ ทั้งที่จิตทรงความรู้ความเป็นจิตอยู่ตลอดเวลาอกาลิโก มิได้ดับไปด้วยเวทนา เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่าจิตกับเวทนาเป็นอันเดียวกันนั้น ไม่ฝืนความจริงและไม่อับอายความจริงบ้างหรือ ที่คิดกลืนความจริงให้กลายเป็นของปลอมไปตามความรู้ความเห็นแบบป่า ๆ เถื่อน ๆ เช่นนั้น

การแยกแยะ ไม่ว่าแยกแยะกายกับเวทนา หรือแยกแยะจิตกับเวทนา สติกับปัญญาต้องหมุนติ้วอยู่ในวงงานที่ทำ จะส่งออกไปอื่นไม่ได้ เวลานั้นทุกขเวทนาแสดงตัวมากเพียงไร สติปัญญายิ่งพิจารณาไม่หยุดหย่อน เพื่อรู้ความจริงในสิ่งที่ประสงค์อยากรู้อยากเห็นอยากเข้าใจ เวทนาจะกำเริบหรือลดตัวลงหรือว่าจะดับไป ก็ให้รู้ประจักษ์ในวงการพิจารณาเป็นสำคัญ

ข้อสำคัญอย่าตั้งความหวังให้ทุกข์ดับไปโดยที่พิจารณายังไม่เข้าใจความจริงของกาย ของเวทนา และของจิต ว่าต่างอันต่างเป็นความจริงของตนอย่างไรกันแน่ พิจารณาจนเข้าใจทั้งกายทั้งเวทนาทั้งจิต เมื่อเข้าใจด้วยสติปัญญาจริง ๆ แล้ว กายก็สักแต่ว่ากาย ไม่ได้นิยมว่าตนเป็นทุกข์เป็นเวทนา เวทนาก็สักแต่ว่าเวทนาอยู่เท่านั้น ไม่นิยมว่าตนเป็นกายเป็นจิต แม้จิตก็สักแต่ว่าเป็นจิตอยู่เท่านั้น ไม่นิยมว่าตนเป็นกายเป็นเวทนา ดังที่เคยสำคัญแบบสุ่ม ๆ เดา ๆ มาแต่เวลาที่ยังมิได้พิจารณาให้เข้าใจ พอสติปัญญา

พิจารณารอบคอบแล้ว ทุกขเวทนาทั้งหลายก็ดับลงในขณะนั้น ไม่กำเริบต่อไป จิตก็รวมลงอย่างสนิทชนิดไม่รับรู้กันเลย

อีกประการหนึ่ง แม้จิตจะไม่รวมลงถึงขั้นดับสนิท แต่ก็มิได้รับความกระทบกระเทือนจากเวทนา คือ กายก็จริง เวทนาก็จริง จิตก็จริง ต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ตามความจริงของตน ขณะที่ต่างอันต่างจริงนั้น จะได้เห็นความอัศจรรย์ของจิตและเห็นความอาจหาญของจิต ว่าสามารถแยกตนออกจากเวทนาทั้งหลายได้อย่างอัศจรรย์เกินคาด นอกจากนั้นยังเกิดความอาจหาญต่อความเป็นความตายที่ขวางหน้าอยู่อย่างไม่สะทกสะท้านใด ๆ อีกด้วย เนื่องจากได้เห็นหน้าตาเวทนาที่เคยหลอกลวงให้กลัวเป็นกลัวตายอย่างประจักษ์ใจแล้วในขณะนั้น คราวต่อไป แม้เวทนาจะแสดงความกล้าสาหัสมากมายขนาดใด ใจก็สามารถพิจารณาได้ทำนองที่เคยพิจารณาและเข้าใจมาแล้ว การรู้เห็นอย่างนี้แลคือการรู้เห็นสัจธรรมด้วยสติปัญญาแท้ แม้จะมิใช่รู้เห็นขั้นเด็ดขาดฟาดกิเลสให้จมไปโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่กิเลสจะจมมิดหัวไม่มีฟื้นได้ ก็ต้องอาศัยวิธีนี้เป็นเครื่องดำเนินในวาระต่อไป

ท่านผู้ใดกล้าหาญต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาตามวิธีนี้ ไม่ยอมถอยทัพพับบัลลังก์แบบสิ้นท่า ท่านผู้นั้นต้องกำชัยชนะจากวิธีนี้โดยไม่มีทางสงสัย ทั้งยังจะเห็นรอยพระบาทที่พระศาสดากับพระสาวกเสด็จไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ โดยลำดับ และอาจลืมคำว่าพระองค์ปรินิพพานไปได้ ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้วซึ่งแสนนานก็ได้ เพราะความจริงกับศาสดาเป็นอันเดียวกัน ศาสดาแท้มิใช่กาลสถานที่บุคคล พอจะเปลี่ยนแปลงห่างเหินว่าไกลกันลิบลับกับเราตั้ง ๒,๕๐๐ ปีเศษ แต่ควรทราบว่าความจริงอยู่ที่ใดศาสดาก็อยู่ที่นั้น เพราะธรรมเกิดจากความจริงที่พิจารณารู้เห็นอย่างเต็มภูมิ ไม่นอกเหนือไปจากนี้

ดังนั้น ท่านที่สามารถพิจารณาทุกขเวทนาจนถึงความจริงของกาย ของเวทนา ของจิต ย่อมเห็นธรรมอย่างประจักษ์โดยลำดับ ซึ่งไม่นิยมกาลสถานที่เป็นเครื่องพิสูจน์ตัดสินเลย ดังธรรมแสดงไว้ว่า ดูก่อนอานนท์ ถ้าการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมยังมีอยู่ พระอรหันต์ย่อมไม่สูญจากโลกดังนี้ ซึ่งเป็นพระโอวาทที่ตรัสเพิ่งสิ้นพระกระแสเสียงไปเมื่อครู่นี้เท่านั้น เพราะธรรมของจริงย่อมไม่ขึ้นกับเวลานาทีอะไรเลย แต่จริงอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่กว่าความจริงในโลกทั้งสาม

การอธิบายวิธีพิจารณาทุกขเวทนานี้เป็นเพียงโดยย่อ พอเป็นคติแก่ท่านผู้มีนิสัยในทางเป็นนักต่อสู้เพื่อกู้ภพชาติ ประหยัดความเกิดตาย ไม่ปล่อยให้เรี่ยราดสาดกระจายไปตามภูมิกำเนิดต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อทรงวิมุตติหลุดพ้นไม่กังวลกับกองทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายอีกต่อไปเป็นเวลานาน ซึ่งแสนน่ารำคาญและกังวลใจนักหนา ได้

นำไปพิจารณาเพื่อหาทางออก โดยอาศัยกองทุกข์ในขันธ์เป็นหินลับสติปัญญาให้คมกล้า ตามแต่อุบายจะพลิกแพลงแก้ไขตนด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งมีมากมายเหลือที่จะนำกล่าวได้ละเอียดทั่วถึง เพราะการพิจารณาธรรมทั้งหลาย เป็นเทคนิคของแต่ละรายจะผลิตมาใช้เพื่อเปลื้องตน…”

(ปฏิปทาของพระธุดงคกรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะ หน้า ๑๖๑–๑๖๖)

ปัญญาต้องเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สัญญาอดีต

ท่านอาจารย์ได้เมตตาแนะนำเพิ่มเติม ซึ่งสำคัญมากเกี่ยวกับการพิจารณาทุกขเวทนาว่า การใช้ปัญญาพิจารณาทุกขเวทนา จะต้องผลิตอุบายขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ขณะเกิดทุกขเวทนาแต่ละครั้ง กล่าวคือ ต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่เป็นวงปัจจุบัน จึงจะแก้กิเลสที่เป็นวงปัจจุบันได้ ไม่ใช่ไปเอาของเก่ามาใช้ เพราะมันเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว

“…ตอนที่เห็นความอัศจรรย์ก็เห็นตอนนั่งภาวนาตลอดรุ่ง ตั้งแต่เริ่มคืนแรกเลยพิจารณาทุกขเวทนา แหม มันทุกข์แสนสาหัสนะ ทีแรกก็ไม่นึกว่าจะนั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง นั่งไป ๆ ทุกขเวทนาเกิดขึ้น ๆ พิจารณายังไงก็ไม่ได้เรื่อง เอ๊ะ มันยังไงกันนี่ เอ้า วันนี้ตายก็ตาย เลยตั้งสัจอธิษฐานในขณะนั้น เริ่มนั่งตั้งแต่บัดนี้ไปจนถึงสว่างถึงจะลุก เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ฟาดกันเลยทีเดียว จนกระทั่งจิตซึ่งไม่เคยพิจารณา ปัญญายังไม่เคยออกแบบนั้นนะ แต่พอเวลามันจนตรอกจนมุมจริง ๆ โอ๋ย ปัญญามันไหวตัวทันเหตุการณ์ทุกแง่ทุกมุม จนกระทั่งรู้เท่าทุกขเวทนา รู้เท่ากาย รู้เรื่องจิต ต่างอันต่างจริง มันพรากกันลงอย่างหายเงียบเลย ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยเป็นอย่างนั้นมาก่อนเลย

กายหายในความรู้สึก ทุกขเวทนาดับหมด เหลือแต่ความรู้ที่สักแต่ว่ารู้ ไม่ใช่รู้เด่น ๆ ชนิดคาด ๆ หมาย ๆ ได้นะ คือสักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนที่สุด อัศจรรย์ที่สุดในขณะนั้น พอถอนขึ้นมาก็พิจารณาอีก แต่การพิจารณาเราจะเอาอุบายต่าง ๆ ที่เคยพิจารณามาแล้วมาใช้ในขณะนั้นไม่ได้ผล มันเป็นสัญญาอดีตไปเสีย ต้องผลิตขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ในขณะนั้น จิตก็ลงได้อีก คืนนั้นลงได้ถึง ๓ ครั้งก็สว่าง โอ๋ย อัศจรรย์เจ้าของละซิ…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

"...แต่เราจะไปเอาอุบายอันเก่ามาพิจารณาไม่ได้นะ อันนี้สำคัญมาก เป็นอุบายสติปัญญาอะไรที่เราเคยพิจารณาพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงยังไง ให้เกิดสติปัญญาหรือให้ได้ถอดได้ถอนกัน จนกระทั่งได้รู้สิ่งเหล่านี้ว่าเป็นของจริงแต่ละอย่าง ๆ นั้น เราจะยึดเอาอุบายเหล่านั้นมาเป็นเครื่องสอนให้เป็นอย่างนั้นไม่ได้นะ แล้วแต่อุบายของสติปัญญาเกิดจากอุบายของสติปัญญาที่เป็นขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ จะไปพาดไปพิงไปซ้ำกันก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบัน ๆ ก็ใช้ได้ เป็นอุบายใหม่ทั้งนั้น หาใหม่ ๆ หมดในวงปัจจุบัน ๆ

ไม่ใช่เอาของเก่ามาใช้ มันเป็นสัญญาไปแล้ว นั่นไม่ทัน ๆ กลอุบายของกิเลสต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่ผลิตที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ ถึงจะซ้ำของเก่าก็ตาม ให้เป็นวงปัจจุบัน เป็นของใหม่ ก็แก้กิเลสซึ่งเป็นวงปัจจุบันได้เหมือนกัน นี่สำคัญมาก เราจะไปหาคาดหาหมายว่าวันนั้นเอานี้มาใช้ได้ วันนี้ทำไมไม่เห็นได้ มันจะได้อะไรในเมื่อเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว ต้องเอาวงปัจจุบันเข้าไปใช้ มันจะเกิดยังไงก็ตาม ถึงจะไปซ้ำของเก่าก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบันขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ ของตัวเองแล้ว ใช้ได้ ๆ แก้ได้เรื่อย ๆ เลย

นี่จึงกล้าพูดว่าเราไม่เคยพลาด นั่งคราวไหนก็คราวนั้นแหละ ได้เห็นความอัศจรรย์ทุกครั้งเลยเทียว ถึงได้กล้าถึงเรื่องว่าอะไรจะตาย มันไม่มีอะไรตายนี่ พิจารณาหมดแล้ว นั่นถึงขั้นนั้น ธาตุ ๔ ดินน้ำลมไฟ เวลาพิจารณาลงไป มันสลายลงไปแล้วก็เป็นจริงของมัน ๆ ไม่เห็นมีอะไรตาย จิตนี่หรือตาย จิตดวงที่ว่าตายกลับเด่น เอาอะไรมาตาย มันเด่น ๆ ยิ่งเด่นละเวลานั้นน่ะ..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๖๖)

ความรู้สึกอัศจรรย์

"...จิตเมื่อเข้าถึงขั้นนี้แล้วมันแยกได้สองอย่าง อย่างหนึ่งเวลาจิตรอบแล้วเวทนาก็เป็นเวทนา ต่างอันต่างจริง กายก็สักแต่ว่ากาย เวทนาสักแต่ว่าเวทนา จิตก็เป็นความจริงของจิต ต่างอันต่างจริงไม่กระทบกัน นี่อันหนึ่ง อันหนึ่งพอจิตรอบของมันแล้วเวทนาก็ดับวูบลงไม่มีเหลือเลย กายก็หายพร้อมกันเลยในความรู้สึก มันเห็นเป็นสองอย่างสำหรับเรา แต่จะเป็นอย่างไหนก็ตามเราไม่ได้ปรุงได้แต่ง มันเป็นผลอย่างนั้นของมันเอง เป็นความรู้สึกอัศจรรย์บอกไม่ถูกและเป็นสักขีพยานซิ เพราะมันเป็นความจริงด้วยกันนี่ มันดับหมดก็เป็นความจริงอันหนึ่ง มันยังคงอยู่แต่ต่างอันต่างจริงก็เป็นความจริงอันหนึ่ง

ปัญญาฟัดกันลงแหลกไปได้นี่นะมันอัศจรรย์ มันล้างกันได้ เวทนาเงียบเลย หายจนกระทั่งร่างกายไม่มีเหลือเลยในความรู้สึก เหลือแต่ความอัศจรรย์ของจิตดวงนั้น ที่สักแต่ว่าปรากฏ แม้จิตนั้นจะมีอวิชชา มันหากเป็นของอัศจรรย์ของมัน เพราะมันพรากอะไรออกหมดเหลือแต่ความรู้

ความรู้นั้นก็เป็นความรู้อวิชชานั่นแหละ แต่ตอนนั้นมันไม่รู้อวิชชาหรือไม่อวิชชาแหละ หากแต่เห็นความอัศจรรย์ อ๋อ ธรรมชาตินี้เมื่ออะไรก็สิ้นไปหมด ๆ ในความรู้สึกแล้ว เหลือแต่สักแต่ว่ารู้อันเดียวเท่านั้น ธรรมที่สักแต่ว่ารู้นี้ทำไมจึงอัศจรรย์นักหนานะ …”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕–๔๓๖)

“…บทเวลามันได้ชัยชนะและรวมสงบลง มันผ่านขันธ์ได้หมดด้วยอำนาจของปัญญาฟาดฟันกันลงไป ๆ จนไม่มีอะไรเกาะเกี่ยวกันแล้วหายเงียบไปเลยนี่ซิ มันอัศจรรย์และมันหมดจริง ๆ ปรากฏว่าไม่มีอะไรเหลือเลย มีแต่ผู้รู้อันเดียว และคำว่าผู้รู้อันนี้จะว่ารู้เด่น ๆ อย่างนี้ก็ไม่ได้นะ เราเอาออกมาพูดได้อย่างเต็มปากก็คือสักแต่ว่ารู้และอัศจรรย์เกินคาด ทั้ง ๆ ที่เวลานั้นอวิชชายังครอบหัวมันอยู่นะ

แต่เราไม่เคยสนใจพิจารณาอวิชชาตอนนั้น เทียบกันได้ว่ากินข้าวทั้งกาก เคี้ยวอาหารทั้งกระดูกทั้งก้างก็ยังอร่อยนะ นี่มันเป็นขั้น ๆ เมื่อต่อจากขั้นนี้แล้วก็พูดไม่ได้พูดไม่ถูก ขั้นนั้นก็ว่าอัศจรรย์เกินคาดแล้ว ขั้นกินข้าวทั้งกาก คืออวิชชามันอยู่ในนั้น เคี้ยวมันทั้งอวิชชา ความจริงมันเคี้ยวตายอะไร ไม่เห็นได้พิจารณาอวิชชาสักนิดหนึ่ง จะว่าเคี้ยวมันยังไง ไม่ได้เคี้ยว มีแต่อวิชชากล่อมให้หลงสำคัญว่าเป็นของอัศจรรย์ ๆ พูดพลิกไปหลายด้าน…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๔)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจอีกครั้ง

“…รุ่งเช้ามาพอได้โอกาสก็ขึ้นไปกราบเรียนท่านอาจารย์มั่น ซึ่งตามปกติมีความกลัวท่านมาก แต่วันนั้นไม่ได้กลัวเลย อยากจะกราบเรียนเรื่องความจริงให้ท่านทราบ ให้ท่านเห็นผลแห่งความจริงของเรา ว่าปฏิบัติมาอย่างไรจึงได้ปรากฏเช่นนี้ พูดขึ้นอย่างอาจหาญเลย ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยพูดกับท่านอย่างนั้น พูดขึงขังตึงตังใส่เปรี้ยง ๆ เวลาเรา

พูดท่านนิ่งฟังนะ ทางนี้ก็ปึ๋ง ๆ เลยนะ โอ้ ไอ้บ้าตัวนี่มันไม่ใช่เล่น ท่านคงจะคิดยังงั้น บทเวลามันบ้าขึ้น มันเอาจริงเอาจัง ท่านคงจะว่ายังงั้น

พอเราพูดจบท่านก็พูดผางออกมาเลย มันต้องอย่างนั้นซิ ท่านขึ้นเลยที่นี่ ท่านใส่ปึ๋ง ๆ เราก็หมอบฟัง เอ้า มันไม่ตายถึง ๕ หนในอัตภาพเดียวนี่ท่านว่า มันตายเพียงหนเดียวเท่านั้น เอ๊า ฟาดกันลงไปที่นี่ เอ้า ได้หลักใจแล้วที่นี่ ได้การแล้ว ๆ ท่านว่า เอาฟัดกันลงไปนะ พอท่านยอบ้างยุบ้าง หมาเราตัวโง่นี้ก็ทั้งจะกัดทั้งจะเห่า พอเว้นคืนหนึ่งสองคืนก็นั่งตลอดรุ่งอีก เว้น ๒-๓ คืนเอาอีกจนกระทั่งจิตอัศจรรย์ เรื่องความตายนี้หายหมดเวลามันรู้จริง ๆ แล้ว แยกธาตุแยกขันธ์ดูความเป็นความตาย ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ สลายตัวลงไปแล้วก็เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟตามเดิม อากาศธาตุก็เป็นอากาศธาตุตามเดิม ใจที่กลัวตายก็ยิ่งเด่น มันเอาอะไรมาตาย รู้เด่นขนาดนี้มันตายได้ยังไง ใจก็ไม่ตาย แล้วมันกลัวอะไร มันโกหกกัน โลกกิเลสมันโกหกกันต่างหาก (คำว่าโกหกกันนั้น หมายถึงกิเลสโกหกสัตว์โลกให้กลัวตายทั้งที่ความจริงไม่มีอะไรตาย)

พิจารณาวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา พิจารณาอีกวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา แต่มันมีอุบายแบบเผ็ด ๆ ร้อน ๆ แบบอัศจรรย์ทั้งนั้น จิตก็ยิ่งอัศจรรย์และกล้าหาญจนถึงขนาดที่ว่า เวลาจะตายจริง ๆ มันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราวะ ทุกขเวทนาทุกแง่ทุกมุมที่แสดงในวันนี้เป็นเวทนาที่สมบูรณ์แล้ว จากนี้ก็ตายเท่านั้น ทุกขเวทนาเหล่านี้เราเห็นหน้ามันหมด เข้าใจมันหมด แก้ไขมันได้หมด แล้วเวลาจะตายมันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราให้หลงอีกวะ หลงไปไม่ได้ เวทนาต้องเวทนาหน้านี้เอง พูดถึงเรื่องความตายก็ไม่มีอะไรตาย กลัวอะไรกัน นอกจากกิเลสมันโกหกเราให้หลงไปตามกลอุบายอันจอมปลอมของมันเท่านั้น แต่บัดนี้ไปเราไม่หลงกลของมันอีกแล้ว

นั้นละจิตเวลามันรู้ และมันรู้ชัดตั้งแต่คืนแรกนะ ที่ว่าจิตเจริญแล้วเสื่อม ๆ ก่อนมาภาวนาจนนั่งตลอดรุ่งคืนแรกมันก็ไม่เสื่อม ตั้งแต่เดือนเมษายนมาก็ไม่เสื่อม แต่มันก็ยังไม่ชัด พอมาถึงคืนวันนั้นแล้วมันชัดเจน เอ้อ มันต้องอย่างนี้ไม่เสื่อม เหมือนกับว่ามันปีนขึ้นไปตกลง ๆ พอปีนขึ้นไปเกาะติดปั๊บ ๑๐๐% ไม่เสื่อมมันรู้แล้ว จึงได้เร่งเต็มที่เต็มฐาน ในพรรษานั้นนั่งภาวนาตลอดรุ่งถึง ๙ คืน ๑๐ คืนกว่า ๆ แต่ไม่ติดกัน โดยเว้น ๒ คืนบ้าง ๓ คืนบ้าง บางทีก็เว้น ๖-๗ คืนก็มี จนเป็นที่แน่ใจในเรื่องของทุกขเวทนาหนักเบามากน้อย เข้าใจวิธีปฏิบัติต่อกัน หลบหลีกปลีกตัวแก้ไขกันได้ทันท่วงทีไม่มีสะทกสะท้าน แม้จะตายก็ไม่กลัวเพราะได้พิจารณาด้วยอุบายแยบคายเต็มที่แล้ว สติปัญญาทันความตายทุกอย่าง...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓–๖๔)

ถูกเตือน

"...พอนานวันเข้าท่านก็เตือนแย็บออกมา กิเลสมันไม่ได้อยู่กับร่างกาย กิเลสอยู่กับใจ ท่านเตือน ท่านยกเอาเรื่องม้ามาเตือนเรา ม้าที่เวลามันกำลังคึกคะนอง มันไม่ยอมฟังเสียงเจ้าของเลย ต้องทรมานมันอย่างเต็มที่ ไม่ควรให้กินหญ้าก็ไม่ให้มันกินเลย ทรมานมันอย่างหนัก เอาจนมันกระดิกไม่ได้ ทีนี้พอมันยอมลดพยศลงก็ผ่อนการทรมาน เมื่อมันผ่อนความพยศลงมาก การฝึกทรมานก็ผ่อนกันลงไป ท่านพูดเพียงเท่านั้นนะ เราก็เข้าใจทันที ถ้าท่านจะพูดมากกว่านั้น เพราะท่านรู้นิสัยของเรา กลัวเราจะอ่อนเปียกไปเสีย ท่านเลยเตือนแย็บเพียงเท่านั้นเราก็เข้าใจ

กิเลสมันไม่ได้อยู่กับธาตุอยู่กับกายนะ มันอยู่กับจิต ท่านว่า ท่านพูดเบื้องต้นขึ้นอย่างนี้แหละ จากนั้นท่านก็พูดเรื่องม้าไปเลย ความหมายก็ว่าความเพียรเรามันผาดโผนท่านก็รู้ ไม่กี่วันก็กราบเรียนท่านเรื่อยนี่ เว้นสองวันบ้างสามวันบ้างและในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่งผมก็พักนอนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่สิบนั่น หักโหมมากทีเดียวเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอ ๆ กัน..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕–๒๗๖)

ติดสมาธิ

"...พรรษาที่ ๑๐ เป็นความเพียรที่หักโหมที่สุดเลย ในชีวิตนี้ไม่มีความเพียรใดเกี่ยวกับเรื่องร่างกายที่จะหักโหมยิ่งกว่าพรรษาที่ ๑๐ ใจก็หักโหม ร่างกายก็หักโหมเต็มที่ หลังจากนั้นมาแล้วก็เจริญขึ้นเรื่อย ๆ จนจิตนี้ราวกับเป็นหินไปเลย คือความแน่นหนามั่นคงของสมาธิมันชำนาญพอ จนเป็นเหมือนกับหินทั้งแท่ง ไม่หวั่นไหวอะไรง่าย ๆ เลย ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็ม ๆ..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕)

มารผจญ-ธรรมช่วย

"...การอยู่คนเดียวมันสนุกประกอบความเพียร ไม่พูดคุยกับใครเลย มีคนเดียว ไม่มองเห็นใครเห็นแต่เราคนเดียว ไม่กินข้าวกี่วันก็ไม่เห็นใครทั้งนั้น เราสนุกทำความเพียรตลอดเวลาเว้นแต่เวลาหลับเท่านั้น ไม่มีอะไรมายุ่งเกี่ยวในวงความเพียร บางทีกิเลสมันกล่อมเราเหมือนกันนะ โธ่ มาอยู่อย่างนี้เหมือนคนสิ้นท่า ไม่มีคุณค่ามีราคาอะไรเลย โลกสงสารเขาก็อยู่ได้สะดวกสบายสนุกสนาน ไม่ต้องมารับความทุกข์ทรมานเหมือนเราซึ่งเปรียบเหมือนคนสิ้นท่านี่ ทำไมจึงต้องมาทรมานอยู่ในป่าในรกกับสัตว์กับเสืออย่างนี้ ไม่มีคุณค่าราคาอะไร

นี่มันจะทำให้ท้อถอยน้อยใจและอ่อนความเพียร มันมีได้ กิเลสมันกระซิบขึ้นมาเหมือนอย่างพระวัชชีบุตร พระวัชชีบุตรเป็นลูกชายคนเดียวเป็นลูกเศรษฐี ชื่อวัชชีบุตร สกุลวัชชีด้วยนะ เพื่อนของท่านมีแต่พวกกษัตริย์ พวกวงศ์กษัตริย์ลิจฉวี ที่นี่ท่านไปอยู่ป่าช้าและมีทางไปมาข้าง ๆ ป่าช้านั่น เขาไปเล่นนักษัตร แต่ก่อนเรียกว่านักษัตร ก็พวกมหรสพนี้แหละจะเป็นอะไร เขาร้องรำทำเพลงไปนั้น ท่านจำเสียงเขาได้ละซิ นี่มันทำให้จิตประหวัดกลับเข้ามาหาเจ้าของ โอ้ พวกเหล่านี้เขามีความสุขความสบายกัน เขาไปเที่ยวรื่นเริงบันเทิงกัน ส่วนเรามาอยู่ในป่าช้าผีตาย เหมือนกับเราก็เป็นคนตายคนหนึ่งทั้งที่มีลมหายใจอยู่ เรานี้เป็นคนหมดคุณค่ายังไง ถึงต้องมาอยู่ป่าช้ากับคนตายอย่างนี้ทำให้น้อยใจนะ ตอนนั้นปรากฏว่าเกิดความท้อถอยน้อยใจ

เทวดาตนหนึ่งที่เคยเป็นเพื่อนกันมาแต่ชาติปางก่อน เคยบำเพ็ญความดีมาด้วยกันและเคยเป็นสหายกันมาแต่ก่อน มาสถิตอยู่บนอากาศร้องบอกลงมาเลยว่า เวลานี้เป็นเวลาที่มีคุณค่ามากสำหรับท่าน องค์ท่านเองก็เป็นผู้มีคุณค่ามาก ประกอบการงานที่ชอบธรรม และเป็นการงานที่มีคุณค่ามาก ไม่มีใครสามารถประกอบการงานที่มีคุณค่ามากเหมือนอย่างท่านได้ ทำไมท่านจึงมาตำหนิติเตียนในคุณค่าของตนอย่างนี้ไม่สมควรอย่างยิ่ง ขอท่านจงอยู่บำเพ็ญในที่เช่นนี้ด้วยความภาคภูมิใจเถิด ท่านได้สติปุ๊บ จิตย้อนเข้าสู่ความเพียร ได้บรรลุธรรมในคืนวันนั้นนะ พระวัชชีบุตร นั่น มันมีเรื่องกิเลสคอยแทรกอยู่ตลอดในวงความเพียรดังที่กล่าวมานั่นแล

อันนี้เราบางทีก็มี อย่างวันหนึ่งผมยังไม่ลืม ผมไม่ได้ดูนาฬิกา เราก็นั่งภาวนาตลอดรุ่งเสียด้วยในคืนวันนั้น จะไปดูนาฬิกาอะไร มันดึกจริง ๆ นะวันนั้น จิตมันยังลงไม่ได้ ทางภาคอีสานเขาเรียกลำ เขาลำยาวข้ามทุ่งนาไปจากบ้านนามน เขามาเที่ยวสาวทางบ้านนามน เขาอยู่บ้านโพนทอง ด้านตะวันออกวัดบ้านนามนนู้นน่ะ เขาลำยาวไป

ตามทุ่งนา ฟังอาการเขาร้องเพลง เขาลำยาวเพลงภาคนี้ จิตมันยังวิตกขึ้นมาได้ในขณะนั้น โอ้ เขายังมีความสนุกสนานรื่นเริง เดินขับลำทำเพลงตัดทุ่งนาไปอย่างเพลิดเพลิน ไม่มีความทุกข์กายทรมานใจเหมือนเรา ไอ้เรานี้กำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้ ใครไม่เคยเห็นนรกและคนตกนรก ก็จงมาดูเราซึ่งกำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้

นี่มันคิดปรุงขึ้นมาในขณะที่ได้ยินเสียงลำ(เพลงอีสาน) เขา ธรรมะก็ปรากฏขึ้นในขณะนั้นว่า เราเคยตกนรกทั้งเป็นกับกิเลส ตกนรกทั้งตายกับกิเลสมากี่กัปกี่กัลป์แล้ว นี่จะตะเกียกตะกายตนให้พ้นจากนรกของกิเลส ทำไมจึงเห็นว่าเป็นความทุกข์ความลำบาก เธอประกอบความเพียรหาอะไร หานรกอเวจีที่ไหนเวลานี้ นั่น มันปุ๊บขึ้นเลย มันแก้กันทันที จากนั้นไม่นานจิตก็ลงได้ นี่แหละที่เรียกว่ามาร มันมีได้เป็นได้...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๗–๒๗๘)

<<สารบัญ

-๕-
ฝึกจิตบังคับใจ

การต่อสู้กับกิเลสให้ได้ผลนั้นต้องฝึกทรมานตนเองอย่างหนัก แต่ผู้ปฏิบัติใหม่มักจะทนไม่ได้ จึงต้องพยายามฝึกจิตบังคับใจไม่ให้หลงไปตามอำนาจของกิเลส ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"...แต่ก่อนมีแต่ความขี้เกียจขี้คร้านและความรำคาญ พอจะนั่งภาวนาเหมือนกับ ขออภัยมาก ๆ นะ พูดตามหลักความจริง จูงหมาใส่ฝนนั่นแหละ มันร้องเอ๋ง ๆ ๆ ก็มันไม่อยากตากฝนนี่น่ะ อันนี้เราจะภาวนามันก็เหมือนกับจูงหมาใส่ฝนนั่นแล ใจไม่อยากถูกบังคับ ไม่อยากทุกข์เพราะภาวนา แต่ทุกข์เพราะอย่างอื่นไม่สนใจคิด เบื้องต้นมันเป็นอย่างนั้น..."

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๑๘๓)

"...ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ที่ปรากฏชื่อลือนาม เราได้กราบไหว้บูชากันอยู่อย่างสมัยปัจจุบันนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ฝึกทรมานตนมาแล้ว ท่านฝึกฝนอบรม ฝึกทรมานตนเองเต็มเม็ดเต็มหน่วยทั้งเหตุทั้งผล ทดสอบจนเป็นที่แน่ใจแล้วว่า เจ้าของเองผู้ฝึกฝนทรมานเจ้าของก็ไม่มีอะไรเสียหายเพราะการฝึกนั้น นอกจากเป็นประโยชน์โดยถ่ายเดียว จากเหตุและผลของการฝึกฝนอบรมตัวเองที่เห็นว่าถูกต้องแล้ว จึงได้นำอุบายเหล่านั้นมาแนะนำสั่งสอนประชาชน ควรดุต้องดุ ควรด่าต้องด่า ควรดีต้องดี เพราะท่านแนะนำสั่งสอนท่าน ฝึกทรมานท่าน ท่านทำอย่างนั้นมาแล้ว ยิ่งเวลาท่านฝึกทรมานท่านด้วยวิธีต่าง ๆ ยิ่งหนักมากยิ่งกว่าการมาสอนประชาชนเป็นไหน ๆ สอนประชาชนนี้เพียงปากเท่านั้นแหละ ลมปากว่าไป เขาจะเอาก็เอา เขาไม่เอาก็เป็นเรื่องของเขา

แต่ท่านฝึกท่าน ท่านไม่เป็นอย่างนั้น ว่าเอานะวันนี้นะ ใส่ลงไป ขาดสะบั้นลงไป เอ้าวันนี้ต้องนั่งเท่านั้นชั่วโมงนะ เอ้า วันนี้เดินจงกรมเท่านั้นชั่วโมง จะหนีไปไหนไม่ได้ อย่างน้อยต้องให้ได้ตามเวลาที่กำหนดนั้นถึงจะออกไปได้ นั่งก็ เอ้า อย่างน้อยต้องให้ได้ตามเวลาที่กำหนดไว้นั้นถึงจะออกได้ มากกว่านั้นจะนั่งตามอัธยาศัยขนาดไหนก็ได้เมื่อพ้นเวลา พ้นเขตพ้นแดน พ้นความสัตย์ความจริงที่ตั้งไว้แล้ว ท่านฝึกท่าน ท่านฝึกจริงจังอย่างนั้น เอ้า จะกินหรือไม่กินก็ตามข้าวนี่ เราเคยกินมาแล้วตั้งแต่วันเกิด ระยะนี้เราจะไม่กิน เราจะภาวนาอย่างเดียว ก็ไม่กินจริง ๆ นั่นหนักไหม ท่านฝึกท่านเดินจงกรม

ตั้งแต่ฉันจังหันเสร็จแล้ว จนกระทั่งถึงเวลาปัดกวาดตอนบ่ายสามโมงสี่โมง กี่ชั่วโมงที่ไม่ให้ออกจากทางจงกรม นั่น…”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๔๗–๔๔๘)

ต่อสู้กับกิเลส

การต่อสู้กับกิเลสไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เรื่องนี้ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนไว้ว่า

“…เรื่องของจิตที่อยู่ในวงล้อมของกิเลสแล้ว อย่างไรมันต้องฉุดต้องลากให้หาความสงบร่มเย็น ให้หาความเป็นอิสระ อยู่โดยลำพังตนเองไม่ได้อยู่โดยดี จิตดวงใดก็จะต้องเป็นเช่นนั้น จึงต้องได้ใช้สติทุกเวลำ่เวลาทุกกาลสถานที่ สำหรับนักปฏิบัติแล้วต้องเป็นเหมือนนักมวยที่ต่อยกันบนเวทีเผลอไม่ได้ ต้องเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย สติปัญญากำลังวังชามีเท่าไรทุ่มกันลงหมดในเวลานั้น นี่ก็เหมือนกัน การต่อสู้กับกิเลสจึงไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อย

สำหรับผมเองที่ได้มาแสดงให้เพื่อนฝูงฟังนี้ ถ้าจะพูดว่าอำนาจวาสนาของเราหยาบ นิสัยวาสนาของเราหยาบ อย่างนี้ผมก็ยอมรับ เพราะทำยากจริง ๆ ทำยากถึงขนาดน้ำตาร่วง เพราะสติก็มี ปัญญาก็มี แต่สู้กิเลสไม่ได้ ให้กิเลสฉุดลากหัวใจไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ อันเป็นพิษเป็นภัยอยู่ต่อหน้าต่อตา สติมีแต่กำลังไม่พอ ปัญญามีแต่กำลังไม่พอ ก็ให้มันฉุดลากไปต่อหน้าต่อตา นี่ละในขั้นเริ่มแรกขั้นล้มลุกคลุกคลานเป็นอย่างนี้ มีตั้งแต่การต่อสู้ท่าต่อสู้ถ่ายเดียว แต่กำลังสติปัญญาไม่พอ…”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๓๙–๔๐)

ถูกจริตกับอดอาหาร

“…พยายามหาวิธีต่อสู้หลายแง่หลายกระทง เช่น ผ่อนอาหารบ้าง อดอาหารบ้าง อดนอนบ้าง เดินนาน ๆ บ้าง นั่งนาน ๆ บ้าง หลายวิธีการ เพราะหาแง่หาทางที่จะให้มีกำลังต่อสู้กับกิเลสคือความฟุ้งซ่านรำคาญ จนหาหลักหาเกณฑ์ภายในตัวไม่ได้นี้ ให้สงบตัวลงและเห็นได้อย่างชัดเจนภายในจิตใจ จึงต้องได้ใช้หลายวิธี ดังที่เคยนำมาแสดงให้หมู่เพื่อนฟัง ตามความถนัดแห่งจริตนิสัยของตนก็คือการผ่อนอาหาร การอดอาหาร ดังที่แสดงให้ฟังอยู่เสมอ อย่างอื่นในขั้นเริ่มแรกไม่ปรากฏว่าสิ่งใดวิธีการใดที่ทำ

เจ้าของให้ปรากฏเป็นความสงบเย็นใจ และเป็นของแปลกประหลาดภายในจิตขึ้นมาให้เห็น

เช่นเดินนานก็เคยเดิน ยืนนาน ๆ ก็เคยยืน นั่งนาน ๆ ก็เคยนั่ง เว้นการนั่งตลอดรุ่งนั้นเสียที่ทำในระยะต่อมา มันก็ไม่แสดงผลอย่างไรขึ้นมา ก็ยังสู้ความวุ่นวายของจิตความส่ายแส่ของจิตนี้ไม่ได้อยู่นั่นแล

เฉพาะอย่างยิ่งราคะตัณหานี้รวดเร็วมากสำหรับวัยที่ยังหนุ่มยังแน่น เช่นอย่างพวกเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ใคร ๆ ก็จะต้องเหมือนกัน เพราะธาตุขันธ์มีกำลัง ย่อมจะเป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสให้มีกำลังมากขึ้นและรวดเร็วหรือคล่องตัวมากขึ้น เช่นราคะตัณหาจะปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็ว คำว่าปรากฏแห่งราคะตัณหานี้เราไม่ได้หมายถึงว่า เรามองเห็นรูปวิสภาคเช่นรูปผู้หญิงแล้ว จะเกิดความกำหนัดยินดีขึ้นมาเสียอย่างออกหน้าออกตาอย่างนี้ หรือได้ยินเสียงหญิงเป็นต้น แล้วปรากฏความกำหนัดยินดีขึ้นมา เกิดความรักความชอบขึ้นมาอย่างออกหน้าออกตาอย่างนี้ก็ไม่ใช่ แต่มันปรากฏอยู่ที่จิตซึ่งเราเฝ้าดูอยู่นั้นด้วยสติสตังของเรา มันแสดงความแปลกประหลาดไปในทางนั้นให้เห็นอยู่ชัด ๆ ๆ

จะพยายามระงับเท่าไรมันก็มี มีอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะ ไม่ถึงกับว่าแสดงออกมาทางอาการหรืออวัยวะต่าง ๆ ก็ตาม แต่มันเป็นความเจ็บแสบเอามากทีเดียว เพราะเราตั้งหน้าตั้งตาจะฆ่ามันอยู่แล้ว เหตุใดมันจึงจะมาตั้งหมัดตั้งมวยต่อหน้าต่อตาเตะลมเตะแล้ง เตะเฉียดหน้าเฉียดหลังเราอยู่ต่อหน้าต่อตาเรานี่ ทำไมคนเราจะไม่เสียใจ ทำไมคนเราที่มีหัวใจอยู่ด้วยกันจะไม่เจ็บไม่แสบภายในจิตใจ นี่ละเป็นเหตุที่จะให้ตั้งข้อสังเกตขึ้นมา หาอุบายวิธีการต่าง ๆ ขึ้นมาแก้กัน

จึงต้องได้ทรมานหลายวิธีการ ครั้นสุดท้ายก็ไม่พ้นวิธีที่จะได้รับความทุกข์ความลำบากมาก ๆ จนได้แหละ เช่น อดอาหารไม่ฉันเลยเป็นวัน ๆ ไปหลาย ๆ วัน ผ่อนก็ดีแต่มันไม่สมใจไม่ทันใจ ไม่ได้อย่างใจหวังของเรา เมื่ออดนี้รู้สึกว่าสติเด่นขึ้น ๆ อดวันแรกสติค่อยมีขึ้น เหมือนกับว่าถ้าเป็นคนก็ค่อยรู้ภาษีภาษาขึ้นบ้าง อดวันที่ ๒ อดวันที่ ๓ เข้าไป ด้วยความเพียรที่ขะมักเขม้นอย่างเต็มที่อยู่นั้นแล กับวิธีการใดแห่งความเพียรก็ตาม แต่มันสู้วิธีการอดอาหารนี้ไม่ได้ เมื่อหลายวันเข้าไปกำลังของธาตุของขันธ์นี้ค่อยอ่อนตัวลง ๆ นี่ละสิ่งที่ว่าเครื่องเสริมกิเลสมีราคะตัณหาเป็นต้นค่อยอ่อนตัวลงไป ไม่รวดเร็ว สติค่อยเด่นขึ้นมา สติเด่นขึ้นมา สุดท้ายใจก็สงบตัวลงได้ เพราะกิเลสทั้งหลายความวุ่นวายทั้งหลายไม่รบกวนจิตใจ ไม่ฉุดลากจิตใจไปอย่างรุนแรงต่อหน้าต่อตาของเราเหมือนที่เราฉันอยู่ตามปกติ

เมื่อปรากฏเห็นผลประจักษ์แล้ว ไม่เพียงแต่ว่าผลประจักษ์เพียงแค่นั้น ยังเห็นผลแปลกประหลาดอยู่ภายในจิตใจขณะที่สงบแน่วแน่ลงไป ซึ่งเราก็ไม่เคยสงบอย่างนั้น

ก็ปรากฏขึ้นมาเพราะการอดอาหาร ด้วยความเพียรโดยวิธีการอดอาหารเด่นชัดขึ้นมา ๆ จนถึงกับมีความรื่นเริงภายในจิตใจในธรรมทั้งหลาย จิตใจอยู่กับตัว สติตั้งจนกระทั่งเราอยากจะพูดว่า เพราะบางครั้งมันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ทั้งวันมันไม่เผลอเลย ตั้งกันได้ทั้งวันไม่เผลอในขณะหรือในเวลาที่อดอาหารอยู่นั้น เพราะตั้งทุกเวลาตั้งทุกขณะไปวันนี้และวันหน้า ต่อไปก็อดอยู่อย่างนั้น

ตั้งสตินานไป ๆ สติติดต่อสืบเนื่องกันเป็นประหนึ่งว่าสัมปชัญญะ จิตคิดปรุงออกไปเรื่องอะไร รู้ทัน ๆ ดับได้ทัน นี่ยิ่งเด่นชัดขึ้นแล้ว ทำให้เจ้าของมีแก่ใจ มีความกล้าหาญชาญชัยต่อความเพียร เพราะเห็นผลประจักษ์ภายในจิตใจของตัวเอง นี้แลที่ทำให้ลำบากมาก ถึงไม่อยากลำบากแต่ทางเดินเป็นอย่างนี้ จะเรียกว่านิสัยวาสนาเราหยาบก็ยอมยกให้ เมื่อวิธีการนี้เป็นวิธีการที่ได้ผล ถึงจะยากลำบากเราก็ต้องได้ฝ่าฝืนได้ทำอยู่นั่นแล ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากทำ จนกระทั่งเห็นได้ชัดเลยว่ากิเลสนี้สงบตัวลงไปอ่อนกำลังลงไป เพราะการอดอาหารเป็นเครื่องสนับสนุน และสติก็ตั้งขึ้นได้โดยสะดวกยิ่งกว่าเวลาปกติเราเห็นได้ชัด

ผลของการระมัดระวังรักษาตัวเองตลอดเวลาด้วยวิธีการอดอาหาร ทำให้จิตแน่วแน่ลงไปโดยลำดับ และเป็นความแปลกประหลาดอัศจรรย์อยู่ภายในตัวเอง จิตไม่ได้รวมแน่วแน่เป็นอันเดียวก็ตาม แต่มันสงบอยู่ภายในตัวเอง มันก็รื่นเริงอยู่ภายในนั้น นี่ขั้นที่เราฝึกหัดเบื้องต้นต้องได้ทำหนักมากอย่างนี้ หนักจริง ๆ สำหรับนิสัยผม จำได้อย่างฝังลึกลงในขั้วหัวใจ ไม่มีวันหลงลืมได้เลยตลอดวันตายโน่นแหละ

แต่มีดีอย่างหนึ่ง ถึงจะว่านิสัยวาสนาหยาบก็ตาม แต่ความไม่ถอยนั้นรู้สึกว่าเด่นอยู่ตลอดเวลา ยังไงก็ไม่ถอย ไม่ได้ด้วยวิธีนี้จะเอาวิธีนั้น ไม่ได้ด้วยวิธีนั้นจะเอาวิธีนี้ มีแต่จะเอา ๆ คำว่าจะถอยไม่มี นี้ดีอย่างหนึ่ง ถ้าว่าหยาบก็น่าชมตรงนี้ หากว่าอันนี้มีลดหย่อนลงไป ความที่ว่าจะเอานี้ถอยหลังกรูดลงไปแล้วเสร็จ ไปไม่รอดเลย นี่ไม่ถอย จึงยึดหลักได้ว่าการอดอาหารนี้ เป็นวิธีสำคัญวิธีหนึ่งในการฝึกหัดตนเองเพื่อได้หลักได้เกณฑ์ คือจิตเข้าสู่ความสงบจิตเป็นสมาธิ ซึ่งเราเคยเรียนตามตำรับตำราก็เรียนมาเสียจนปากแฉะแต่ก็ไม่เห็นผล บัดนี้ได้เห็นแล้วด้วยวิธีการอันนี้ นั่น ก็จับได้ยึดได้

ทีนี้เมื่อยึดได้อย่างนั้นเราจะไปเดินทางไหน ทางไหนก็ไม่เหมือนทางนี้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องบึกต้องบึน ต้องฝ่าต้องฝืน ทุกข์ก็ยอมทุกข์ ทรมานขนาดไหนก็ยอมทรมาน เวลาอดไปหลาย ๆ วันแล้วนี้ เดินจงกรมไม่ได้กี่ตลบนะจะก้าวขาไม่ออกเพราะอ่อนไปหมด แต่สำคัญที่ภายในจิตใจมันต่างกันคนละโลก ใจนั้นสว่างกระจ่างแจ้ง เพียงสมาธิเท่านั้นก็พออยู่พอกิน ความสว่างกระจ่างแจ้งของสมาธินี้ก็ไม่ย่อยเหมือนกัน เพราะเราไม่เคยเห็นธรรมที่สูงกว่านี้ละเอียดกว่านี้ เราเห็นเพียงแค่จิตสงบเพราะจิตเรา

ไม่เคยสงบ เพียงเท่านี้เราก็พออยู่พอกิน รื่นเริงบันเทิงในความสงบเย็นใจนี้ นี่ละเป็นเหตุที่จะขยับไปเรื่อย ๆ

ขาจนจะก้าวไม่ออกแล้ว แต่ส่วนจิตนี้ยิ่งเด่นเหมือนจะเหาะเหินเดินฟ้า นั่นมันต่างกันอย่างนี้เองที่ทำให้เราได้ตะเกียกตะกาย ทั้ง ๆ ที่ทุกข์ลำบากแทบเป็นแทบตายจะเอาชีวิตไม่รอด แต่ความที่จะเอาหากไม่ถอยเท่านั้นเอง มันถึงได้หมุนกันไป ๆ จากนั้นก็ตั้งหลักได้ นี้ละความตั้งหลักได้นี้ก็เพราะความตะเกียกตะกายนะ ไม่ใช่ความสุกเอาเผากิน ไม่ใช่ความเร่ ๆ ร่อน ๆ ตามสบาย ๆ กินสบาย นอนสบาย อยู่สบาย ไปสบาย ทำความเพียรเดินสบายอยากหยุดเมื่อไรก็หยุด นั่งก็นั่งสบายอยากหยุดเมื่อไรก็หยุด อยากนอนเมื่อไรก็นอน ไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่แบบนี้ไม่ใช่อย่างนี้ แต่แบบเอาเป็นเอาตาย แล้วก็ตั้งขึ้นมาได้จนถึงขั้นที่ว่าแน่ใจว่าจิตนี้มีหลัก…”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๐–๔๗)

“…ออกมาหนองผือบางครั้งจนพ่อแม่ครูอาจารย์ตกตะลึง ตัวเหลืองเหมือนกับทาขมิ้น ยังเหลือแต่หนังห่อกระดูกลงมาจากเขา ท่านมองเห็นก็คงตกตะลึงแหละ โฮ้ทำไมเป็นอย่างนี้ล่ะ ท่านว่า

เราไม่ได้ป่วยอะไรนะ คือทรมานตัวเอง จนตัวเหลืองหมดก็แสดงว่าดีซ่านนั่นแหละ ถึงได้เป็นอย่างนั้น เพราะเอาหนักนี่ ฝึกเจ้าของไม่ใช่ฝึกเล่น ๆ นะ ฝึกจริง ๆ ฝึกหนักจริง ๆ การแนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนดุด่าว่ากล่าวนี้มันขี้ประติ๋ว นี่เพียงพูดแต่ปากสอนเจ้าของไม่ได้พูดแต่ปาก ว่าอย่างไรเอาอย่างนั้นเลย ขาดสะบั้นไปเลย เอาคำสัตย์คำจริงลงตีเอาแหลกเลย ชีวิตจิตใจไม่มีความหมาย คำสัตย์นี้จะต้องให้อยู่กับโลกกับศาสนากับหัวใจเราต่อไป แต่เรื่องชีวิตจิตใจนี้ดีก็ตาย ชั่วก็ตายไม่สำคัญ ขนาดนั้นแล้วถึงได้ลงกันหนัก…”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๓)

ไม่ฉันนม

“…ใจถ้าหาความสงบไม่ได้แล้วอย่าเข้าใจว่าเพศพระนี้จะมีความสุขนะ สุขเพียงร่างกายเฉย ๆ นั่นไม่มีคุณค่าอะไร ยังเป็นเครื่องเสริมกิเลสขึ้นไปอีก มีแต่กินแต่นอนอยู่เฉย ๆ มันเสริมกิเลสให้มีกำลังมากนะ ร่างกายเนื้อมีกำลังมาก ต้องทับใจ ราคะก็มาก ฉันอะไรเข้าไปพอมีกำลังแข็งแรง กิเลสคอยแต่จะกำเริบ ผมเองรู้ แม้สมัยกำลังเรียน

หนังสืออยู่ก็ยังรู้ กำลังวังชาทางกายของเรามีเต็มที่เราก็รู้ ว่ามันทับจิตใจให้กวัดแกว่งผิดปกติ ฉันนมไม่ได้จิตคอยแต่จะกำเริบท่าเดียว ต้องได้ระมัดระวังอาหารที่เป็นภัยต่อจิตใจอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น แม้กำลังเรียนหนังสือก็ไม่ยอมฉันนม เวลาเขามาทำบุญให้ทานได้มาก็ถวายพระผู้ใหญ่ไปเสีย เราไม่ฉัน ยิ่งออกมาปฏิบัติแล้ว ไม่ฉันเลย จนท่านอาจารย์มั่นท่านรู้นิสัย เมื่อตาปะขาวต้มมัน เขาเทเอานมผสมแจกพระ ท่านรีบสั่งตาปะขาวเลยนะว่า ‘นี่ตาปะขาว ท่านมหาท่านไม่เอานมนะ ตักถวายท่านมหาก่อนแล้วค่อยผสมนมทีหลังนะ’ ท่านรู้นิสัยเรา รู้เรื่องของเราและยกเราเป็นต้นเหตุ แล้วหาอุบายสอนพระในวงนั้นเอง ท่านฉลาดมากนี่…”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๔)

บังคับตัวเอง

“…เวลาจะเอาให้กิเลสสงบตัวลงไปจิตใจจะได้สบายนี้ก็ต้องเอาหนักความเพียรแน่ะ มีแต่หนัก ๆ ทั้งนั้นนะ มองหาระยะไหนที่ว่าพอจะสะดวกสบาย ผมพูดจริง ๆ นะ สำหรับผมไม่มี จึงได้พูดในปัญหาบางข้อยังมีที่ตอบปัญหา ที่ว่าตกนรกทั้งเป็นอยู่ ๙ ปี นั่นเป็นอย่างนั้นจริง ๆ นี่จะให้ว่าไง คือไม่มีเวลาที่จะมองหรือได้ยินได้ฟังอะไรเต็มหูเต็มตาสักที ยิ่งเฉพาะเรื่องรูปนี้ตัดกันใหญ่เลย บังคับกันอย่างใหญ่เลยไม่ให้มันดู ที่จะตั้งใจไปดูนี่ไม่ได้เลยแหละ นอกจากมองไปพลาดไปเจอ ที่จะให้ตั้งใจดูนี่ไม่เลยนะ โน่นน่ะมันก็บังคับซิอย่างนั้นใช่ไหมล่ะ ที่ว่าไม่ลืมหูลืมตาอะไรเลย มันก็ถูก จึงว่าบังคับ จึงว่าดัดกันซิ มันอยากเห็นไม่ให้เห็น เพราะความอยากนั้นเป็นความผิด อยากดูไม่ให้ดู อยากฟังไม่ให้ฟัง มีแต่สิ่งบังคับกันอยู่ตลอด ๆ ก็ทุกข์ละซิ

นอกจากนั้นก็เวลาทำความเพียรโดยลำพัง ก็หนักโดยตลอดไม่มีคำว่าเบา ๆ มันลืมไม่ได้นะในชีวิตของเรา จนกล้าพูดได้เลยว่า งานการอะไรที่เราเคยทำมาตั้งแต่เป็นฆราวาสจนกระทั่งถึงวันบวช ที่ว่าหนักอะไร ๆ เราก็เคยหนัก แต่ไม่ได้ถึงใจเหมือนอันนี้ เหมือนกับการฆ่ากิเลส อันนี้ โอ้โห หนัก ทุกอย่างทุ่มกันลงหมดเลย ทุ่มกันลงหมด

จิตขั้นนี้ต้องบังคับเรื่องหลับเรื่องนอน ไม่บังคับไม่ได้ ที่จะให้มันง่วงเหงาหาวนอนนี่ผมยังระลึกไม่ได้ว่า ผมง่วงเหงาหาวนอนในเวลาสติปัญญาขั้นนี้ได้ออกทำงาน ยังระลึกไม่ได้เลยฟังซิ ก็ได้บังคับให้มันหลับมันนอน มันเพลินถึงขนาดนั้นนะ ไม่งั้นเดินจงกรมจนกระทั่งฝ่าเท้านี้ออกร้อนได้ยังไง เหมือนไฟลนไฟเผาเลยในเวลาที่เราหยุดนี่

โถ บางทีต้องได้ดูว่าฝ่าเท้าแตกเหรอ ฟังซิ เราก็ไม่ได้เดินรวดเดินเร็วอะไรนะ เป็นบางจังหวะของมัน บางจังหวะก็มีเร็ว ถ้าเร็วแล้วโครมครามเข้าป่า อย่างนั้นจะไปเร็วได้ยังไง เดินอยู่นั้นทั้งวันทีเดียว ตั้งแต่ฉันเสร็จแล้วจนกระทั่งถึงเวลาปัดกวาด กี่ชั่วโมงดูซิ มันลืมไปหมดเวล่ำเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หมุนอยู่บนเวทีนี่ ๆ หัวใจนั่นคือเวที

อันนี้มันชัดลืมได้เมื่อไร ก็เป็นสัจธรรมเอาอะไรมาลืม คือตามันไม่เห็นเพราะจิตไม่ออก ตาก็เลยมัวเลยฝ้าเลยฟางไปเสีย มีแต่ขาก้าวไป เดี๋ยวเข้าป่าโน้นเดี๋ยวเข้าป่านี้ พอเข้าป่าถอยกลับมาปั๊บ สักเดี๋ยวเข้าป่าอยู่นั่น แต่ก็เพลินของมัน ไม่ได้สนใจกลัวใครจะมาว่าอะไร หากเป็นของมันอยู่นั้นเพราะจิตไม่ออก จิตหมุนอยู่นี่เพราะกิเลสอยู่นี่ มันก็ฟัดกันอยู่ภายในจิต เมื่อจิตไม่ออกเสียอย่างเดียว ตาก็ฝ้าก็ฟางมองอะไรก็ไม่เห็น เดินก็โครมครามเข้าป่าอย่างนั้น มันเดินเร็วไม่ได้ ถึงขนาดนั้นยังออกร้อนฝ่าเท้าเพราะไม่ได้เดินเพียงวันหนึ่งวันเดียว เดินอยู่นั้นเป็นประจำ กลางคืนก็เดินอยู่อย่างนั้น ออกจากสมาธิแล้วก็เดินเท่านั้นจนออกร้อนฝ่าเท้า

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๕–๔๔๖)

ภาวนาอย่างเดียว

"...นี่เราเคยทำมาแล้ว เวลาออกปฏิบัติเพื่อเอาจริงเอาจังหลังจากหยุดเรียนแล้ว ไม่ยุ่งกับงานอะไรเลย มีแต่ภาวนาอย่างเดียว เดชะนะ ผมไม่มีงานอะไรภายนอกมายุ่ง ยุ่งผมก็ไม่ยุ่งด้วยนี่ เพราะงานนี้มันหนักมันหนา ต้องฟัดกันทั้งวันทั้งคืน ยิ่งเวลาจิตเดินทางปัญญาด้วยแล้ว โอ้โฮ ใครจะมายุ่งกับผมได้เหรอ แม้แต่เรานั่งอยู่บนกุฏิ เช่น เวลาอยู่วัดหนองผือ พอได้ยินเสียงบันไดก๊อกแก๊ก ใครมานั่น ว่างั้นเลย พอว่าองค์นั้นองค์นี้มาเท่านั้น ไม่ต้อง ไม่จำเป็น ไม่ให้ใครมาเกี่ยวข้องให้เสียเวลาเลย โน่นน่ะฟังซิ นั่นหมายถึงเวลาปัญญาออกก้าวเดิน มันไม่มีวันมีคืนนี่ คิดดูซิเรื่องของกิเลสเป็นยังไง เหนียวแน่นไหม ต้องต่อสู้กันขนาดนั้นน่ะ กิเลสเหนียวไหม แก้ง่ายหรือแก้ยาก ฆ่าง่ายหรือฆ่ายาก ฟังดู คิดดูก็แล้วกัน..."

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๓)

อยู่ลำพัง

"...เราคิดดูตั้งแต่เวลาไปประกอบความพากเพียร ไป ๒ องค์เป็นอย่างหนึ่ง ๓ องค์เป็นอย่างหนึ่ง ไปถึง ๒ องค์ ๓ องค์แล้วไม่เป็นท่า สำหรับนิสัยของผมเองเป็นเช่นนั้น ถ้าไปคนเดียวแล้วมันมอบไปเลยนะ เหมือนน้ำไหลลงช่องเดียว มีกำลังมาก เป็นกับตายก็อยู่กับเราคนเดียว อยากขบ อยากฉัน อยากกินก็กิน ไม่อยากกินก็ไม่กิน เพราะไม่มีความห่วงใยกับใคร ไม่มีสัญชาตญาณที่จะไปรับผิดชอบใคร มีความรับผิดชอบในตัวคนเดียว จะเป็นจะตายมันก็รู้ตัวอยู่แล้ว การฝึกทรมานจะถึงขั้นไหนก็รู้ตัวอยู่ เพราะเราฝึกเราทรมานเพื่อความรู้ความฉลาด ไม่ใช่เพื่อความโง่ ทำไมจะไม่รู้วิธีปฏิบัติต่อตัวเองหนักเบามากน้อยเพียงไร ต้องรู้ การประกอบความพากเพียรก็เต็มเม็ดเต็มหน่วย อยู่ที่ไหนก็เป็นตัวของตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่มีผู้ใดมาแย่งมาชิงเอาเวล่ำเวลาหน้าที่การทำงานของตนให้ขาดวรรคขาดตอนไป มีแต่เรื่องของตัวเองโดยเฉพาะ ๆ จนกระทั่งจิตมีความสามารถที่จะพึ่งตัวเองได้ตามลำดับลำดาแล้ว นั่นก็ยิ่งแหละ ยิ่งไม่เกี่ยวข้องกับหมู่กับเพื่อน อยู่คนเดียวทั้งวัน เป็นความสนิทแนบแน่นภายในจิตเป็นความเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา..."

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๗๒–๑๗๓)

"...ยิ่งก้าวเข้าสู่ปัญญาขั้นตะลุมบอนด้วยแล้ว โอ้โฮ้เข้าไม่ติดนี่ แม้แต่หมู่เพื่อนวิ่งตามไปด้วยงี้ ไล่กลับเท่าไรไม่ยอมกลับ นี้ก็ต้องเร่ไปอยู่โน้น ไปอยู่ไม่ให้เห็นตัวกันเลย เหมือนกับไปอยู่องค์เดียวจริง ๆ บอกเวลาผมอยู่ที่นี่อย่ามานะ โน่นบอกขนาดนั้นนะ บอกว่าอย่ามาเป็นอันขาด ถ้าผมอยู่ในร้านนี้อย่าเข้ามานะ ว่างั้นเลย ถ้าจะมาทำข้อวัตรปฏิบัติอะไรตอนผมไม่อยู่ค่อยมา นั่นแหละไม่เห็นกันขนาดนั้นละ เอาขนาดนั้นนะ ไปบิณฑบาตถ้ามีสองบ้านก็ไปคนละบ้านเสีย ถ้าจำเป็นมีบ้านเดียวก็ไปด้วยกัน จะพบกันก็ระยะนั้น ๆ ต่อจากนั้นมาก็เงียบเลย

เพราะจิตของเราหมุนอยู่ติ้ว ๆ มันทำงานตลอดเวลาจะไปเสียเวลากับใคร นอกจากเอาเวลามาทุ่มใส่กิเลสอย่างเดียวเท่านั้น มันเป็นของมันเองนี่ พูดให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยก็เหมือนว่าพระนิพพานอยู่ชั่วเอื้อมนี่ เหมือนอย่างนั้น มันหมุนของมันละซิ นอนก็ไม่ทราบมันหลับเมื่อไรไม่หลับเมื่อไร ขนาดนั้นนะเวลามันเป็น ไม่ว่ากลางวันกลางคืนจนจะตายเสียก่อนได้บังคับกันเสียทีหนึ่ง จนกระทั่งมันไปหมดฤทธิ์หมดเดชหมดกำลังวังชาของมันแล้ว ไม่ได้บอกมันอยู่เอง เหอเป็นอย่างนี้หรือที่นี่ แต่ก่อนหมุนเหมือนกงจักรทีนี้หายหน้า ถ้าเราจะมาคิดอย่างนี้นะ เหมือนกับว่าเหออย่างนี้หรือ ที่นี่เป็นอย่างนี้หรือ..."

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๕๐)

อยู่ที่แร้นแค้น

"...บ้านไหนคนนับถือมาก ๆ ยุ่งมาก อาหารการบริโภคมาก เขากวน มันไม่ได้ภาวนา ก็เราหาภาวนาอย่างเดียวนี่ เพราะฉะนั้นที่ไหนที่เห็นว่าเป็นความสะดวกในการภาวนาเราจึงชอบที่นั่น ก็ที่คนไม่ยุ่งนั่นเอง เมื่อคนไม่ยุ่งอาหารก็ไม่ค่อยมีละ และนอกจากนั้นยังไปหาบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ๓-๔ หลังคาเรือนบ้าง ๙ หลัง ๑๐ หลังคาเรือนบ้างก็อยู่อย่างนั้น ถ้าเราไม่ฉันกี่วันก็ไม่ได้พบคนละ พบแต่เราคนเดียวนี่ เขาก็ไม่มา มาหากันอะไร เขาก็ไม่ใช่เป็นคนยุ่งกับพระด้วย เราก็ไปหาที่เช่นนั้นด้วย แน่ะ ก็อยู่สบาย

นั่นแหละที่ได้ฟัดกับกิเลสทั้งวันทั้งคืน เห็นดำเห็นแดงกัน ข้าวไม่กินภาวนายิ่งดี หลายวันกินทีหนึ่ง หลาย ๆ วันถึงกินทีหนึ่ง สมาธิก็แน่ว ทางด้านปัญญาก็เหมือนกัน ปัญญาก็คล่องตัว ถ้าอดอาหารนะ มันช่วยกันจริง ๆ นี่หมายถึงสำหรับผมเอง จะว่านิสัยหยาบอะไรก็แล้วแต่เถอะ เรื่องอาหารนี้สำคัญมากกับเรา เพราะฉะนั้นเราจึงได้ท้องเสียเพราะเราชอบอด เนื่องจากว่าอดอาหารแล้วภาวนาดี ช่วยได้ดีนะ ไม่ได้บังคับบัญชาอะไรกันมากนักนี่

ถ้าฉันอิ่ม ๆ แล้ว โอ้โห ขี้เกียจก็มาก นอนก็เก่ง ราคะตัณหาก็มักเกิด ได้ระวังอันนี้ละมากนะ คือธาตุขันธ์เวลามันคึกคะนองมันเป็นของมันนะ เราไม่ได้ไปคึกคะนองกับมัน ไม่ได้ไปสนใจยินดียินดีกับมันก็ตามนะ แต่เรื่องธาตุเรื่องขันธ์เป็นเครื่องเสริม มันแสดงออกมาเราก็รู้ อย่างอาหารดี ๆ ตามสมมุตินิยมนี้ด้วยแล้ว พวกผัด ๆ มัน ๆ โห เก่งมากนะ ได้ระวัง ผมไม่ได้กินแหละ ถึงจะไปในเมืองในที่ไหนจำเป็นก็กินนิด ๆ ระวังขนาดนั้นนะ อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย ในธรรมที่ท่านสอนไว้ว่า ที่สบายในการภาวนาต่างหากนี่ ไม่ได้สบายเพื่อราคะตัณหาเกี่ยวกับธาตุขันธ์นี่นะ อาหารสัปปายะคืออาหารเป็นที่สบายในการภาวนา กินแล้วธาตุขันธ์ก็ไม่กำเริบ การภาวนาก็สะดวกสบายนั่นอาหารสัปปายะ ท่านหมายเอาอย่างนั้นต่างหาก เพราะฉะนั้นจึงต้องได้ระมัดระวังโอ๊ย กินแบบนักโทษนั่นแหละ พูดง่าย ๆ..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๔)

"...ความหนาวทางภาคอีสานนี้ไม่เหมือนภาคกลางนะ เวลาหนาว หนาวจริง ๆ ทางเชียงใหม่กับทางภาคนี้ความหนาวเห็นจะพอ ๆ กันเท่าที่ไปอยู่แล้ว ไปอยู่เชียงใหม่ก็หนาวมากเหมือนกัน ทางภาคอีสานนี่ทั้งเฉียงเหนือทั้งตะวันออกเหมือนกันแหละความหนาวน่ะ แบบสู้เอาเลยผ้าห่มมีก็ไม่เอา นั้นแหละที่ทนทุกข์ทรมานมาก ทั้ง ๆ ที่มีผ้าห่ม

อยู่แต่ก็ไม่เอาไป มีเฉพาะ ๓ ผืน คือ สบง จีวร สังฆาฏิและผ้าอาบน้ำเพียงเท่านั้น เอามากกว่านั้นไม่ได้...หนัก

เที่ยวกรรมฐานไม่ได้ไปด้วยรถยนต์อะไร อาศัยเดินด้วยเท้า แต่ก่อนรถยนต์ก็ไม่มี ทางถนนก็ไม่มี ทุกวันนี้มันกลายเป็นกรรมฐานจรวดดาวเทียมไปแล้วแหละ ไปถึงไหนก็ไม่รู้ มันผิดกันคนละโลก ถ้าว่าหนาวก็หนาวจริง ๆ คือหนาวไม่มีผ้าห่ม ให้เฉพาะที่กล่าวเท่านั้น จีวรกับผ้าสังฆาฏิพับครึ่งแล้วห่ม ถ้าคืนไหนหนาวมากจริง ๆ คืนนั้นนอนไม่ได้เลยนะ หนาวถึงขนาดว่านอนไม่หลับ มีแทบทุกปีนั่นแหละเพราะไม่ได้เอาผ้าห่มไปนี่ ผ้าห่มจะใช้เฉพาะเวลาอยู่กับครูบาอาจารย์และกับเพื่อนฝูงภายในวัดเท่านั้น เช่น เราอยู่หนองผือหรืออยู่ที่ไหนก็ตาม เวลาออกวิเวกต้องได้ทิ้งหมด แม้ผ้าห่มมีอยู่ แต่ใครจะไปเห็นว่าผ้าห่มวิเศษวิโสยิ่งกว่ามรรคผลนิพพานล่ะ เพราะไปหาบำเพ็ญธรรมนี่นั่นละเรื่องมันน่ะ

เมื่อหาบำเพ็ญธรรมเพื่อมรรคผลนิพพาน และเห็นมรรคผลนิพพานว่าประเสริฐเลิศเลอยิ่งกว่าผ้าห่มแล้ว ก็ต้องทิ้งผ้าห่มเพื่อสิ่งที่ประเสริฐกว่านั้น ทุกข์ก็ยอมรับละซินั่นละเหตุผลมันรับกันตอนเข้าสู่แนวรบ ต้องขออภัยหน้าตาแขนขาเหล่านี้แตกหมด มันหนาวมากจนแตกหมด ริมฝีปากไม่มีเหลือเลย ตกกระหมด มันหนาวมากขนาดนั้น มุ้งเปียกทุกคืน พอตื่นเช้ามาก็เปียกเหมือนกับเราซัก เปียกขนาดนั้นเพราะน้ำค้างที่ตกลงมามากตลอดทุกคืน

ที่อยู่เราทำเหมือนปะรำ เอาใบไม้มาวางทำเป็นร้าน เอาใบไม้วางข้างบนแล้วเอากลดแขวนข้างล่าง ถึงอย่างนั้นน้ำค้างคงพัดปลิวเข้ามาถึงได้เปียกขนาดนั้น เปียกเหมือนกับเราซักผ้านั่นแล เปียกทุกคืนทุกเช้า พอฉันเสร็จแล้วถึงจะเอาออกไปตากแดดได้ ถ้าตากแต่เช้าแดดก็ยังไม่มี ก็ต้องทิ้งไว้นั้นก่อน กางทิ้งไว้อย่างนั้น พอฉันเสร็จแล้วก็เอามุ้งออกไปตากที่แดด ตากอย่างนั้นทุกวัน ๆ ถึงกระนั้นมันยังขึ้นราได้ จุดดำ ๆ ของรามันเหมือนกับลายเสือดาวนั่นแหละ ทั้ง ๆ ที่มุ้งสะอาดอยู่ก็ขึ้นรา เนื่องจากมันไม่ได้แห้งตามเวล่ำเวลาจึงขึ้นราจนได้

ส่วนผิวหนังนี้ตกกระหมด ผิวหน้าแตก เพราะมันหนาวมาก หนาวทุกวันทุกคืน จนกระทั่งหมดฤดูหนาว ก็สู้กันจนกระทั่งเวทีพังว่างั้นเถอะนะ ไม่ได้ลงเวที สู้จนกระทั่งเวทีพังคือหมดฤดูหนาว เป็นอย่างนั้นทุกปี ๆ ไม่ใช่ปีหนึ่งปีเดียว ถ้าหน้าร้อนก็สู้ร้อน หน้าหนาวก็สู้หนาวอยู่อย่างนั้นตลอด จะมาห่วงใยแต่ในกุฏิในที่สะดวกสบาย สถานที่อยู่อาหารการบริโภค อย่างนี้ก็เท่ากับว่าเราเห็นธรรมทั้งหลายไม่เป็นของอัศจรรย์เท่านั้นซิ เมื่อเห็นธรรมทั้งหลายเป็นของอัศจรรย์แล้ว ทุกข์ยากลำบากก็ไม่ถือเป็นของสำคัญมากยิ่งกว่าสิ่งที่เราต้องการ

หนาวนี่สำคัญมาก พอตะวันบ่ายหน่อยต้องไปอาบน้ำแล้ว อาบค่ำนักไม่ได้ มันหนาวมาก ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนอายุยังหนุ่มน้อยนะ ไม่น่าจะหนาวมากอะไรเลย แต่มันก็หนาวขนาดนั้นแหละ อย่างทุกวันนี้ทำไม่ได้ ชักเลยนะ ชักเลยแหละ แต่ก่อนแม้หนาวมันก็หนาวแต่ผิว ๆ ไม่ถึงกับสะบั้นเข้าข้างใน ถึงอย่างนั้นเรายังต้องได้อาบน้ำตั้งแต่วัน ๆ หลังปัดกวาดแล้วประมาณบ่าย ๓ โมงหรือ ๓ โมงกว่าเล็กน้อยก็ต้องไปอาบน้ำ ทำอย่างนั้นทุก ๆ วันในฤดูหนาว

ปัดกวาดลานวัดของผู้อยู่คนเดียวไม่ได้กว้างนัก ปัดกวาดบริเวณที่อยู่ ทางจงกรม ทางจงกรมมีหลายสาย คือ สายนั้นเวลาประมาณนั้นมีร่ม สายนี้เวลาประมาณนั้นมีร่มอย่างนี้นะ มันไม่ได้ร่มตลอดวัน บางแห่งมันจะร่มตามเงาของต้นไม้ ฉะนั้นจึงต้องทำทางจงกรมไว้หลายแห่ง คือเวลานั้นทางสายนั้นร่มดีตอนกลางวันก็ไปเดินอยู่โน่น ทางสายนั้นร่มเวลานั้น ๆ ก็ไปเดินเวลานั้น กลางคืนก็ต้องหาที่โล่ง ๆ แจ้ง ๆ ที่ไม่มีร่มไม้ เพื่อให้โล่งมองลงพื้นก็ให้เห็นเพราะไม่มีไฟนี่ เทียนไขใครจะเอาไปหวาดไปไหวมันหนัก เอาไปเฉพาะจุดเวลามีความจำเป็น ประมาณ ๓-๔ ห่อก็พอแล้ว นับว่ามากพอไม้ขีดไฟก็กล่องหรือ ๒ กล่องพอ เอามากกว่านั้นหนัก

เวลาเดินจงกรมในที่มืดแต่ให้มองเห็น สมมุติว่ามีงูผ่านมากลางคืน จะมองเห็นผิดปกติมันจะเป็นเงาดำ ๆ เพราะเคยเจองูเสมอที่ทางเดินจงกรมตอนกลางคืนไม่มีไฟ เราเดินไปเวลางูออกมาเราจะเห็น ทั้ง ๆ ที่เดือนมืดนะ เพราะอากาศโล่งพอมองเห็น นี่สำหรับเดินจงกรมกลางคืน คือจะเดินกี่ชั่วโมงไม่มีกำหนด ถ้านักภาวนาไปหาคอยกำหนดเวล่ำเวลาอยู่แล้ว ก็ไม่ทันกับกิเลสซึ่งไม่มีเวลา กิเลสเหยียบอยู่บนหัวใจคนหัวใจสัตว์โลกมีกำหนดเวลาเมื่อไร ท่านจึงเรียกว่าอกาลิโก เช่นเดียวกันกับธรรม ธรรมก็อกาลิโกหาเวล่ำเวลาไม่ได้...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๑-๕)

อยู่สถานที่น่ากลัว

“...นิสัยของผมเองนั้นเป็นนิสัยที่หยาบ จะว่าคนหยาบก็ได้ ไปอยู่ในสถานที่ธรรมดาความเพียรไม่ค่อยดี ไม่เห็นมีความเด่น ไม่มีความรู้สึกภูมิใจในเจ้าของเท่าที่ควรเลยและไม่ภูมิใจ ผลที่จะพึงได้ก็ไม่ค่อยปรากฏนัก นี่ละทำให้จิตใจของเราดีดดิ้นหาเหตุหาผลที่สะดุดจุดธรรมที่สำคัญ ซึ่งจะเกิดขึ้นภายในใจในเวลาคับขัน หรือในสถานที่เช่นนั้นคือที่กลัว ๆ จึงมักเสาะแสวงในสถานที่กลัว ๆ เสมอทั้ง ๆ ที่เราก็กลัว แต่

ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากความกลัวนั้นเป็นผลประโยชน์อัศจรรย์มหาศาล เราจึงจำเป็นต้องได้สละเป็นสละตายเข้าอยู่บำเพ็ญเพื่อธรรม เพราะชีวิตจิตใจนี้ไม่มีคุณค่าเท่ากับธรรมที่เรามุ่งหวังอยู่นั้นเลย นี่ละเป็นเหตุที่จะให้ก้าวเข้าสู่สถานที่ดังกล่าวนี้ตามนิสัยเรื่อยมา

เมื่อก้าวเข้าไปสู่สถานที่ดังกล่าวก็ต้องเป็นดังที่เราคิดไว้ เพราะที่นั้นเป็นสถานที่น่ากลัวจริง ๆ พอไปถึงสถานที่น่ากลัว กลางวันก็กลัว กลางคืนก็กลัว เวลาไหนก็กลัว ยิ่งกลางคืนด้วยแล้วจิตก็ยิ่งมีแต่ตั้งหน้าตั้งตาที่จะกลัว ในขณะเดียวกันสติต้องติดแนบอยู่ตลอดเวลาที่จิตมีความรู้สึกว่ากลัวหรือจิตผิดปกติจากธรรมดา แสดงตัวเป็นความกลัวขึ้นมามากน้อย สติจะจดจ่อต่อเนื่องกันเรื่อย ๆ ยิ่งในเวลาที่น่ากลัวมากที่สุดก็คือในเวลากลางคืนหนึ่ง เวลาดึกสงัดหนึ่ง เพราะเราเดินจงกรมนี่จะเป็นกลางค่ำกลางคืนเวลาดึกดื่นอะไรก็ตาม ฟังแต่ว่าความเพียรเพื่อฆ่ากิเลส เราจะไปเลือกกาลสถานที่เวล่ำเวลาอยู่ไม่สมกับเราต้องการในสถานที่เด็ด ๆ เช่นนั้น จึงต้องได้เดินจงกรมทั้ง ๆ ที่กลัว ๆ นั่นแหละที่ได้เห็นเหตุเห็นผลกันในเวลานั้น

พอความกลัวเริ่มขึ้นมากสติเริ่มจับ คือจิตนี้ห้ามหรือบังคับเด็ดขาดไม่ให้เคลื่อนจากจุดที่ตนต้องการ เช่นเราบริกรรมพุทโธ ๆ ก็ให้อยู่กับคำบริกรรมนี้เท่านั้น เป็นก็ตาม ตายก็ตาม เสือก็ตาม ช้างก็ตาม สัตว์อันตรายใด ๆ ก็ตาม ไม่ไปคิดไม่ไปยุ่ง ให้รู้อยู่กับจุดเดียวคือคำบริกรรมนี้เท่านั้น นี่หมายถึงขั้นเริ่มแรกของการภาวนาซึ่งต้องอาศัยคำบริกรรม กลัวมากเท่าไรจิตยิ่งติดแนบกับคำบริกรรมไม่ให้ปราศจากเลย ความมุ่งหมายนั้นคือหมายตายกับธรรมนี้เท่านั้น ไม่ให้จิตไปสู่อารมณ์ที่กลัวนั้น ๆ

ธรรมคืออะไร คำบริกรรมนั้นแลคือบทแห่งธรรม ชื่อแห่งธรรม ธรรมแท้จะปรากฏที่จิต ที่จิตกำลังบริกรรมอยู่นั้นแหละคือสั่งสมพลังของธรรมให้เกิดขึ้นที่ใจมากน้อยตามความพากเพียรของตน เมื่อสติได้ติดแนบอยู่กับคำบริกรรม บังคับจิตไม่ให้แย็บออกไปสู่อารมณ์ที่เป็นภัย ซึ่งทำให้น่ากลัวน่าหวาดเสียวนั้น ให้อยู่เฉพาะกับคำบริกรรมนี้ติดต่อสืบเนื่องกันเป็นลำดับลำดา ก็เป็นการสั่งสมพลังคือกำลังของอรรถของธรรมขึ้นภายในจิตใจ หนุนใจให้มีความแน่นหนาหรือให้มีความอบอุ่นมากขึ้น ๆ สุดท้ายจิตใจดวงนั้นก็แน่นเหมือนกับหินทั้งก้อนหรือภูเขาทั้งลูก สติก็ติดอยู่นั้นไม่พรากจากใจ

ทีนี้ความที่เคยว่ากลัว ๆ คิดออกไปหาสิ่งที่น่ากลัวก็ไม่กลัว คิดไปถึงอันใดคำว่าน่ากลัวไม่กลัวทั้งนั้น เอ้า คิดหมดในแดนโลกธาตุนี้กลัวอะไร จะมีสิ่งน่ากลัวแม้สิ่งหนึ่งมาปรากฏที่ใจนี้มีไหม ไม่มีเลยนั่นฟังซิ นั่นละเมื่อถึงขั้นจิตเป็น **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** คือช่วยตัวเองช่วยอย่างนั้น พึ่งตนเองพึ่งอย่างนั้น อยู่กับตัวเองด้วยความแน่นหนา

มั่นคงก็อยู่แบบนั้น แบบที่ตนสั่งสมขึ้นมาแล้วนั้น ผลก็ปรากฏเด่นชัด นี่ละการประกอบความพากเพียรมันถึงเห็นผล

นี่ก็เป็นสิ่งที่เราลืมไม่ได้ในชีวิตและการภาวนาของเราซึ่งไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้นและไม่อยู่เพียงวันหนึ่งวันเดียว สถานที่แห่งหนึ่งแห่งเดียว เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ พอจิตจะมีความคุ้นในสถานที่ใดจะเป็นความชินชา กิเลสจะเกิดขึ้นแล้วนะ ตัวหน้าด้านตัวขี้เกียจขี้คร้านประกอบความพากเพียร การตั้งสติสตังจะค่อยเหลวไหลไป นี่ต้องเปลี่ยนนั่นละอุบายของการประกอบความพากเพียรให้ท่านทั้งหลายจำเอาไว้ นี้อธิบายเพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้บำเพ็ญให้ได้คิดหลายแง่หลายทาง เพื่อทันกับกลมายาของกิเลสที่คอยสอดแทรกอยู่เสมอภายในจิตใจ เราจึงต้องพลิกหลายสันหลายคม…”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๔๙–๕๒)

ไม่อยู่ในสถานที่ที่เคยชิน

“… พอมีความรู้สึกว่าสถานที่นี้จะเป็นความเคยชินขึ้นมาแล้ว เปลี่ยนแปลงทันที เปลี่ยนขยับเข้าไปในสถานที่ที่จิตเข้าใจว่าจะเป็นสถานที่น่ากลัวมากยิ่งกว่านี้ หรือว่าเป็นว่าตายก็เรียกว่าถึงขั้นเป็นขั้นตาย มากยิ่งกว่านี้ ๆ เอาชีวิตเป็นตัวประกันเลย เมื่อไปอยู่สถานที่เช่นนั้นจิตใจก็เปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่ ความพากเพียรสติสตังตลอดปัญญาอุบายต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่ การที่สติปัญญามีความเปลี่ยนแปลงไปตามความพากเพียรและกาลสถานที่มากน้อยเพียงไร ก็เป็นการสั่งสมกำลังของธรรมขึ้นภายในจิตใจของตน และในขณะเดียวกันก็ตัดกำลังวังชาของกิเลสซึ่งเคยเป็นตัวข้าศึกห้อมล้อมอยู่ตลอดเวลานั้นให้เบาบางลงไป ๆ จนถึงกับเหมือนผ้าขี้ริ้ว ชีวิตไม่มีราค่าราคาเลย ตายที่ไหนก็ตายได้ทุกกาลสถานที่

ทั้ง ๆ ที่เรากลัวมากที่สุด ความกลัวนั้นหายไปหมดไม่มีอะไรเหลือ อยู่เป็นธรรมดาเป็นเอกเทศประหนึ่งว่าไม่มีอะไรเป็นภัยต่อเราเลยในโลกนี้ เพราะตัวของเราเองก็เป็นผ้าขี้ริ้วหาราค่าราคาไม่ได้แล้ว อะไรหรือสิ่งใดจะมาทำอะไรให้เป็นอย่างไรก็เป็นไปไม่ได้ ไม่นอกเหนือจากผ้าขี้ริ้วนี้ไปเลย นั่นจิตปล่อยลงถึงขนาดนั้น ยิ่งสนุกประกอบความพากเพียร ความพากความเพียรนี้ยิ่งเด่น สติยิ่งดีปัญญายิ่งเฉียบยิ่งแหลม นี่คืออันหนึ่งเป็นผ้าขี้ริ้ว อันหนึ่งกลับเด่นขึ้นเป็นทองทั้งแท่งขึ้นภายในจิตใจ นี่คืออุบายของการประพฤติปฏิบัติ ที่พระทั้งหลายในครั้งพุทธกาลท่านอยู่อย่างนี้เป็น

ส่วนมาก เพราะเป็นแนวทางที่จะให้หลุดพ้นอย่างกระจ่างแจ้งและรวดเร็วกว่าสถานที่ธรรมดา ซึ่งมักจะเป็นการสั่งสมกิเลสมากกว่าสั่งสมธรรม ๆ

ในตำรับตำรามีมากต่อมาก นี่ได้ยกมาอธิบายให้ท่านทั้งหลายฟัง ตามฐานะที่เคยศึกษามาตามกำลังของตน และได้เข้าสู่แนวรบคือภาคปฏิบัติด้วย ได้เปลี่ยนแปลงตนอย่างไร วิธีการประกอบความพากเพียรได้พลิกแพลงเปลี่ยนแปลงอย่างไร ทั้งอุบายวิธีการต่าง ๆ ภายในจิตใจ ทั้งสถานที่ที่จะให้จิตมีความรู้สึกแปลกต่างไปจากสถานที่เดิม เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ อย่างนั้น ใจก็มีความกล้าหาญชาญชัย อยู่สบาย

คำว่าสมาธิคือความแน่นหนามั่นคงของใจนั้นไม่ต้องบอกแล้ว กลางวันก็ไม่กลัว กลางคืนก็ไม่กลัว เวลาไหนก็ไม่กลัว เมื่อจิตได้รวมตัวเข้าเป็นพลังทั้งแท่ง เหลือแต่ความรู้ที่เด่นอยู่ภายในจิตใจอย่างเดียวนั้นแล้ว เหมือนหนึ่งว่ามีอำนาจมากที่สุด มีพลังมากที่สุดครอบทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่อันตรายที่เคยกลัว ๆ นั้นก็ครอบไปหมดหาความกลัวไม่ได้เลย และยังคิดด้วยว่าสิ่งทั้งหลายจะไม่สามารถทำลายตัวเองได้อีกด้วยซ้ำ นี่เป็นความรู้สึกของจิต ส่วนที่จะทำลายได้ไม่ทำลายได้นั้น เราไม่ต้องยกมายุ่งมาเหยิงวุ่นวาย จะเป็นการทำลายการประกอบความพากเพียรเพื่อสั่งสมธรรมของเราให้เสียไป

การตายนั้นอยู่ที่ไหนก็ตาย เสือกินก็ตาย ไม่กินก็ตาย อยู่ในบ้านไม่มีเสือมากินก็ตายได้ นี่เมื่อสรุปให้สรุปลงไปอย่างนั้นเพื่อเป็นผลประโยชน์ในทางด้านธรรมะ ไม่ให้กิเลสมาแบ่งสันปันส่วนเอาไปได้เลย ถ้าเราแยกไปทางเป็นทางตาย ถ้าเผื่อว่าเสือมากินจริง ๆ เราสำคัญว่าเสือกินไม่ได้ มันเกิดมากินจริง ๆ จะว่ายังไง นี่สร้างปัญหาเป็นขวากเป็นหนามกั้นตัวเอง จะว่ายังไงตั้งแต่เสือไม่กินก็ตายนี่ นั่นแก้กันแล้ว นี่ละอุบายวิธีการต่าง ๆ ของการปฏิบัติท่านดำเนินมา พาดำเนินมาอย่างนี้ นี่หลักของศาสนา…”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๕๒–๕๕)

คุ้ยเขี่ยหากิเลส

“…นี่แหละกำลังของจิตเวลาสู้มันสู้จริง ๆ เวลาหมอบมันก็หมอบจริง ๆ อำนาจของกิเลสเหยียบให้หมอบ มันเคยรู้เคยเห็นมาแล้ว ตอนกิเลสเหยียบหมอบก็เห็นแล้ว ราวกับจะไม่มีวันโงหัวได้เลย เอ้า เวลาสติปัญญาเหยียบกิเลสจนหมอบก็เห็นแล้วที่นี่ พอกิเลสชนิดนี้ขาดไปปั๊บก็ขุดค้นหาอีก คุ้ยเขี่ยหาอยู่นั่นน่ะ การคุ้ยเขี่ยหากิเลสก็เป็นงานอันหนึ่ง พอเจอแล้วก็เอาละที่นี่ นั่นได้งานแล้ว ฟัดกันอีกแหละ บางอย่างพอเข้าใจแล้วหลุดลอยไปเร็วก็มี ช้าก็มี ที่มันช้านั่นซิเราจะตาย เพราะเราไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ครูบา

อาจารย์ตลอดไปนี่ เราอยู่โดยลำพังก็มีเวลาออกเที่ยวภาวนา เวลาปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นก็เป็น **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** น่ะซิ ถ้าปัญหาหนักมันทุกข์เหลือกำลังจะตายจริง ๆ ยังแก้ไม่หลุดก็วิ่งมาหาท่านเสียทีหนึ่ง ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ก็ไม่มาเพราะมันไกล ลำบากการไปการมา ต้องสละเวลามาเป็นวัน ๆ ถ้าอยู่ไกลก็หลายวัน มาแล้วก็ต้องศึกษาจนเป็นที่เข้าใจแล้วค่อยไป ถ้าอยู่ไกลก็จำต้องค้างคืนกลางทางทั้งเวลาพักอยู่ศึกษากับท่าน

เดินตั้งแต่ออกจากที่พักมาหาท่านจิตไม่ไปไหน อยู่กับตัว เดินจงกรมมาเลย พอออกจากท่านไปก็เดินจงกรมไปเลย ไม่ได้สนใจกับความกล้าความกลัว ว่ามืดว่าสว่างค่ำ ๆ จนเริ่มมืดแล้วค่อยออกจากวัดท่านไปก็มี ทางตั้ง ๑๓–๑๔ กม. ไกลกว่านั้นก็มี ต้องมาค้างคืนก็มี แน่ะ มันไปของมันได้สบาย เฉย ไม่สนใจกับอะไร ดูเผิน ๆ ก็เหมือนบ้านั่นแหละเวลาเดินมาเดินกลับไปนั้น แต่มันไม่ได้บ้า สติปัญญาทำงานอยู่ข้างในนี่ ใครไม่เห็นไม่รู้เรื่องก็ช่างเขาซิ เรารู้อยู่เห็นอยู่ พอไปถึงที่พักก็เป็นความเพียรอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าอะไรเป็นความเพียร อะไรไม่เป็นความเพียร เพราะมันเป็นความเพียรตลอดอยู่แล้ว ถึงระยะมันเป็นของมัน เวลาหมอบมันก็หมอบจริง ๆ อำนาจของกิเลสแหม แหมเลยนะพูดไม่ถูก พอเวลามันได้ที่ถึงได้ฟัดกันเสียอย่างไม่มีปรานีปราศรัย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๔)

<<สารบัญ

-๖-
มีสมาธิใช้ปัญญา

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า หลังจากท่านอาจารย์โหมความเพียรในพรรษาที่ ๑๐ จนจิตได้เจริญขึ้นเรื่อย ๆ สมาธิของท่านมีความแน่นหนามั่นคง แต่ท่านก็ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็ม ยังไม่ได้ก้าวเข้าสู่ปัญญา จนกระทั่งหลวงปู่มั่นได้ไล่ให้ออกจากสมาธิ ท่านจึงมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไปอีก ดังจะเห็นได้จากเทศน์ของท่านที่ได้รวบรวมมา

ในเทศน์ของท่านอาจารย์ที่อ่านในหนังสือต่าง ๆ จึงพบว่า ท่านสอนและเตือนบรรดาศิษย์อยู่เสมอให้ระวังว่าจะติดสมาธิจนกระทั่งวันตาย

ติดสมาธิ

"...เพราะสมาธินี้เป็นความสุขที่พอจะให้ติดได้ถึงติดได้คนเรา ความสุขในสมาธิก็พออยู่พอกินแล้ว จิตใจไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ พอจิตหยั่งเข้าสู่ความรู้อันเดียวแน่วอยู่อย่างนั้น ไม่อยากออกยุ่งกับอะไรเลย ตาไม่อยากมองดู หูไม่อยากฟัง มันเป็นการยุ่งกวนรบกวนจิตใจของเราให้กระเพื่อมเปล่า ๆ

เมื่อจิตได้แน่วแน่อยู่ในสมาธินั้น อยู่สักกี่ชั่วโมงก็อยู่ได้ นี่ละมันติดได้อย่างนี้เอง สุดท้ายก็นึกว่าความรู้ที่เด่น ๆ อยู่นี้เองจะเป็นนิพพาน อันนี้จะเป็นนิพพาน จ่อกันอยู่นั้นว่าจะเป็นนิพพาน ๆ สุดท้ายมันก็เป็นสมาธิอยู่อย่างนั้นละจนกระทั่งวันตาย ก็จะต้องเป็นสมาธิและติดสมาธิจนกระทั่งวันตาย ถ้าไม่มีครูบาอาจารย์มาฉุดมาลาก ผมเองก็คือหลวงปู่มั่นมาฉุดมาลาก เถียงกันเสียจนตาดำตาแดง จนกระทั่งพระทั้งวัดแตกฮือกันมาเต็มอยู่ใต้ถุน นี่เพราะฟังการโต้กับหลวงปู่มั่น ไม่ใช่โต้ด้วยทิฐิมานะอวดรู้อวดฉลาดนะ โต้ด้วยความที่เราก็เข้าใจว่าจริงอันหนึ่งของเรา ท่านก็จริงอันหนึ่งของท่าน สุดท้ายก็หัวเราแตกเพราะท่านรู้นี่ เราพูดทั้ง ๆ ที่กิเลสเต็มหัวใจ แต่เข้าใจว่าสมาธินี่มันจะเป็นนิพพาน แล้วสุดท้ายก็ท่านมาไล่ออก..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๑)

สุขในสมาธิเหมือนเนื้อติดฟัน

“...ทีแรกไปหาท่านเมื่อไร ท่านถามว่า ‘สบายดีเหรอ สงบดีเหรอ’ ‘สงบดีอยู่’ เราก็ว่าอย่างนี้ ท่านก็ไม่ว่าอะไร พอนานเข้า ๆ ก็อย่างว่านั่นแหละ ‘เป็นยังไงท่านมหาสบายดีเหรอใจ’ ‘สบายดีอยู่ สงบดีอยู่’ ‘ท่านจะนอนตายอยู่นั้นเหรอ’ ฟังซิ ทีนี้ขึ้นละนะพลิกเปลี่ยนไปหมดสีหน้าสีตาอะไร แสดงท่าทางออกหมดแล้วนะนี่ จะเอาเต็มที่ละ จะเขกเต็มที่ละ ‘ท่านจะนอนตายอยู่นั้นเหรอ’ ท่านว่า ‘ท่านรู้ไหมสุขในสมาธิเหมือนกับเนื้อติดฟัน ท่านรู้ไหม สมาธิก็เหมือนกับเนื้อติดฟันนั้นแหละ มันสุขขนาดไหน เนื้อติดฟัน ท่านรู้ไหม ๆ’ นี้เราไม่ลืมนะ จากนั้นมา ‘ท่านรู้ไหมว่าสมาธิทั้งแท่งนั้นละคือตัวสมุทัยทั้งแท่ง ท่านรู้ไหม ๆ’ นั่น

ตรงนี้มันก็ต่อยกับท่านอีก ดูซิ ‘ถ้าหากว่าสมาธิเป็นตัวสมุทัยแล้ว สัมมาสมาธิจะให้เดินที่ไหน’ นั่นเอาซิโต้ท่าน ‘มันก็ไม่ใช่สมาธิตายนอนตายอยู่อย่างนี้ซิ สมาธิของพระพุทธเจ้าสมาธิต้องรู้สมาธิ ปัญญาต้องรู้ปัญญา อันนี้มันเอาสมาธิเป็นนิพพานเลยมันบ้าสมาธินี่’ นั่นเห็นไหมท่านใส่เข้าไป ‘สมาธินอนตายอยู่นี้เหรอเป็นสัมมาสมาธิน่ะเอ้า ๆ พูดออกมาซิ’ มันก็ยอมละซิ

พอออกจากท่านไปแล้ว โห นี่เราไปเก่งมาจากทวีปไหนนี่ เรามามอบกายถวายตัวต่อท่านเพื่อศึกษาอรรถศึกษาธรรมหาความจริง ทำไมวันนี้จึงมาโต้กันกับท่าน ยิ่งกว่ามวยแชมเปี้ยนเขานี่ มันเป็นยังไง เรานี้มันไม่เกินครูเกินอาจารย์ไปแล้วเหรอ และท่านพูดนั้นท่านพูดด้วยความหลงหรือใครเป็นคนหลงล่ะ เอาละที่นี่ย้อนเข้ามาหาตัวเอง ถ้าไม่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามที่ท่านสอนนี้ มาหาท่านทำไม ถ้าว่าเราวิเศษวิโสแล้วทำไมเราจึงต้องมาหาครูบาอาจารย์ที่ตนว่าไม่วิเศษล่ะ แต่เราก็ไม่เคยดูถูกท่านแหละ นี่หมายความว่าตีเจ้าของ ย้อนขึ้นมาเข่นเจ้าของ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๒–๓๔๓)

ปัญญาเริ่มก้าวเดิน

“...สุดท้ายก็ออกก้าวทางด้านปัญญา เมื่อก้าวทางด้านปัญญามันก็ผึงเลยที่นี่ ไม่ผึงยังไงก็สมาธิพอตัวแล้ว ถ้าเป็นประเภทอาหารก็คือว่า ผักก็มี เนื้อก็มี ปลาก็มี อะไร ๆ เครื่องทำครัวมีหมดแล้ว จะทำให้เป็นแกงเป็นอะไรก็ได้ เป็นหุงเป็นต้มอะไรได้

หมด เพราะเครื่องที่จะทำครัวมันครบแล้ว เป็นแต่เพียงว่าเอามาแช่ไว้เฉย ๆ ต่อไปสิ่งเหล่านี้ก็จะเน่าเฟะไปละซี มันไม่เป็นแกงให้

อันนี้ก็เหมือนกัน สมาธิก็เหมือนกับเครื่องครัวที่เราเอามาพร้อมแล้วนั่น แต่ไม่ปรุงให้เป็นสติปัญญาให้เป็นมรรคผลนิพพานขึ้นไป มันก็ไม่เป็นละซี ทีนี้พอออกทางด้านปัญญาเท่านั้นก็ผึงเลยที่นี่ เพราะพร้อมอยู่แล้วนี่ สมาธิพร้อมอยู่แล้ว เครื่องทำครัวพร้อมหมดแล้ว จะทำให้เป็นแกงประเภทใดอาหารประเภทใด มันพร้อมแล้ว ๆ นี่นี่ก็เหมือนกัน เอ้า จะพิจารณาทางด้านปัญญา จะพิจารณายังไง มันพร้อมแล้วนี่ เพราะสมาธิหนุนตัวอยู่เต็มที่แล้ว ทำไมจึงจะมากินสมาธิว่าเป็นมรรคผลนิพพาน ทำไมจึงมากินผักกินหญ้าเข้าใจว่าแกงล่ะ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ปรุงเป็นแกง นั่นฟัดกัน เจ้าของนั่นแหละ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๒–๓๔๓)

ตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เฉย ๆ

“...พอออกทางด้านปัญญาเท่านั้นมันก็รู้เรื่องรู้ราว ฆ่ากิเลสตัวนั้นได้ ตัดกิเลสตัวนี้ได้โดยลำดับ ๆ เกิดความตื่นเนื้อตื่นตัวขึ้นมา โธ่ เราอยู่ในสมาธิเรานอนตายอยู่เฉย ๆ มากี่ปีกี่เดือนแล้วไม่เห็นได้เรื่องได้ราวอะไร คราวนี้ก็เร่งทางปัญญาใหญ่ หมุนติ้วทั้งกลางวันกลางคืนไม่มีห้ามล้อบ้างเลย แต่ผมมันนิสัยโลดโผนน่ะ ถ้าไปแง่ไหนมันไปแง่เดียว พอดำเนินทางปัญญาแล้วมันก็มาตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เปล่า ๆ ความจริงสมาธิก็เป็นเครื่องพักจิต ถ้าพอดีจริง ๆ ก็เป็นอย่างนั้น นี่มันกลับมาตำหนิสมาธิว่านอนตายอยู่เปล่า ๆ กี่ปีไม่เห็นเกิดปัญญา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕)

“...เดินจงกรมไม่รู้จักหยุด เดินตั้งแต่เช้าตั้งแต่ฉันจังหันแล้วจนกระทั่งถึงปัดกวาดฟังซิ ไม่ได้รู้ว่าเหนื่อยว่าอะไร เพราะมันหมุนติ้ว ๆ อยู่นี่ งานอยู่นี้ เดินไปบางทีเดินจงกรมนี้ โน่นเซซัดเข้าไปในป่าโน่น โครมครามในป่าโน่น เพราะจิตมันไม่ออก ตาก็มืดมัวไปหมดละซี มีแต่ขาก้าวไป ๆ ก็เข้าไปโน่น แล้วออกมาอีกเอาอีกอยู่งั้น คำว่าน้ำท่าอะไร ๆ ไม่สนใจทั้งนั้นเมื่อถึงขั้นมันตะลุมบอนกัน นี่ละปัญญาเป็นอย่างนั้น...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๓)

“...การเดินจงกรมถ้าอยู่ในวงหมู่เพื่อน เช่นมาอยู่บ้านหนองผือออย่างนี้ ผมจะเดินจงกรมให้หมู่เพื่อนเห็นไม่ได้ โน่นต้องเวลาสงัด ๔ ทุ่ม ๕ ทุ่มล่วงไปแล้ว หมู่เพื่อนเงียบหมดแล้วถึงจะลงเดินจงกรม กลางวันก็เข้าไปอยู่ในป่าโน่น ถ้าวันไหนออกมาแต่วัน เช่น ๕ โมงเย็นออกมาอย่างนี้ ก็เข้านั่งสมาธิเสียในกุฏิ จนกระทั่งหมู่เพื่อนเงียบไปหมดแล้วถึงจะลงทางจงกรม เป็นนิสัยอย่างนั้นมาดั้งเดิม ไม่ให้ใครมาเห็นการประกอบความเพียรของเราว่ามากน้อยขนาดไหน แต่ธรรมดาใครก็รู้ ทางจงกรมจนเป็นขุมเป็นเหวไปใครจะไม่รู้ เดินจงกรมกี่ชั่วโมงมันถึงจะเป็นขนาดนั้น อยู่ในป่าก็ดีอยู่ภายในวัดก็ดีมองดูก็รู้ แต่หากนิสัยเป็นอย่างนั้น ถ้าภาษาอีสานเขาว่านิสัยคนหลักความ ลักๆ ลอบๆ ทำอยู่คนเดียว แต่เรามันไม่สนิทใจที่จะทำความเพียรให้ใครๆ เห็นอย่างโจ่งแจ้ง...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๒๑)

หลงสังขาร

“...พอปัญญาก้าวแล้วก็ยังกลับไปสู้กับท่านอีกนะ คือเวลามันออกทางด้านปัญญานี้เอาอีกแล้ว กลางคืนไม่ได้นอน บางคืน ๒ คืน ๓ คืน มันไม่ยอมนอน กลางวันยังไม่ยอมนอนอีก เอ้า กูนี่จะตายละนะ ว่าเจ้าของกูนี่มันจะตายละนะ มันยังไงนี่ บทเวลานอนอยู่ในสมาธิมันก็อยู่อย่างนั้น ทีนี้เวลาออกก็ออกอย่างนี้ทำไงนี่ แล้วก็ขึ้นไปหาท่านอีก นี่พ่อแม่ครูอาจารย์ว่าให้ออกทางด้านปัญญา เวลานี้มันออกแล้วนะ ถึงขนาดที่ว่าไม่ได้นอน ๒-๓ คืนแล้วนี่นะ กลางวันมันยังไม่นอนอีก ‘นั่นละ มันหลงสังขาร’ ‘ถ้าไม่พิจารณามันก็ไม่รู้นี่นา’ ‘นั่นละบ้าสังขาร บ้าหลงสังขาร แล้วก็เอาใหญ่เลย’ พอคราวนี้หมอบเลยนะ งูเห่าค่อยหมอบลง ทีนี้มันอาจจะถูกอย่างที่ท่านว่านั่นแหละ เรานึกในใจนะ ทีนี้ก็นิ่ง พอออกไปก็ ถึงอย่างนั้นก็ตามเถอะ มันก็หมุนติ้วๆ ของมันเหมือนกัน แต่บทเวลามันจะตายจริงๆ ก็เข้าสมาธิด้วยการบังคับนะ ถ้าธรรมดาแล้วมันจะไม่ยอมเข้าเพราะเห็นว่าไม่ได้งาน มันไม่พอดีนะ เห็นว่าสมาธินี่นอนตายอยู่เฉยๆ มันไม่เห็นได้ผลได้ประโยชน์อะไร นอนตายอยู่เฉยๆ สมาธิ ปัญญาต่างหากได้ผล ว่างั้น

ทีนี้ก็จะเอาปัญญาแบบไม่หยุดอีกแหละ ว่าการทำงานได้งาน การพักไม่ได้งานก็ไม่พัก...จะทำแต่งาน ก็จะตายอีกเหมือนกัน ทีนี้เวลามันเต็มที่เต็มฐานแล้วจะไปไม่รอดเพราะมันอ่อนไปหมดสกลกาย การทำงานด้วยปัญญา การคิดด้วยปัญญาเป็นอัตโนมัติก็ตาม แต่ก็เป็นงานของจิตควรที่จะได้พัก เห็นว่ามันหนักเกินไปแล้วก็บังคับ ถึงขนาดที่

ได้บริกรรมนะ พุทโธ ๆ ถี่ยิบไม่ยอมให้ออก คือออกจะทำงาน ไม่ใช่ออกฟุ้งซ่านรำคาญไปที่ไหนนะ ออกจะออกไปหางานที่ทำยังไม่เสร็จ บังคับไว้ ๆ จนกระทั่งถึงสุดท้ายจิตก็ลงแน่ว เงียบเลย และปรากฏว่ากำลังวังชานี้ โอ้โห เพิ่มขึ้นมา ทีนี้เลยพูดไม่ถูกนะ

เมื่อใจมีกำลังในการพักสมาธิแล้ว พอถอนเท่านั้นละโดดผึงใส่งานเลย ทีนี้เหมือนกับว่าเราได้พักผ่อนนอนหลับแล้ว นี่พูดถึงการงานนะ หรือได้รับประทานอาหารมีกำลังวังชาแล้วทำงานทำการ งานชิ้นนั้นแหละแต่มันเสร็จได้อย่างรวดเร็ว นี้ก็เหมือนกันไม้ท่อนนั้นแหละ ปัญญาอันนี้แหละ ฟันลงไปมันขาดสะบั้นลงไปเลยเพราะปัญญาได้พักตัว แต่ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ มันไม่อยากจะพักนะ ต้องฝืนเอาเฉย ๆ แม้ระลึกถึงคำของท่านพูด มันหลงสังขารนั้นอยู่เสมอ แต่อำนาจแห่งการเพลินในการพิจารณานี้มีกำลังมากกว่า มันถึงไม่ยอมพักง่าย ๆ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๓–๓๔๔)

กรรมฐาน ๔๐ เป็นได้ทั้งอารมณ์แห่งสมถะและวิปัสสนา

“...ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ดี หรือนับตั้งแต่พระสาวกทั้งหลายลงมาก็ดี ท่านหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งกรรมฐาน ๔๐ นี้ทั้งนั้นแหละ กรรมฐาน ๔๐ นี้แลเป็นธรรมที่สร้างจิตท่านให้มีความสงบร่มเย็น ต่อจากนั้นไปก็สร้างทางด้านปัญญาให้รู้แจ้งแทงทะลุไป ไม่พ้นจากกรรมฐานที่กล่าวมาเหล่านี้เลย เพราะกรรมฐาน ๔๐ นี้ไม่ใช่จะเป็นอารมณ์แห่งสมถะอย่างเดียว ยังเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาได้ด้วย เมื่อจิตควรแก่วิปัสสนาแล้วจะเป็นวิปัสสนาไปได้โดยไม่ต้องสงสัย

ในขณะที่จิตยังไม่เป็นปัญญา จิตยังไม่เป็นวิปัสสนา ก็เอาธรรมเหล่านี้แลมาอบรมจิตใจด้วยความเป็นสมถะ คือเพื่อความเป็นสมถะ ได้แก่ความสงบของใจ พอจิตก้าวเข้าสู่ปัญญาแล้ว ธรรมที่เคยเป็นอารมณ์แห่งสมถะนี้แล จะแปรสภาพเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนาไปได้โดยไม่ต้องสงสัย นี่ละหลักใหญ่อยู่ตรงนี้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๕๑)

ท่านอาจารย์มั่นเพียบทางขันธ์-ท่านเพียบทางจิต

“...พ่อแม่ครูอาจารย์ท่านพูดผมไม่ได้ลืมนะ เวลาลงอุโบสถสังฆกรรมตอนบ่ายโมง เพราะพระมีจำนวนมากมาจากที่ต่าง ๆ ต้องเอาบ่ายโมงเป็นเวลาฟังปาฏิโมกข์ เช่น

อย่างวัดนี้เป็นศูนย์กลาง วัดนั้นๆ เต็มไปหมดในตำบลแถวนั้น ฉันจังหันแล้วต่างองค์ต่างมา พระ ๕๐–๖๐ ส่วนเณรที่ติดตามพระมาไม่นับ ท่านพูดเสมอเรื่องความตั้งอกตั้งใจ เรื่องการอยู่ด้วยกันไม่ใช่เป็นของจีรังถาวร ธรรมเท่านั้นเป็นสิ่งที่ควรยึดอย่างมั่นใจอย่างตายใจท่านว่า ครูอาจารย์เป็นของไม่แน่นอน อย่านอนใจว่าได้มาอยู่กับครูกับอาจารย์แล้วว่าท่านจะอยู่ตลอดไปกับเรา หนักเข้าๆ ท่านก็เปิดออกมา 'ใครจะเข้มแข็งความพากความเพียรอะไรก็ให้เข้มแข็ง มีความรู้ความเป็นอะไรภายในจิตใจเอ้า ให้มาถามมาเล่าให้ฟัง ภิกษุเฒ่าจะแก้ให้' นั่นท่านว่าท่านภิกษุเฒ่าๆ 'นี่เวลาภิกษุเฒ่าตายแล้วยากนะ ใครจะแก้เรื่องจิตใจทางด้านจิตตภาวนา นี่ไม่นานนะ' ท่านย้ำลง 'ไม่เลย ๘๐ นะ' นั่นฟังซี ท่านรู้ล่วงหน้าไว้หมดแล้ว ย่นเข้าไปๆ ท่านจนนับข้อมือให้ดู นี่เวลานี้อายุก็เท่านั้นแล้ว และนับไปเท่านั้นๆ พอถึงจุด ๘๐ 'ก็นี่มันนานอะไร พากันมานอนใจอยู่ได้เหรอ' ถึงขนาดนั้นนะท่านพูด พูดเปิดใจเทียว ลูกศิษย์ลูกหาใครจะไปว่าท่านโอ้อวด พระเณรก็ไม่มีกิเลสเครื่องโอ้อวดภายในใจ ก็มีแต่สลดสังเวชเท่านั้น 'จะตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติก็เร่ง' ท่านว่า

ไอ้เราเองก็เหมือนกับว่าจิตนี่มันสั่นริกๆ อยู่ พอได้ยินอย่างนั้นแล้วความเพียรก็หนัก เวลาครูบาอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่เราก็ได้พึ่งพาอาศัยร่มเงาท่านแก้ข้ออรรถข้อธรรมที่สงสัย ก็เร่งความเพียรเข้าเต็มที่ๆ พอท่านย่างเข้า ๘๐ พับ ท่านก็เริ่มป่วยแหละ พอป่วยแล้วท่านบอกไว้เลยเชียว แน่ะฟังซิ ซึ่งท่านเคยป่วยเคยไข้มาไม่รู้กี่ครั้งกี่หน เป็นไข้มาลาเรียเป็นไข้อะไร ท่านไม่เคยพูดถึงเรื่องเป็นเรื่องตาย แต่พอเป็นคราวนี้เพียงเริ่มเป็นเท่านั้นไม่ได้มากอะไรเลย ท่านบอกว่าผมเริ่มป่วยมาตั้งแต่วานซืนนี้นะ เพราะเราอยู่อำเภอวาริชภูมิ เราไปถึงวันแรมค่ำหนึ่ง ท่านป่วยวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ผมจำได้ขนาดนั้นนะ

วันแรมค่ำหนึ่งเราก็ไปถึงท่าน 'ผมเริ่มป่วยตั้งแต่วานซืน' วานซืนก็หมายถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ 'นี่ป่วยครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายนะ ไม่หาย ยาจากเทวดาชั้นพรหมไหนๆ ก็มาเถอะ' ท่านว่า 'ไม่มียาขนานใดในโลกนี้จะมาแก้ให้หาย ไข้นี้จึงเป็นไข้สุดท้าย แต่ไม่ตายง่ายนะ เป็นโรคทรมาน เขาเรียกว่าโรคคนแก่ อย่าไปหาหยูกหายามาใส่มารักษามันเป็นไปตามสภาพของขันธ์นี้แหละ' ท่านว่าอย่างนั้น 'เอามารักษาก็เหมือนกับใส่ปุ๋ยแล้วรดน้ำไม้ที่ตายยืนต้นแล้วนั่นแหละ จะให้มันผลิดอกออกใบออกผลเป็นไปไม่ได้ ยังแต่เวลาของมันเหลืออยู่ที่จะล้มลงจมแผ่นดินเท่านั้น นี่ก็อยู่แต่มันยังไม่ล้มเท่านั้นเอง จะให้หายด้วยยาไม่หายนะ' นี่เพียงเริ่มเป็นเท่านั้นท่านบอกแล้ว แน่ไหมท่านอาจารย์มั่น ฟังซิ ผมถึงได้กราบสุดหัวใจผม ท่านเปิดออกมาอย่างนั้น ไม่มีอะไรผิด ย่างเข้า ๘๐ ไม่เลย ๘๐ หนา ก็ฟังซิ

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๒๐-๑๒๑)

"...ยังไงก็ต้องตายเพราะป่วยครั้งนี้ไม่สงสัย แต่ไม่ตายง่ายนะ โรคนี้เป็นโรคทรมาน เขาเรียกว่าโรคคนแก่ ท่านว่าไม่ตายง่าย แล้วเราก็นับมาจริง ๆ ๘ เดือน นั่นตั้งแต่เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ผมจำได้ถึงขนาดนั้นละท่านเริ่มป่วย จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ท่านมรณภาพ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นเวลา ๘ เดือน โอ้โห เหมือนกับฟ้าดินถล่มหัวใจเรานะ เพราะจิตมันจ่ออยู่กับท่านเท่านั้น เหมือนท่านเป็นแม่เหล็กคอยดึงคอยช่วยเรา จิตเราตอนนั้นก็ชุลมุนเอาเหลือประมาณ

ตอนท่านเริ่มป่วย จิตเราก็ชุลมุนวุ่นวายของมันไม่มีวันมีคืนเลย ตั้งแต่นั้นมาเรื่อย ๆ จิตเราก็ไม่ว่างเลย ท่านป่วยหนักเข้าเท่าไรเราก็ยิ่งต้องเป็นตัวตั้งตัวตีเกี่ยวกับการดูแลรักษา ตลอดถึงหมู่เพื่อนที่ไปเกี่ยวข้องกับท่าน เราเป็นผู้คอยให้อุบายคอยแนะนำตักเตือน ไอ้เราเองก็หมุนติ้ว ๆ ซิ ลงจากกุฏิท่านก็เข้าทางจงกรม แน่ะ พอออกจากทางจงกรมมาก็ขึ้นกุฏิท่าน นี่หมายถึงอยู่หนองผือ ออกจากกุฏิท่านก็เข้าทางจงกรม ปล่อยท่านก็ปล่อยไม่ได้ เป็นเรื่องสำคัญมากที่เราจะปล่อยไม่ได้ แม้หมู่เพื่อนจะมีมากก็ตาม แต่เราคอยแนะคอยให้อุบายคอยอะไรอยู่ตลอดเวลานั่นแหละ พอมีเวลาบ้างนิดหน่อยก็เข้าทางจงกรม ๆ เพราะตอนนั้นจิตมันพิลึกพิลั่นจริง ๆ ที่เรียกว่ามันเป็นของมันเอง ไม่มีใครบอกใครสอน ไม่มีใครแนะใครนำแหละ หากเป็นในตัวของมันเองถึงวาระที่มันเป็น นี่ถ้าเราเรียกก็เรียกว่าภาวนามยปัญญาอย่างว่า

ตอนกลางวันท่านก็พัก ถ้ามีหมู่เพื่อนดูแลเป็นประจำเราก็ไม่ได้ไปตอนนั้น ตอนค่ำน่ะตอนเวรสำคัญ อยู่ในวัดหนองผือ เราไม่ได้เข้าเวรเข้ายามกับหมู่เพื่อน แต่เป็นผู้คอยตรวจเวรตรวจยามอยู่ตลอด จิตของเราก็เป็นอย่างนั้นละ ท่านก็เพียบทางขันธ์ เราก็เพียบทางจิต ต่างคนต่างเพียบคนละด้านละทาง นี่พูดถึงเรื่องความพะวักพะวนกับท่านที่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๗-๑๕๙)

จิตทำงานไม่หยุด

"...เมื่อก้าวถึงขั้นภาวนามยปัญญาแล้วต้องหมุนตัวเองไปเองเป็นอัตโนมัติไม่หยุด ไม่ถอย มีแต่หมุนอยู่ตลอด หมุนกับกิเลสนั่นแหละไม่ใช่หมุนกับอะไร ลืมวันลืมคืนลืมปีลืมเดือนลืมเวลำ่เวลา ไม่ได้ส่งออกนอก มีแต่พันกันกับกิเลสอาสวะประเภทต่าง ๆ อยู่ภายในนั้น น้ำท่าหมากพลูบุหรี่ไม่คิดถึงกันเลยนะแปลกอยู่ นั่นละเวลามัน

หมุนของมันมันหมุนขนาดนั้น มีแต่กิเลสกับสติปัญญาพันกันอยู่นั้น ถ้าสมมุติว่าอันนี้ขาดลงไปแล้ว จิตก็เสาะก็ขุดค้นหา ก็เป็นงานอันหนึ่งเหมือนกัน พอเจอแล้วเอาละที่นี่เจอเมื่อไรเป็นเอาหนักทีเดียว เหมือนเข้าตะลุมบอนกันเลย ถอยไม่ได้ ไม่มีคำว่าถอย ไม่เจอก็ค้นหา

เวลาอันนี้ผ่านไปแล้ว เรียกว่าแก้ได้แล้วเรียบร้อยแล้วอย่างนี้ มันค้นหาของมันมันค้นเองนี่นะ มันเสาะมันแสวงซอกแซกซิกแซ็ก หาเรื่องหาราวขึ้นมา ให้เกิดเหตุเกิดผลขึ้นมา จนกระทั่งได้พบตัวข้าศึก พอพบข้าศึกก็เท่ากับว่าได้งานแล้วนั่นเอง แล้วมันจะคิดไปอะไรถึงเวล่ำเวลานาทีชั่วโมง มันไม่ได้คิดนี่นะ มีแต่ความรู้กับสิ่งนั้นเท่านั้น ไม่รู้ร้อนรู้หนาวไม่รู้เหน็ดรู้เหนื่อย จิตไม่ออกมาเลยหากอยู่กับนั้น ไม่งั้นจะไปเดินได้ยังไงตั้งแต่จังหันแล้วจนกระทั่งถึงปัดกวาด...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๘–๑๕๙)

“...งานการอะไรที่เราเคยทำมาตั้งแต่เป็นฆราวาสจนกระทั่งถึงวันบวช ที่ว่าหนักอะไร ๆ เราก็เคยหนัก แต่ไม่ได้ถึงใจเหมือนอันนี้ เหมือนกับการฆ่ากิเลสนี้ โอ้โห หนักทุกอย่างทุ่มกันลงหมด ทุ่มกันลงหมด ถึงขั้นที่จะควรใช้สติปัญญาก็เอากันอย่างหนัก บางคืนนี้ไม่หลับตลอดรุ่งเลย ความเพียรประเภทนี้เป็นอย่างนั้น กลางวันก็ไม่หลับ ถ้าจะให้หลับต้องบังคับด้วยสมถะความสงบ ไม่ให้คิดไม่ให้ปรุง เรื่องปัญญาที่ทำงานระงับให้หมด เข้าสู่สมาธิสงบ อย่างนั้นก็พอหลับได้ บางทีก็ไม่หลับ ดูซิ บังคับไว้ให้สงบ มันก็ใสแจ๋วอยู่กับความสงบไม่ยอมลงภวังค์หลับ สงบลงไปแล้วก็จิตเป็นสมาธิทำไมจะไม่ใสแจ๋วล่ะ ใสในขั้นสมาธินะ สงบก็ใสแจ๋ว ก็อยู่นั่นเสียไม่หลับให้ พอขยับปั๊บก็พุ่งเลยพุ่งกับงานนะ นั่นวันจะไม่หลับเป็นอย่างนั้น วันจะหลับพอให้เข้าจิตสงบแล้วก็หลับไปได้

จิตขั้นนี้ต้องบังคับเรื่องหลับเรื่องนอน ไม่บังคับไม่ได้ ที่จะให้มันง่วงเหงาหาวนอนนี่ผมยังระลึกไม่ได้เลยว่า ผมง่วงเหงาหาวนอนในเวลาสติปัญญาขั้นนี้ออกทำงาน ยังระลึกไม่ได้เลยฟังซิ ก็ได้บังคับให้มันหลับมันนอน มันเพลินถึงขนาดนั้นนะ ไม่งั้นเดินจงกรมจนกระทั่งฝ่าเท้าออกร้อนได้ยังไง เหมือนไฟลนไฟเผาเลย ในเวลาที่เราหยุดนี่ โถ บางทีต้องได้ดูว่าฝ่าเท้าแตกเหรอ ฟังซิ เราก็ไม่ได้เดินรวดเดินเร็วอะไรนะ เป็นบางจังหวะของมัน บางจังหวะก็มีเร็ว ถ้าเร็วแล้วโครมครามเข้าป่าอย่างนั้นจะไปเร็วได้ยังไง เดินอยู่นั้นทั้งวันทีเดียว ตั้งแต่ฉันเสร็จแล้วจนกระทั่งถึงเวลาปัดกวาด กี่ชั่วโมงดูซิ มันลืมไปหมด เวล่ำเวลาเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หมุนอยู่เวทีอันนี้ ๆ หัวใจนั่นคือเวที อันนี้มันชัดลืมได้เมื่อไร ก็เป็นสัจธรรมเอาอะไรมาลืม คือตามันไม่เห็นเพราะ

จิตไม่ออก ตาก็เลยมัวเลยฝ้าเลยฟางไปเสีย มีแต่ขาก้าวไป เดี๋ยวเข้าป่าโน้นเดี๋ยวเข้าป่านี้ พอเข้าป่าถอยกลับมาปั๊บ สักเดี๋ยวเข้าป่าอยู่นั่น แต่ก็เพลินของมัน ไม่ได้สนใจกลัวใครจะมาว่าอะไร หากเป็นของมันอยู่นั้นเพราะจิตไม่ออก จิตหมุนอยู่นี่เพราะกิเลสอยู่นี่ มันก็ฟัดกันอยู่ภายในจิตนี่ เมื่อจิตไม่ออกเสียอย่างเดียว ตาก็ฝ้าก็ฟาง มองอะไรก็ไม่เห็น เดินก็โครมครามเข้าป่าอย่างนั้น มันเดินเร็วไม่ได้ ถึงขนาดนั้นยังออกร้อนฝ่าเท้าเพราะไม่ได้เดินเพียงวันหนึ่งวันเดียว เดินอยู่นั้นเป็นประจำ กลางคืนก็เดินอยู่อย่างนั้น ออกจากสมาธิแล้วก็เดินเท่านั้นจนออกร้อนฝ่าเท้า...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๕-๔๔๖)

เห็นกายด้วยความจริง

ท่านอาจารย์ได้พิจารณากายและเห็นกายครั้งแรกอย่างชัดเจนที่วัดบ้านหนองผือนาใน

“...เรื่องสัญญาอารมณ์มันผิดกับความจริงมาก รู้เห็นด้วยความจำกับความจริงเป็นคนละโลก ดังเราเห็นอเมริกาด้วยการวาดภาพ กับเห็นประจักษ์ตา ย่อมประจักษ์ใจผิดกับการนึกคิดด้วยมโนภาพอยู่มาก ดังที่ว่าเห็นกายด้วยความจริงก็เหมือนกัน นี่ผมเคยเห็นมาแล้ว ทีแรกก็อาศัยคิดคาดไปเสียก่อน หมายไปเสียก่อน พิจารณาไปคิดคาดไป พอได้จังหวะจิตกำหนดติดปั๊บๆ เข้าไปในส่วนหนึ่งของร่างกาย เมื่อติดปั๊บได้ที่แล้วจิตไม่ยอมปล่อย พอจิตไม่ปล่อยก็เห็นชัดเข้าๆ และเห็นชัดไปหมดทั่วร่างกาย และกระจายเป็นวงกว้างออกไปเหมือนกระดาษซึม มันซึมไปหมดทั่วร่างกาย จนกระทั่งร่างกายตายเน่าพองและแตกสลายก็เป็นไปในขณะนั้น ให้เราเห็นให้เราดูร่างกายพังลงไป แตกกระจายลงไป เปื่อยเน่าลงไปให้เห็นอย่างชัดเจน และเป็นไปอย่างรวดเร็วนะ ปุบปับๆ ยิ่งเกิดความสลดสังเวช อ๋อ เห็นอย่างนี้เหรอเห็นกายน่ะ เห็นอย่างนี้เหรอ มันชัดมากนะ นี่เรียกว่า **ปจฺจกฺขทิฏฺฐิ** รู้จำเพาะเห็นจำเพาะตน คือเห็นด้วยตนเองจริงๆ เห็นเป็นความจริงประจักษ์ใจเป็นอย่างนี้ ผิดกับเห็นด้วยความจำความคาดหมายอยู่มาก เมื่อเห็นชัดเข้าๆ อันนั้นขาดออกอันนี้หลุดลงไป โดยที่เราไม่ได้บังคับให้กำหนดให้ทำงานขณะนั้น มันเป็นขึ้นมาเองเมื่อกำหนดได้ที่แล้ว เป็นแต่เพียงเอาความรู้หยั่งไว้ในจุดเดียว จากนั้นกระแสจิตรัศมีของปัญญาหากกระจายไปเองทั่วร่างกายของเราทั้งคน

ในขณะพิจารณาร่างกายอยู่นั้นปรากฏว่าอวัยวะส่วนนั้นขาดลง อันนี้ขาดลง ตกลงไป ขณะพิจารณาเพลินๆ อยู่นั้นมันไม่มีความรู้สึกว่ากายมีนะ มันหายเงียบไปหมด

ทั้ง ๆ ที่พิจารณากายอยู่นั้นแล พิจารณาไปเรื่อยจนกระทั่งลงถึงที่มันแล้ว ส่วนดินก็เห็นได้ชัด มันค่อยกระจายไปเป็นดิน ส่วนน้ำก็ซึมลงไปในดินบ้าง เป็นไอขึ้นไปบนอากาศบ้าง ลม ไฟก็ไปตามสภาพของมัน ต่อจากนั้นจิตก็ว่างเปล่าไปหมด

ที่เห็นกายทีแรกเห็นอย่างชัดเจนเห็นที่วัดบ้านหนองผือ นาใน นะ ขณะที่กระดูกกำลังกระจายกันอยู่ จิตตะล่อมคือรวมกระดูกเข้ามา นอกนั้นมันกระจายไปหมด มันกลายไปเป็นน้ำกลายไปเป็นดินไปหมด น้ำก็ไปตามน้ำเหือดแห้งไป ส่วนที่เปื่อยง่ายมันก็เป็นดินไปอย่างรวดเร็ว ส่วนที่ไม่เปื่อยง่ายเช่นกระดูกมันก็ยังเหลือเรี่ยราดกันอยู่ ขณะที่จิตเป็นเช่นนี้มันทำงานของมันเองนะ เหมือนกับมันกวาดกระดูกเข้ามาตะล่อมเข้ามารวมกันเป็นกอง แทนที่จะเอาไฟเผามันกลับไม่เผา มันหากเป็นของมันเอง จิตเกิดวิตกว่า เอ ร่างกายทั้งร่างนี้มันกลายเป็นอย่างนี้เอง เป็นธาตุอย่างนี้เอง มันรำพึงมันสลดสังเวชนะ ร่างกายตัวเองถูกพิจารณาจนเปื่อยปรักหักพังลงไปยังเหลือแต่เพียงกระดูกแห้ง ๆ ดูมัน โอ กระดูกกลายเป็นดินมันเป็นได้อย่างนี้เอง

ขณะกำลังกำหนดพิจารณาอยู่ในกองกระดูกนั้น ไม่ทราบแผ่นดินมาจากที่ไหนปึ๊บมาปิดกองกระดูกอันนี้ เหมือนว่ามากลบกองกระดูกที่เรากำลังกำหนดพิจารณาอยู่นั้น ตอนนั้นแผ่นดินมาจากที่ไหนมากลบกันปึ๊บเดียว นี่ก็เป็นธรรมเทศนาอันหนึ่ง พอดินมากลบกองกระดูกปึ๊กเดียว กระดูกกองนั้นก็กลายเป็นดินไปด้วยในขณะนั้น อ๋อ มันเป็นดินอย่างนี้เอง จากนั้นจิตก็ว่างหมด ว่างหมดไม่มีอะไรเหลือเลย จิตเงียบ โอ้โฮ ที่จิตเงียบอยู่นั้นเป็นชั่วโมง ๆ หมดความสำคัญมั่นหมายใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ทราบอยู่สูงอยู่ต่ำอยู่ที่ไหน นั่งอยู่หรือนอนอยู่ อยู่กุฏิหรืออยู่ร่มไม้หรืออยู่ที่ไหน ไม่สำคัญทั้งนั้น มีแต่ความว่าง ความรู้อย่างละเอียดสุขุม เป็นความอัศจรรย์กับความรู้อยู่เท่านั้น

จนกระทั่งได้จังหวะแล้ว จิตก็ค่อยขยายตัวออกมา ๆ จนเป็นจิตธรรมดาตามขั้นภูมิของจิต จิตยังว่างอยู่เลย กำหนดดูกุฏิหลังไหน ดูต้นไม้ใบหญ้าแถวบริเวณนั้นก็ไม่เห็น มันว่างไปหมด เพราะอำนาจแห่งความว่างภายในสมาธินั้นมันยังไม่จางไป เนื่องจากตอนนั้นจิตเรายังไม่ถึงขั้นว่างตามภูมิจิตว่างนี่นะ คำว่าจิตว่างนั้นมันมาว่างตอนเราพิจารณาขั้นปัญญาแล้วต่างหาก คืนนั้นเกิดอัศจรรย์ใจอย่างบอกไม่ถูก ศัพท์ทางโลกก็ว่าครื้ม อิ่มเอิบอย่างละเอียดสุขุม พูดไม่ออกบอกไม่ถูกตามความจริงที่เป็นนั่นแลเห็นร่างกายเห็นชัดจริง ๆ ไม่มีสงสัย ได้เห็นกายประจักษ์จากการภาวนาคืนนั้นแหละ วันนอกนั้นมาก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้นอีก เห็นก็เหมือนกันแต่มันเปลี่ยนสภาพการเห็นไปเรื่อย ๆ แต่เราก็ไม่ได้อาลัยเสียดายว่าอยากให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มันเป็นยังไงก็ให้เห็นให้เป็นไปตามเรื่อง พิจารณาในวงปัจจุบันไปเรื่อย ๆ ความเห็นก็เห็นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งกายหมดความหมายหมดความจำเป็น เมื่อจิตรู้เท่าทันหมดแล้ว และ

กลายเป็นอากาศธาตุ ว่างเปล่าไปหมด จิตก็ว่างจะว่าไง มันรู้เท่ากายด้วยและก็ว่างไปด้วย การพิจารณาเราไม่สงสัยเพราะเป็นกับเจ้าของเองอย่างชัดเจน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๔๓-๔๕)

ขุดคุ้ยกิเลส : พิจารณาอสุภะ

“...จิตในขั้นสมาธิหรือจิตธรรมดาย่อมจะมีความรักชอบเป็นพื้นฐานอยู่ภายในจิตใจในอารมณ์ที่เป็นวิสภาค เฉพาะอย่างยิ่งก็รูปขันธ์ จึงต้องได้พิจารณารูปขันธ์อันเป็นสิ่งสำคัญ ให้เป็นคู่ปรับกันกับความรักสวยรักงาม...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๖๑)

“...อสุภะอสุภังปฏิกูลโสโครกนี้เป็นยาระงับดับราคะตัณหา ความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ความฟุ้งซ่านรำคาญเกี่ยวกับโลกสงสารได้เป็นอย่างดี ยาขนานนี้เหมาะสมกับโรคประเภทที่มันหยาบโลน ชอบวิ่งเต้นเผ่นกระโดดเข้าบ้านเข้าเมือง เข้ารูปนั้นเข้าเสียงนี้ เข้าสถานที่นั่นสถานที่นี่อยู่ไม่หยุดไม่ถอย ยิ่งกว่าสุนัขคะนองในฤดูหมาเป็นบ้า เพราะความเห็นว่าเป็นของสวยของงาม เห็นว่าเป็นของที่น่ารื่นเริงบันเทิง เห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าชมชอบน่ารักใคร่ชอบใจน่าเพลิดเพลิน ราวกับจะไม่มีป่าช้าอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ในสถานที่นั้น ๆ และกับตัวเองเลย เพราะฉะนั้นจึงต้องเหยียบเบรกห้ามล้อและย้อนจิตเข้ามาพิจารณาอสุภะอสุภังในกายเรากายเขาเพื่อแก้โรคร้ายชนิดนี้

การพิจารณาอสุภะคือความไม่สวยงาม ภายในร่างกายเราหรือร่างกายเขาเป็นสำคัญมาก ให้เห็นเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายคลายความกำหนัดยินดีความรักใคร่ทั้งหลายนั้นเป็นความถูกต้องสำหรับแก้ราคะตัณหา เป็นความเหมาะสมสำหรับผู้จะบรรเทาและแก้กิเลสประเภททำคนให้เป็นบ้าสด ๆ ร้อน ๆ ไปโดยลำดับ ย่อมพิจารณาได้ทั้งข้างในข้างนอกไม่ขัดกัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๐๙-๓๑๐)

“...พระพุทธเจ้าจึงสอนให้มีปริยัติ คือแบบแปลนแผนผัง เอ้า จำให้แม่นยำวิธีการท่านสอนว่าอย่างไร จำวิธีการเอาไว้ ปฏิบัติดำเนินตามวิธีการนั้น อย่าโยก อย่าคลอน อย่าเอนอย่าเอียง อย่าให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นของจอมปลอมเข้ามาแทรกแซงจิตใจ ดังที่กล่าวเมื่อสักครู่นี้ว่า โอวาทของกิเลสมันแทรกเร็ว เป็นกับตายให้มอบไว้กับสวากขาตธรรมที่ท่านสอนไว้นั้น ดำเนินไป ดังที่ท่านสอนเบื้องต้นว่า **เกสา โลมา**

นขา ทันตา ตโจ นี้ธรรมขั้นเอกในการที่จะบุกเบิกเพิกถอนสิ่งจอมปลอมทั้งหลายซึ่งปกคลุมหุ้มห่ออยู่ภายในอาการทั้งห้าและอวัยวะทั้งหมดนี้ได้เป็นอย่างดีและดีเยี่ยม นี่ให้จำตรงนี้เอาไว้ แล้วพิจารณาตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอันเป็นหลักความจริง

กิเลสมันปักเสียบ มันเสกสรรปั้นยอเอาไว้ฝังใจเราจนเชื่อมันอย่างติดใจนั้นก็คือว่า สิ่งเหล่านี้มันสวยมันงามไปทั้งนั้น มันหาอันไหนงาม เอาหลักความจริงไปจับซิ ระหว่างกิเลสกับธรรมจะรู้กันอย่างชัดๆ **เกสา** ผมแต่ละเส้นๆ นั้นหรืองาม แม้แต่เด็กก็รู้ ผมเท่านั้นเอาอะไรมางาม ที่เกิด ที่อยู่ของผมนั้นงามที่ไหน ก็เกิดจากเนื้อจากหนัง จากบุพโพโลหิตซึ่งคลุกเคล้ากันอยู่ในเนื้อในหนังนั้น ผมก็เกิดขึ้นจากที่นั่น ขนก็เกิดจากที่นั่น เล็บก็เกิดขึ้นจากสิ่งสกปรกโสมม แล้วจะเอาความสะอาด ความสวยงาม ความจีรังถาวร ความยั่งยืน ความไม่ล้มไม่ตาย ไม่พลัดไม่พรากไม่จาก ไม่เป็น **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** ไปได้อย่างไร

นี่ละการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ว่าสวากขาตธรรม กำหนดไว้ให้ดีให้แม่นยำ เดินตามนี้ พิจารณาแล้วพิจารณาเล่า ซ้ำๆ ซากๆ อย่ากำหนดสถานที่ กาลเวล่ำเวลา ตลอดถึงเที่ยว กี่เที่ยวกี่ตลบทบทวนไม่ต้อง พิจารณาลงไป เอานี้เป็นที่ทำงานทำอยู่ที่นี่ไม่ไปทำที่ไหน แม้จะไปเรื่องอื่นก็ให้ทำแบบเดียวกันนี้ **เกสา โลมา นขา ทันตา** งามที่ตรงไหน คำว่างามนั้นได้มาจากไหน มีแต่ลมๆ แล้งๆ ไม่มีความจริง ถ้าว่าไม่งามแล้วเต็มตัว นั่น เห็นกันอย่างชัดเจน **ตโจ** หนังผิวบางๆ ที่หุ้มห่อหลอกบุรุษตาฟางไว้ทั้งนั้น อย่างพวกเราๆ ท่านๆ เชื่อกันอย่างจม ความจริงแล้วไม่มีอะไร แม้แต่ผิวหนังนั้นก็เต็มไปด้วยขี้ ขี้เหงื่อขี้ไคลเต็มไปหมด เยิ้มออกมาจากภายในซึ่งเป็นกองแห่งความปฏิกูลโสโครกซึมซาบออกมา รั่วไหลออกมา ต้องชะต้องล้าง ไม่ชะไม่ล้างไม่ได้ ส่งกลิ่นฟุ้งเข้ามาหาตัวเองนี้ละก่อนอื่น ถ้าตั้งใจจะดูความจริงมันก็เห็น รู้ทั้งกลิ่น เห็นทั้งตัวจริงของมัน ซาบซึ้งด้วยปัญญาทุกสิ่งทุกอย่างตามความจริงของมันที่ประกาศหรือแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนอยู่ตลอดเวลา นี่ละการปฏิบัติ...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๓๒–๒๓๓)

“...นี่เราพูดถึงเรื่องปริยัติ พอได้เรียนแล้วแยกมาเป็นภาคปฏิบัติ ไม่เพียงแต่ **ตโจ** เท่านั้น เมื่อเข้าไปถึงนี้แล้ว อวัยวะน้อยใหญ่ในสกลกายนี้มันจะตลอดทั่วถึงไปหมด เป็นสภาพเหมือนกัน ถ้าว่า **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** เต็มหมดตัวนี้ ถ้าว่าอสุภะอสุภังตรงไหนมันสะอาดพอที่จะไว้วางใจได้มีไหม มันไม่มี เต็มหมดตัว แต่กิเลสมันบอกว่าดีว่าสวยว่างาม มันเอาลมๆ แล้งๆ มาหลอกเราก็เชื่อมัน มันไม่มีความจริงอะไรเลย เรายังเชื่อมันจนกระทั่งป่านนี้ เอาธรรมพระพุทธเจ้าจับเข้าไปซิ จับเข้าไป จับเข้าไป

ตรงไหนไม่หยุดไม่ถอยแล้วก็พัง ๆ เมื่อความจอมปลอมนั้นพังแล้ว อยู่สบายเพราะมีแต่ความจริงล้วน ๆ อยู่ด้วยกันสบายไปหมด...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๒๑–๒๒๒)

“...รูปก็มีอยู่ตามสภาพของมัน ก็รู้อยู่แล้วว่ารูปนี้คือธาตุ ๔ แน่ะ ดิน น้ำ เป็นสำคัญ ที่เด่นเพราะเป็นธาตุที่หยาบ ก้อนร่างกายของเรานี้มันก็ก้อนดินเหนียวนั่นเองฉาบทาด้วยน้ำชื้น ๆ แฉะ ๆ อยู่ในตัวของเรา ไม่ผิดอะไรกับขี้ตมขี้โคลนที่เปียกแฉะและข้น ๆ อะไรเลยแหละ ความร้อนเราก็เห็นอยู่แล้ว ไฟ ตื่นมันอะไร ไฟในร่างกายนี้ก็เป็นอันเดียวกัน ลม ก็ลมหายใจ หายใจเข้าหายใจออก ตื่นอะไรลม ลมนั้นหรือเป็นคน ลมทั่วโลกทั่วดินแดนไม่เห็นเป็นคน ทำไมลมในจมูกเป็นคนได้ ถ้าไม่ถูกหลอกเอาเสียอย่างเปื่อย นั่น ถามตัวเองบ้างซิ กิเลสอยู่กับตัวเองต้องถามตัวเอง สติปัญญาซึ่งเป็นเรื่องของอรรถของธรรมอยู่กับตัวเองค้นขึ้นมาใช้ ค้นขึ้นมา ทำลายมัน สิ่งจอมปลอมทั้งหลายเหล่านี้

ดูให้เห็นชัดธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มีเท่านั้น มีความวิเศษวิโสอะไร ดิน น้ำ ลม ไฟ เหยียบย่ำไปมาก็มีแต่ดิน แต่น้ำ แต่ลม แต่ไฟ ทั้งนั้น อยู่ในตัวของเรานี้ก็ตั้งแต่วันเกิดมาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ มันให้ความวิเศษวิโสอะไรต่อเราบ้าง อันดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ทำไมจึงไปเสกสรรปั้นยอเอานักหนา เสกสรรเท่าไรยิ่งพันเข้าไป ๆ เหมือนลิงทอดแหนี่เอ้า คลี่คลายออกด้วยสติปัญญามีเท่าไร ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะที่เปิดเผยเป็นธรรมะที่เป็นความจริง องอาจกล้าหาญมาก นำมาใช้แก้กิเลสให้หมอบราบไปหมดไม่ให้มันเหลือ สิ่งจอมปลอมทั้งหลายหมดไปแล้ว ยังเหลือแต่ความจริงล้วน ๆ อยู่แสนสบาย ไม่มีอะไรมากวนใจแหละ ที่เรียกว่า ขันธ์ล้วน ๆ คืออย่างนี้แหละ มีแต่ขันธ์ รูปขันธ์ก็เป็นขันธ์ล้วน ๆ เสีย ไม่มีกิเลสตัวใดเข้าไปแทรก ถึงจะมีกำลังวังชาก็เป็นกำลังวังชาของธาตุของขันธ์ ไม่ใช่เป็นกำลังวังชาของอำนาจกิเลสราคะตัณหาอะไร...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๒๒–๒๒๓)

“...ราคะตัณหาเป็นเครื่องเขย่าก่อกวนให้ดิ้นรนกวัดแกว่ง ดิ้นรนกระวนกระวายนั่นละตัวมันดิ้นที่สุดคือตัวนี้ เมื่อฆ่าสาเหตุตัวพาให้ดิ้นเสียแล้วอะไรจะมาดิ้น คนดิ้นตาย มีความสุขไหม คนไม่ดิ้นต่างหากมีความสุข นี้ตัณหาราคะพาดิ้นล้มดิ้นตายอยู่ทั้งวันทั้งคืนยืนเดินนั่งนอน ทุกเพศทุกวัย มันมีความสุขเหรอ ความไม่ดิ้นต่างหาก ความสลัดปัดทิ้งสิ่งที่พาให้ดิ้นทั้งหลายนี้ออกเสียจากใจ ใจไม่ดีดใจไม่ดิ้น ใจอยู่ด้วยความสงบร่มเย็นต่างหาก เป็นใจที่ทรงความสุขไว้ เป็นผู้หาความสุขได้ นี่ละปรารถนาสิ่งนี้

เจอ เพราะเป็นความจริง ถ้าเป็นความจอมปลอมปรารถนาเท่าไรก็ไม่เจอ ท่านจึงว่าเป็นทุกข์ ๆ เรื่อย **ยมฺปิจฺฉ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ ทุกฺขํ** เรื่อย ไม่มีคำว่า **สุขํ ๆ...**"

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๒๔)

และอีกตอนหนึ่งท่านเทศน์ว่า

"...ปัญญานี้มีหลายขั้น ตั้งแต่ขั้นอสุภะอสุภังไปโดยลำดับจนกระทั่งถึง **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ทั้งส่วนหยาบส่วนกลางส่วนละเอียด ปัญญาจะเดินตลอดทั่วถึงไปหมด เช่น ขันธ์หยาบ ปัญญาก็จะพิจารณาทางด้านอสุภะเป็นส่วนมาก ขันธ์หยาบคืออะไร รูปขันธ์ที่เห็นว่าเป็นของสวยงามน่ารักใคร่ชอบใจน่ากำหนัดยินดี นี่เป็นความสำคัญของกิเลสที่เสี้ยมสอนมาแต่กาลไหน ๆ ทำสัตว์โลกให้ตื่นให้หลงอยู่ไม่มีวันอิ่มพอ ไม่มีวันเห็นโทษของมัน ปัญญาจึงต้องสอดแทรกเข้าไปตรงนั้น แก้ความที่ว่าสวยงาม มันสวยงามยังไง ดูให้เห็น หาความสวยงามให้เห็น ถ้ามีจริง ๆ มันจะเห็นมันจะพบในสิ่งนั้น

แต่เวลาพิจารณาเข้าไปที่ไหน ๆ ที่ว่าสวยงาม ไม่มีปรากฏ มีแต่อสุภะอสุภังเต็มเนื้อเต็มตัว ทำไมจะทนต่อความจริงได้ ต้องยอมรับว่าหาความสวยงามไม่มีในสกลกายนี้ มีแต่ความอสุภะอสุภังเต็มเนื้อเต็มตัวของเรา ทั้งเป็นทั้งตายเป็นอสุภะอยู่ด้วยกันทั้งนั้น นี่คือหลักของปัญญา พิจารณาคลี่คลายในขั้นหยาบคือรูปขันธ์ ส่วนมากพิจารณาเรื่องอสุภะอสุภัง จากนั้นก็แปรสภาพลงไปเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ** เป็นยังไง บีบบังคับขนาดไหน ดูเอาก็รู้ **อนตฺตา** เป็นสาระสำคัญควรจะถือว่าเป็นเราเป็นของเราได้ที่ไหน ทั้งรูปกายของเรานี่ ทั้งเวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ อาการเหล่านี้

เมื่อเลื่อนจากรูปขันธ์นี้ไปแล้วมักจะพิจารณาเป็นไตรลักษณ์ ไม่ย้อนหรือไม่พิจารณาเป็นอสุภะ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องสุภะ อสุภะ ซึ่งมีเฉพาะเรื่องของกายนี้เท่านั้น ที่สำคัญมั่นหมายไปต่าง ๆ จึงต้องแก้ความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นของสวยของงามนั้น ด้วยการพิจารณาอสุภะอสุภัง พอขั้นนี้สมบูรณ์ภายในจิตใจ คือประจักษ์กับปัญญาอย่างชัดเจนแล้ว ย่อมปล่อยวางทั้งสุภะคือความสำคัญว่าสวยว่างามด้วย ทั้งอสุภะที่สำคัญว่าไม่สวยไม่งามด้วย ไม่สนใจไม่ยึดในเงื่อนใดเงื่อนหนึ่ง พอตัวในการพิจารณาแล้วผ่านไปในท่ามกลางแห่งความพอดีของตัวเอง นั่น ท่านเรียกว่า ปัญญาผ่านไปนั้นแล้วไปพิจารณาอะไร ก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นขันธ์ละเอียด คือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ เรียกว่า นามขันธ์

นามขันธ์นี่พิจารณาด้วยไตรลักษณ์ คือ **อนิจฺจํ** ก็ตาม **ทุกฺขํ** ก็ตาม **อนตฺตา** ก็ตาม ขอให้มีความถนัดชัดภายในจิตใจ ถนัดใจ แน่ใจ ในอาการใด ชอบใน **อนิจฺจํ** ก็ดี

ใน**ทุกฺขํ** ก็ดี ใน **อนตฺตา** ก็ดี พิจารณาอันนั้นส่วนใดส่วนหนึ่งได้ หากวิ่งถึงกันหมด เพราะธรรมเหล่านี้เกี่ยวโยงกัน นี่เรียกว่าปัญญา หยั่งทราบตามความเป็นจริงในสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ แล้วย่อมปล่อยวางเช่นเดียวกันกับรูป คือรูปกายของเรานี้ แล้วก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้เป็นอาการอันหนึ่งของจิตเท่านั้นไม่ใช่จิต นักภาวนาจะทราบเองโดยไม่ต้องสงสัย ยิ่งถึงขั้นพิจารณาทางด้านปัญญาด้วยแล้ว ทราบได้อย่างชัดเจน ว่ารูปนี้คืออะไร ไม่สงสัย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่าง ๆ เป็นธรรมชาติของมัน เป็นอาการของจิตแต่ละอย่าง ๆ เท่านั้น หาความเป็นจิตมีที่ไหนไม่ นี่ทราบได้อย่างชัดเจนและปล่อยวางได้ตามเป็นจริง ลงได้ตามเป็นจริงของมัน นี่แหละหลักของการพิจารณาทางด้านปัญญา ท่านเรียกว่าภาคปฏิบัติ รู้ต้องรู้อย่างนี้ จึงรู้จริงเห็นจริง รู้อย่างนี้พิจารณาอย่างนี้ เรียกว่าพิจารณาอริยสัจ

การที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นอะไร เป็นการพิจารณาอริยสัจทั้งนั้น อสุภะอสุภัง คืออะไร สมุทัยมันว่าสวยว่างาม นั่น อสุภะ ความไม่สวยไม่งามคือมรรคนั่น สับกันเข้าไป ฟันกันเข้าไป เอาให้แหลกแตกกระจายลงไป หาความสวยงามก็ไม่ได้ หาความไม่สวยไม่งามก็ไม่ได้ มันเป็นสภาพแห่งธาตุอันหนึ่งหรือดินน้ำลมไฟเท่านั้น หาความสวยที่ไหนได้ในดินในน้ำในลมในไฟ นี่จึงเรียกว่าอริยสัจ นี่ละการพิจารณา

ตะกี้ได้พูดแล้วว่า หลักพุทธศาสนาคือหลักอริยสัจเป็นเครื่องยืนยัน การพิจารณาก็ต้องพิจารณาตามหลักอริยสัจนี้ให้เห็นตามความเป็นจริง ในรูปก็พิจารณาอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่าพิจารณาอริยสัจเหมือนกันอันหนึ่ง และเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ไม่เป็นอริยสัจแล้วจะเป็นอะไรไป พิจารณาให้เห็นชัดตามความเป็นจริง และถอนตัวออกมาจากนั้น เรียกว่าปล่อยวางลงตามสภาพแห่งความเป็นจริงของมัน เมื่อปล่อยวางลงไปแล้วจิตก็เด่นละซิ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๒๕–๓๒๗)

ผลจากการพิจารณาอสุภะ

“...ตอนอสุภะนี่สำคัญอยู่มากนะ สำคัญมากจริง ๆ พิจารณาอสุภะนี่มันคล่องแคล่วแกล้วกล้า มองดูอะไรทะลุไปหมด ไม่ว่าจะหญิงจะชายจะหนุ่มจะสาวขนาดไหน เอ้า พูดให้เต็มตามความจริงที่จิตมันกล้าหาญน่ะ (ต้องขออภัยด้วยถ้าพูดตามความจริงนี้มันเกิดผิดไป และขออภัยทุก ๆ เพศด้วยที่เกี่ยวโยงกัน) ไม่ต้องให้มีผู้หญิงเฒ่า ๆ แก่ ๆ ละ ให้มีแต่หญิงสาว ๆ เต็มอยู่ในชุมนุมนั้นน่ะ เราสามารถจะเดินบุกเข้าไป

ในที่นั่นได้โดยไม่ให้มีราคะตัณหาอันใดแสดงขึ้นมาได้เลย นั่น ความอาจหาญของจิตเพราะอสุภะ

มองดูคนมีแต่หนังห่อกระดูก มีแต่เนื้อแต่หนังแดงโร่ไปหมด มันเห็นความสวยความงามที่ไหน เพราะอำนาจของอสุภะมันแรง มองดูรูปไหนมันก็เป็นแบบนั้นหมด แล้วมันจะเอาความสวยงามมาจากไหนพอให้กำหนัดยินดี เพราะฉะนั้น มันจึงกล้าเดินบุก เอ้า ผู้หญิงสาวๆ สวยๆ นั้นแหละ (ต้องขออภัยไปเรื่อยๆ จนเรื่องบ้าของป่าจะยุติลง) บุกไปได้อย่างสบายเลยถึงคราวมันกล้า เพราะเชื่อกำลังของตัวเอง แต่ความกล้านี้ก็ไม่ถูกกับจุดที่จิตอิ่มตัวในขั้นกามราคะ จึงได้ตำหนิตัวเองเมื่อจิตผ่านไปแล้ว ความกล้านี้มันก็บ้าอันหนึ่งเหมือนกัน แต่ตอนที่ดำเนินก็เรียกว่าถูกในการดำเนิน เพราะต้องดำเนินอย่างนั้น เหมือนการตำหนิอาหารในเวลาอิ่มแล้วนั่นแล จะผิดหรือถูกก็เข้าในทำนองนี้

การพิจารณาอสุภะอสุภังพิจารณาไปจนกระทั่งว่าราคะนี้ไม่ปรากฏเลย ค่อยหมดไปๆ และหมดไปเอาเฉยๆ ไม่ได้บอกเหตุบอกผล บอกกาลบอกเวลา บอกสถานที่ บอกความแน่ใจเลยว่าราคะความกำหนัดยินดีในรูปหญิงรูปชายนี้ได้หมดไปแล้วตั้งแต่ขณะนั้นเวลานั้นสถานที่นั้น ไม่บอก จึงต้องมาวินิจฉัยกันอีก ความหมดไปๆ เฉยๆ นี้ ไม่เอา คือจิตมันไม่ยอมรับ ถ้าหมดตรงไหนก็ต้องบอกว่าหมด ให้รู้ชัดว่าหมดเพราะเหตุนั้น หมดในขณะนั้น หมดในสถานที่นั้น ต้องบอกเป็นขณะให้รู้ซิ ฉะนั้นจิตต้องย้อนกลับมาพิจารณาหาอุบายวิธีต่างๆ เพื่อแก้ไขกันอีก เมื่อหมดจริงๆ มันทำไมไม่ปรากฏชัดว่าหมดไปในขณะนั้นขณะนี้นะ พอมองเห็นรูป มันทะลุไปเลย เป็นเนื้อเป็นกระดูกไปหมด ในร่างกายนั่น ไม่เป็นหญิงสวยหญิงงาม คนสวยคนงามเลย เพราะอำนาจของอสุภะมีกำลังแรง เห็นเป็นกองกระดูกไปหมด มันจะเอาอะไรไปกำหนัดยินดีเล่าในเวลาจิตเป็นเช่นนั้น

ทีนี้ก็หาอุบายพลิกใหม่ ว่าราคะนี้มันสิ้นไปจนไม่มีอะไรเหลือนั้นมันสิ้นในขณะใด ด้วยอุบายใด ทำไมไม่แสดงบอกให้ชัดเจน จึงพิจารณาพลิกใหม่ คราวนี้เอาสุภะเข้ามาบังคับพลิกอันที่ว่าอสุภะที่มีแต่ร่างกระดูกนั้นออก เอาหนังหุ้มห่อให้สวยให้งาม นี่เราบังคับนะ ไม่งั้นมันทะลุไปทางอสุภะทันทีเพราะมันชำนาญนี่จึงบังคับให้หนังหุ้มกระดูกให้สวยให้งาม แล้วนำเข้ามาติดแนบกับตัวเอง นี่วิธีการพิจารณาของเรา เดินจงกรมก็ให้ความสวยความงามรูปอันนั้นน่ะติดแนบกับตัว ติดกับตัวไปมาอยู่อย่างนั้นเอ้า มันจะกินเวลานานสักเท่าไร หากยังมีอยู่มันจะต้องแสดงขึ้นมา หากไม่มีก็ให้รู้ว่าไม่มี

เอาวิธีการนี้มาปฏิบัติได้ ๔ วันเต็มๆ ที่มันไม่แสดงความกำหนัดยินดีขึ้นมาเลย ทั้งๆ ที่รูปนี้สวยงามที่สุดมันก็ไม่แสดง มันคอยแต่จะหยั่งเข้าหนังห่อกระดูก แต่เราบังคับไว้ให้จิตอยู่ที่ผิวหนังนี่ พอถึงคืนที่ ๔ น้ำตาร่วงออกมา บอกว่ายอมแล้ว ไม่เอา คือมันไม่ยินดีนะ มันบอกว่ายอมแล้ว ด้านทดสอบก็ว่ายอมอะไร ถ้ายอมว่าสิ้นก็ให้รู้ว่าสิ้นซิ ยอมอย่างนี้ไม่เอา ยอมชนิดนี้ยอมมีเล่ห์เหลี่ยมเราไม่เอา กำหนดไปกำหนดทุกแง่ทุกมุมนะ แง่ไหนมุมใดที่มันจะเกิดความกำหนัดยินดี เพื่อจะรู้ว่าความกำหนัดยินดีนี้มันจะขึ้นขณะใด เราจะจับเอาตัวแสดงออกมานั้นเป็นเครื่องพิจารณาถอดถอนต่อไป พอดึกเข้าไปๆ กำหนดเข้าไปๆ แต่ไม่กำหนดพิจารณาอสุภะตอนนั้น พิจารณาแต่สุภะอย่างเดียวเท่านั้น ๔ วันเต็มๆ เพราะจะหาอุบายทดสอบหาความจริงมันให้ได้

พอสัก ๓-๔ ทุ่ม ล่วงไปแล้ว ในคืนที่ ๔ มันก็มีลักษณะยุบยับเป็นลักษณะเหมือนจะกำหนัดในรูปสวยๆ งามๆ ที่เรากำหนดติดแนบกับตัวเป็นประจำในระยะนั้น มันมีลักษณะยุบยับชอบกล สติทันนะเพราะสติมีอยู่ตลอดเวลานี่ พอมีอาการยุบยับ ก็กำหนดเสริมขึ้นเรื่อยๆ นั่น มันมีลักษณะยุบยับ เห็นไหม จับเจ้าตัวโจรหลบซ่อนได้แล้วที่นี่ นั่นเห็นไหม มันสิ้นยังไง ถ้าสิ้นทำไมจึงต้องเป็นอย่างนี้ กำหนดขึ้นๆ คือ คำว่ายุบยับนั้นเป็นแต่เพียงอาการของจิตแสดงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่ได้ทำอวัยวะให้ไหวนะ มันเป็นอยู่ภายในจิต พอเสริมเข้าๆ มันก็แสดงอาการยุบยับๆ ให้เป็นที่แน่ใจว่าเอ้อ นี่มันยังไม่หมด เมื่อยังไม่หมดจะปฏิบัติยังไง

ที่นี่ต้องปฏิบัติด้วยอุบายใหม่โดยวิธีสับเปลี่ยนกัน ทั้งนี้เพราะทางไม่เคยเดิน สิ่งไม่เคยรู้ จึงลำบากต่อการปฏิบัติอยู่มาก พอเรากำหนดไปทางอสุภะนี้สุภะมันดับพรึบเดียวนะ มันดับเร็วที่สุดเพราะความชำนาญทางอสุภะมาแล้ว พอกำหนดอสุภะมันเป็นกองกระดูกไปหมดทันที ต้องกำหนดสุภะความสวยงามขึ้นมาแทนที่ สับเปลี่ยนกันอยู่นั้น นี่ก็เป็นเวลานานเพราะหนทางไม่เคยเดิน มันไม่เข้าใจ ก็ต้องทดสอบด้วยวิธีต่างๆ จนเป็นที่แน่ใจ จึงจะตัดสินใจลงทางใดทางหนึ่งได้

ทีนี้วาระสุดท้ายนะ เวลาจะได้ความจริง ก็นั่งกำหนดอสุภะไว้ตรงหน้า จิตกำหนดอสุภะไว้ให้ตั้งอยู่อย่างนั้น ไม่ให้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด คือตั้งให้คงที่ของมันอยู่นั้นละ จะเป็นหนังห่อกระดูกหรือว่าหนังออกหมดเหลือแต่กองกระดูกก็ให้มันรู้อยู่ตรงหน้านั้น แล้วจิตเพ่งดูด้วยความมีสติจดจ่ออยากรู้อยากเห็นความจริงจากอสุภะนั้นว่า เอ้า มันจะไปไหนมาไหน กองอสุภะกองนี้จะเคลื่อนหรือเปลี่ยนตัวไปไหนมาไหน คือเพ่งยังไงมันก็อยู่อย่างนั้นละ เพราะความชำนาญของจิตไม่ให้ทำลายมันก็ไม่ทำ เราบังคับไม่ให้มันทำลาย ถ้ากำหนดทำลายมันก็ทำลายให้

พังทลายไปในทันทีนะเพราะความเร็วของปัญญา แต่นี่เราไม่ให้ทำลาย ให้ตั้งอยู่ตรงหน้านั้น เพื่อการฝึกซ้อมทดสอบกันหาความจริงอันเป็นที่แน่ใจ

พอกำหนดเข้าไป ๆ อสุภะที่ตั้งอยู่ตรงหน้านั้นมันถูกจิตกลืนเข้ามา ๆ อมเข้ามา ๆ หาจิตนี้ สุดท้ายเลยรู้เห็นว่าเป็นจิตเสียเองเป็นตัวอสุภะนั้นน่ะ จิตตัวไปกำหนดว่าอสุภะนั้นน่ะมันกลืนเข้ามา ๆ เลยมาเป็นตัวจิตเสียเองไปเป็นสุภะและอสุภะหลอกตัวเอง จิตก็ปล่อยผลัวะทันที ปล่อยอสุภะข้างนอก ว่าเข้าใจแล้วที่นี่ เพราะมันขาดจากกันมันต้องอย่างนี้ซิ นี่มันเป็นเรื่องของจิตต่างหากไปวาดภาพหลอกตัวเอง ตื่นเงาตัวเอง อันนั้นเขาไม่ใช่ราคะ อันนั้นไม่ใช่โทสะ ไม่ใช่โมหะ ตัวจิตนี้ต่างหากเป็นตัวราคะ โทสะ โมหะ ทีนี้พอจิตรู้เรื่องนี้ชัดเจนแล้ว จิตก็ถอนตัวจากอันนั้นมาสู่ภายใน พอจิตแย็บออกไปมันก็รู้ว่าตัวนี้ออกไปแสดงต่างหาก ทีนี้ภาพอสุภะนั้นมันก็เลยมาปรากฏอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะ

กำหนดอยู่ภายในพิจารณาอยู่ภายในจิต ทีนี้มันไม่เป็นความกำหนัดอย่างนั้นน่ะซิ มันผิดกันมาก เรื่องความกำหนัดแบบโลก ๆ มันหมดไปแล้ว มันเข้าใจชัดว่ามันต้องขาดจากกันอย่างนี้ คือมันตัดสินกันแล้ว เข้าใจแล้ว ทีนี้ก็มาเป็นภาพปรากฏอยู่ภายในจิตก็กำหนดอยู่ภายในนั้น พอกำหนดอยู่ภายใน มันก็ทราบชัดอีกว่าภาพภายในนี้ก็เกิดจากจิต มันดับมันก็ดับไปที่นี่ มันไม่ดับไปที่ไหน พอกำหนดขึ้นมันดับไป พอกำหนดไม่นานมันก็ดับไป ต่อไปมันก็เหมือนฟ้าแลบนั่นเอง พอกำหนดพับขึ้นมาเป็นภาพก็ดับไปพร้อม ๆ กัน เลยจะขยายให้เป็นสุภะอสุภะ อะไรไม่ได้ เพราะความรวดเร็วของความเกิดดับ พอปรากฏขึ้นพับก็ดับพร้อม ๆ ต่อจากนั้นนิมิตภายในจิตก็หมดไป จิตก็กลายเป็นจิตว่างไปเลย ส่วนอสุภะภายนอกนั้นหมดปัญหาไปก่อนหน้านี้แล้ว เข้าใจแล้วตั้งแต่ขณะที่มันกลืนตัวเข้ามาสู่จิต มันก็ปล่อยอสุภะข้างนอกทันทีเลย รูป เสียง กลิ่น รส อะไรข้างนอกมันปล่อยไปหมด เพราะอันนี้ไปหลอกต่างหากนี่ เมื่อเข้าใจตัวนี้ชัดแล้ว อันนั้นไม่มีปัญหาอะไร มันเข้าใจทันทีและปล่อยวางภายนอกโดยสิ้นเชิง

หลังจากภาพภายในดับไปหมดแล้วจิตก็ว่าง ว่างหมดที่นี่ กำหนดดูอะไรก็ว่างหมด มองดูต้นไม้ภูเขาตึกรามบ้านช่องเห็นเป็นเพียงราง ๆ เป็นเงา ๆ แต่ส่วนใหญ่คือจิตนี้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด แม้แต่มองดูร่างกายตัวเองมันก็เห็นพอเป็นเงา ๆ ส่วนจิตแท้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด ถึงกับออกอุทานในใจว่า โอ้โฮ จิตนี้ว่างถึงขนาดนี้เชียวนา ว่างตลอดเวลา ไม่มีอะไรเข้าผ่านในจิตเลย ถึงมันจะว่างอย่างนั้นมันก็ปรุงภาพเป็นเครื่องฝึกซ้อมอยู่เหมือนกัน เราจะปรุงภาพใดก็แล้วแต่เถอะ เป็นเครื่องฝึกซ้อมจิตใจให้มีความว่างชำ่ชองเข้าไป จนกระทั่งแย็บเดียวว่าง ๆ พอปรุงขึ้นแย็บมันก็ว่างพร้อม ๆ ไปหมด

ตอนนี้แหละตอนที่จิตว่างเต็มที่ ความรู้อันนี้จะเด่นเต็มที่ที่นี่ คือรูปก็ดี เวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี มันรู้รอบหมดแล้ว มันปล่อยของมันหมดไม่มีอะไรเหลือ เหลือแต่ความรู้อันเดียว มันมีความปฏิพัทธ์ มันมีความสัมผัสสัมพันธ์อ้อยอิ่งอยู่อย่างละเอียดสุขุมมาก ยากจะอธิบายให้ตรงกับความจริงได้ มันมีความดูดดื่มอยู่กับความรู้อันนี้อย่างเดียว พออาการใดๆ เกิดขึ้นพับมันก็ดับพร้อม มันดูอยู่นี่ สติปัญญาขั้นนี้ถ้าครั้งพุทธกาลท่านก็เรียก มหาสติ มหาปัญญา แต่สมัยทุกวันนี้เราไม่อาจเอื้อมพูด เราพูดว่าสติปัญญาอัตโนมัติก็พอตัวแล้วกับที่เราใช้อยู่ มันเหมาะสมกันอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องให้ชื่อให้นามสูงยิ่งไปกว่านั้น มันก็ไม่พ้นจากความจริงซึ่งเป็นอยู่นี้เลย จิตดวงนี้ถึงได้เด่น ความเด่นอันนี้มันทำให้สว่างไปหมด...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕–๖๙)

จิตอวิชชา

๔ เดือนก่อนหน้าที่ท่านพระอาจารย์มั่นจะมรณภาพ ท่านอาจารย์ได้เข้าถึงความละเอียดอ่อนของจิต และเห็นว่าอวิชชาเป็นของดีและประเสริฐดังท่านกล่าวว่า

“...ที่อัศจรรย์สุดท้ายคือไปอัศจรรย์อวิชชานั่นซิ นี่จึงว่าจอมกษัตริย์วัฏจักรถึงขนาดนั้นเชียวนะ ไม่รู้เลยว่าอันนั้นเป็นกิเลส ทั้งๆ ที่สติปัญญานี้เป็นธรรมจักร ยังไปตายใจกับอันนั้นได้ ยังไปรักไปสงวนไปติดอันนั้นได้ อัศจรรย์ทั้งวันทั้งคืนเฝ้ากันอยู่นั้น รักษากันอยู่นั้น อะไรมาแตะไม่ได้...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๔๙)

กำหนดรู้อาการของจิต อย่าหลงตามจิต

ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนบรรดาศิษย์เกี่ยวกับอาการของจิตที่เกิดขึ้นในระหว่างการภาวนา พร้อมทั้งประสบการณ์ของท่านเพื่อให้นำไปพิจารณา ดังนี้

“...จิตบางนิสัยพิสดารมาก ถ้าไม่มีครูอาจารย์ก็จะเสียหาย ถ้ามีครูอาจารย์คอยแนะให้ ผู้นั้นจะได้รับประโยชน์เร็ว ใช้ได้ดี ต้องอบรมสติปัญญาให้ทันจิตจึงจะไม่เสียไปได้ และเป็นประโยชน์กว้างขวางไม่มีประมาณ จิตและอารมณ์ของจิตรู้สึกพิสดารมาก ยากจะพรรณนาให้ถูกต้องกับความจริงที่ปรากฏนั้นๆ แต่ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมด้วยกัน

มีนิสัยคล้ายคลึงกัน รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหมือนกันก็พูดกันรู้เรื่อง เช่นเดียวกับเราเรียนวิชาแขนงเดียวกันย่อมพูดกันรู้เรื่อง แม้คนอื่นจะไม่เข้าใจ

คราวหนึ่ง กำลังนั่งภาวนาอยู่ในกระโจมในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมี “ปอบ” ดุมาก พระมันก็เข้า ได้ไปภาวนาในป่าเวลาตี ๔ เห็นคนหนึ่งที่ชาวบ้านว่าเป็น “ปอบ” นั้นมา ตามันลอกแลก มันเข้ามาที่เราพักแล้วเดินแยกไปหมู่บ้านอื่น เวลาภาวนาเราไม่รู้ว่าเราอยู่ที่ไหน พอผีมาเจอเราในขณะที่นั่งสมาธิภาวนา เราหลบ ตอนนั้นกายเราก็หล่นตุ้บลงมา รู้ตัวแล้วขบขันเหลือเกิน เรารู้ว่าจิตทำเรา แต่เราไม่ได้พูดกับใคร เราเห็นอะไร รู้สึกอะไร ต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าอะไรแน่ ต้องหาทางแก้ ถ้าอะไรผ่านเข้ามา หลงว่าเป็นจริงไปหมดก็จะพลาด เราต้องมีความรู้ตัวและพิจารณาอยู่สมอ ถ้าไม่รู้ก็สอนคนไม่ได้

ที่จริงเรื่องของจิตชนิดนี้มีไม่มากนัก มีราว ๕ เปอร์เซ็นต์เห็นจะได้ ถ้ามีครูอาจารย์ที่ถูกต้อง พวกนี้ดี นิสัยผาดโผน อาตมาก็เคยเป็นมาเหมือนกัน แต่จิตไม่ส่งไปข้างนอก เรารู้ทัน ความสว่างพุ่งขึ้นแบบเหาะเหินเดินฟ้า ตายไม่มีป่าช้า เรารู้แล้วถอนจิตมาที่ฐานเดิมของจิต พอจิตเห็นแล้วก็ดับได้ทันที ๆ เจ้าของต้องผ่านเรื่องบ้า ๆ เช่นนี้มามาก จึงพอทราบเรื่องต่าง ๆ ของนักปฏิบัติได้พอสมควร และแก้ไขกันได้ไม่แหวกแนว หรือเหาะเหินเดินฟ้าทั้งที่ไม่มีปีก...”

(ท่านอาจารย์พระมหาบัวฯ ในกรุงลอนดอน หน้า ๒๑๖ จากหนังสือ ธรรมคู่แข่งขันฯ)

“...จิตผมพูดไม่ถูกมันเป็นหลายแบบนะ เวลามันรวมนี่ก็เหมือนกัน มีอย่างค่อย ๆ สงบลงไป ๆ มันก็เป็นของมัน บทเวลามันจะเป็นของมันแบบพึ่บนี่ก็เป็นของมัน แต่ส่วนนั้นมักจะเป็นเวลาผาดโผนนะ เราใช้สติปัญญาให้มากใช้กันอย่างเต็มที่มันเป็นได้อย่างนั้น เป็นได้ ๒ อย่างของผม จะเรียกว่า **อุภโต** ก็ถูก เราก็ไม่คิดไม่ได้ตกแต่งให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้นะ หากเป็นในหลักธรรมชาติในภาคปฏิบัติที่ถึงวาระใดถึงเหตุการณ์ใดที่ควรจะแสดงออก มันก็แสดงออกมาของมันเอง

อย่างค่อยสงบตัวเข้าไป ๆ ก็เป็น แต่ชนิดนี้ไม่ค่อยอาจหาญนะ ชนิดที่อาจหาญจริง ๆ ก็คือเรื่องของปัญญา มันสงบลงด้วยอำนาจของปัญญานี่ แหม อันนี้อาจหาญมาก ประจักษ์ใจและประทับใจด้วย อาจหาญก็อาจหาญ ประทับใจก็ประทับใจ ถึงใจพูดง่าย ๆ ความสงบนี่เป็นพื้นฐานของสมาธิที่เราเคยเป็นอยู่แล้วมันไม่มีอะไรที่น่าเสียหาย ถ้าพูดตามปกติจิตของผม เรื่องสมาธินี่ชำนาญมากจริง ๆ กำหนดให้หยุดเมื่อไรหยุดได้เลย เพราะมันอยากจะหยุดอยู่แล้วมันขี้เกียจคิดปรุง พอกำหนดเข้าไปก็แน่วแล้วหายเงียบไปหมด อะไร ๆ หายเงียบหมดเหลือแต่ความรู้ล้วน ๆ ดิ่งอยู่อันเดียว

เท่านั้น ทีนี้เลยกลายเป็นสมาธิขี้เกียจ ไม่มีอะไรเข้าไปรบกวน เหลือแต่ความรู้แน่วสุดท้ายก็ว่านี่ละนิพพานก็ตรงนี้แหละ ๆ เลยอยู่นั้น ไม่ได้เรื่อง...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๒๐)

“...ผมเคยเป็น ความสว่างที่มันพุ่งออกไปเหมือนกับไฟพะเนียงที่เขาจุดฟู่ ๆ พุ่งขึ้นนั่นน่ะ แต่แสงสว่างของจิตนี่ โอ๋ มันนิ่มนวลพูดไม่ถูก พอกำหนดดูมันสว่าง โห ทำไมจึงเป็นอย่างนี้จิตนี่ว่ะ ทีแรกก็หลงมันแหละ แต่เรายังคอยดูมันจะเป็นยังไง แสดงอะไร ๆ พอเรากำหนด โห ทำไมเป็นอย่างนี้ มันพุ่ง ๆ ๆ พุ่งนี้เราก็ตามดู มันก็พุ่งขึ้นเรื่อย ๆ จดเมฆโน่นน่ะดูซิ อ๋อ เป็นอย่างนี้เองเหรอ เพราะเราดูด้วยปัญญาไม่ได้ดูด้วยแบบเชื่อทีเดียวนี่

ทีแรกมันก็ออกไปจากจิตแท้ ๆ พุ่ง ๆ ขึ้นไป พอกำหนดจิตค่อย ๆ จิตย้อนลงมา ๆ อันนั้นก็ค่อยอ่อนลง ๆ ต่ำลง ๆ ความสว่างนั้นหดลง ๆ ค่อยย้อนจิตเข้ามา ๆ เพราะเป็นภาคที่เราปฏิบัติเราไม่ได้เชื่อมันนี่ เหมือนกับว่าเป็นเครื่องทดลองให้เข้าใจ ถ้าหากว่าเราฉลาดก็เป็นหินลับปัญญา เราค่อยถอยจิตเข้ามา ๆ ย่นจิตเข้ามาเรื่อย อันนั้นก็หดลงมา ๆ ก็มันเป็นกระแสของจิตนี่ พอจิตเข้าถึงตัวกึ๊ก อันนั้นก็หายเงียบไป นั่นเป็นอย่างนั้นเอง อ้อ อาการของจิตพิสดารมาก ที่หลง ๆ อย่างนี้เอง เราก็รู้มันไม่ไปถึงไหนเพราะไม่ได้หลงมันนี่ มันเป็นเครื่องทดลองเป็นเครื่องทดสอบกัน ถ้าเราไม่หลงเสียอย่างเดียวก็เป็นเครื่องทดสอบให้รู้เรื่องอาการของจิตว่าเป็นไปได้หลายแง่หลายกระทงมากทีเดียว...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๑๙–๑๒๐)

ธรรมสังเวชและอุบายธรรม

สถานที่ที่ท่านอาจารย์ได้จำพรรษาร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นโดยลำดับมีดังนี้ บ้านโคก ๑ พรรษา บ้านนามน ๑ พรรษา บ้านโคกอีก ๑ พรรษา และแห่งสุดท้ายที่บ้านหนองผือ ๕ พรรษา ออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์มั่นได้ประชุมเตือนบรรดาศิษย์ให้ทราบว่า ถ้าปล่อยให้ท่านมรณภาพที่หนองผือจะเป็นการกระเทือนและทำลายชีวิตสัตว์ไม่น้อย เนื่องจากประชาชนและพระเณรมีจำนวนไม่น้อยที่จะหลั่งไหลมา แต่ตลาดที่นี่ไม่มี จึงขอให้นำท่านไปมรณภาพที่สกลนคร เพราะที่นั่นเขามีตลาดอยู่แล้ว คงไม่กระเทือนชีวิตของสัตว์มากเหมือนที่นี่ บรรดาศิษย์ต่างจำนนต่อเหตุผลของท่าน จึงพาท่านไปสกลนครหลังจากประชุมนั้นไม่นานเลย เพราะท่านให้เร่งเดินทางกลัวจะไม่

ทันกับขันธ์ซึ่งเพียบเต็มที่แล้ว ขณะไปถึงวัดสุทธาวาส สกลนคร เป็นเวลาเที่ยงวันของวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ และพอถึง ๒ นาฬิกา ๒๓ นาที ของคืนวันนั้นท่านก็มรณภาพ

ท่านอาจารย์ได้เกิดธรรมสังเวชและอุบายธรรม เมื่อได้พิจารณาธรรมในใจ เมื่อการมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่นผ่านไป ซึ่งท่านได้เทศน์ไว้ ดังนี้

"...วันท่านอาจารย์มั่นมรณภาพได้เกิดความสลดสังเวชอย่างเต็มที่จากความรู้สึกว่าหมดที่พึ่งทางใจแล้ว เพราะเวลานั้นใจก็ยังมีอะไร ๆ อยู่ และเป็นความรู้ที่ไม่ยอมจะเชื่ออุบายของใครง่าย ๆ ด้วย เมื่อชี้ไม่ถูกจุดสำคัญที่เรากำลังติดและพิจารณาอยู่ได้อย่างท่านอาจารย์มั่นเคยชี้ ซึ่งเคยได้รับผลจากท่านมาแล้ว ทั้งเป็นเวลาเร่งความเพียรอย่างเต็มที่ด้วย ฉะนั้น เมื่อท่านอาจารย์มั่นมรณภาพแล้วจึงอยู่กับหมู่คณะไม่ติด คิดแต่จะอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงพยายามหาที่อยู่โดยลำพังตนเอง และได้ตัดสินใจว่าจะอยู่คนเดียวจนกว่าปัญหาของหัวใจทุกชนิดจะสิ้นสุดลงจากใจโดยสิ้นเชิง จึงจะยอมรับและอยู่กับหมู่เพื่อนต่อไปตามโอกาสอันสมควร

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๖)

เมื่อนั่งอาลัยอาวรณ์ถึงท่านด้วยความเคารพรักและเลื่อมใส พร้อมทั้งความหมดหวังในท่าน ก็ได้อุบายต่าง ๆ ขึ้นมาในขณะนั้นว่า วิธีการสั่งสอนของท่านเวลามีชีวิตอยู่ท่านสั่งสอนอย่างไร ต้องจับเงื่อนนั้นแลมาเป็นครูสอน และ**ท่านเคยย้ำว่าอย่างไรอย่าหนีจากรากฐานคือผู้รู้ภายในใจ** เมื่อจิตมีความรู้แปลก ๆ ซึ่งจะเกิดความเสียหาย ถ้าเราไม่สามารถพิจารณาความรู้ประเภทนั้นได้ ให้ย้อนจิตเข้ามาสู่ภายในเสีย อย่างไรก็ไม่เสียหาย ท่านสอนอย่างนี้ก็จับเอาเงื่อนนั้นไว้ แล้วนำไปปฏิบัติต่อตนเองจนเต็มความสามารถ

เมื่อการมรณภาพของท่านอาจารย์มั่นผ่านไป เข้าไปกราบเท้าท่าน นั่งรำพึงรำพันปลงความสลดใจสังเวชน้ำตาไหลนองอยู่ปลายเท้าท่านเกือบ ๒ ชั่วโมง พร้อมทั้งพิจารณาธรรมในใจของตน กับโอวาทที่ท่านอาจารย์ให้ความเมตตาอุตส่าห์สั่งสอนเรามาเป็นเวลา ๘ ปีที่อาศัยอยู่กับท่าน การอยู่เป็นเวลานานถึงเพียงนี้ แม้คู่สามีภรรยาซึ่งเป็นที่รักยิ่ง หรือลูก ๆ ผู้เป็นที่รักของพ่อแม่อยู่ด้วยกัน ก็จะต้องมีข้อข้องใจต่อกันเป็นบางกาล แต่ท่านอาจารย์กับศิษย์ที่มาพึ่งร่มเงาของท่านเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ ไม่เคยมีเรื่องใด ๆ เกิดขึ้น ยิ่งอยู่นานก็ยิ่งเป็นที่เคารพรักและเลื่อมใสหาประมาณมิได้ ท่านก็ได้จากเราและหมู่เพื่อนผู้หวังดีทั้งหลายไปเสียแล้วในวันนั้น **อนิจฺจา วต สงฺขารา** เรือน

ร่างของท่านนอนสงบนิ่งอยู่ด้วยอาการอันน่าเลื่อมใสและอาลัยยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ ซึ่งสามารถสละแทนได้ด้วยความรักในท่าน กับเรือนร่างของเราที่นั่งสงบกาย แต่ใจหวั่นไหวอยู่ด้วยความหมดหวังและหมดที่พึ่งต่อท่านผู้จะให้ความร่มเย็นต่อไป ทั้งสองเรือนร่างนี้รวมลงในหลักธรรม คือ **อนิจฺจา** อันเดียวกัน ต่างก็เดินไปตามหลักธรรม คือ **อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ** เกิดแล้วต้องตาย จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้

ส่วนท่านอาจารย์มั่นท่านเดินแยกทางสมมุติทั้งหลายไปตามหลักธรรมบทว่า **เตสํ วูปสโม สุโข** ท่านตายในชาติที่นอนสงบให้ศิษย์ทั้งหลายปลงธรรมสังเวชชั่วขณะเท่านั้น ต่อไปท่านจะไม่มาเป็นบ่อแห่งน้ำตาของลูกศิษย์เหมือนสมมุติทั่ว ๆ ไป เพราะจิตของท่านที่ขาดจากภพชาติ เช่นเดียวกับหินที่หักขาดจากกันคนละชิ้น จะต่อให้ติดกันสนิทอีกไม่ได้ฉะนั้น ผมนั่งรำพึงอยู่ด้วยความหมดหวัง และปัญหาทั้งหมดภายในใจที่เคยปลดเปลื้องกับท่าน บัดนี้เราจะไปปลดเปลื้องกับใคร และใครจะมารับปลดเปลื้องปัญหาของเราให้สิ้นซากไปได้เหมือนอย่างท่านอาจารย์มั่นไม่มีแล้ว เป็นกับตายก็มีเราคนเดียวเท่านั้น เช่นเดียวกับหมอที่เคยรักษาโรคเราให้หายไม่รู้กี่ครั้ง ชีวิตเราอยู่กับหมอคนเดียวเท่านั้น แต่หมอผู้ให้ชีวิตเรามาประจำวันก็ได้สิ้นไปเสียแล้วในวันนี้ เราจึงกลายเป็นสัตว์ป่าเพราะหมดยารักษาโรคภายใน

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๖–๓๓๗)

เพื่อความไม่ประมาท

ท่านอาจารย์ได้เทศน์ชี้ทางเดินเพื่อความไม่ประมาทไว้ดังนี้

“...ความจะเป็นผู้ใหญ่ย่อมเป็นมาจากผู้น้อยอย่างเราเห็นกันอยู่ทุกท่าน และต่างจะได้ผ่านไปเช่นเดียวกัน ความยากลำบากมีอยู่ด้วยกันทุกคน ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยต้องผ่านทางสายนี้ด้วยกัน จะต้องผ่านทางลำบากซึ่งเป็นทางเดินเพื่อความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกทางธรรม ใคร ๆ ไม่เคยเป็นเศรษฐีมาด้วยความเกียจคร้านนอนอยู่เฉย ๆ ต้องเป็นขึ้นเพราะความขยัน ซึ่งจะต้องยึดความลำบากเป็นเส้นทางเดิน เพราะความลำบากเพื่อผลที่มุ่งหวังโดยถูกต้อง เป็นทางเดินของคนฉลาดและมั่งคั่งเดินกันเป็นประจำ

แม้ทางธรรมก็ควรทราบว่าความลำบากเป็นทางเดินของนักปราชญ์ทุกชั้นมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในบทธรรมก็มีรับรองไว้ว่า **ทุกฺขสฺสานนฺตรํ สุขํ** คนมีสุขเพราะยึดความลำบากเป็นทางเดิน ทางทุกข์ก็มีบทธรรมอ้างไว้ว่า **สุขสฺสานนฺตรํ ทุกฺขํ** คนมีทุกข์เพราะยึดสุขเป็นทางเดิน ผู้มีความขยันหมั่นเพียรไม่ถือความลำบากเป็นอุปสรรค

ฝึกหัดคิดค้นในสภาวธรรมซึ่งมีอยู่รอบตัวไม่หยุดยั้ง ผู้นั้นก็จะเป็นคนประเภทที่ ๓ เรียกว่าประเภทที่ไม่ขอเกิดในโลกนี้อีกแล้ว จะกลายเป็นคนประเภท **เตสำ วูปสโม สุโข** ความระงับดับเชื้อแห่งความเกิดเป็นสังขารทุกประเภท เป็นความสุขปราศจากโลกามิส สิ่งก่อกวน และเป็นความสุขที่สมหวังโดยแท้จริง ฉะนั้น ขอให้ท่านนักปฏิบัติทุกท่านจงตระหนักใจในคนทั้ง ๓ ประเภทนี้ แล้วเลือกเฟ้นเอาเองว่าคนประเภทไหนเป็นประเภทที่เยี่ยมอยู่ในตัวของเรา ณ บัดนี้ เพราะเราทำได้ด้วยกันทุกคนโดยไม่ต้องกลัวตาย เพราะความเพียรเพื่อพ้นทุกข์ไปตามพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพชฌฆาต จะรอฆ่าหรือตัดศีรษะผู้พากเพียรในทางดี

จงเป็นผู้อาจหาญต่อการปลดเปลื้องตนจากเครื่องผูกพัน เรื่องความทุกข์ ความลำบากซึ่งเป็นเงาของขันธ์ที่ผู้มีขันธ์จะต้องได้รับเป็นภาระด้วยกันทุกราย ใครจะมาโกหกกันไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์และกังวลเท่าที่ทราบกันอยู่ในขันธ์ของตน ๆ และควรจะทราบไว้ว่า ทั่วโลกต้องเป็นเช่นเดียวกับขันธ์ของเราที่ครองตัวอยู่นี้

ฉะนั้น จงอย่าพากันทำความพอใจในความหมุนเวียน คือ ความเกิด แก่เจ็บตาย จงเป็นผู้มีความไม่ประมาทเสมอ...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๗–๓๓๘)

ทุกข์หนักอีกครั้ง

“...ปีพ่อแม่ครูจารย์มรณภาพเป็นปีที่ทุกข์ที่สุด หัวเลี้ยวหัวต่อ หมุนติ้ว ๆ ไม่มีเวลำ่เวลาเลย เข้ากับใครไม่ได้ ตั้งแต่พ่อแม่ครูจารย์ยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว แต่ความจำเป็นท่านป่วยก็ต้องบังคับตัวเองเพื่อท่าน เพราะความจำเป็นของท่านเหนือนี่ท่านเป็นเจ้าบุญเจ้าคุณของเรา เราจึงต้องติดพันกับท่านตลอดเลย เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ได้ห่าง ทางนี้มันก็หมุนของมัน ทางนั้นก็หมุน หมุนเพื่อท่านและหมุนเพื่อตัวเอง

ทีนี้สรุปเอาเลย พอท่านมรณภาพแล้วก็ดีดผึงเลย เข้ากับใครไม่ได้นะ เข้าในป่าในเขาอยู่คนเดียว ๆ ไม่เอาใครไปด้วย ใครไปด้วยไม่ได้เลย ขนาดนั้นถึงเวลามันเป็นเวลาอยู่คนเดียวไม่ได้ก็มี คืออยู่คนเดียวมันก็เหมือนกับสัตว์ตัวหนึ่งอยู่ในป่านั่นแล อยู่ในป่าภาวนาไม่ได้เรื่องมันก็เป็นทำนองสัตว์ป่าไปเสีย ป่าดงพงไพรสงัดแต่หัวใจมันไม่สงัด มันดิ้นของมันอยู่นั่นละ กิเลสละพาให้ดิ้น จนถึงกับอุทานในใจ โถ ถ้าเป็นอย่างนี้เราอยู่คนเดียวได้ยังไง นี่อยู่ไม่ได้ ปราศจากครูบาอาจารย์ไม่ได้ถ้าเป็นอย่างนี้ มันจึงต้องอยู่กับท่าน ๆ ออกไปชั่วคราวแล้วเข้ามา ออกไปชั่วคราว ถ้าเห็นว่าแปลก ๆ แล้วก็รีบเข้ามา ๆ นี่เวลาอยู่คนเดียวไม่ได้มันก็เป็นให้เห็นอยู่ชัด ๆ ในหัวใจเรานั่นแหละ เอา

หัวใจผู้ปฏิบัตินี้ดีกว่ามันถึงชัดเจนดี ในระยะที่อยู่คนเดียวไม่ได้ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ในเจ้าของคนเดียวนี่แหละ

เอ้า ทีนี้พลิกออกมาจากนี้ ถึงระยะที่จะอยู่กับหมู่เพื่อนไม่ได้ เอาอีกละนะ มันอยู่ไม่ได้จริง ๆ เสียเวล่ำเวลา ใครมายุ่งไม่ได้นะ คิดดูซิไปบิณฑบาตที่ไหนหมู่บ้านใหญ่ ๆ ไม่อยู่ ไปหาอยู่บ้าน ๕ หลังคาเรือน ๖ หลังคาเรือน บ้านใหญ่ไม่เอา ถ้ายิ่งบ้านไหนไปแล้วเขารุมมาหา โอ๋ย บ้านนี้ไม่ได้เรื่องแน่ นั่น เขาจะมายุ่งเราหาเวลาภาวนาไม่ได้ ไม่เอา หนีไปหาอยู่หมู่บ้าน ๓ หลังคาเรือน ๔ หลังคาเรือน บิณฑบาตกับเขาพอมีชีวิตบำเพ็ญธรรมให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่านั้น ไปบิณฑบาตก็ทำความเพียรตลอด ยุ่งกับใครเมื่อไร ทั้งไปทั้งกลับมีแต่เรื่องความเพียรเหมือนกับเดินจงกรม มันเป็นอยู่ในหลักธรรมชาติของมันเองเวลามันหมุนของมัน เห็นชัด ๆ อยู่ในหัวใจว่าอยู่กับใครไม่ได้ นี่มันก็รู้อยู่กับใจเราเอง

ระยะหนึ่งมันบอกว่าอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องได้วิ่งหาครูหาอาจารย์ไม่งั้นจมแน่ ๆ มันรู้ชัดอยู่ ก็ต้องได้เข้าหาครูหาอาจารย์ ถึงวาระที่จะอยู่คนเดียวนี่ จะอยู่กับใครไม่ได้ แล้วมันก็รู้อีก ใครติดตามไม่ได้นะ โอ๋ย ขโมยหนีจากพระจากเณรเหมือนขโมย ขโมยใหญ่ ๆ เลยนี่ โน่นหัวโจรหัวโจกนั่น ขโมยหนีกลางคืน กลางวันหมู่เพื่อนจะเห็น ถ้าพอไปกลางวันได้ก็ไป พอไปกลางคืนได้ก็ไปกลางคืน ดึกดื่นไม่ว่านะ หนีจากหมู่เพื่อนมันไม่สบายมันอยู่ไม่ได้ ก็งานของเราเป็นอยู่อย่างนี้มีเวลาว่างเมื่อไร อยู่อย่างนี้ตลอดแล้วจะไปอ้าปากพูดคุยกับคนนั้นอ้าปากพูดคุยกับคนนี้ได้ยังไง งานเต็มมืออยู่นี่ นั่นถึงวาระมันเป็นในหัวใจรู้เอง...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๒๐๖–๒๐๙)

<<สารบัญ

-๗-

ธรรมเฉลย-ธรรมอัศจรรย์

ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นหลักยึดทางจิตใจของพระเณรและฆราวาสที่เป็นลูกศิษย์ของท่าน เปรียบเสมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดและพยุงจิตใจได้ดี ท่านอาจารย์ได้เทศน์ไว้ดังนี้

"...เราเห็นอย่างพ่อแม่ครูอาจารย์นี้แหมสำคัญมากนะ ท่านเป็นแม่เหล็กจริง ๆ ท่านไปอยู่ที่ไหนพระเณรหลั่งไหลไป ถึงจะเข้าไปอยู่สำนักท่านไม่ได้ก็ไปอยู่ตามบ้านเล็กบ้านน้อยแถว ๆ ใกล้เคียงพอไปมาหาสู่ได้ เช่น วันปาฏิโมกข์ก็มาฟังปาฏิโมกข์และโอวาทของท่านที่นั่น เวลามีโอกาสมากราบเยี่ยมท่านแต่ละครั้ง ๆ ได้อุบายไปเพราะการอบรมสั่งสอนอันอบอุ่นของท่าน นี่ละผู้มีหลักเกณฑ์ ยิ่งอย่างพ่อแม่ครูอาจารย์นี้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์พุทโธเต็มที่แล้วอย่างนั้นก็ยิ่งร่มเย็น นี่ท่านก็เคยพูด วันอุโบสถนั่นละเป็นสำคัญ เพราะวันอุโบสถนั้นพระมามากนี่ บางที ๕๐-๖๐ พระต่างถิ่นต่างฐานแถวใกล้เคียงนั่นแหละ เณรก็ติดตามมาด้วยนอกจากพระแล้ว..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๖)

"...ผมเคยเป็นมาแล้ว เวลาอยู่กับครูบาอาจารย์ มันเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดและพยุงจิตใจได้ดี แม้จะยังไม่ได้หลักได้เกณฑ์ทางด้านธรรมภายในใจ แต่ก็ได้อาศัยครูบาอาจารย์เป็นหลักเป็นเกณฑ์ ให้ท่านเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดให้มีความชุ่มใจ เพราะความหวังนั้นเป็นสำคัญ..."

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๘๔)

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ บรรดาพระเณรซึ่งเป็นศิษย์ของท่านก็ขาดที่พึ่งทางใจ ท่านอาจารย์ได้เทศน์ถึงสภาวะการระส่ำระสายของพระเณรเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ ไว้ว่า

"...จนกระทั่งท่านได้ลุล่วงไป บรรดาพระเณรทั้งหลายระส่ำระสายวุ่นวายกัน แทบจะพูดได้ว่าเป็นประวัติการณ์ของพระธุดงคกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่นนี้ก็ได้ เพราะขาดที่พึ่งขาดหลักใจขาดร่มโพธิ์ร่มไทร ทั้ง ๆ ที่ธรรมของพระพุทธเจ้าก็มีอยู่ แต่เมื่อยังต้องพึ่งพิงอิงอาศัยครูอาจารย์แล้ว ครูอาจารย์จึงเป็นเรื่องสำคัญอยู่มากภายในจิตใจ เวลาท่านพลัดพรากจากไป สิ่งที่เคยได้เห็นก็จะไม่ได้เห็น สิ่งที่เคยได้ยินจะไม่ได้

ยิน สิ่งที่เคยให้ความอบอุ่นแก่เราซึ่งท่านเป็นเหมือนร่มโพธิ์ร่มไทร ก็ประหนึ่งว่าขาดสะบั้นลงไปหมด ราวกับว่าศาสนธรรมนี้ไม่มีเลย ทั้ง ๆ ที่ความแน่ใจอันหนึ่งก็ไม่ได้คลาดเคลื่อนแม้นิดเดียวว่า ศาสนธรรมหาได้เคลื่อนย้ายจากความจริงไปไม่ แต่เพราะความติดพันความเคารพความเลื่อมใสในองค์ท่าน เป็นองค์ปัจจุบันที่ได้เห็นอยู่ประจักษ์ตาเรานี้ได้ล่วงลับไป จึงเป็นเหมือนฟ้าดินถล่ม...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๗๕)

สำหรับท่านอาจารย์เองนั้น ได้เทศน์ให้เห็นความสำคัญของครูบาอาจารย์ไว้ว่า

“...พอออกจากท่านไปทั้งที่จิตยังหาหลักยึดอะไรไม่ได้ มันอะไรบอกไม่ถูก ผมนี่เคยเป็นมาแล้วนะ เราก็ตั้งหน้าตั้งตาทำความเพียรอยู่เช่นกัน แต่มันไม่ได้เรื่องอะไร นี่หมายถึงใจยังไม่ได้หลักทางสมาธินะ ภาวนานี่มันไม่ได้เรื่องอะไรเลย จนงงในตัวเองว่าเอ๊ะ ทำไมเป็นอย่างนี้ จิตใจเราถ้าฝืนอยู่อย่างนี้ไม่นานจะจมแน่ ๆ ต้องกลับไปหาครูบาอาจารย์ อยู่กับท่านความรู้สึกก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แน่ะ มันอยู่ได้สบาย ทั้ง ๆ ที่ก็ไม่ได้หลักได้เกณฑ์อะไรขณะอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่มันไม่เดือดร้อนวุ่นวายเหมือนอยู่คนเดียว อาศัยยึดท่านเป็นหลักในทางจิตใจก็พออยู่ได้สบาย ๆ นี่ผมเคยเป็นมาแล้ว ทำยังไงมันก็ไม่ได้เรื่อง ภาวนาอย่างไรก็ไม่ได้เรื่อง ใจเวลามันดื้อมันดื้อต่อหน้าต่อตานั่นแหละ จนกว่ามันได้หลักได้เกณฑ์แล้ว ทีนี้ไปไหนก็พอไป อย่างน้อยจิตเป็นสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์แล้ว ก็พอไปของมันพอสู้ของมัน คือ ต้นทุนมันมี ถึงความแยบคายทางด้านปัญญาไม่เกิด ก็อาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์ อยู่ได้ด้วยสมาธิคือความสงบใจ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเหมือนแต่ก่อนที่ไม่มีหลักมีเกณฑ์...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๘๔–๓๘๕)

งงกับปัญหาธรรม

“...หลังจากถวายเพลิงของพ่อแม่ครูบาอาจารย์แล้วนะ (ตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๙๓) ปีนั้นแหละขโมยหนีจากหมู่เพื่อนไปอยู่ในป่าในเขาลำพังตัวคนเดียว เพราะความเพียรในขั้นนั้นในเวลานั้นเป็นความเพียรที่อยู่กับใครไม่ได้ ต้องอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงเหมาะกับงานของเราที่ไม่มีเวลาว่าง เว้นแต่หลับเท่านั้น หมุนกันติ้ว ๆ ทั้งวันทั้งคืน เรียกว่าเป็นสติปัญญาอัตโนมัติแล้ว โดยแวะไปพักวัดดอยธรรมเจดีย์ก่อน...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๑๘)

“...ไปภาวนาอยู่นั่น ตอนนั้นจิตของเรามันสว่างไสว ก็อย่างว่านั่นแหละ คนเป็นบ้าอัศจรรย์ตัวเอง ไม่มีใครอัศจรรย์เท่าเจ้าของอัศจรรย์บ้าในตัวเอง ไม่ใช่อัศจรรย์ธรรมแต่เป็นอัศจรรย์บ้า ความหลงความยึดจิตอวิชชา มันจึงอัศจรรย์ตัวเอง เวลาเดินจงกรมอุทานออกมาในใจว่า แหม... จิตเราทำไมสว่างเอานักหนานะ ร่างกายเรามองดูมันเห็นพอเป็นราง ๆ เป็นเงา ๆ เพราะความรู้ทะลุไปหมด สว่างไปหมดเลยก็อัศจรรย์ล่ะซิ เราถึงว่าอัศจรรย์บ้า วันนั้นเป็นวันจะฉันจังหัน

ระยะนั้นไม่ได้อดอาหารมากนะเพราะท้องไม่ดีมาแล้ว อดเพียง ๓ วันมาฉันมันก็ถ่ายแล้ว นั่นก็อด ๓ วัน ตอนนั้นพรรษา ๑๖ เพราะเรื่องอดอาหารเราเริ่มสมบุกสมบันมาตั้งแต่เริ่มปฏิบัติอยู่แล้ว นิสัยของเราเองมันถูกกับการทรมานด้วยการอดอาหาร วันนั้น (เป็นวันเดือนสามข้างแรม) ไม่ได้บิณฑบาต ท่านอาจารย์กงมาท่านอนุญาตให้ชาวบ้านมาใส่บาตรวันพระในวัดทุก ๆ วันพระที่วัด วันนั้นพอดีเป็นวันที่จะฉัน พอได้อรุณแล้วก็ออกจากกุฏิไปเดินจงกรมทางด้านตะวันตก เดินอยู่จนกระทั่งถึงเวลาบิณฑบาต เดินไปเดินมา และรำพึงขึ้นมาว่า เอ...จิตนี่ทำไมอัศจรรย์นักหนานะ มันสว่างไสวเอามาก นี่ถ้าพ่อแม่ครูจารย์ยังอยู่จิตอวิชชาดวงสว่างไสวมันจะพังทลายลงไปตั้งแต่ระยะนั้นแหละ มันจะขาดสะบั้นไปเลย นี่ก็เพราะอุบายเราไม่ทัน มิหนำยังติดยังยึดมันเข้าเสียอีก

พอนึกว่าจิตอัศจรรย์นักหนาอย่างนั้น ขณะจิตหนึ่งผุดขึ้นมาอย่างไม่คาดไม่ฝันว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั้นแลคือตัวภพ’ เพียงเท่านี้เราเลยงงเป็นไก่ตาแตกไปเลย แทนที่จะได้อุบายจากอุบายนั้นเลยไม่ได้ ยังกลับเพิ่มความสงสัยเข้าไปอีก แหม...เมื่อเรามาพิจารณาทีหลัง อุบายนี้ถูกต้องจริง ๆ แต่ปัญญาเรามันโง่ต่างหาก จึงไม่ทันกับอุบายที่ผุดขึ้นมาบอกนั้น เมื่อรำพึงถึงความอัศจรรย์ของจิตพอหยุดลงเท่านั้นอุบายก็ผุดขึ้นมาเป็นคำ ๆ เป็นประโยค ๆ ทีเดียวนะ (นี่ถ้าเป็นท่านผู้รู้ผู้ฉลาด ท่านก็ว่า ‘ธรรมเกิด’ แต่เรามันโง่จึงไม่อาจคิดขึ้นได้) จากนั้นมาไม่ลืมเลยว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ตรงไหน นั้นแลคือตัวภพ’ ว่าอย่างนี้เรางงเหมือนไก่ตาแตก แทนที่จะเข้าใจก็จุดสว่างไสวน่ะซิ มันมีจุดอยู่นั้นน่ะ นั่นแหละคือจุดคือต่อมแห่งผู้รู้ ก็มันอยู่ที่ผู้รู้นั่นเอง...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๖)

“...ความจริงคำว่าจุดก็หมายถึงจุดผู้รู้นั้นเอง ถ้าเราเข้าใจปัญหานี้ตรงตามความจริงที่ผุดบอกขึ้นมามันก็ดับกันได้ในขณะนั้นแหละ แต่นี้มันกลับงงไปเสียแทนที่จะเข้าใจ เพราะเราไม่เคยรู้เคยเห็น ถ้ามีจุดก็จุดผู้รู้ ถ้ามีต่อมก็หมายถึงต่อมผู้รู้อยู่สถานที่

ใด ก็ที่จิตดวงรู้ๆ นั้นแลคือตัวภพ อุบายที่ผุดขึ้นภายในจิตนั้นก็บอกชัดๆ แล้วไม่ผิดอะไรเลย แต่เรามันงงไปเอง เอ๊ะ นี่มันยังไงกันนะไปเสียอีก จึงไม่ได้ประโยชน์จากอุบายที่ผุดขึ้นบอกนั้นเลยในเวลานั้น ปล่อยให้เวลาผ่านไปเปล่าๆ เป็นเวลา ๓ เดือนกว่า ทั้งที่ปัญหานั้นก็แบกอยู่ในจิตนั่นแล ยังปลงวางกันไม่ได้

ก็แบกปัญหานี้ไปคนเดียวทางอำเภอบ้านผือ ท่าบ่อ ในป่าในเขา...”

(เข่าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๙)

ป่วยหนักครั้งแรก

ลงจากวัดดอยฯ ท่านได้เดินธุดงค์ไปทางบ้านกะโหม-โพนทอง ซึ่งอยู่ระหว่างอำเภอบ้านผือ กับอำเภอท่าบ่อ และได้ไปล้มป่วยลงที่นั่นด้วยโรคเจ็บขัดในหัวอก ท่านแก้ได้ด้วยอริยสัจ ท่านเทศน์ไว้ดังนี้

“...อันนี้ยังทำให้คิดย้อนหลังไปถึงคราวป่วยอยู่อำเภออะไร ระหว่าง อ.บ้านผือกับ อ.ท่าบ่อ ต่อแดนต่อเขตกัน มีแม่น้ำทอนเป็นเขตแดน เราไปป่วยอยู่ตรงนั้น ป่วยอันนี้เขาเรียกว่าไข้เจ็บขัดในหัวอก เราทำให้สงสัยเหมือนกันว่าถ้าไม่มีเชื้อ ทำไมคนป่วยจึงดาดาษกันไปหมด เหมือนอหิวาต์ เหมือนโรคฝีดาษ วันหนึ่งๆ เป็นกันเท่าไรๆ ตายกันเท่าไรๆ วันละ ๓ คน ๔ คน ๕ คน ๗,๘ คน นั่นฟังซิโรคเจ็บขัดในหัวอกนะ เราไปพักอยู่ในป่า เขาก็ไปนิมนต์มา **กุสลา มาติกา** ให้คนตาย เพราะแถวนั้นไม่มีพระอีกด้วย ก็ลำบากอีกแหละ มีอะไร้ มีแต่ **กุสลา มาติกา** ให้บุญคนตายไม่หยุดไม่ถอยทั้งวันๆ เพราะวันหนึ่งตายสักเท่าไร เลยจะไม่ได้หนีจากป่าช้านะ ถึงขนาดนั้นแหละบ้านกะโหมโพนทองตายกันถึงขนาดนั้น และสุดท้ายก็มาเป็นขึ้นกับเราเอง จนรู้สึกว่าจะเป็นความแน่ใจนะในเวลานั้น

แต่มีอยู่ข้อหนึ่งที่ว่า ธรรมของเรานี้ก็แข็งกร้าวเหมือนกัน ไม่ใช่เล่นนะ พอมันมาปรากฏขึ้นในหัวอกของเราเท่านั้น โอ้ คราวนี้เราละคนหนึ่ง นั่นเริ่มแล้ว อ๋อ โรคเจ็บขัดหัวอกเป็นอย่างนี้เอง และรู้ทันที คือมันเหมือนกับเหล็กแหลมกับหลาวทิ่มแทงเข้าไปในหัวอกในหัวใจนั่นน่ะ หายใจแรงก็ไม่ได้ ขัดเจ็บ มันขัดมันอะไรชอบกล พูดไม่ถูก ธรรมดามันเจ็บในหัวอก แน่นในหัวอก จากนั้นพอเราหายใจแรงๆ หน่อยก็เป็นเหมือนหอกเหมือนหลาวทิ่มเข้าไปในนั้น ก็ทราบทันที อ๋อ โรคอย่างนี้เองที่โรคเจ็บหัวอกเขาเป็นกัน เป็นอย่างนี้เอง เรารู้ โอ๋ ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วไม่นาน เพราะมันจะหายใจไม่ได้ คับเข้า แน่นเข้าๆ หายใจแรงไม่ได้ แล้วสุดท้ายก็เลยไม่ไป **มาติกา กุสลา** ให้เขาแหละ

ก็บอกเขาขอตัวเถอะ ที่นี่เป็นแล้วเป็นอย่างนั้นแล้ว บอกเขา ต้องหลบตัวมาอยู่ที่พัก เพราะอยู่ป่าไผ่ กอไผ่ที่ตีนภูเขา

นี่ละเป็นเหตุให้คิด ที่ไม่ลืมนะ ในระยะนั้นจิตก็ละเอียดมากทีเดียว เรื่องร่างกายนี้เป็นอันว่าปล่อยกันไปหมดแล้ว ไม่มีอะไรเหลือ เหลือแต่นามธรรม ความคิดความปรุงที่ฟัดเหวี่ยงกันอยู่ตรงนั้น จิตก็รู้สึกละเอียดมาก ผ่องใสมาก กล้าหาญมากในขั้นนั้น นี่หลังจากถวายเพลิงของพ่อแม่ครูบาอาจารย์แล้วนะ ปีนั้นแหละขโมยหนีจากหมู่เพื่อนไปอยู่ในป่าในเขาลำพังคนเดียว เพราะความเพียรในขั้นนั้นในเวลานั้นเป็นความเพียรที่อยู่กับใครไม่ได้ ต้องอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงเหมาะกับงานของเราที่ไม่มีเวลาว่างเว้นแต่หลับเท่านั้น หมุนกันติ้วๆ ทั้งวันทั้งคืน เรียกว่าเป็นสติปัญญาอัตโนมัติแล้ว ทีนี้เมื่อโรคเจ็บขัดหัวอกนี้ได้ปรากฏขึ้นก็ชักจะรวนเร เออ เรานี้จะไปเสียแล้วเหรอนี่ นี่ที่ทำให้คิดนะ

ไปเวลานี้เรายังไม่อยากไป นั่น เพราะในหัวใจนี้ยังรู้อยู่ชัดๆ ว่าถึงจะละเอียดขนาดไหนก็ตาม จิตนี้ยังไม่ได้เป็นอิสระ ยังมีอะไรอยู่ในจิตของเรา หากว่าตายนี้เราก็แน่ว่าจะไปเกิดในที่นั้นๆ ยังไงก็ต้องค้างไม่ถึงที่ ค้างก็ไม่อยากค้าง นี่ละที่ทำให้วิตกวิจารณ์ว่ายังไม่อยากตาย เพราะจิตยังจะค้างอยู่ในชั้นใดชั้นหนึ่ง

ในความรู้สึกของเรามันรู้อยู่อย่างชัดๆ อย่างนั้นไม่สงสัย ไม่มีใครมาบอกแหละ **สนฺทิฏฺฐิโก** บอกอยู่ชัดๆ ในภูมิของจิตภูมิของธรรม และสถานที่ที่จิตจะไป ไปอยู่ พูดจะว่าไปเกิดก็ไปเกิด พูดง่ายๆ มันรู้ได้ชัดๆ ยังไงก็ตามเรื่องค้างนี้ไม่อยากตกอยากค้างในสถานที่ใด มีอย่างเดียวที่ว่าให้หลุดพ้นไปเสียต่อหน้าต่อตาเท่านั้น ตายเมื่อไรก็ไม่ว่า แต่เวลานี้ยังไม่อยากตาย ในความรู้สึกยังมีอาลัยอาวรณ์อยู่กับไม่ใช่ว่าชีวิตนะ อยู่กับมรรคผลนิพพานที่ตนต้องการจะได้ เพราะความปรารถนาความมุ่งมั่นในจิตเวลานั้นไม่ต้องการอะไรนอกจากถึงนิพพานโดยถ่ายเดียวเท่านั้น นั่น ถ้าเป็นภูมิธรรมก็อรหัตภูมิเท่านั้น เวลานี้ยังไม่ถึงรู้เจ้าของอยู่ชัดๆ นี่ละทำให้เจ้าของมีความอาลัยให้รู้ชัดๆ ไม่ลืมนะ

อาลัยนี้เพราะยังไม่ถึงจุดที่ต้องการ จึงอาลัยยังไม่อยากตาย อยากจะเร่งให้ถึงนั้นก่อนแล้วไปเมื่อไรไม่ว่า แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วโรคมันก็บีบบังคับตลอดเวลา ต้องหมุนติ้วกลับย้อนหลังเอา ไม่อยากตายก็ต้องได้ตายเมื่อถึงกาลมันแล้วห้ามไม่ได้ สิ่งเหล่านี้เป็นคติธรรมดายุ่งไปทำไม ใจย้อนกลับมา แล้วก็ทำให้คิดเรื่องของเจ้าของเองว่าเรื่องทุกขเวทนานี้เราเคยผ่าน เราเคยรบมาแล้ว ได้ความอัศจรรย์ไม่รู้กี่ครั้งกี่หน ในเวลาที่เรา เฉพาะอย่างยิ่งเรานั่งหามรุ่งหามค่ำนี้ ทุกขเวทนามากแสนสาหัส เราก็เคยต่อสู้ได้ความอัศจรรย์มาแล้ว นี่ก็เป็นทุกขเวทนาหน้าเดียวกัน อริยสัจอันเดียวกัน เรา

จะถอยไปไม่ได้ จะต้องเอาให้เห็นดำเห็นแดงกันในคืนวันนี้ เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ให้ตายอยู่ในสนามรบนี้เท่านั้น ถอยไม่ได้ นั่นฟังซิจิตมันกล้า ถึงคราวกล้ามันกล้าขนาดนั้นนะ จะเป็นจะตายอยู่ไม่ได้ถอย คำว่ากลัวตายก็มีแต่ที่ว่ามันไม่ถึงที่เท่านั้นเอง ไม่ใช่กลัวแบบที่โลกเขากลัวกันนะ ถ้าว่ากลัวก็มีเท่านั้น ไม่เพียงไม่อยากตาย คือยังไม่ถึงที่แล้วไม่อยากตาย อยากให้ถึงที่ก่อนแล้วไปเมื่อไรไปเถอะ นั่น

จากนั้นมาก็โหมกำลังสติปัญญาหมุนเข้าในจุดตรงกลางอกนี้เลย เอ้า ทีนี้เป็นยังไงก็เป็นกันเถอะ ญาติโยมก็ไปเยี่ยม ยกกันไปทั้งบ้านเลยนะ เป็นร้อยๆ เราก็ไล่เขากลับหมด ไม่ให้ใครมายุ่งเลย เพราะวันนี้เราจะขึ้นเวทีต่อกรกันกับทุกขเวทนา เอาให้ถึงเหตุถึงผลถึงพริกถึงขิงถึงเป็นถึงตาย ไล่เขา เขาก็กลับไปหมด ยังเหลืออยู่ผู้เฒ่าคนหนึ่ง แอบอยู่ที่ต้นกอไผ่ในป่า แกไม่กลับเพราะกลัวเราจะตาย แกคงจะเหมือนกับว่าจะคอยมาดูหัวใจเราเวลาจะตาย เพราะทราบอยู่ประจักษ์นี่ว่าคนตายเกลื่อนอยู่ตลอดเวลา ในระยะนั้นคนกำลังตาย ก็กลัวว่าเราจะตายเช่นเดียวกัน นั่นละที่นี่ฟัดกันไปตั้งแต่หัวค่ำจนกระทั่งถึง ๖ ทุ่ม เวลานั้นเรามีนาฬิกาแล้ว เรารู้แล้วที่นี่เอาตั้งแต่หัวค่ำ โยมเข้าไปเยี่ยมก็รีบไล่เขากลับ แล้วเข้าที่เลย...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๑๗–๓๒๐)

แก้ได้ด้วยอริยสัจ

“...ค้นเรื่องทุกขเวทนาที่มันอยู่ในหัวใจนี้ เอากันหมุนอยู่ในหัวใจนี้เลย เป็นยังไงเกิดขึ้นจากอะไร เสียดแทง เสียดแทงอะไร เวทนาเป็นหอกเป็นหลาวเมื่อไร มันก็เป็นทุกข์ธรรมดาๆ ทุกข์นี้ก็เป็นสภาพอันหนึ่ง ท่านว่าเป็นของจริง **ทุกฺขํ อริยสจฺจํ** ค้นกันไปค้นกันมาไม่ถอยเลย เป็นกับตายไม่ได้สนใจ สนใจแต่ให้รู้ความจริงในวันนี้ เมื่อเวลาเข้าตะลุมบอนกันอย่างไม่หยุดไม่ถอย ทีนี้ทุกขเวทนามันมากเท่าไรมันแทงในหัวอก สติปัญญายิ่งหมุนติ้วๆ เช่นเดียวกับเรานั่งหามรุ่งหามค่ำนั่นเองละสติปัญญาอันนี้เพราะมันเคยอยู่แล้วนี่ ปล่อยให้เข้าสนาม ให้ขึ้นเวทีมันก็ขึ้นเลย ทันทีเลยไม่ถอย เออยู่จนกระทั่งถึง ๖ ทุ่มกว่า เวลาดูนาฬิกาแล้ว

พอเอากันเต็มที่เห็นประจักษ์นะ โห ถอน เวลาถอนนี้ถอนอย่างประจักษ์ เช่นเดียวกับทุกขเวทนาของเราถอนเวลาที่เรานั่งหามรุ่งหามค่ำ จิตรอบด้วยปัญญาทุกขเวทนาถอนแบบเดียวกัน ทีนี้เวลาถอนนี้แหมมันเหมือนกับเป็นตัวเป็นตนจริงๆ นะ ถอนออกจากหัวใจนี่ ถอนออกๆ กำหนดตามกันๆ ทีนี้ถอนออกจนโล่งหมดเลย หายเงียบไม่มีอะไรเหลือ กำหนดดูให้ชัดเจนขนาดนั้น มันไม่มีอะไรเหลือ โล่งหมดใน

หัวอกนี่ สุดท้ายก็เหมือนกับร่างกายไม่มี ว่างไปหมดเลย เอ้าพักอยู่นั้นก่อน คือหมายความว่าพักดูความอัศจรรย์ของจิต ที่นี่เมื่อทุกขเวทนาดับไปหมดแล้ว มีแต่ความว่างของร่างกาย จากนั้นก็เป็นความว่างของจิต กายหายเงียบ เอากันเต็มที่เลย จนกระทั่งจิตมันพอตัวแล้วก็ยิบแย็บๆ ถอยออกมาๆ จิตก็ยังว่าง ร่างกายแม้จะมีอยู่ก็ตาม แต่ไม่มีเจ็บมีปวดมีเสียดแทงในหัวอกอย่างที่เคยเป็นมาเลย โล่งไปหมด เอาละทีนี้ไม่ตาย นั่น พอจากนั้นก็ดูนาฬิกา ๖ ทุ่มกว่า ทีนี้แน่ใจว่าไม่ตาย รู้สึกเป็นความแน่ใจเพราะโล่งหมดและยังไงก็หาย โรคนี้หาย ไม่ยากอะไรเลย แน่ะ แก้กันด้วยอริยสัจ

พอหลังจากนั้นแล้วก็ลงเดินจงกรม เขาเรียกตะเกียงอะไร แก้วครอบเล็กๆ นั่นน่ะ ภาษาทางอีสานเขาเรียกตะเกียงโป๊ะ เล็กๆ นั่น จุดไว้ข้างนอกมุ้งโน้น ตั้งไว้โน้นตั้งแต่ต่อสู้กันอยู่โน้นนะ จุดไว้แล้วก็เข้าที่ละ มองเห็นไฟอยู่นอกมุ้งโน้น ไม่ได้เอาเข้ามาในมุ้ง จากนั้นก็ลงเดินจงกรม โอ๋ย เดินก็ตัวปลิวไปเลย หายเงียบ ไม่มีอะไรเหลือ นั่นฟังซิเพื่อนฝูง นี่ละเวลาต่อสู้กันเห็นได้ชัด นี่ละอริยสัจ เป็นยังไงอริยสัจ ทำให้เราเห็นเป็นยังไงบ้างฟังซิ

ทุกขสัจนี้เป็นเหมือนหินลับปัญญานะ ถ้าเราพิจารณาแบบพระพุทธเจ้าสอนแบบอริยสัจเป็นของจริงๆ เรื่องทุกขเวทนานี้เป็นหินลับปัญญาให้คมกล้า ทุกขเวทนากล้าสาหัสเข้าไปเท่าไร สติปัญญายิ่งหมุนตัวติ้วๆ ถอยไม่ได้ จนกระทั่งได้ถอนพรวดออกมาให้เห็นประจักษ์ชัดเจน จนถึงขนาดที่ว่า เอ้า ไม่ตายแล้วที่นี่ ร่างกายก็โล่งนอกจากนั้นจิตก็โล่งไปหมด สุดท้ายก็หายเงียบไปหมด จากนั้นก็ลงเดินจงกรมและสุดท้ายวันนั้นไม่ลงนอนเลยนะ ตลอดรุ่ง พอสว่างบ้างไม่บ้างนี้ โยมนั้นปุบปับเข้ามาหา ‘เอ้า โยมมาทำไมล่ะ’ ‘โห ผมนอนอยู่นี้ ข้างกอไผ่นี่’ ‘เอ้า นอนทำไมก็บอกให้ไปตั้งแต่เมื่อคืนนี้’ ‘โอ๋ย ผมไม่ไป ผมกลัวท่านจะตาย ผมคอยแอบอยู่นี้ ผมก็ไม่ได้นอนเหมือนกันเมื่อคืน’ ว่าอย่างนั้นนะ ‘ไฟของท่านสว่างตลอดรุ่ง เห็นท่านมาเดินจงกรม ผมก็ดีใจบ้าง’ ว่างั้น

นั่นละพูดถึงเรื่องว่าจิตที่มันอาลัย อาลัยในความเป็นอยู่ในชีวิตคือยังไม่อยากตายนั้น มันมีส่วนมีสิ่งที่หมายอยู่ ความมุ่งมั่นยังไม่ถึงขั้นจบสิ้นลงไป มันจึงเหมือนกับว่ายังไม่อยากตาย นี่เป็นได้ พูดถึงเบื้องต้นมาถึงขั้นนี้ละ มันเป็นได้ เวลาตายมันก็รู้ชัดๆ ว่าไม่ถึงจะต้องค้างอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ไม่อยากค้างเพราะไม่เป็นจุดที่เราต้องการ เราต้องการให้พ้นไปเสียอย่างเดียวเท่านั้น เอา ไปเมื่อไรไม่ว่า นี่ละจิตเป็นอย่างนั้น

เราจึงว่าลำบากสำหรับเราเองการประพฤติปฏิบัติตัว แต่มันได้สิ่งที่อัศจรรย์ในเวลาจนตรอกจนมุมทุกครั้งเชียวนะ ตั้งแต่เริ่มนั่งตลอดรุ่งมาจนถึงขั้นที่ว่าเจ็บขัดหัวอกนี้ นี่ก็เอากันจนได้ ออกได้ เห็นได้อย่างชัดเจน ไม่งั้นผมแน่ใจว่าผมต้องตาย

เช่นเดียวกับชาวบ้านที่เขาตายวันละน้อยวันละ ๓ วันละมากวันละ ๘ คน ฟังซิ โรคอันนี้เหมือนกับว่าจะเป็นโรคระบาด มีเชื้อมีอะไรอย่างนั้นแหละ ตามอย่างที่เป็นในผมนี้ มันขัดหัวอกนะ ขัดอยู่ในหัวอก มันทิ่มแทงเข้าไปเหมือนกับหอกกับหลาว ทิ่มเข้าไป ๆ แล้วทำให้แน่นในหัวอก อยู่ปกติแน่นในหัวอกมาก ออกจากนั้นพอกระดิกอย่างนี้มันจะเสียดแทงเข้าไป หายใจแรง ๆ ก็เหมือนกับเป็นหลาวทิ่มเข้าไป ๆ นี่ละเราก็มองเห็นได้เท่านั้น ว่าเป็นเชื้อมาจากที่ไหนก็ไม่เห็น มันก็มีเท่านั้น

แต่เวลาพิจารณาแล้วแก้ถอนกัน มันก็ถอนให้เห็นชัด ๆ นี่นะ ก็ไม่ทราบว่ามันโรคมีเชื้อหรือไม่มี ผมทราบไม่ได้ ทราบได้แต่มันแก้กันได้ด้วยอริยสัจ ปัญญาพิจารณากองทุกข์ แยกแยะกันกับร่างกายของเราออกให้เห็นอย่างชัดเจน ดังที่เราเคยปฏิบัติมาในสมัยที่นั่งหามรุ่งหามค่ำ ไม่ได้ผิดกันเลย แต่เรื่องสติปัญญาต้องขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ เราจะไปเอาเรื่องเก่าเรื่องที่เคยเป็นมามาปฏิบัติไม่ได้ เป็นเรื่องนิทานหรือเป็นเรื่องปริยัติเป็นตำรับตำราไปเสีย มันไม่ขึ้นสด ๆ ร้อน ๆ แก้ไม่ได้นะ เรื่องแก้กิเลส แก้อะไรทุกสิ่งทุกอย่าง แก้ทุกขเวทนานี้ มันต้องสด ๆ ร้อน ๆ หากว่าจะเป็นอุบายของสติปัญญาที่เคยเป็นมาแล้ว ก็ให้เกิดขึ้นมาโดยสด ๆ ร้อน ๆ อย่าให้เกิดขึ้นมาด้วยการคาดการหมาย นี่วิธีการพิจารณาต้องเป็นอย่างนั้น มันถึงแก้สด ๆ ร้อน ๆ จริง ๆ พูดถึงเรื่องชัดในอริยสัจทุกขเวทนานี้เป็นอย่างนั้นจริง ๆ กล้าพูดได้อย่างเต็มปากไม่สงสัย...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๐–๓๒๒)

ย้อนกลับวัดดอยฯ

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า เมื่อท่านอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์นั้น มีปัญหาธรรมที่ท่านยังหาคำตอบมิได้ ปัญหานั้นคือ

“...ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ตรงไหน นั้นแลคือตัวภพ นั่นบอกชัด ๆ เลยนะ แต่เรามันงงเป็นไก่ตาแตกไปได้ เอ...จุดที่ไหน ต่อมที่ไหน เอาอีกแหละ ก็มองเห็นชัด ๆ อยู่แล้ว เพราะจุดสว่างมันเห็นเป็นดวงอยู่ในจิต สว่างจ้าอยู่ภายในจิตนี้ พูดง่าย ๆ ก็เหมือนตะเกียงเจ้าพายุ มันสว่างจากไส้ตะเกียง นั่นตัวไส้มันละคือที่จุดที่สว่าง มันก็เห็นอยู่แล้ว นี้ก็เป็นอย่างนั้น มันสว่างจ้าอยู่กับจิต จุดแห่งความสว่างมันก็เห็นได้อย่างชัด ๆ แต่มันไม่จี้เข้าตรงนี้ซิ กลับลูบคลำไปที่ไหนตามประสาความโง่นั่นแล อุบายผุดขึ้นมาขนาดนั้นแล้วน่าจะยึดได้ มันยังไม่เห็นยึดได้ โง่ขนาดไหนพระเราน่ะ

ก็แบกปัญหานี้ไปคนเดียวทางอำเภอบ้านผือ ท่าบ่อ ในป่าในเขา (เล่าไว้แล้วข้างต้น) ทีแรกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ท่านไปด้วย เราก็จำเป็นให้ท่านไปด้วย แต่เวลาอยู่ด้วยกัน

เราก็คอยหลีกเลี่ยงท่านอยู่เรื่อย เพราะกลัวขาดการสืบต่อทางความเพียร ไม่ค่อยมาสนทนาธรรมกับท่านบ่อยนัก ท่านจึงได้ใส่ปัญหาเราว่า 'เธอเอ๊ย เรากลับไปแล้วเธอก็จะสบายหรอก เธออยู่เพราะเรา' ท่านว่าอย่างนั้น คือเรามันไม่สะดวกจะอยู่ด้วยใครๆ เวลานั้น ท่านก็มีเรื่องจะพูดจะคุยอะไรกับเราอยู่เรื่อย ส่วนเรามันขาดความเพียรไม่อยากให้เสียเวลา เวลาพูดคุยกับท่านมันก็ชะงักไปบ้างในทางความเพียร พอออกจากท่านไปมันดีดผึงๆ จึงต้องกลับมาที่วัดดอยฯอีก เดือนเมษายนมาบวชหลวงตาเริญ พอบวชแล้วก็ขึ้นวัดดอยฯ อีก อยู่ที่นั่นจนถึงเดือน ๖ แรมดับ คือแรม ๑๕ ค่ำ เป็นพรรษาที่ ๑๖ จุดต่อมนี้มันถึงได้ไปเข้าใจกันที่ตรงนั้นแหละ ที่วัดเก่าวัดที่เกิดปัญหานั่นแลเป็นแต่เพียงคนละกุฏิเท่านั้น..."

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๗)

"...ทีนี้ถึงเวลามันจะรู้นะ ก็พิจารณาจิตอันเดียวไม่ได้กว้างขวางอะไร เพราะสิ่งต่างๆ ที่เป็นส่วนหยาบมันรู้หมด รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสทั่วโลกธาตุ มันรู้หมดเข้าใจหมดและปล่อยวางหมดแล้ว มันไม่สนใจพิจารณา แม้แต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ยังไม่ยอมสนใจพิจารณาเลย มันสนใจอยู่เฉพาะความรู้ที่เด่นดวงกับเวทนาส่วนละเอียดภายในจิตเท่านั้น สติปัญญาสัมผัสสัมพันธ์อยู่กับอันนี้ พิจารณาไปพิจารณามา แต่ก็พึงทราบว่าจุดที่ว่านี้มันยังเป็นสมมุติ มันจะสง่าผ่าเผยขนาดไหนก็สง่าผ่าเผยอยู่ในวงสมมุติ จะสว่างกระจ่างแจ้งขนาดไหนก็สว่างกระจ่างแจ้งอยู่ในวงสมมุติ เพราะอวิชชายังมีอยู่ในนั้น

อวิชชานั้นแลคือตัวสมมุติ จุดแห่งความเด่นดวงนั้นก็แสดงอาการลุ่มๆ ดอนๆ ตามขั้นแห่งความละเอียดของจิตให้เราเห็นจนได้ บางทีก็มีลักษณะเศร้าหมองบ้าง ผ่องใสบ้าง ทุกข์บ้างสุขบ้าง ตามขั้นละเอียดของจิตภูมินี้ให้ปรากฏพอจับพิรุธได้อยู่นั่นแล สติปัญญาขั้นนี้เป็นองครักษ์รักษาจิตดวงนี้อย่างเข้มงวดกวดขัน แทนที่มันจะจ่อกระบอกปืนคือสติปัญญาเข้ามาที่นี่มันไม่จ่อ มันส่งไปที่อวิชชาหลอกไปโน้น จึงได้ว่าอวิชชานี้แหลมคมมาก ไม่มีอะไรแหลมคมมากยิ่งกว่าอวิชชาซึ่งเป็นจุดสุดท้าย ความโลภมันก็หยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกันโลภคิดดูซิ ความโกรธก็หยาบๆ โลกยังพอใจโกรธ ความหลง ความรักความชัง ความเกลียดความโกรธอะไรเป็นของหยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกัน

อันนี้ไม่ใช่สิ่งเหล่านั้น มันเลยมาหมด ปล่อยมาได้หมด แต่ทำไมมันยังมาติดความสว่างไสวความอัศจรรย์อันนี้ ทีนี้อันนี้เมื่อมันมีอยู่ภายในนี้ มันจะแสดงความอับเฉาขึ้นมานิดๆ แสดงความทุกข์ขึ้นมานิดๆ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน ไม่

คงเส้นคงวา ให้จับได้ด้วยสติปัญญาที่จดจ่อต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ลดละความพยายามอยากรู้อยากเห็นความเป็นต่าง ๆ ของจิตดวงนี้ สุดท้ายก็หนีไม่พ้น ต้องรู้กันจนได้ว่าจิตดวงนี้ไม่เป็นที่แน่ใจตายใจได้ จึงเกิดความรำพึงขึ้นมาว่า จิตดวงเดียวนี้ทำไมจึงเป็นไปได้หลายอย่างนักนะ เดี๋ยวเป็นความเศร้าหมอง เดี๋ยวเป็นความผ่องใส เดี๋ยวเป็นสุข เดี๋ยวเป็นทุกข์ ไม่คงที่ดีงามอยู่ได้ตลอดไป ทำไมจิตละเอียดถึงขนาดนี้แล้วจึงยังแสดงอาการต่าง ๆ อยู่ได้

พอสติปัญญาเริ่มหันความสนใจเข้ามาพิจารณาจิตดวงนี้ ความรู้ชนิดหนึ่งที่ไม่คาดไม่ฝันก็ผุดขึ้นมาภายในใจว่า ความเศร้าหมองก็ดี ความผ่องใสก็ดี ความสุขก็ดี ความทุกข์ก็ดี เหล่านี้เป็นสมมุติทั้งสิ้น และเป็นอนัตตาทั้งมวลนะ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๙–๗๐)

“...ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ นั่นฟังซิ ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ นี่ละ ผุดขึ้นอย่างไม่คาดไม่ฝันนะ คือเวลานั้นมันเข้าวงนี้แล้วเข้าพิจารณากันแล้ว ธรรมก็สอนขึ้นภายในอย่างนั้น เหมือนกันกับอันนั้นละ ธรรมนี้เป็นอนัตตานะ พอว่าอย่างนั้นมันก็ผึงเลย นั่นไม่ได้ข้ามวันข้ามคืนนะ เพียงเวลาประมวลเท่านั้นเองนานเมื่อไร ไม่ได้นาน ถ้าเข้ามาจ่อนี้ไม่นาน ถ้าหากว่าจ่อแต่ก่อน ๆ มันก็เสร็จไปนานแล้วตั้งแต่โน้น ตั้งแต่ที่ว่ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้โน่น จะไปตั้งแต่โน้นนะ นี้มันหากไม่รู้วิธีจับไม่ได้เท่านั้นเอง มาคราวนี้จับได้ปุ๊บทันทีเลย ขณะนั้นเลยเชียว

บอกเป็นเงื่อน ๆ สอนขึ้นมาในนี้ เป็นเองนะ แย็บ ๆ ๆ คำว่าสุขก็ดี คำว่าทุกข์ก็ดี คำว่าเศร้าหมองก็ดี คำว่าผ่องใสก็ดี ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตานะ ลักษณะเป็นเหมือนกับว่าสองเงื่อน อัตตากับอนัตตา เป็นลักษณะสองเงื่อน ธรรมเหล่านี้เป็นสมมุติเป็นอนัตตา จากนั้นมันม้วนไปเลย เป็นลักษณะอย่างนั้นนะ ถ้าเป็นมะพร้าวก็ ๒ หน่อ มันคว่ำไปเลยเป็นลักษณะอย่างนั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๔๕๑–๔๕๒)

“...เท่านั้นแลสติปัญญาก็หยั่งทราบจิตที่ถูกอวิชชาครอบงำอยู่นั้นว่า เป็นสมมุติที่ควรปล่อยวางโดยถ่ายเดียว ไม่ควรยึดถือเอาไว้ หลังจากความรู้ที่ผุดขึ้นบอกเตือนสติปัญญาผู้ทำหน้าที่ตรวจตราอยู่ขณะนั้นผ่านไปครู่เดียว จิตและสติปัญญาเป็นราวกับว่าต่างวางตัวเป็นอุเบกขามัธยัสถ์ ไม่กระเพื่อมตัวทำหน้าที่ใด ๆ ในขณะนั้นจิตเป็นกลาง ๆ ไม่จดจ่อกับอะไร ไม่เผลอส่งใจไปไหน ปัญญาก็ไม่ทำงาน สติก็รู้อยู่ธรรมดาของตนไม่จดจ่อกับสิ่งใด

ขณะจิต สติ ปัญญา ทั้งสามเป็นอุเบกขามัธยัสถ์นั้นแล เป็นขณะที่โลกธาตุภายในจิตอันมีอวิชชาเป็นผู้เรืองอำนาจ ได้กระเทือนและขาดสะบั้นบรรลัยลงจากบัลลังก์คือใจ กลายเป็นวิสุทธิจิตขึ้นมาแทนที่ในขณะเดียวกันกับอวิชชาขาดสะบั้นหั่นแหลกแตกกระจายหายซากลงไปด้วยอำนาจสติปัญญาที่เกรียงไกร ขณะที่ฟ้าดินถล่มโลกธาตุหวั่นไหว (โลกธาตุภายใน) แสดงมหัศจรรย์ขั้นสุดท้ายปลายแดนระหว่างสมมุติกับวิมุตติ ตัดสินความบนศาลสถิตยุติธรรม โดยวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผู้ตัดสินคู่ความ โดยฝ่ายมัชฌิมาปฏิปทา มรรคอริยสัจเป็นฝ่ายชนะโดยสิ้นเชิง ฝ่ายสมุทัยอริยสัจเป็นฝ่ายแพ้น็อกแบบหามลงเปล ไม่มีทางฟื้นตัวตลอดอนันตกาลสิ้นสุดลงแล้ว

เจ้าตัวเกิดความอัศจรรย์ล้นโลก อุทานออกมาว่า โอ้โห ๆ อัศจรรย์หนอ ๆ แต่ก่อนธรรมนี้อยู่ที่ไหน ๆ มาบัดนี้ธรรมแท้ ธรรมอัศจรรย์เกินคาด (เกินโลก) มาเป็นอยู่ที่จิต และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจิตได้อย่างไร และแต่ก่อนพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกอยู่ที่ไหน มาบัดนี้องค์สรณะที่แสนอัศจรรย์มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตดวงนี้ได้อย่างไร โอ้โห ธรรมแท้ พุทธะแท้ สังฆะแท้เป็นอย่างนี้หรือ ไม่อยู่กับความคาดหมายด้นเดาใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นความจริงล้วน ๆ อยู่กับความจริงล้วน ๆ อย่างเดียว...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๗๐–๗๑)

ไม่สงวนจิต

จากการที่กิเลสมารวมตัวอยู่ในจิตดวงเดียว หรือที่ท่านเรียกว่าจิตอวิชชาดวงสว่างไสวนี้ ท่านอาจารย์ได้เทศน์เตือนผู้ปฏิบัติธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้โดยสรุป ดังนี้

“...ปัญหาเรื่องอวิชชานี้มันทำให้งงอยู่นานเหมือนกัน คือขณะนั้นจิตมันสว่าง จนตัวเองเกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสว ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นเหตุให้อัศจรรย์นั้นรู้สึกมารวมตัวอยู่ในจิตนั้นหมด จนเกิดความอัศจรรย์ในตัวเองว่า แหม จิตของเราทำไมถึงได้อัศจรรย์ถึงขนาดนี้นะ มองดูกายทั้งกายไม่เห็น มันเป็นอากาศธาตุเสียหมดว่างไปหมด จิตมีความสว่างไสวอย่างเต็มที่

แต่เดชะนะ พอเวลาเกิดความอัศจรรย์ตัวเองขึ้นมา ถึงกับอุทานในใจในเวลานั้นด้วยความหลงไม่รู้สึกตัว ถ้าพูดถึงธรรมะส่วนละเอียดมันเป็นความหลงอันหนึ่ง มันอัศจรรย์ตัวเอง ทำไมจิตของเราถึงได้เป็นขนาดนี้ พอว่าอย่างนั้นก็มีธรรมะบันดาลขึ้นมา อันนี้ก็ไม่คาดไม่ฝันเหมือนกัน ผุดขึ้นมาเหมือนกับมีคนพูดอยู่ภายในจิตนี้ แต่ไม่ใช่คนพูด ผุดขึ้นมาเป็นบท ๆ ว่า ‘ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั้นแลคือตัวภพ’ ว่าอย่างนั้น

ธรรมชาตินั้นมันเป็นจุดจริงๆ จุดของความรู้ จุดของความสว่างนั้นมันมีจุดจริงๆ ดังอุบายผุดขึ้นมาบอก ทีนี้เราก็ไม่ได้คำนึงว่าอะไรมันเป็นจุด เลยงงไปเสียอีก แทนที่จะได้อุบายจากคำเตือนที่ผุดขึ้นนั้น เลยเอาปัญหานั้นมาขบคิด จนกว่าได้มาพิจารณาถึงตอนนี้ ตอนที่ว่าจุดนี้ ปัญหาอันนี้จึงยุติลงไป ถึงได้ย้อนกลับคืนไปรู้เรื่องที่ว่า ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหนนั้นแลคือตัวภพ ได้อย่างชัดเจน ถึงได้ความ อ๋อ คำว่าจุดต่อมหมายถึงอันนี้เอง แต่ก่อนไม่เข้าใจ มันเป็นจุดจริงๆ จะอัศจรรย์แค่ไหน มันก็เป็นจุดของความอัศจรรย์ มันเป็นจุดให้รู้อยู่ พออันนั้นสลายลงไปแล้วมันไม่มีจุด เพราะจุดมันเป็นสมมุติทั้งนั้น จะละเอียดแค่ไหนมันก็เป็นสมมุติ

ถึงได้เทศน์สอนหมู่เพื่อนเสมอว่า เมื่อเข้าไปถึงจุดนั้นแล้วอย่าไปสงวนอะไรทั้งนั้น ให้พิจารณาลงไป แม้ที่สุดจิตจะฉิบหายลงไปด้วยการพิจารณาจริงๆ ก็ขอให้ฉิบหายไป อะไรจะรับรู้ว่าบริสุทธิ์ก็ให้รับรู้ไป หรือจะฉิบหายไปหมดไม่มีอะไรจะรับรู้ว่าบริสุทธิ์ก็ขอให้รู้กัน อย่าได้สงวนอะไรไว้เลย ก็เพื่อกันไว้ว่ากลัวจะมาสงวนอันนี้เอง ถ้าหากไม่เตือนถึงขนาดนั้นแล้วอย่างไรก็ต้องติด ขอให้รู้เท่านั้น อะไรๆ จะดับไปก็ดับไปเถิด แม้ที่สุดจิตดวงนี้จะดับไปด้วยอำนาจของการพิจารณาก็ขอให้ดับไป ไม่ต้องสงวนเอาไว้ เวลาพิจารณาต้องลงถึงขนาดนั้น

แต่จะหนีความจริงไปไม่พ้น สิ่งใดที่เกิดสิ่งนั้นก็ต้องดับ สิ่งใดที่จริงเป็นหลักธรรมชาติของตัวเองแล้วก็จะไม่ดับ คือจิตที่บริสุทธิ์นั้นจะไม่ดับ ทุกสิ่งทุกอย่างดับไป ผู้ที่รู้ว่าดับนั้นไม่ดับ อันนั้นดับไป อันนี้ดับไป ผู้ที่รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นดับไปนั้นไม่ดับ จะว่าเอาไว้ก็ได้ไม่เอาไว้ก็ได้ มันก็รู้อยู่อย่างนั้น ถ้าเราสงวนนี่ก็เท่ากับเราสงวนอวิชชาไว้นั่นเอง เพราะอวิชชามันละเอียด มันอยู่กับจิต ถ้าสงวนจิตก็เท่ากับสงวนอวิชชา เอ้า ถ้าจิตจะฉิบหายไปด้วยกันก็ขอให้ฉิบหายไป อุปมาเหมือนกับฟันก็ฟันลงไปเลย ไม่ให้มีอะไรเหลือ ให้มันม้วนเสื่อลงไปด้วยกันหมด ขนาดนั้นพอดี

ถ้าหากจะมีการแบ่งสู้แบ่งรับกันอยู่ อย่างไรก็ต้องติดในขั้นนี้แน่ จึงไม่ยอมแบ่งสู้แบ่งรับเลย เอากิเลสออกให้หมด อะไรจะดับก็ดับให้หมด พอดี ส่วนที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะดับยังไงก็ไม่ดับ พูดง่ายๆ ก็เหมือนกับว่าโจรมันเข้าไปอยู่ในบ้านนี้ ถ้าเราจะสงวนบ้านโจรมันก็อยู่ที่นั่น เดี๋ยวโจรมันก็ยิงป้างออกมาตาย เอ้า ควรจะเผาบ้านทั้งหลังก็เผาเสีย หากว่าจะปล่อยโจรนี้ไว้มันก็จะทำลายสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าบ้านต่อไปอีก ยอมเสียสละเสียบ้านหลังนี้ เอาไฟเผาเข้าไปเลย นี่แหละที่ว่าเผาอวิชชา เอ้า จิตจะดับจริงๆ ก็ให้ดับไปซิ แท้จริงจิตไม่ดับ เมื่อเผานั้นหมดถึงจะรู้ อ๋อ สิ่งที่มีคุณค่านี้อยู่ใต้อำนาจอวิชชา มันครอบไว้หมด พออวิชชาดับไปพับ อันนี้ก็เปิด แทนที่จะดับไปด้วยแต่ไม่ดับ ถ้าสงวนไว้แล้วเป็นอันติดไปไม่รอด...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๖-๒๗)

เกิดความสลดสังเวช

ท่านอาจารย์ได้เทศน์โดยสรุปเกี่ยวกับการบำเพ็ญความเพียรของท่านตั้งแต่พรรษาที่ ๗ จนถึงพรรษาที่ ๑๖ และความรู้สึกสลดสังเวชในความหลงอวิชชาและในทุกข์ทั้งหลายไว้ดังนี้

"...นี่พูดอย่างถึงใจที่เราทำอย่างถึงใจ เอาเป็นเอาตายเข้าว่า ในขณะที่บำเพ็ญอยู่นั้นไม่เคยคิดว่าตนจะได้มาเป็นครูเป็นอาจารย์สอนหมู่เพื่อน ไม่ว่าฆราวาสและพระเณรดังที่เป็นมานี้เลย เพราะนิสัยของเราเป็นคนมีนิสัยวาสนาน้อย มีความสนใจใฝ่ต่อการประพฤติปฏิบัติหรือฝึกฝนทรมานตนถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่เคยสนใจกับผู้หนึ่งผู้ใดในขณะที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ได้เทศน์สอนคนในเวลาเราปฏิบัติอยู่ แต่ชุลมุนวุ่นวายหรือเข้าตะลุมบอนกับกิเลส ไม่สนใจกับอะไรในโลกสงสารอยู่ถึง ๙ ปี ตั้งแต่พรรษา ๗ ที่เราออกปฏิบัติทีแรกจนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๑๖ ออกพรรษาแล้ว ถึงเดือน ๖ แรมดับ คือ แรม ๑๕ ค่ำ เอ๊า พูดให้เต็มภูมิโจ่เต็มเปานี้เสีย จนถึงคืนวันดับนั้นถึงได้ตัดสินใจกันลงได้ด้วยความประจักษ์ใจหายสงสัยทุกสิ่งทุกอย่างเรื่องภพเรื่องชาติ เรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เรื่องกิเลสตัณหาอาสวะทุกประเภทได้ขาดกระเด็นออกไปจากใจในคืนวันนั้น ใจได้เปิดเผยโลกธาตุให้เห็นอย่างชัดเจน เกิดความสลดสังเวช น้ำตาร่วงตลอดคืน ในคืนนั้นไม่ได้หลับได้นอนเลยเพราะสลดสังเวชความเป็นมาของตน สลดสังเวชเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะอำนาจแห่งกิเลสมันวางเชื้อแห่งกองทุกข์ฝังใจไว้ ไปเกิดในภพนั้นชาตินี้มีแต่แบกกองทุกข์หามกองทุกข์ไม่มีเวลาปล่อยวาง จนกระทั่งถึงตายไปแล้วก็แบกอีก ๆ คำว่าแบกก็คือใจเข้าสู่ภพใดชาติใดจะมีสุขมากน้อย ทุกข์ต้องเจือปนไปอยู่นั่นแล จึงได้เห็นโทษ เกิดความสลดสังเวช แล้วก็มาเห็นคุณค่าแห่งจิตใจซึ่งแต่ก่อนไม่เคยคิดว่าจิตใจจะมีคุณค่ามหัศจรรย์ถึงขนาดนั้น การไม่นอนในคืนนั้นเพราะความเห็นโทษอย่างถึงใจและความเห็นคุณอย่างถึงจิตถึงธรรม

ในตอนท้ายแห่งความละเอียดอ่อนของจิต เราก็เห็นว่าอวิชชาเป็นของดีและประเสริฐไปอย่างสนิทติดจมไปพักหนึ่ง และหลงอวิชชาอยู่เป็นเวลา ๘ เดือนไม่เคยลืม เพราะรักสงวนอวิชชาซึ่งเป็นตัวผ่องใส ตัวสง่าผ่าเผย ตัวองอาจกล้าหาญ จึงรักสงวนอยู่นั้นเสีย พยายามระมัดระวังรักษาอวิชชา ทั้ง ๆ ที่สติปัญญาก็มีเต็มภูมิแต่ไม่นำมาใช้กับอวิชชาในขณะนั้น เมื่อเวลาได้นำสติปัญญาหันกลับมาใช้กับอวิชชาอย่างเต็มภูมิ เรื่อง

อวิชชาจึงแตกกระจายลงไป ถึงได้เห็นความอัศจรรย์ขึ้นมาภายในจิตใจ นั้นแหละจึงเป็นความอัศจรรย์อย่างแท้จริง ไม่อัศจรรย์แบบจอมปลอมดังที่เป็นมา

ถึงกับน้ำตาร่วง ร่วงสองอย่าง ร่วงด้วยความสลดสังเวชภพชาติแห่งความเป็นมาของตนหนึ่ง เพราะความอัศจรรย์ในพระพุทธเจ้า สาวกทั้งหลายที่ท่านหลุดพ้นไปแล้ว ท่านก็เคยเป็นมาอย่างนี้หนึ่ง เราก็เป็นมาอย่างนี้ คราวนี้เป็นความอัศจรรย์ในวาระสุดท้ายได้ทราบชัดเจนประจักษ์ใจ เพราะตัวพยานก็มีอยู่ภายในจิตนั้นแล้ว แต่ก่อนจิตเคยมีความเกี่ยวข้องพัวพันกับสิ่งใด บัดนี้ไม่มีสิ่งใดจะติดจะพัวพันอีกแล้ว

มาสลดสังเวชอีกตอนที่เคยคาดอวิชชาว่าเป็นเหมือนเสือโคร่ง เสือดาว เหมือนยักษ์ เหมือนผี แต่เวลาพิจารณาเข้าไปเจออวิชชาจริง ๆ แล้ว กลับเป็นนางงามจักรวาล เป็นเพชรเป็นพลอย เป็นสิ่งที่อัศจรรย์มีค่ามากโดยไม่รู้สึกตัวนั่นซิ จึงต้องคิด เมื่อแก้สิ่งนี้ได้แล้ว ธรรมแท้อันเป็นของวิเศษอัศจรรย์ยิ่งกว่านั้นก็ปรากฏขึ้นมา จึงต้องเกิดความสลดสังเวชในความหลงอวิชชาและในทุกข์ทั้งหลาย และเกิดความอัศจรรย์ในธรรมที่ปรากฏขึ้นโดยปราศจากสมมุติใด ๆ เข้าไปเจือปนในจิตดวงนั้น ถึงกับให้เกิดความขวนขวายน้อยไม่คิดจะสอนผู้หนึ่งผู้ใดได้ เพราะคิดในเวลานั้นว่าสอนใครก็ไม่ได้ ถ้าลงธรรมกับใจเป็นของอัศจรรย์เหลือล้นถึงขนาดนี้แล้ว ไม่มีใครที่จะสามารถรู้ได้เห็นได้ในโลกอันนี้เพราะเหลือกำลังสุดวิสัยที่จะรู้ได้ เบื้องต้นที่เป็นทั้งนี้เพราะจิตยังไม่ได้คิดในแง่ต่าง ๆ ให้กว้างขวางออกไปถึงปฏิปทาเครื่องดำเนิน จึงได้ย้อนกลับมาพิจารณาทบทวนกันอีก ทั้งฝ่ายเหตุคือปฏิปทา ทั้งฝ่ายผลที่ปรากฏในปัจจุบันว่า ถ้าธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่สุดวิสัยที่คนอื่น ๆ จะรู้ได้แล้ว เราทำไมถึงรู้ได้ เราก็เป็นคน ๆ หนึ่งเหมือนกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เรารู้ได้เพราะเหตุใด ก็ย้อนเข้ามาหาปฏิปทา พิจารณากระจายออกไปจนได้ความชัดเจนว่า อ๋อ ยอมรับละที่นี่ ถ้ามีปฏิปทาคือข้อปฏิบัติแล้วก็จะต้องได้รู้อย่างนี้

ท่านผู้ใดบำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติให้สมบูรณ์เต็มภูมิ ดังที่พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนไว้แล้ว ธรรมชาตินี้ไม่ต้องมีใครมาบอกจะรู้เองเห็นเอง เพราะอำนาจแห่งมัชฌิมาปฏิปทาเป็นเครื่องบุกเบิกทำลายสิ่งที่รกรุงรังพัวพันอยู่ภายในใจ จะแตกกระจายออกไปหมด เหลือแต่ธรรมล้วน ๆ จิตล้วน ๆ ที่เป็นจิตบริสุทธิ์ จากนั้นจะเอาอะไรมาเป็นภัยต่อจิตใจ แม้สังขารร่างกายจะมีความทุกข์ความลำบากแค่ไหน ก็สักแต่ว่าสังขารร่างกายเป็นทุกข์เท่านั้น ไม่สามารถที่จะทับถมจิตใจให้บอบช้ำให้ขุ่นมัวได้เลย เพราะธรรมชาตินั้นไม่ใช่สมมุติ ขันธ์ทั้งหมดนี้เป็นสมมุติล้วน ๆ ธรรมชาตินั้นเป็นวิมุตติ หลุดพ้นจากสิ่งกดขี่ทั้งหลายซึ่งเป็นตัวสมมุติแล้ว แล้วจะเกิดความเดือดร้อนได้อย่างไร เป็นก็เป็น ตายก็ตาย เรื่องของขันธ์สลายลงไปตามสภาพของมันที่ประชุมกันเท่านั้น

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๕๓-๕๕)

ป่วยหนักอีก

"...ตอนลงจากวัดดอยฯ ก็เป็นเดือน ๖ ดับแล้ว กลับมาอยู่วัดสุทธาวาส ๒-๓ คืน ก็หนีไป อ. วาริชภูมิ คิดว่าจะไปจำพรรษาที่นั่น ภูเขานั้น แต่ก็มาทราบเสียว่าวัดหนองผือไม่มีพระเล้ย มีหลวงตา ๒-๓ องค์ เขามาเล่าให้ฟังเกิดความสลดสังเวช เพราะบ้านนี้มีคุณต่อพระสงฆ์มากมายก่ายกอง เลยย้อนกลับมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือนี้อีก..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๒)

ในพรรษานั้นเองเจ้าหน้าที่อนามัยได้นำยาถ่ายมาให้พระเณรในวัดฉัน เพื่ออะไรก็ลืมเสีย พระเณรองค์อื่น ๆ ฉันแล้วก็ถ่ายปกติตามที่เจ้าหน้าที่กำหนดไว้ ส่วนท่านอาจารย์หลังจากฉันไปแล้วเกิดถ่ายถึง ๒๕ หน และอาเจียนอีก ๒ หน

"...เวลาอาเจียนนี่ มันพุ่งไปติดฝาโน่นนะ ความแรงของมัน อาเจียนนี่เศษอาหารนี่พุ่งจากนี้ติดฝา ทีนี้ร่างกายก็อ่อนลงทันทีเลยนะ มันจะไปละเห็นได้ชัดทีเดียว อ่อนลง ๆ อย่างรวดเร็ว แล้วความรับผิดชอบของร่างกายส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ในตัวของเรานี้นะ ข้างล่างก็ขึ้นมา ข้างบนก็ลงไป ลงไปตรงกลางนี่นะ ความรับผิดชอบของจิตที่ซ่านออกไปตามร่างกายส่วนต่าง ๆ นี้หดตัวเข้ามาอย่างรวดเร็วทีเดียว ข้างล่างก็ขึ้นมานี่ เรานั่งอยู่เขียงส้วม แต่มันแปลกอยู่นะที่ไม่ล้ม ก็มันรู้ตัวอยู่นี่ไม่ได้เผลอไปไหน เวลามันหดเข้ามา มันหดเข้ามาตรงกลาง ศีรษะเรานี้ก็ลงมานี้ ข้างล่างก็ขึ้นมามาอยู่ตรงกลาง

จากนั้นมาก็ปล่อยเลยหมด ร่างกายก็เป็นเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืน ตาไม่ใช่มันตาบอดนะ มันเลยบอด คือฟังแต่ว่าท่อนไม้ท่อนฟืนก็แล้วกันเถอะ ตาจึงไม่มีความหมาย ตาก็เป็นฟืนไปหมด หูเป็นฟืนไปหมดนั่นแหละ คือไม่มีคำว่าบอด มันเลยบอด เพราะบอดเช่นเราหลับตานี้เรายังเห็นดำ ๆ หูหนวกเราอุดหูเรานี้ยังได้ยินเสียอื้อ ๆ ของมัน อันนี้มันเป็นท่อนไม้ท่อนฟืนไปเลย ประสาทส่วนต่าง ๆ หมด นั่นฟังซิ แล้วก็เป็นท่อนไม้ไปหมด

เวทนาของกายที่มันเป็นอย่างสาหัสนั้นก็ดับวูบหมดเลยไม่มีอะไรเหลือ ร่างกายดับ ทุกขเวทนาในร่างกายที่มันอ่อนลงมา ตอนมันจะตายนั่นละที่ร่างกายเวทนาที่มันเป็นอย่างสาหัสนั่นละมันอ่อนตัวลง ๆ คือเวทนามันเต็มที่แล้วมันอ่อนตัวลง ๆ คือมันจะไป พออ่อนตัวลงมันก็เข้าไปจุดกลาง แล้วทุกขเวทนาที่เป็นอย่างสาหัสก็ดับวูบลงพร้อม

กันกับกายหมดความหมายนะ พอกายหมดความหมาย ทุกขเวทนาก็หมดความหมาย หมดไม่มีอะไรเหลือเลย นั่นฟังซิ ยังเหลือแต่ความรู้อันเดียวเท่านั้น ความรู้นั้นเราก็พูดไม่ถูกนะ คือตอนที่มันผ่องใสเราก็รู้ว่ามันผ่องใส แต่ก่อนรู้กันทุกระยะ ๆ แต่ตอนนั้นคำว่าผ่องใสหรือเศร้าหมองมันก็ไม่มี ในตอนที่ว่ามันจะตายนั้นน่ะ ก็เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้แหละจะว่าอะไร มันเป็นไปล่ะ

ทีนี้พอมันมีสักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่มันแปลกอยู่นะ สังขารมันยังใช้ได้อยู่นะ ความปรุงของจิตยังใช้ได้อยู่ ทั้ง ๆ ที่ตา หู จมูก ลิ้น กายทุกส่วนมันเป็นท่อนไม้ท่อนฟืนไปหมดแล้ว หมดความหมายแล้ว แต่ทำไมสังขารนี้อยู่ในวงขันธ์มันปรุงได้ มันเห็นได้ชัด ๆ นี่จะว่ายังไง ถ้าว่าขัดแย้งกันตรงไหนก็ยอมรับว่ามันขัดแย้ง เพราะมันปรุงได้อยู่นี่ ร่างกายทุกส่วนมันหมดความหมายไปแล้ว แต่ความปรุงอันนี้หรือมันเกี่ยวกับจิตอย่างว่านะ เพราะปรุงออกมามันก็ออกมาจากจิต สัญญาก็ออกมาจากจิตก็ถูก มันปรุงของมันว่า หือ จะไปเดี๋ยวนี้เชียวหรือ ตอนมันหดเข้ามาแล้วเรียบร้อยหมดทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนยังเปอร์เซ็นต์เดียว เรียกว่า ๙๙% ก้าวเข้ามาถึง ๙๙% พอ ๑๐๐% ก็ดีดพับออกเลย ประโยคหลังประโยคสุดท้ายก็จิตเคลื่อนออก แต่นี้ยังไม่เคลื่อน แต่มันปรุงได้ทั้ง ๆ ที่มีแต่ความรู้ที่สักแต่ว่ารู้ ร่างกายก็หมดความหมาย เวทนาก็หมดความหมาย ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็เหลือแต่สักแต่ว่ารู้ แล้วมีอันหนึ่งปรุงขึ้นมาว่า หือ จะไปเดี๋ยวนี้เชียวหรือ เอ้า ไปก็ไปว่างั้นนะ

แปลกอยู่นะ เอ้า ไปก็ไป กำหนดปั๊บลงไปอีกเหมือนกับจะเสริมให้มันไป จะช่วยให้มันไปเลย เอ้า จะไปก็ไป มันก็ตั้งท่าไป ตั้งหน้าไปพูดง่าย ๆ นะ แต่แล้วมันกลับไปสนับสนุนกัน พอจ่อจิตเข้าไปตั้งท่าจะไปอยู่นี้ อยู่กับผู้รู้เท่านั้นไม่ได้อยู่กับอะไรเท่านั้นแหละแล้วทำไมความรับผิดชอบของจิตนี้ซ่านออกไปอีกนะ แทนที่มันจะไปกลับไม่ไป ซ่านออกไปอีกนะ ทางนี้ก็ขึ้นมา ทางนั้นก็ลงไปข้างล่าง ลงไปทั่วสรรพางค์ ออกทั่วสรรพางค์ร่างกายอย่างรวดเร็วเลย หือ ไม่ไปหรือ ไม่ไปก็อยู่ซีว่างั้น มันไม่เห็นเสียดายหึงหวงอะไรเลย เอ๊ มันก็คิดได้นี่นะ มันแปลกอยู่นะ สังขารนี้มันปรุงได้

ทีนี้พอความรู้นี่มันซ่านออกไปทั่วสรรพางค์ร่างกายแล้ว ตาก็เริ่มรู้ว่ามันฝ้าฟาง หูก็เริ่มรู้เริ่มได้ยินเสียงอย่างนั้นละ นี่มันออกไป พอความรับผิดชอบมันออกไปสู่อวัยวะส่วนต่าง ๆ ประสาทส่วนต่าง ๆ มันก็รับทราบของมัน แต่ก่อนนี้เงียบหมดเลย มีแต่รู้อันเดียว นั่นละ ๙๙% ถ้าเป็นอาการอีกสมมุติหนึ่ง คือ สมมุติสุดท้าย ก็ว่าแสดงอาการสุดท้าย เปอร์เซ็นต์ที่ร้อยก็เรียกว่าแย็บ ความเคลื่อนของจิตที่ออกจากร่างนี้ไปเลยร้อยเปอร์เซ็นต์ เขาเรียกว่าตายเลย

นี่ก็ทำให้คิดเหมือนกันว่า คนเราถ้าสติดี ๆ มีสติอยู่แล้ว เราจะทราบ เวลาตายนี้ คนเวลาจะตายจริง ๆ เวทนาจะดับหมดนะ เวทนาจะไม่เหลือเลย ทุกขเวทนาจะดับหมด ถ้าจะตายจริง ๆ ในขณะที่จะตาย ก่อนจะตายนั้นจะเห็นชัดเจนว่าเวทนานี้ดับหมดแล้ว จิตถึงจะเคลื่อนตัวออก จิตดวงนี้เคลื่อนออกละ แต่นี้มันไม่รู้อย่างนั้นซิคนเรา บางทีทิ้งเนื้อทิ้งตัว เลยไม่รู้ว่าทุกขเวทนาเป็นยังไง มันหมดสติสตังไปเลยนั้นก็มีเยอะ ถ้ามีสติแล้วก็อย่างว่านี่ต้องรู้ เวลาจะตายจริง ๆ นี้ ทุกขเวทนาต้องดับหมดไม่มีอะไรเหลือ แล้วจิตถึงจะเคลื่อนออก นั่นหมายถึงการถ่ายที่ว่าถ่าย ๒๕ หนนี้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๘–๑๙๐)

คำเทศน์ของท่านอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องการป่วยครั้งแรกที่บ้านกะโหม-โพนทอง ด้วยโรคเจ็บขัดในหัวอกซึ่งมีคนตายกันมากนั้น ท่านอาจารย์ยังติดปัญหาอยู่กับความผ่องใสที่เรียกว่า จิตอวิชชา พอโรคกำเริบรุนแรงขึ้นราวกับว่าจะให้ตายได้จริง ๆ ท่านจึงแสดงออกซึ่งความอาลัยอาวรณ์ยังไม่อยากตาย เพราะถ้าตายตอนนี้จะต้องไปเกิดในสุทธาวาส ๕ ชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นแน่

หลังจากขึ้นวัดดอยธรรมเจดีย์อีกครั้ง ปัญหาเรื่องจิตอวิชชาจึงเข้าใจกันได้ เมื่อท่านได้ลงจากวัดดอยฯ มาจำพรรษาที่วัดหนองผือ และล้มป่วยลงที่นั่นด้วยโรคถ่ายท้อง ๒๕ หน อาเจียนอีก ๒ หน เป็นตายมีอาการเท่ากัน ด้วยเหตุที่ว่ากิจในพระศาสนาได้สิ้นสุดลงแล้ว พรหมจรรย์ได้ประพฤติจบแล้ว ในสภาวะเช่นนั้นท่านจึงไม่ได้แสดงความอาลัยอาวรณ์อะไรออกมาในความที่ไม่อยากตายอย่างกับการป่วยหนักครั้งแรก เพราะทราบแน่ชัดประจักษ์ใจว่า การบวชได้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งใจไว้แล้ว การเป็นอยู่หรือตายจึงมีน้ำหนักเท่ากัน ไม่มีอันใดมากดถ่วงใจท่านอีกต่อไป หากเอาไว้ไม่อยู่เพราะธาตุขันธ์หนักมาก ท่านก็พร้อมจะตายได้ทุกเมื่อ

ความคิดเมื่อไปเยี่ยมพระป่วย

“...เมื่อวานนี้ก็ได้ไปเยี่ยมพระป่วย โห สลดเหมือนกันนะ จึงพูดออกมา จะว่าบ้าก็ตาม ว่าอาจหาญก็ตาม ว่าเวลาเราจะตายอย่ามาทำเราอย่างนั้นเป็นอันขาดนะ อะไรต่ออะไรระโยงระยางเต็มจมูก มันทนอยู่ได้จะทน ทนไม่ได้จะไป อย่าเอาอะไรมาทรมานนะ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งดี เป็นสิ่งทรมานที่สุด ยิ่งเป็นผู้ปฏิบัติกำจัดกิเลสให้หมดไปจากใจด้วยแล้ว สิ่งเหล่านี้มันจำเป็นอะไรว่างั้นเลยนะ มันเห็นประจักษ์อยู่ในหัวใจเจ้าของนี่แล้วสงสัยอะไร ลวดลายของความบริสุทธิ์ของใจเป็นยังไง ลวดลายของสมมุติเป็นยังไง มันรู้กันหมดแล้วนี่ จะเอามาบีบบังคับกันยังไง ไม่สงสัยว่าท่านจะเสียท่าเสียที เรื่อง

สติปัญญามันเป็นกิริยาอันหนึ่ง เป็นสมมุติเพื่อเครื่องใช้เท่านั้น ความบริสุทธิ์เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ไม่ขึ้นกับอะไร โรคภัยไข้เจ็บจะเป็นขนาดไหนแบบใดก็ตาม มันก็เป็นเรื่องของธาตุของขันธ์ เป็นเรื่องของสมมุติทั้งนั้น ไปเกี่ยวข้องกับจิตวิมุตติไม่ได้ นั่นฟังซิ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรให้ท่านทรมาน จะเป็นผู้ใดก็ตาม โอ๊ย ดูแล้วทุเรศนะเรา

นี่เคยพูดกับหมู่กับเพื่อนเสมอ เวลาเป็นหนักเข้า บอกว่ายาหยุดนะ ให้หยุดว่างั้นเลยนะ แล้วใครอย่ามาแตะต้องกายนะ อย่ามาแตะ จะทำหน้าที่วาระสุดท้ายพูดง่าย ๆ ว่าเอาไว้ลวดลายให้เต็มที่ในหัวใจเจ้าของนี่เสีย ว่างั้นก็ได้ไม่ผิด เพราะไม่สะทกสะท้านในเรื่องเหล่านี้นี่นะ กลัวก็ไม่กลัว กล้าก็ไม่กล้า อยู่ตามความจริง ไปตามความจริง ไม่สงสัยอะไรทั้งนั้น เรื่องเหล่านี้มันอะไร สมมุติก็รู้กันอยู่ว่าสมมุติ เรียนมาก็เรียนสมมุติ ปฏิบัติก็ปฏิบัติให้รู้สมมุติ หากว่ารู้กันแล้วจะสงสัยกันอะไร จะหลงกันอะไร ให้มันเห็นชัด ๆ อย่างนั้นซินักปฏิบัติ นี่ไปเห็นแล้ว โห ทุเรศ สะดุดใจกี๊กเลย เราไปเห็นแล้ว เอาไปทรมานอะไรนักหนา

ดูมันจะไปไม่รอดแล้วเหรอ ธาตุขันธ์จะไม่อยู่แล้วเหรอ ก็ปล่อยเสียซิ ปล่อยเลย ไม่มีคำว่าสะทกสะท้านละ ขอให้มันถึงขั้นนั้นเถอะน่ะ รายใดก็ตาม หมื่น ๆ แสน ๆ ล้าน ๆ รายก็จะไม่มีแม้รายเดียวที่จะมาสงสัย ในเรื่องความเป็นความตายของตัวเองแล้วจะมาสะทกสะท้านกับเรื่องความเป็นความตายอันนี้ไม่มี เพราะเป็นความจริงด้วยกันแล้ว

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๒๖๘–๒๖๙)

<<สารบัญ

-๘-
ผู้พาดำเนิน

ปกติของท่านอาจารย์คืออยู่ตามลำพัง ซึ่งเมื่อก่อนนี้ท่านพอทำได้ แต่ภายหลังเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้ว พระเณรต่างก็แยกย้ายกันไป สำหรับท่านนั้นใช้เวลาประมาณ ๗ ปี (พ.ศ. ๒๔๙๒–๒๔๙๙) จึงได้มาอยู่วัดป่าบ้านตาด

"...แต่ก่อนเราไม่เคยสนใจกับใคร มีพ่อแม่ครูอาจารย์เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและช่วยเราด้วย พอขึ้นไปหาท่านเพื่อจะลาไปเที่ยว ก็ครองผ้าขึ้นไป ถ้าไปปรึกษาปรารภธรรมดานั่นไม่ได้ครองผ้าหรอก เป็นธรรมดาคือก่อนจะไปที่ไหนคุยกันไปเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้วก็ปรึกษาปรารภท่านเสียก่อน เราไม่เคยลาท่านไปเลยทีเดียว ทางท่าน ๆ ให้โอกาสแล้วนั่นละ ทีนี้เวลาจะลาท่านไปเที่ยว เราครองผ้า 'จะไปที่ไหนที่นี่' ท่านก็ว่า 'จะไปกี่องค์ไปกับใคร' 'ไปองค์เดียว' 'เอ้อนั่นแหละดี' ท่านช่วยทันทีนะ 'ใครอย่าไปยุ่งท่านมหานะ ให้ท่านมหาไปองค์เดียว สนุกดี' ท่านว่า ท่านพูดอย่างนั้น ใครจะไปกล้าล่ะ แล้วท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรอย่างนั้นอยู่แล้วเราก็ไปสะดวกสบาย ไม่ได้คิดว่าใครจะจดจ้องมองดูเรา สังเกตเราจับเราในแง่ใดต่อแง่ใดละ เราก็ไปตามประสีประสาของเรา..."

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๔๙)

"...ท่านล่วงไปนี้ โอ้โห ปรากฏว่าเหมือนฟ้าดินถล่มเชียวนะ พระเณรแตกกระจัดกระจายเกาะกันไม่ติดเป็นเวลาตั้ง ๓ ปี ๔ ปี แตกขนาดนั้นนะ จึงเป็นสิ่งที่จำไม่ลืมละ ใครอยู่ไหนก็แตกกระจัดกระจายไปหาครูหาอาจารย์ ต่างองค์ต่างไป แตกกันไปเพราะเกาะกันไม่ค่อยติด ระยะนั้นไม่ติด พอ ๓–๔ ปีมานี้ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่นอย่างหลวงปู่ฝั้น ท่านก็มาอยู่เป็นหลัก หลวงปู่ขาวก็มาอยู่เป็นหลัก ก็เข้าเกาะติด ๆ เรื่อยไปละ..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

"...พระเณรแตกกระจัดกระจายกันไป กว่าจะเกาะกันได้ก็ ๔ ปี ๕ ปี อย่างหลวงปู่ขาววัดถ้ำ (หมายถึงวัดถ้ำกลองเพล) ๔ ปี ๕ ปี ท่านถึงได้มาอยู่วัดถ้ำกลองเพล แต่ก่อนท่านก็อยู่ตามป่าทางอำเภอสว่าง หมู่เพื่อนก็เข้าท่านไม่ค่อยติด ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็แยกย้ายกันไป อย่างหลวงปู่อ่อนก็มาอยู่ที่หนองบัวบาน ทีแรกก็ไปอำเภอกุมภวา แล้วก็โยกย้ายมานี้ เราเองก็ระเหเร่ร่อนไปตามประสีประสาของเรา แล้วก็ได้มาอยู่

ที่นี่ (วัดป่าบ้านตาด) ท่านอาจารย์ฝั้นก็อยู่ที่อำเภอพรรณา บรรดาพระเณรทั้งหลายก็ได้เกาะได้อาศัยท่านเรื่อยมา...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๘๕)

“...นี่อยากให้หมู่เพื่อนรู้เห็นนี่นา ตั้งแต่เกี่ยวกับหมู่เพื่อนมานี้เป็น ๓๐ กว่าปีแล้วแหละ อย่างพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพไปก็ได้ ๓๐ กว่าปีแล้วนี่ เริ่มแบกภาระมาตั้งแต่โน้นละ พอพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพปุ๊บเท่านั้นหมู่เพื่อนก็เกาะพรึบเลยเต็มไปหมด...”

“...พอท่านล่วงพับเท่านั้นแหละรุมเลย ตั้งแต่โน้นมาจนป่านนี้คิดดูซิ ขโมยหนีไปไหนก็รุม ๆ ไม่รู้กี่ครั้งกี่หนแล้วที่ผมขโมยหนีจากหมู่เพื่อน เพราะอัธยาศัยของผมเป็นอย่างนั้นนี่ อยู่สบาย ๆ วันทั้งวันไม่ได้พบใครก็ตาม พบแต่เจ้าของเท่านั้นพอใจแล้ว ไม่สนใจกับอะไรเลย ถ้าพูดถึงว่าปล่อยมันปล่อยขนาดนั้นแหละ เพราะเรียนมันเสียพอปฏิบัติมันพอ รู้มันจนกระทั่งเต็มหัวใจแล้วสงสัยอะไรในโลกนี้ว่างั้นเลย นี่ก็หมู่เพื่อนรุมหากขโมยหนีกลับเป็นตกนรกแล้ว ผมนี่จมอยู่ใต้ก้นเทวทัตโน่นแหละ ขโมยหนีจากหมู่จากเพื่อนตั้งแต่เริ่มแรกโน่น อยู่มันไม่สบาย มีหนึ่งมีสองก็มีความรับผิดชอบกันอยู่ในนั้นแหละตามสัญชาตญาณ มีมากเข้าไปเท่าไรก็ต้องรับผิดชอบมาก หนักมากเข้าไปขโมยหนีก็ไม่พ้น ไปอยู่ไม่กี่วันแหละ สองอาทิตย์สามอาทิตย์เดี๋ยวรุมไปอีกแล้ว สุดท้ายก็เลยเกาะกันเต็มเรื่อยมาอย่างนี้ละ...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๔๙-๕๐)

ความสำคัญของครูบาอาจารย์

ความสำคัญของครูบาอาจารย์ที่จะเป็นผู้ให้อุบายสั่งสอนให้ปฏิบัติถูกทางโดยไม่ต้องเสียเวลาทำไปแบบด้นเดาและล้มลุกคลุกคลานนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แสดงไว้แก่พระมหาเถระเมื่อถูกถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

พระมหาเถระ “...ผมยังสงสัยอยู่อีกเป็นบางข้อ คือที่ว่าพระสาวกท่านทูลลาพระศาสดาออกไปบำเพ็ญอยู่ในที่ต่าง ๆ เวลาเกิดปัญหาขึ้นมาก็กลับมาเฝ้าทูลถามเพื่อทรงช่วยชี้แจงปัญหานั้น ๆ จนเป็นที่เข้าใจ แล้วทูลลาออกบำเพ็ญตามอัธยาศัยนั้น เป็นปัญหาประเภทใดพระสาวกจึงไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงช่วยชี้แจงแก้ไข...”

หลวงปู่มั่น “...เมื่อมีผู้ช่วยให้เกิดผลรวดเร็วโดยไม่ต้องเสียเวลานาน นิสัยคนเราที่ชอบหวังพึ่งผู้อื่นย่อมจะต้องดำเนินตามทางลัด ด้วยความแน่ใจว่าต้องดีกว่าตัวเองพยายามไปโดยลำพัง นอกจากทางไกลไปมาลำบากจริง ๆ ก็จำต้องตะเกียกตะกายไปด้วยกำลังสติปัญญาของตน แม้จะช้าบ้างก็ทนเอา เพราะพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้เห็นโดยตลอดทั่วถึง ทรงแก้ปัญหาข้อข้องใจ ย่อมทำให้เกิดความกระจ่างแจ้งชัดและได้ผลรวดเร็ว ผิดกับที่แก้ไขโดยลำพังเป็นไหน ๆ ดังนั้นบรรดาสาวกที่มีปัญหาข้องใจจึงต้องมาทูลถามให้ทรงพระเมตตาแก้ไขเพื่อผ่านไปได้อย่างรวดเร็วสมปรารถนา

ความมีครูอาจารย์สั่งสอนโดยถูกต้องแม่นยำ คอยให้อุบายทำให้ผู้ปฏิบัติตามดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและถึงเร็ว ผิดกับการดำเนินไปแบบสุ่มเดาโดยลำพังตนเองอยู่มาก...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๒๐)

ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...เวลาเราอยู่กับอาจารย์ มรรค ผล นิพพาน ดูเหมือนจะเอื้อมมือถึง ทำอะไรก็เป็นชิ้นเป็นอัน ปรากฏผลขึ้นมาเป็นลำดับ เมื่อจากท่านไปแล้วไม่เป็นอย่างนั้น กลับกลายเป็นคนละมุมโลก ถ้าจิตไม่มีหลักฐานโดยมากต้องเป็นอย่างว่านี้ แต่ถ้าจิตมีหลักฐานคือมีสมาธิและมีปัญญารักษาตัว อยู่ที่ไหนก็ดีและเป็นประโยชน์ ถ้ามีข้อข้องใจเกิดขึ้นซึ่งตนไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องรีบไปหาท่านเพื่อรับการศึกษา เมื่อได้รับแก้ไขแล้ว โดยมากปัญหาข้อข้องใจย่อมขาดสะบั้นลงทันทีประหนึ่งท่านช่วยตัดช่วยฟันให้ สำหรับผมเองเป็นอย่างนั้น บางทีจากท่านไปเพียง ๕-๖ วัน เกิดข้องใจขึ้นมา จะรอไปอีกสัก ๒-๓ วันไม่ได้ ถ้าเราแก้ปัญหาข้องใจนี้ไม่ได้จากขณะปัญหาเกิดขึ้น สว่างของวันรุ่งขึ้นตอนเช้าต้องรีบไปหาท่าน เพราะข้อข้องใจบางอย่างสำคัญมาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วตนเองแก้ไขไม่ได้ต้องรีบไปศึกษากับท่าน แต่ข้อข้องใจบางอย่างไม่ค่อยสำคัญนัก แม้เกิดขึ้นแล้วเราจะรอ ๆ ไปก็ยังได้ ปัญหาทั้งนี้เทียบกับโรคบางชนิด แม้เกิดขึ้นแล้วจะไม่รีบด่วนในการตามหมอก็ได้ แต่โรคบางชนิดลงได้เกิดขึ้นแล้ว ถ้าตามหมอไม่มาเราต้องไปหาหมอ ไม่เช่นนั้นจะเป็นอันตรายต่อชีวิต

ข้อข้องใจชนิดสำคัญนี้ เมื่อปรากฏขึ้น ถ้าเราไม่สามารถแก้ไขตนเองได้ ต้องรีบไปหาครูบาอาจารย์ จะปล่อยให้หายโดยลำพังย่อมเป็นไปไม่ได้ ผลปรากฏจากข้อข้องใจซึ่งไม่ยอมแก้ไขจากอาจารย์ อย่างน้อยก็เป็นคนเผอเรอหลง ๆ ลืม ๆ กลายเป็นคนบอ ๆ ไป อย่างมากถึงเป็นบ้าไปเลย ที่โลกให้นามว่าธรรมแตก โดยมากเกิดจากปัญหาข้อข้องใจซึ่งตนไม่รู้วิธีแก้ไขและไม่ยอมแก้ไข ปล่อยไว้นานไปก็ปรากฏผลสองอย่าง

ขึ้นมา ปัญหาดังกล่าวนี้ผมเคยเป็นในจิตของผมมาแล้ว จึงเรียนให้บรรดาท่านนักปฏิบัติทราบไว้พอเป็นแนวทาง...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๕–๓๓๖)

“...การไปศึกษาจากท่าน ไม่เพียงจะศึกษาข้ออรรถข้อธรรมโดยถ่ายเดียว ยังต้องพยายามทำตนให้เชื่องชินต่อข้อวัตรปฏิบัติคือทางดำเนินที่ท่านพาดำเนิน จนเป็นที่เชื่องชินติดจิตติดใจและติดกายวาจาของเรา การอยู่กับท่านเป็นเวลานานเป็นทางกลมกลืนนิสัยและข้อวัตรปฏิบัติ ตลอดคุณงามความดี ความรู้ ความเห็น เป็นการถ่ายทอดจากท่านวันละเล็กละน้อยจนกลายเป็นความมั่นคงขึ้นได้ในตัวของเรา เพราะการอยู่กับท่าน ความปลอดภัยมีมาก โดยมากผู้เข้าไปหาและศึกษากับท่านย่อมได้รับความเชื่อถือและเลื่อมใส เพราะท่านเป็นธรรมอยู่แล้ว ผู้เข้าไปอาศัยก็ย่อมเป็นธรรมตามฐานะของตน นอกจากนั้นยังเป็นความเคยชินต่อการระวังสำรวมอีกด้วย หากว่าได้จากท่านไป เราเป็นผู้สนใจต่อธรรมอยู่ก็พอจะพยุงตัวได้ด้วยอุบายต่าง ๆ ที่ได้รับจากท่านมา...”

(แว่นดวงใจ หน้า ๓๓๕)

“...ความโง่เขลาของเราก็เหมือนกัน หัวใจมันมีแต่กิเลสเต็มอยู่นั้น มันก็เท่ากับคนตาบอด พูดไม่รู้ช่องรู้ทางไม่รู้อรรถรู้ธรรม ไม่ได้ผู้มาสั่งสอนให้รู้อรรถรู้ธรรมแล้วมันจะไปได้ไหม ก็อย่างที่เราเห็นนั่นน่ะ แม้แต่มีคัมภีร์ใบลานอยู่ก็ยังไม่ลงใจที่จะรับได้ ต้องเข้าถึงครูบาอาจารย์ที่ถูกต้องแม่นยำในภาคประพฤติปฏิบัติทั้งเหตุทั้งผลสมบูรณ์บริบูรณ์ ดังในสมัยปัจจุบันยกตัวอย่างพ่อแม่ครูบาอาจารย์มั่น พอเข้าไปถึงหมอบเลยหัวใจ ธรรมอยู่ที่ไหน ก็เรียนคัมภีร์เดียวกัน เราไปอยู่อย่างนั้นก็ดูท่านทำอะไรทำอย่างไหน ถูกกับข้อธรรมข้อไหน มีข้อไหนมาเทียบเคียง เมื่อหาที่ค้านไม่ได้แล้วก็ยอมจริง ๆ นี่ในสิ่งที่เราพอเทียบเคียงได้นะ ส่วนที่เราเทียบเคียงไม่ได้ก็ยกไว้บูชา เช่น สมาธิท่านอธิบายหมด ปัญญาขั้นใดภูมิใด จนกระทั่งวิมุตติหลุดพ้น ท่านแสดงให้ฟังอย่างเปิดเผยหมด เราหาที่สงสัยไม่ได้ นั่นมันเป็นกำลังใจ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๕)

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงยอมรับพระเณรไว้อยู่ด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับตอนที่ท่านเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์แล้ว ได้ไปขออยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นครั้งแรก

“...การรับหมู่เพื่อนไว้ก็ด้วยความสงสารเห็นอกเห็นใจ เทียบหัวใจเราหัวใจท่านทั้งหลายใส่กัน ดังที่เราเคยพูดให้ฟังว่าไปเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์นี้ แหม แทบล้มแทบตาย พอไปถึงหลวงปู่มั่นเท่านั้นละไม่อยากได้ยินเลยคำที่ว่า นี่ที่นี่เต็มแล้ว รับไม่ได้แล้ว กลัวว่าหัวอกมันจะแตก ถึงขนาดนั้น เรายังไม่ลืมนะคำพูดของท่าน คำนั้นเป็นสดๆ ร้อนๆ ว่า ‘นี่พอดีนะนี่ เมื่อวานนี้ท่านเนตรไปจากนี้ แล้ววันนี้ท่านมหาก็มา ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้อยู่ กุฏิไม่ว่าง’ นั่นฟังซิท่านพูด อู๋ย มันเสียวจะตายเข้าถึงหัวตับโน่นน่ะ ทั้งๆ ที่จะได้อยู่อยู่นะ ฟังซิ นี่ละนำมาพินิจพิจารณาถึงหมู่เพื่อน เพื่อนฝูงทั้งหลาย มากน้อยก็ทนเอาๆ นอกจากมันเหลือกำลังแล้ว...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๐)

กว่าจะเป็นวัดป่าบ้านตาด

“...เดือนเมษายน (ปี ๒๔๙๓) ไปอยู่ในป่าในเขาที่ว่า (ท่าบ่อ หนองคาย) นั่นละ พอหลังจากนั้นก็กลับมาสกลนคร ก็ขึ้นไปวัดดอยธรรมเจดีย์นั้น มันก็ก้าวไปเดือนหกแล้วนั่น มาถึงนี้เป็นเดือนหก แล้วก็ไปอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์นั่น ลงจากวัดดอยฯ ก็เป็นเดือนหกดับแล้ว ก็มาอยู่ (วัด) สุทธาวาส ๒-๓ คืน ก็หนีไป อ.วาริชภูมิ (จังหวัดสกลนคร) คิดว่าจะไปจำพรรษาที่นั่น ภูเขานั้น แต่ก็มาทราบเสียว่าวัดหนองผือไม่มีพระเลย มีหลวงตา ๒-๓ องค์ เขามาเล่าให้ฟังเกิดความสลดสังเวช เพราะบ้านนี้มีคุณต่อพระสงฆ์มากมายก่ายกอง เลยย้อนกลับมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือนี้อีก (เมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปี ๒๔๙๓) ออกพรรษาแล้วถึงได้ออกเที่ยวต่อไปจนกระทั่ง ๓๐ ปี นี้ถึงได้ย้อนกลับไปอีก เป็นเวลา ๓๐ ปีตั้งแต่จากหนองผือไป...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๒)

“...สำหรับเราก็กลับมาจำพรรษาหนองผือ จากนั้นก็ไปห้วยทราย (อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร) หมู่เพื่อนก็ติดตามไปด้วยตั้งมากมาย นั่นก็ไปอยู่ ๔ ปี (จนถึงปี ๒๔๙๗) พระเณรก็มากอยู่งั้นละ อยู่ตามบ้านเล็กบ้านน้อยเหมือนกัน อยู่สำนักเราจริงๆ มีสัก ๑๐ กว่าองค์...ไม่มาก ที่นั่นที่นี่หลายแห่งหลายหน รวมกันก็มาก พอเราหนีจากห้วยทรายมาก็ยุบไปอีกเหมือนกันสำนัก...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

จากห้วยทราย ท่านอาจารย์ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดใกล้กับบริเวณสถานีทดลองการเกษตร อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี กม. ที่ ๓๔๗ พอออกพรรษา ท่านอาจารย์ก็ไปอยู่ที่วัดเขาน้อย บ้านสามผาน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งปี ๒๔๙๙ ท่านอาจารย์จึงได้มาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาด

"...สุดท้ายก็มาตั้งตรงนี้ละ...วัดป่าบ้านตาด และตั้งแต่มาตั้งทีแรกจนป่านนี้พระเณรก็หลั่งมา แต่ก่อนไม่รับมาก อย่างดีรับแค่ ๑๘ องค์อยู่เป็นเวลาหลายปี ตั้งแต่ ๒๔๙๙ มาจนกระทั่งถึง ๒๕๑๙ หรือ ๒๕๒๐ มีแค่ ๑๗–๑๘ องค์เท่านั้น ไม่รับมาก จากนั้นมาก็ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ๆ เพราะเห็นว่าครูบาอาจารย์ท่านล่วงลับไป ๆ หมู่เพื่อนไม่มีที่เกาะเราก็อนุโลมบ้าง ทีนี้ก็มากขึ้นโดยลำดับ ปีหนึ่งถีบขึ้นไป ๆ ถีบขึ้นไปสูงขึ้นไปเรื่อย สูงจนผิดหูผิดตา อย่างปีกลาย (พ.ศ. ๒๕๒๗) เท่าไร ๓๕ แน่ะ ก็อย่างนั้นซิ..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

มาตาปิตุอุปัฏฐานธรรม

บรรดาท่านผู้มีธรรมครองใจหรือใจได้ครองธรรม นับแต่น้อยไปหามากและมากที่สุด ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ท่านมักเสาะแสวงหาแต่ที่สงบสงัด เป็นต้นว่าป่าเขาลำเนาไพรอันปราศจากผู้คนพลุกพล่านวุ่นวาย เป็นสถานที่อยู่อาศัยและบำเพ็ญเพียรเรื่อยมา เนื่องจากใจที่ได้สัมผัสธรรมแล้วนี้สามารถให้ความสุขแก่ผู้ทรงธรรมนั้นได้เพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องไปเสาะแสวงหาความสุขจากบุคคลใดและอะไรอื่นอีก แต่ที่ท่านต้องออกมาเกี่ยวข้องกับผู้สนใจในธรรมมากน้อยนั้น เป็นเพราะวาสนาบารมีของท่านที่สร้างมาแต่หนหลังชักนำมา เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ท่านไม่มีอุปนิสัยในทางสั่งสอนผู้คน เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ท่านจึงหลีกเร้นไปอยู่ในป่าแต่ลำพังเพียงองค์เดียวที่สระฉัททันต์ มีช้างป่าคอยอุปัฏฐากรักษา พอถึงกาลอายุขัยของท่านจึงออกจากป่ามากราบทูลลาพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็มิได้ทรงตำหนิในการหลีกเร้นอยู่ลำพังผู้เดียวแต่อย่างใด

สำหรับท่านอาจารย์นั้น นับแต่ท่านได้บำเพ็ญธรรมเต็มสติกำลังความสามารถของท่านแล้ว อัธยาศัยนึกน้อมไปในทางหลีกเร้นอยู่แต่ผู้เดียวมีกำลังมาก ท่านจึงเสาะแสวงหาอยู่แต่ในป่าในเขา แต่ไม่วายที่ลูกศิษย์ที่เป็นพระเณรจะติดตามไปพบและขออยู่อาศัยด้วยจนได้ แม้ว่าท่านจะขโมยหนีไปไม่ทราบว่ากี่ครั้งกี่คราก็ตาม เมื่อท่านเห็นว่าท่านหนีไม่พ้นจริง ๆ แล้ว "สำนักสงฆ์บ้านห้วยทราย" จึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ก็

เป็นช่วงเวลาอันสั้นเพียง ๔ ปี เท่านั้นก็ล้มไป เพราะท่านย้ายไปจำพรรษาอยู่ทางจังหวัดจันทบุรี การอยู่ไม่เป็นที่ของท่านเป็นประโยชน์ดีกับลูกศิษย์ที่เป็นพระเณรเสียเป็นส่วนมาก เนื่องจากสามารถติดตามท่านได้ง่าย เพราะไม่ต้องหอบข้าวของพะรุงพะรังอะไรมาก เพียงบริขาร ๘ เท่านั้นก็สามารถติดตามท่านไปได้ทุกแห่งหน จะเป็นประโยชน์กับประชาชนญาติโยมอยู่บ้างก็อยู่ในวงแคบ ๆ ที่สำนักตั้งอยู่และหมู่บ้านใกล้เคียงที่พอจะมาร่วมทำบุญได้เท่านั้น

แต่ก็มีบุคคลสำคัญที่ทำให้ท่านอาจารย์ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่ ทำให้ลูกศิษย์ทั้งพระเณรและฆราวาสสะดวกในการไปทำบุญและฟังธรรมคำสอนของท่าน บุคคลผู้นั้นก็คือโยมมารดาของท่าน ด้วยบุพการีย่อมมีความสนิทติดพันกับบุตรแต่ไหนแต่ไรมา ไม่ยกเว้นชาติชั้นวรรณะใด และเป็นบุคคลสำคัญยิ่งของบุตร

“...เรามีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เห็นเด็กของชาติในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยวิชาเครื่องต้านทานและป้องกันตัวอย่างเยี่ยมยอด ได้ศึกษาและยึดหลักธรรมไปปฏิบัติต่อตัวเองเท่าที่ควรแก่ฐานะขึ้นไปเป็นลำดับ อย่างน้อยก็ควรได้รู้ว่าบุคคลสำคัญของโลกคือใคร ที่ควรส่งเสริมเทิดทูนให้สมเกียรติของบุคคลนั้น ๆ ก็คนสำคัญของโลกนั้นคือแดนกำเนิดแห่งบุตรธิดา ได้แก่บิดามารดาหนึ่ง ได้แก่ตัวเราผู้ถือกำเนิดอันสมบูรณ์เต็มภูมิมนุษย์หนึ่ง นี่คือบุคคลสำคัญของโลก ถ้าไม่มองข้ามไปเสียจนกลายเป็นคนไม่มีสาระอะไรติดตัวเลย ที่ว่าบิดามารดาเป็นบุคคลสำคัญของโลกนั้นเพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อนใคร ๆ ในโลก ผู้ที่ได้รับอุปการะจึงครองตัวเป็นเราเป็นท่านมาได้นับจำนวนเต็มโลกเลย ถ้าไม่ใช่ท่านแล้วจะไม่มีมนุษย์หญิงชาย ทนมีชีวิตเหลืออยู่ในโลกได้เลยแม้แต่คนเดียว...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๓๙)

“...มาตาปิตุอุปัฏฐานธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงเคยบำเพ็ญด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อตลอดมา แม้ในคราวเสวยพระชาติเป็นสัตว์ที่ถือว่าเป็นชาติที่อาภัพก็ไม่ทรงลดละ จนถึงเป็นศาสดาสอนโลกก็ยิ่งทรงเทิดทูนธรรมข้อนี้ให้ประจักษ์แก่โลกอย่างเปิดเผย ไม่ทรงดัดแปลงแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น เพราะทรงเห็นว่าเป็นธรรมอันถูกต้องเหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว ที่กุลบุตรธิดาทั้งหลายผู้ตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้บุญคุณของบิดามารดา จะมีทางล้างบาปล้างกรรมของตนเสียบ้าง พอให้เบาบางลงจากกรรมที่ได้ทำให้ท่านได้รับความลำบากทรมาน จนไม่มีขอบเขตจะประมาณได้...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒–๑๑๓)

“...ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลสองท่านที่เรากล่าวว่าอันใครๆ สนองคุณไม่ได้โดยง่าย คือมารดากับบิดา

ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลพึงแบกมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่ง แบกบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง ต่างว่าผู้นั้นมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนวดการบีบและการให้อาบน้ำ และมารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่านั้นแล แม้เช่นนั้นก็ยังไม่นับว่าได้สนองพระคุณท่านได้บริบูรณ์ ก็แต่ว่าผู้ใดทำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณความดี มีศรัทธา ศีล ปัญญา เป็นต้น ผู้นั้นชื่อว่าได้สนองคุณท่านเต็มที่...”

(มาตาปิตุคุณสูตร)

ด้วยความระลึกถึงพระคุณของโยมมารดา อยากให้รู้เห็นและพบความสุขจากธรรมนี้เอง ท่านอาจารย์จึงจากห้วยทรายมาที่บ้านตาด และทดแทนพระคุณของโยมมารดาโดยจัดการบวชชีให้ และให้การอบรมปฏิบัติภาวนา โยมมารดาบวชชีเมื่อมีอายุครบ ๖๐ ปีพอดี ส่วนโยมบิดาของท่านนั้นได้สิ้นชีวิตไปก่อนหน้านี้เมื่อมีอายุได้ ๕๕ ปี จากนั้นท่านอาจารย์จึงได้พาโยมมารดาไปจำพรรษาด้วยที่จังหวัดจันทบุรี เป็นเวลา ๑ พรรษา โยมมารดาได้ล้มป่วยลงด้วยโรคอัมพาต ท่านจึงพามารักษาที่บ้านตาด

“...เอ้า ทีนี้มาวัดนี้อีก นั่นเราปลูกอ้อยดำไว้ให้โยมแม่เราอยู่ข้างๆ กุฏิโยมแม่ โยมแม่เราเป็นโรคอัมพาต รักษากับหมออยู่บ้านจั่น ยาของหมอนั้นเขามีอ้อยดำผสม นี้เราก็ได้เอาอ้อยดำจากหมอมาปลูกไว้สำหรับผสมยาให้โยมแม่...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๐๓)

หมอได้ทำการรักษาโยมมารดาของท่านอยู่ถึง ๓ ปี โรคจึงหายขาด จากการที่ต้องอยู่พยาบาลโยมมารดาเป็นเวลานาน ทั้งโยมมารดาก็มีอายุมากแล้ว การจะหอบหิ้วไปอยู่ด้วยกันในสถานที่ทุรกันดารตามอัธยาศัยเดิมที่เคยเป็นมาของท่าน ก็จะสร้างความลำบากให้กับโยมมารดามาก ท่านอาจารย์จึงดำริที่จะสร้างวัดขึ้น ประจวบกับในเวลานั้นชาวบ้านตาดก็ได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านอาจารย์มานานแล้ว มีความประสงค์อยากให้ท่านตั้งวัดขึ้นเช่นกัน และได้พร้อมใจกันถวายที่ดิน วัดป่าบ้านตาดจึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นตั้งแต่นั้นมา

เนื่องจากโยมมารดาของท่านนั้น มิได้ฝึกหัดอ่านเขียนหนังสือมา เพราะสมัยก่อนการศึกษายังไม่เจริญดังเช่นปัจจุบันนี้ จึงต้องอาศัยลูกหลานอ่านหนังสือที่ท่านอาจารย์เป็นผู้เขียนขึ้น เช่น ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ให้ฟังทุกวัน รวมทั้งท่านอาจารย์จะให้การอบรมธรรมแก่โยมมารดาของท่านโดยสม่ำเสมอ ความ

ซาบซึ้งในธรรมจึงมากยิ่งขึ้นทุกวัน ความเพียรก็เข้มแข็ง จึงสามารถปฏิบัติภาวนาได้เป็นอย่างดี และก้าวหน้าไปโดยลำดับเต็มความสามารถของท่าน

ในวาระสุดท้าย ก่อนหน้าที่โยมมารดาจะจากโลกไป ท่ามกลางทุกขเวทนากล้าที่พร้อมจะให้สิ้นชีวิตได้ทุกเมื่อ ท่านอาจารย์ได้เข้าไปเยี่ยม และถามว่าอาการเป็นอย่างไรบ้าง โยมมารดาได้ตอบว่า ‘ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วยก็จริง แต่ใจนั้นใสสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ตลอดเวลา’ จึงเป็นที่เชื่อแน่ได้ว่า โยมมารดาของท่านได้ทรงอริยธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งอย่างแน่นอน นับว่าสมเจตนารมณ์ของท่านอาจารย์อย่างยิ่ง ที่ได้ทดแทนพระคุณโยมมารดาอย่างเต็มที่ ดังที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญไว้

โยมมารดาได้จากโลกนี้ไปด้วยอาการอันสงบประสบสุคโต เมื่อมีอายุย่างเข้า ๙๓ ปี ตรงกับวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

ให้การอบรมพระเณรและฆราวาส

การอบรมพระเณรและฆราวาสของท่านอาจารย์ จะมีส่วนแตกต่างกันอยู่บ้างกับบรรดาครูบาอาจารย์องค์อื่น ๆ ตรงที่แยกการอบรมพระกับฆราวาสออกจากกันอย่างเด็ดขาด เนื่องจากพระและฆราวาสมีชีวิตความเป็นอยู่และความมุ่งมั่นต่างกัน เนื้อธรรมที่แสดงจึงแปลกต่างกันออกไป หากแสดงรวม ๆ กันผลย่อมไม่เต็มที่เหมือนกับแสดงโดยเฉพาะ ๆ ดังที่ท่านไปเทศน์ในงานต่าง ๆ ซึ่งคละเคล้าไปด้วยทั้งพระและฆราวาส ธรรมที่แสดงต้องมุ่งชนกลุ่มใหญ่เป็นสำคัญ จากนั้นถ้ามีเวลาพอจึงแสดงเพื่อชนกลุ่มน้อยด้วย เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั่วถึงกัน

ความถี่ห่างของการอบรมขึ้นอยู่กับความสะดวกในธาตุขันธ์ และความว่างจากภารกิจของท่านเป็นสำคัญ จึงกำหนดตายตัวไปทีเดียวว่ากี่วันครั้งไม่ได้ ในระยะที่ธาตุขันธ์ท่านดีและผู้คนพระเณรมาเกี่ยวข้องไม่มากนัก การอบรมพระเณรเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและบ่อยครั้ง เฉพาะนับแต่ตั้งวัดป่าบ้านตาดเป็นต้นมา ปี ๒๕๒๐ ภายในพรรษาท่านแสดงธรรมให้ฟังถี่เป็นพิเศษ ๓-๕ วันต่อครั้ง น่าเสียดายที่ไม่ได้มีการบันทึกเทปไว้ เพิ่งได้รับอนุญาตจากท่านเมื่อปี ๒๕๒๒ จากนั้นก็ได้ทำการบันทึกเรื่อยมา และปี ๒๕๒๒ นี่เองที่ท่านแสดงธรรมบ่อยครั้งที่สุดเมื่อเทียบกับปีอื่น ๆ หลังจากนี้ รวมทั้งปีถึง ๕๓ กัณฑ์ ต่อจากนั้นมาก็มากบ้างน้อยบ้าง

ในฝ่ายอุบาสิกา ท่านอาจารย์จะเทศน์อบรมให้ที่ศาลาหลังเล็ก เฉพาะวันพระที่มีคนมาพักปฏิบัติธรรมกันมาก ท่านจะลงไปอบรมสมาธิภาวนาให้ โดยเริ่มแต่เวลาใกล้

ค่ำเป็นต้นไป เพิ่งมาเลิกเอาประมาณปลายปี ๒๕๒๓ เพราะภารกิจท่านมากขึ้น จะมีเทศน์เป็นกรณีพิเศษอยู่บ้างก็สมัยคุณเพาพงา วรรธนะกุล มาพักรักษาตัวและบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่วัด ซึ่งท่านอาจารย์เมตตาไปเทศน์ให้ฟังทุกคืนตลอดระยะเวลา ๓ เดือน เว้นเพียงไม่กี่คืนเท่านั้นเพราะกิจธุระอย่างอื่น จนกระทั่งกลับไปรักษาตัวต่อที่กรุงเทพฯ ดังรายละเอียดที่มีแจ้งไว้ในหนังสือ “ธรรมชุดเตรียมพร้อม” อยู่แล้ว

การอบรมสั่งสอนของท่านอาจารย์ ได้ยึดหลักปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นแบบฉบับ

“...ในสมัยปัจจุบันก็ได้นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ได้มาจากไหนถ้าไม่ได้มาจากพ่อแม่ครูบาอาจารย์มั่นของเรา ซึ่งเป็นหลักยึดที่ตายใจได้โดยไม่ต้องสงสัย ไม่ว่าแง่ธรรมไม่ว่าแง่วินัย ท่านประพฤติปฏิบัติโดยความถูกต้องแม่นยำ ไม่ให้เป็นที่สงสัยแก่ผู้ไปศึกษาอบรมกับท่าน นี่เราได้ศึกษาอบรมกับท่านมามากน้อยเพียงไร ก็นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ด้วยความตะเกียกตะกายของตนเอง ก็ควรจะเป็นสารประโยชน์แก่ผู้มาศึกษาอบรม และควรที่จะเข้มแข็งขึ้นทุกวัน ไม่ใช่อ่อนลงไป ๆ จนอ่อนเปียกล้มเหลวไปอย่างนั้นใช้ไม่ได้เลย...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๒๖)

ธรรมะที่ท่านอาจารย์เทศน์อบรมพระและฆราวาสนั้นมีมากมาย ได้มีการถอดเทปและรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือหลายเล่ม ในที่นี้จะนำเทศน์ของท่านเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ได้แสดงไว้บางตอนมาพิมพ์ไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา

“...เอาซิ ฟาดฟันกันลงไปในภาคปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยเหตุผลกลไกใดประทานไว้หมดแล้ว ทางฝ่ายเหตุคือวิธีดำเนินขุดค้นด้วยภาคปฏิบัติ ขุดค้นลงไปเริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา ว่าสมาธิก็ให้เห็นตัวจริงของสมาธิภายในใจ ไม่อยู่ที่ไหน ไม่อยู่ในตำรา ไม่อยู่ที่ดินฟ้าอากาศ ไม่อยู่ที่ดินน้ำลมไฟ แต่อยู่ที่ใจ สงบลงที่ใจ ด้วยอำนาจแห่งการอบรมหรือการฝึกฝนทรมานคือการภาวนานี่เป็นสำคัญ

เมื่อสติตั้งตัวได้ไม่พลั้งเผลอ มีความจดจ่อต่อเนื่องกันอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ขณะจิตใดที่จะเพ่นพ่านออกไปด้วยอำนาจของกิเลสผลักดันให้ออก มีเฉพาะอารมณ์ที่เป็น

ธรรมบทบริกรรมเครื่องยึดของจิตเท่านั้น ให้จิตได้ยึดอารมณ์นั้นเป็นที่พักพิงเพื่อสั่งสมกำลังความสงบ

ถ้ากำหนดอานาปานสติ ก็ให้รู้ลมเข้าลมออกจริง ๆ ด้วยสติ ไม่จำต้องตามลมเข้าไปตามลมออกมา เพียงแต่มีสติรู้อยู่กับลมที่สัมผัสเข้า-ออก ขณะที่ลมเข้าก็รู้ ลมออกก็รู้ มีสติบังคับอยู่ที่ประตูแห่งลมออกลมเข้านั้นเท่านั้น จิตจะฝืนไปไหนได้เมื่อถูกบังคับด้วยความเอาจริงเอาจัง ไม่ให้จิตคิดเถลไถลไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ให้อยู่กับที่ตั้งลมอันจะให้เกิดความสงบ คือคำบริกรรมหรือลมหายใจเท่านั้น จิตจะต้องหยั่งเข้าสู่ความสงบเห็นองค์ของสมาธิได้อย่างแท้จริงภายในใจดวงที่เคยวุ่นวายมานักต่อนักนี้โดยไม่ต้องสงสัย

เอาให้เห็น ลบล้างกิเลสเหล่านี้ออกให้ได้ด้วยความพากเพียรอย่างเข้มแข็ง บังคับบัญชาด้วยสติให้ดี ทำไมจะไม่รู้ พระพุทธเจ้ารู้มาแท้ ๆ สาวกทั้งหลายรู้มาแท้ ๆ เป็นมาแท้ ๆ ด้วยสมาธิเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ทำไมเราจะไม่รู้ จิตแท้ ๆ เป็นผู้จะรับรองธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าสมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิมุตติธรรม นอกเหนือไปจากจิตจากสตินี้ไปไม่ได้เลย

การบำเพ็ญของเราก็บำเพ็ญโดยถูกทางอยู่แล้ว ทำไมจะรู้ไม่ได้ เมื่อสมาธิปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาให้เห็นอย่างประจักษ์ ต้องหายสงสัยทันที ว่าสมาธิอยู่ที่ไหนแน่ อยู่ในตำรับตำราหรืออยู่ดินฟ้าอากาศแบบลม ๆ แล้ง ๆ ที่ไหน จะหมดปัญหาไปทันที เพราะความสงบประจักษ์อยู่กับใจดวงสงบสุขนี้แล้วเวลานี้

ความสงบมีหลายขั้นหลายภูมิ เมื่อทำลงไปโดยสม่ำเสมอความสงบนี้จะละเอียดลงไปโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งแนบแน่น ท่านให้ชื่อว่า ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ นั่นเป็นชื่อ ขอให้เป็นขึ้นภายในใจเถิด จะไม่มีขั้นใดภูมิใดก็ตามเจ้าของจะรู้เอง เช่นเดียวกับการรับประทานอาหาร พอเริ่มรับประทานก็จะรู้รสเปรี้ยวหวานเผ็ดเค็มต่าง ๆ ภายในชิวหาประสาทของผู้รับประทานโดยไม่ต้องไปถามใคร ความอิ่มหนำสำราญก็ค่อยติดตามกันมา ปรากฏขึ้นมาภายในตัวเอง จะไม่มีขั้นมีภูมิก็ตาม หากรู้ภายในตัว เผ็ดก็รู้ เค็มก็รู้ เปรี้ยวหวานก็รู้ ความอิ่มหนำสำราญในธาตุขันธ์เพราะการรับประทานมากน้อยเพียงไรก็รู้ รู้ไปตลอดจนถึงความพอตัวแล้วในอาหารทั้งหลายก็หยุดเอง จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนามว่า อิ่มขนาดนี้เป็นขั้นนั้น อิ่มขนาดนั้นเป็นขั้นนั้น ๆ จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนาม เพราะความจริงอยู่กับความจริงของผู้สัมผัสรับรู้ต่างหาก หลักธรรมชาติมีอยู่ อยู่กับหลักธรรมชาติ รู้ตามหลักธรรมชาติก็พอกันแล้ว นี่ก็เหมือนกัน เรื่องของสมาธิ ให้รู้ตามหลักธรรมชาติของสมาธิที่เกิดขึ้นภายในใจของตนด้วยวิธีการที่ถูกต้อง

เมื่อสมาธิความสงบตัวปรากฏขึ้นมา นั้นแลเป็นพื้นฐานหรือเป็นเสบียงเครื่องสนับสนุนปัญญาให้ทำงานได้อย่างคล่องตัวหายกังวล เวลาที่จิตไม่มีความสงบเลย จะพาพิจารณาทางด้านปัญญามันกลายเป็นสัญญาไปเสีย เพราะอำนาจของกิเลสฉุดลากไป ใครจะไปรู้รอบเรื่องของกิเลสกับเรื่องของธรรมยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงสอนให้อบรมสมาธิให้เกิดให้มี จิตใจจะได้สงบ จิตใจสงบแล้วย่อมอิ่มตัวในขั้นนี้ แล้วพาทำงานด้วยการคิดค้นในสิ่งต่าง ๆ ใจก็ตั้งหน้าตั้งตาทำให้ไม่ฝ่าฝืนปืนไปตามกิเลสถ่ายเดียว ดังที่เคยเป็นมาเมื่อคราวที่จิตยังไม่สงบ และเห็นเหตุเห็นผลไปตามปัญญาโดยลำดับลำดา นั่นคือการก้าวออกทางด้านปัญญาด้วยสมาธิขั้นนั้น ๆ เป็นพลังหนุนเพื่อปัญญาขั้นนั้น ๆ

เมื่อจิตละเอียดเข้าไป ปัญญาก้าวไปเห็นเหตุเห็นผลของสภาวธรรมคือ **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** ซึ่งเต็มอยู่ภายในร่างกายและขันธ์ห้าของเราเอง และกระจายไปทั่วโลกธาตุ เต็มไปด้วย **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** ไม่มีเกาะไม่มีดอนไม่มีที่ยกเว้น ขึ้นชื่อว่าแดนสมมุติแล้วต้องเป็นแดน **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** เต็มไปหมด เห็นประจักษ์หรือซึ้งด้วยปัญญาของเราแล้ว จะสงสัยอะไรอีก แม้จิตจะยึดมั่นหนาแน่นกว่าภูเขาทั้งลูกก็ถอนตัวออกมาได้ เพราะอุปาทานความยึดมั่นนั้น เกิดขึ้นจากความเสกสรรปั้นแต่งตามความสำคัญผิดของกิเลสต่างหาก

เมื่อปัญญาได้หยั่งลงไปถึงไหน ก็ถือว่าการทำลายกิเลสไปถึงนั่น และทำลายอุปาทานในขณะเดียวกัน จนถอนตัวออกมาได้ เอ้า เมื่อจะพูดถึงเรื่องอสุภะอสุภัง ความปฏิกูลโสโครก ก็ดูซิร่างกายนี้มีตรงไหนที่สดสวยงดงาม มีแต่ความเสกสรรปั้นยอตามกลมายาของกิเลสทั้งมวล ความจริงไม่ปรากฏ แยกแยะถอยหน้าถอยหลังตลบทบทวนด้วยความสนใจอยากรู้อยากเห็นความจริง ไม่สนใจกับสิ่งใดนอกไปจากงานของตนที่กำลังทำอยู่เวลานั้น ในโลกมีงานอันเดียวนี้ ย่นจิตเข้ามาตรงนี้ให้รู้ พิจารณาจุดไหนให้มีเจตนาจดจ่อ มีสติควบคุม ไตร่ตรองเทียบเคียงกับหลักความจริงในจุดนั้น อย่าให้สติเคลื่อนคลาด เช่น อสุภะอสุภัง มันเป็นอสุภะจริงไหม เทียบลงไปให้ซึ้ง เพราะความจริงก็เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว เป็นแต่กิเลสตัวจอมปลอมมันเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ว่าเป็นของสวยของงาม ว่าเป็นของจีรังยั่งยืน ว่าเป็นตนเป็นของตนไปเสียหมด เมื่อพิจารณาตามธรรมด้วยปัญญาชอบแล้ว มันไม่มีคำว่าสวยงาม ไม่มีคำว่าจีรังยั่งยืน ไม่มีคำว่าเป็นตนเป็นของตน มันเหลวไหลทั้งเพ หาความจริงไม่มี

กลมายาของกิเลสมันไปแถวนี้ ความจริงของธรรมไปแถวนั้น เดินสวนทางกัน จงนำสติปัญญาไตร่ตรองให้ถึงความจริงของธรรม ปัญญาเท่านั้นจะสามารถคลี่คลายสิ่งจอมปลอมทั้งหลายเหล่านี้ให้ลงสู่ความจริงอันดั้งเดิมได้ เช่น ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ

เป็นของดั้งเดิม ค้นลงไป ๆ จากอสุภะอสุภังนี้แล้ว จะกลายลงไปเป็นธาตุ เมื่อกลายลงไปเป็นธาตุอย่างชัดเจน ไม่ว่าภายนอกภายในเป็นธาตุไปหมด เป็น **อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา** ไปหมด จะไปยึดไปถือสิ่งใดที่นี่ ก้าวเดินอย่างนี้ เดินปัญญาตามอุบายที่อธิบายผ่านมาแล้วนั้น

ปัญญาขั้นใดก็ตาม สติต้องติดแนบไปด้วยกัน สติกับปัญญาเป็นคู่เคียงกันอย่างสนิท แยกกันไม่ออก เบื้องต้นสติต้องไปก่อน พอพยายามผลิตปัญญาขึ้นมาแล้ว สติเป็นพี่เลี้ยง ปัญญาตามกันไป พอถึงขั้นเต็มกำลังทั้งสติทั้งปัญญาย่อมกล้าหาญชาญชัยต่อการทำหน้าที่ของตน ปราบกิเลสตัณหาอาสวะประเภทต่าง ๆ ไม่มีคำว่ากลัวว่าถอยนอกจากรุดหน้าท่าเดียว สติปัญญาเป็นเหมือนเชือกที่ฟั่นกันเป็นเกลียวเดียว กลมกลืนกันไปเลย ไม่มีแยกกันเหมือนแต่ก่อน

เอ้า ทีนี้กิเลสตัวไหนจะมาเพ่นพ่านอวดอำนาจวาสนาเหมือนแต่ก่อน คำว่าสมาธิก็สลัดปัดทิ้งหรือปราบปรามความฟุ้งซ่านรำคาญออกไป ความโง่เขลาเบาปัญญาที่เคยสำคัญมั่นหมายว่าธาตุขันธ์นี้เป็นแท่งแห่งทอง เป็นทองทั้งแท่ง ก็แยกจากกันไปหมดแล้ว ตามความจริง มันจะเป็นทองทั้งแท่งไปได้อย่างไร เป็นของสวยของงาม เป็นของมีคุณค่ามีราคาได้อย่างไร ปัญญากำหนดจดจ่อลงไป คลี่คลายลงไปจนถึงความจริงเต็มส่วนของรูปกาย อันไหนมีราคาเล่า มีแต่กอง **อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา** เต็มขั้นเต็มหัวใจเต็มโลกธาตุ อันไหนเป็นสิ่งที่น่ายึดน่าถือน่าเกาะ น่ารักใคร่ชอบใจ น่าอาลัยเสียดาย มีที่ตรงไหน

ปัญญาคลี่คลายดูหมดแล้ว มันหมด ไม่มีที่อาลัยเสียดาย ใจก็ถอนตัวเข้ามา รูปร่างกายของเราที่เคยยึดมั่นถือมั่นหนักยิ่งกว่าภูเขา มันก็ถอนตัวออกมา จากนั้นก็พิจารณาเวทนา เมื่อกายนี้พิจารณาได้อย่างชัดเจนช่ำชองคล่องแคล่วทุกอย่างแล้ว มันก็ปล่อยของมันเองไม่ต้องบอก ขอให้ปัญญาได้หยั่งถึงความจริงเต็มที่เถิด ในขั้นใดก็ตาม ขั้นรูปธรรมมันก็ปล่อยของมันได้อย่างเต็มที่ ปล่อยได้เต็มสติกำลังของปัญญาที่รู้นั่นแล นี่เป็นขั้นหยาบคือรูปขันธ์ ขอสรุปเพียงเท่านี้

ขั้นละเอียด คือ เวทนา สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา มีได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่สำคัญใจเป็นผู้หลงเป็นผู้ไปยึด พิจารณาให้เห็นตามความจริงของมัน เวทนาปรากฏขึ้นมาก็เป็นความจริงอันหนึ่งของมันเท่านั้น ตามหลักธรรมชาติแล้ว ถ้าไม่ใช่กิเลสเข้าไปเคลือบแฝงไปบังคับบัญชาให้ว่า เวทนาคือสุขเป็นเรา ทุกข์เป็นเรา อุเบกขาเป็นเราเป็นของเรา และสร้างกองทุกข์ขึ้นมาภายในจิตใจอีกเท่านั้น ก็ไม่มีทุกข์ทางใจ ปัญญาจะต้องหยั่งลงถึงความจริงเป็นลำดับ

เมื่อสติปัญญาหยั่งทราบความจริงแล้ว เวทนาก็สักแต่ว่าเวทนา ดังที่ท่านอธิบายไว้แล้วในสติปัฏฐานสี่ไม่ผิดไปไหนเลย เป็นความจริงล้วน ๆ แต่เราไปฝืนความจริงทั้งหลายเพราะกิเลสพาให้ฝืน พาให้เหยียบย่ำทำลายความจริง เพราะกิเลสเคยเหนืออำนาจของใจ จึงต้องฉุดลากจิตใจไปในทางผิด และเหยียบย่ำทำลายความจริงนั้น ๆ โดยไม่รู้ตัวว่าเหยียบย่ำทำลาย นี่คือตัวจอมปลอมที่จิตเคยเชื่อมั่น ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติจำต้องใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างละเอียดแยบคาย จึงจะพบความจริงตามหลักธรรมท่าน

การคลี่คลาย การพิจารณาทางด้านปัญญา ก็เพื่อแก้สิ่งจอมปลอมทั้งหลายซึ่งปีนเกลียวกับธรรม คือความจริงล้วน ๆ ออกโดยลำดับ จิตจะเปิดเผยตัวเองขึ้นอย่างชัดเจน ความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกาย เมื่อพิจารณาจนถึงขั้น **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** อย่างซึ้งภายในใจแล้ว จะยึดถือไว้ไม่ได้ จะสลัดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกายนี้ออกโดยสิ้นเชิง รู้ประจักษ์กับจิต กาย เวทนา ก็สักแต่ว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ตามธรรมชาติของมัน เป็นความจริงแต่ละอย่าง ๆ กายก็ไม่ทราบความหมายของทุกขเวทนา หรือสุขเวทนา อุเบกขาเวทนา เวทนานั้นจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ก็ไม่ทราบความหมายของตนและไม่ทราบความหมายของกายของใจ เป็นแต่ธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นตามหลักความจริงของตน แล้วก็ดับไปตามธรรมชาติของมัน

ถ้าจิตมีสติปัญญารอบตัวอยู่แล้ว จะพิจารณารู้แจ้งเห็นจริงในความจริงทั้งหลายทั้งส่วนกายทั้งส่วนเวทนาทั้งสาม แยกตัวออกโดยลำดับ ๆ ส่วนสัญญา สังขารไม่ต้องพูดมันก็เป็นอาการเหมือนกันนั่นแล เกิดขึ้นแล้วดับไป มันเป็นกองไตรลักษณ์ทั้งหมด คือ **อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา** และเบิกออก ๆ จิตถอยตัวเข้ามา การพิจารณาก็แคบเข้าไป ๆ เพราะสิ่งไรที่พิจารณารู้แจ้งเห็นจริงแล้ว มันปล่อยเอง จะพิจารณาเพื่ออะไรอีก ก็รู้แล้วเห็นแล้วนี่

มันต้องชัดอย่างนั้นจึงชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งเห็นจริง ต้องรู้ภายในตัวเองจริง ๆ ไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่า สันทิฏฐิโก เห็นเอง เมื่อได้คุ้ยเขี่ยขุดค้นเต็มสติปัญญา ผลจะปรากฏขึ้นมาอย่างเต็มภูมิ เต็มภูมิของสติปัญญา หนีไม่พ้น นี่แหละการพิสูจน์เรื่องการเกิดการตายของจิต

จิตเป็นสิ่งลึกลับมากเพราะกิเลสพาให้ลึกลับ กิเลสมันเอาจิตเข้าไปหมกไปซ่อนไว้ในสถานที่ที่เราไม่อาจเอื้อมรู้ได้เห็นได้ ถูกกิเลสตัวจอมปลอมปิดบังไว้หมด ตัวมันออกหน้าออกตา หลอกไว้ตลอดเวลาจึงไม่เห็นโทษของตน ไม่เห็นโทษของกิเลสที่พาให้เกิดให้ตาย

เมื่อใช้สติปัญญาพิจารณาลงไปดังที่กล่าวมาแล้วนี้ กิเลสประเภทต่าง ๆ ที่เคยหุ้มห่อจิตใจ หลอกลวงจิตใจ ปิดบังจิตใจนั้นจะขยายตัวออกไป เปิดตัวออกไป ๆ จนกระทั่งไม่มีเหลือ เมื่อกิเลสหมดสิ้นไปจากใจไม่มีเหลือเพราะสติปัญญารู้เท่าทันและตัดขาดกระเด็นออกจากความสืบต่อกันระหว่างขันธ์กับจิต รูป เสียง กลิ่น รสทั้งหลายไม่ต้องพูด เพราะมันห่างไกลมากไป เอาในระหว่างขันธ์กับจิต รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ทราบตามอาการของมันซึ่งเป็นความจริงแต่ละอย่าง ๆ และทราบภายในจิตคือตัวอวิชชา ตัดสะพานทางเดินของมันหมดแล้ว ก็เหลือแต่จิตกับอวิชชาที่พัวพันกันอยู่อย่างลึกลับ แต่จะพ้นมหาสติ มหาปัญญาอัตโนมัติไปไม่ได้

นี่กำลังของสติ กำลังของปัญญา เมื่อฝึกให้เป็นย่อมเป็นได้อย่างนี้ รู้ได้อย่างนี้ เห็นได้อย่างนี้ และสามารถทำลายจิตอวิชชาออกเหมือนระเบิดทำลายทีเดียว อวิชชาแหลกแตกกระจายไปหมดไม่มีเหลือ ทีนี้ทำไมจะไม่รู้ ที่เคยเกิดมากี่กัปกี่กัลป์ ไม่ต้องไปนับก็ได้ ความจริงบอกอยู่ในจิตที่บริสุทธิ์ดวงนี้อย่างประจักษ์ และเริ่มรู้มาตั้งแต่จิตที่มีเชื้อสืบต่อเกี่ยวเนื่องกันมากน้อยโดยลำดับมา ค่อยรู้เข้ามา เพราะตัดเข้ามาเรื่อย ๆ ด้วยปัญญา รู้เข้ามา ๆ สั้นเข้ามา ๆ จนกระทั่งขาดสะบั้นไปหมด ไม่มีอะไรสืบต่อกันระหว่างจิตกับกิเลสอาสวะต่าง ๆ ที่จะพาให้เกิดภพเกิดชาติ เพราะขาดออกไปจากจิตหมดแล้ว ไม่มีสิ่งใดเหลือ เป็นจิตที่ยืนยันปฏิญาณตนได้อย่างอาจหาญไม่สะทกสะท้านใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ต้องหาสักขีพยานมาจากไหนอีก สักขีพยานพอตัวอยู่กับความบริสุทธิ์ที่รู้ ๆ เห็น ๆ อยู่จำเพาะตนหมดแล้ว

โทษเราก็เคยเห็นมาประจักษ์ใจ พ้นโทษก็เห็นประจักษ์ใจแล้วที่นี่ ความเป็นนักโทษก็เพราะถูกคุมขังของกิเลส ความพ้นโทษก็เพราะกิเลสบรรลัยไปจากใจแล้ว เพราะอำนาจแห่งสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร เรื่องความเกิดตายแต่ก่อนเป็นมาจากไหน จะไปสงสัยที่ไหนว่าไม่เป็นมาจากกิเลสประเภทต่าง ๆ จนถึง **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** สิ่งเหล่านี้ก็ได้บรรลัยลงไปหมดแล้ว ที่นี่จิตจะไปเกิดที่ไหนอีกไหม จิตดวงนี้ก็รู้ชัด ๆ ว่าไม่เกิดที่ไหนอีกแล้ว เพราะเป็นอฐานะแห่งการเกิดอีกต่อไป

นั่นแล จึงเรียกว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเห็นความจริงแห่งธรรมทั้งหลาย รู้ที่ใจ อย่าไปคาดไปคิดกาลโน้น สถานที่นี่ให้เสียเวลา และถูกกิเลสหลอกไปโน่นหลอกไปนี่อยู่ไม่หยุด ดูจุดที่กิเลสซ่องสุมกันอยู่ที่หัวใจนี่ **ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา** เป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น ออกไปจากดวงใจเป็นเชื้ออันสำคัญให้เกิดภพนั่นภพนี่ คือ **อวิชฺชาปจฺจยา** นี้เอง เมื่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงไปหมดแล้ว นั่นแลคือความบริสุทธิ์พุทโธแท้ ไม่มีแล้วขึ้นชื่อว่าสมมุติซึ่งเป็นคู่เคียงกับกิเลสประเภทต่าง ๆ ภายในใจ ยืนยันได้ภายในตัวเองว่า **นตฺถิ**

ทานิ ปุนพฺภโว ความเกิดไม่มีอีกแล้ว จะมีได้อย่างไร เพราะเชื้อให้เกิดมันดับไปหมดแล้ว

ผู้ที่รู้ว่าสิ่งทั้งหลายนั้นดับไปหมดแล้ว อันนั้นดับไหมที่นี่ และนั่นสูญไหมที่นี่ เรียนให้ถึงซิ เรียนให้ถึงจิตซิ ลึกลับที่สุดก็คือจิต เพราะกิเลสพาให้ลึก ตื้นที่สุดจนประจักษ์ใจก็คือจิต เพราะธรรมพาให้ตื้น สติปัญญาพาให้ตื้น นี่แหละหลักรับรองมรรคผลนิพพาน รับรองความพ้นทุกข์ และรับรองเรื่องความเกิดความตาย เกิดตายมาอย่างไรต่ออย่างไร ตายเกิดหรือตายสูญ รับรองกันที่ตรงนี้ ยืนยันกันที่ตรงนี้ หายสงสัยที่ตรงนี้ ใครจะสงสัยอย่างไรไม่สนใจ ใครจะว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้กี่ร้อยกี่พันเรื่องก็ว่าไป ตามความคิดความเห็นของนานาจิตตัง ถ้าอยากฟังก็ฟังไป ไม่อยากฟังก็อยู่ตามความไม่หิวโหย ขอให้รู้ความจริงประจักษ์ใจเสียเท่านั้น อันเรื่องความหิวโหยความโยกคลอนต่าง ๆ มันหมดไปเอง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งเคลือบแฝง เป็นความหลอกลวง เมื่อถึงความจริงเต็มส่วนแล้ว จะหลงไปไหน สามโลกธาตุมาหลอกก็ไม่หลง

เอาให้จริงให้จังนักปฏิบัติ อยู่ที่ไหนให้ถือความเพียรเป็นสำคัญ ให้ถือว่ากิเลสเป็นข้าศึกต่อเราอยู่เสมอ ผู้นั้นแหละจะพ้นจากแหล่งแห่งทุกข์นี่ไปได้โดยไม่สงสัย สติปัญญามีหุงต้มแกงกินไม่ได้ นำมาฆ่ากิเลสแก้กิเลสเท่านั้น หน้าที่ของสติปัญญาน่ะเอาให้จริงจัง อย่าลดละความพากเพียร คำว่ากิเลสเป็นภัย ธรรมะเป็นคุณแก่สัตว์โลกนั่นคือศาสดาองค์เอกเป็นผู้สอนไว้ มิใช่คนหูหนาตาฝ้าฟางเป็นผู้สอนไว้พอจะไม่สะดุดใจคิดกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๙–๒๓๖)

สำหรับผู้ที่ยังตั้งหลักไม่ได้

ท่านอาจารย์ยังมีเมตตาสอนผู้ที่ยังตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นไม่ได้ไว้ดังนี้

“...ถ้าจับจุดของความรู้ไม่ได้ ก็อย่าลืมคำบริกรรมภาวนา ไปที่ไหนอยู่ในท่าอิริยาบถใดคำบริกรรมให้ติดแนบกับจิต ให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมภาวนานั้นเสมอ เช่น **พุทโธ** ก็ตาม **อัฏฐิ** ก็ตาม **เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ** บทใดก็ตาม ให้จิตติดอยู่กับบทนั้น ไม่ให้จิตไปทำงานอื่น ถ้าปล่อยนี้เสียจิตก็เถลไถลไปทำงานอื่นซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสไปเสีย ไม่ใช่เรื่องของธรรมที่เป็นความมุ่งหมายของเรา บทธรรมที่เราตั้งขึ้นมานั้น เพื่อให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมบทนั้น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมที่เราเป็นผู้กำหนดเอง อาศัยธรรมบทต่าง ๆ เป็นเครื่องยึดเครื่องเกาะของจิต ขณะทำลงไปก็เป็น

ธรรม จิตใจก็สงบ นี่แลหลักการปฏิบัติที่จะทำให้จิตสงบเยือกเย็นได้โดยลำดับของนักภาวนาทั้งหลาย

การที่จะตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นนี้ลำบากมากเหมือนกัน แม้ลำบากแค่ไหนก็อย่าถือเป็นอารมณ์ จะเป็นอุปสรรคแก่การดำเนินเพื่อมรรคเพื่อผลที่ตนต้องการ จงถือความเพียรเพื่อความพ้นทุกข์นี้เป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเพิ่มพูนให้มาก สติซึ่งเป็นธรรมสำคัญจะต้องเพิ่มพูนให้มาก เพื่อความเหนียวแน่นมั่นคง เพื่อความสืบต่อแห่งความระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ ปัญญา ในโอกาสที่ควรพิจารณาก็ควรพิจารณาแยกแยะทั้งภายนอกทั้งภายในเทียบเคียงกัน มรรคนั้นเป็นได้ทั้งภายนอกทั้งภายใน ปัญญาเป็นได้ทั้งภายนอกภายในถ้าทำให้เป็นปัญญาที่เรียกว่ามรรค

เราจะพิจารณาเรื่องใด เรื่อง **อนิจฺจ** เอาภายนอกมาพิจารณาเทียบกับภายในก็ได้ จะพิจารณาภายในเทียบกับภายนอกมันก็เป็นอันเดียวกันนั้นแหละ ไม่ได้ผิดแปลกอะไร เรื่อง **อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา** อสุภะอสุภังของปฏิกูลโสโครก มันมีเต็มไปหมดทั้งภายนอกภายใน รูปสัตว์ รูปบุคคล หญิงชาย จะพิจารณาแยกแยะอย่างไรให้เป็นอุบายวิธีของเราในการพิจารณา

แต่ในเวลาต้องการความสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำเพื่อความสงบ ด้วยคำบริกรรมบทใดหรืออานาปานสติได้ตามแต่จริตนิสัยชอบ แต่ให้มีสติสืบเนื่องอยู่เสมอ ความรู้จะได้สืบต่อกันกับงาน เมื่อความรู้สืบต่อกัน จิตใจไม่มีเวลาส่ายแส่ไปภายนอกแล้ว จิตก็รวมตัวเข้ามา ๆ กระแสจิตทั้งหมดรวมเข้ามาเป็นตัวของตัวกลายเป็นจุดแห่งความสงบ

เมื่อจุดปรากฏเด่นขึ้นมาที่ใจเรียกว่าใจเริ่มสงบ ความคิดปรุงก็เบาบางลงไป ๆ กระทั่งความคิดปรุงในคำบริกรรมก็ค่อยเบาลงไป ๆ กลายเป็นความรู้ที่เด่นขึ้นมา จะบริกรรมหรือไม่บริกรรมความรู้ก็เป็นความรู้อยู่อย่างนั้น ที่เรียกว่าจิตรวมตัวเข้าเป็นตัวของตัวแล้ว ก็อยู่กับตรงนั้นเสีย คำบริกรรมก็ปล่อยวางกันในขณะนั้น นี่คือจิตสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำให้เกิดผลตามที่กล่าวมา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๒๒–๑๒๓)

ยากที่สุดคือการฝึกคนให้ดี ไม่ลูบหน้าปะจมูก

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ท่านอาจารย์ไม่ยอมให้กิเลสเหนือธรรม และท่านก็ได้เทศน์ไว้แล้วว่า

“...ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลก เป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรมเพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้น คำว่าลูบหน้าปะจมูกจึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๐๗)

ด้วยเหตุนี้ ทั้งพระเณรและฆราวาสที่ได้เข้านมัสการท่านตอนแรก ๆ มักจะคิดว่าท่านดุ แต่เมื่อได้ฟังเทศน์ของท่านในระยะหนึ่งและได้ใช้ดุลยพินิจของตนแล้วก็จะเข้าใจว่า แท้จริงนั้นท่านดุกิเลสที่มีอยู่ในตัวเรา เพื่อทำให้เราเป็นคนดี มีสติ และมีพลังของธรรมอยู่ตลอดเวลา ขอนำเทศน์ของท่านอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องนี้มาไว้ในที่นี้

“...การจะดุหรือไม่ดุ ตามหลักธรรมชาติหลักธรรมดาของธรรมแล้ว ควรดุก็ต้องดุ ควรดีต้องดี ควรชมต้องชม ควรตำหนิต้องตำหนิ นี้เป็นหลักธรรม **นิคฺคยฺห ปคฺคยฺห เป็นธรรมประจำ หรือเป็นคู่เคียงของศาสนามาดั้งเดิม แยกกันไม่ออก ในธรรมสองประเภทนี้ **นิคฺคยฺห** ได้แก่ การดุด่าว่ากล่าว หรือตำหนิติเตียน ในคนที่ผิดหรือพระที่ผิด **ปคฺคยฺห** ชมเชยสรรเสริญผู้ที่ทำถูก ให้มีแก่จิตแก่ใจว่าการทำนี้ทำถูกต้องแล้ว และส่งเสริมให้ทำดียิ่งขึ้นกว่านี้ไปอีก ธรรมทั้งสองบทนี้เป็นหลักธรรมประจำศาสนา แยกกันไม่ออก เพราะพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งบัญญัติเอง ใครไม่กล้าอุตริบัญญัติขึ้นมาเองได้...”**

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๔๖)

“...นี่เวลายังมีชีวิตอยู่ไม่สนใจกับอรรถกับธรรมกับบุญกุศลอะไรเลย มั่วสุมอยู่กับอบายมุขตลอดวัย เวลาตายแล้วให้พระไปหาบุญหากุศลที่ไหนมาให้ ถ้าหากเป็นไปได้อย่างนั้นจริง ๆ แล้วมันจะยากอะไร หลวงตาบัวนี่ก็ไม่ต้องบวช จะอยู่ให้สะดวกสบายอยากกินเหล้าเมาสุรา เกี้ยวพาราสีสีกาอย่างสนุกสนาน สะดวกสบายไปตามแบบคนที่มีผู้รับรอง **กุสลา มาติกา อย่างอุ่นหนาฝาคั่งอยู่แล้ว ตายแล้วจึงให้พระมา **กุสลา ธมฺมา ฯ** ไปสวรรค์กันเลย ไม่ต้องยุ่งยากลำบากใจ ขวนขวายบุญกุศลศีลทานใด ๆ ในเวลามีชีวิตอยู่ แต่นี้มันไม่ได้เป็นอย่างนั้นนี่ ต้องฝึกฝนอบรมเจ้าของให้เป็นคนดีทุกวิธี ทุกวิถีทางแทบล้มแทบตาย**

การจะทำอะไรให้ดี สู้การทำคนให้ดีไม่ได้ ยากที่สุดก็คือการทำคนให้ดี เพราะเหตุนั้นจึงต้องมีแบบมีฉบับสำหรับการสร้างการฝึกอบรมคนให้ดี พระพุทธเจ้ามาสอนก็สอนคนเพื่อทำคนให้ดีนั่นเอง มาตรัสรู้ก็เพื่อจะมาหล่อหลอมคนให้ดี ไม่ได้มาหล่อ

หลอมวัตถุ ต้นไม้ ภูเขาให้ดีอะไรแหละ มาหล่อหลอมมนุษย์ สอนมนุษย์ ให้มนุษย์เป็นคนดี มีความฉลาดรักษาปฏิบัติตน ผลคือความสงบสุข จะพึงมีในแดนมนุษย์

ถ้ามนุษย์ไม่ดีแล้ว มนุษย์ก็เลวที่สุดในโลกนี้ เป็นโลกาวินาศ เพราะมนุษย์นี่ฉลาด สามารถทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีใครเกินมนุษย์ ถ้าฉลาดไปในทางชั่ว ก็โลกพินาศได้จริง ๆ มนุษย์เรา แต่ถ้าฉลาดในทางที่ดี เช่น ผู้มีความรักชอบในศีลในธรรม ดังท่านทั้งหลายที่ได้อุตส่าห์พยายามบำเพ็ญเรื่อยมานี้ โลกไม่มีใครจะให้ความร่มเย็นแก่กันได้ยิ่งกว่ามนุษย์เรา เพราะมนุษย์เราฉลาด มนุษย์สามารถทำความร่มเย็นเป็นสุขแก่กันได้ชนิดไม่คาดไม่ฝัน

เดี๋ยวจะว่าหลวงตาบัวดุ ๆ ท่านทั้งหลายแบกกิเลสมา ไม่สนใจคิดบ้าง สมกับมาแสวงธรรม มาว่าหลวงตาบัวดุ หลวงตาบัวไม่ได้ดุให้ใครนี่ เราพูดตามอรรถตามธรรมตามเหตุตามผล เพื่อผู้ฟังที่มุ่งอรรถมุ่งธรรมได้เข้าใจตามความจริง กรุณาทำความเข้าใจว่าพลังของกิเลสมี พลังของธรรมไม่มี ปราบกันได้อย่างไร กรุณานำไปพิจารณาซี พลังของกิเลสเวลาแสดงออกมา มันเป็นความโมโหโทโสใช่ไหม พลังของธรรมแสดงออกมา ปราบความโมโหโทโสให้แหลกไปเลย นั่น ถ้ากำลังของธรรมไม่มี ปราบกิเลสไม่อยู่ ปราบกิเลสไม่ได้ เพราะฉะนั้น พลังของกิเลสมี พลังของธรรมต้องมี ไม่มีปราบกันไม่อยู่ ปราบกันไม่ได้ แต่ไหนแต่ไรมา ไม่ใช่หลวงตาบัวมาอุตริพูดโดยหามูลความจริงไม่ได้ ต้องมีความจริง คือกิเลสมีอยู่ที่หัวใจเรา บีบคั้นเรา ธรรมมีสติปัญญาเป็นต้นก็ผลิตขึ้นที่หัวใจเรา และปราบกิเลสให้หมอบราบไปจากใจเรา ตามกำลังของกิเลสและกำลังของธรรมที่ควรแก่การปราบปรามกันได้ กรุณานำไปพิจารณาเพื่อถือเอาประโยชน์เท่าที่ควร

พระพุทธเจ้าก่อนที่จะมาตรัสรู้ในชาติปัจจุบันเรานี้ ท่านสลบสามหน ยากหรือไม่ยากการฆ่ากิเลส การทำคนให้ดี ยากหรือไม่ยาก ไม่มีอะไรทำยากยิ่งกว่าการทำคนให้ดี และไม่มีอะไรยาก ไม่มีการสอนใครยากยิ่งกว่าสอนคน สอนคนคือสอนใคร ก็สอนเราล่ะซิ เราต้องสอนเราเสียก่อน พระพุทธเจ้าสอนพระองค์ สลบสามหนเห็นไหม แม้ที่ไม่ถึงขั้นสลบไสล ก็ล้วนแต่เป็นทุกข์ทรมาน เพราะการฝึกทรมานอยู่นั่นแล อย่าเข้าใจว่าท่านไม่ทุกข์ พระสาวกแต่ละองค์ย่อมได้รับความทุกข์ทรมาน เพราะการฝึกทรมานเช่นเดียวกัน เป็นแต่ไม่ได้จดจารึกไว้หมดเท่านั้น บางองค์ฝ่าเท้าแตก บางองค์จักษุแตก เห็นไหมในตำรับตำรา ยากหรือไม่ยาก สอนมนุษย์ฝึกทรมานมนุษย์น่ะ เราต้องคิด เพื่อเป็นแบบฉบับ แม้ได้น้อยก็ยังดีกว่าไม่ได้สนใจคิดเสียเลย

เวลาสอนเรา จะให้ง่าย ๆ เหมือนปอกกล้วยหอมได้อย่างไร ศาสนาไม่ใช่ศาสนากล้วยหอม กิเลสไม่ใช่กล้วยหอม พอจะปอกเอา ๆ กินเอากลืนเอาอย่างนั้นน่ะ เอาไป

พิจารณาซี การสั่งสอนที่ยากที่สุดก็คือสั่งสอนเรา ฝึกเรา ยากที่สุดฝึกคน ๆ นี้ เมื่อเวลาฝึกดีแล้วก็เยี่ยมที่สุด ไม่มีอะไรเยี่ยมยิ่งกว่าคนที่ฝึกตนดีแล้ว พากันจดจำนำไปปฏิบัติต่อตัวเองให้เป็นคนดี

ข่าวร่ำลือเหลือเกิน ได้ยินนะหลวงตาบัว เพราะกิริยาที่ว่าดุนั้น ออกจากปากหลวงตาบัว แล้วก็ย้อนกลับมาเข้าหูหลวงตาบัว ใครก็ว่าหลวงตาบัวดุ ๆ เราหาเหตุผลไม่ได้ว่าเราดุคนเพราะเหตุผลกลไกอะไร ตัวเราเองก็ฝึกตัวเรามาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ฝึกพระองค์มาอย่างนั้น พระองค์ก็ดีด้วยการฝึกการทรมาน ควรหนักต้องหนัก ควรเบาต้องเบา พระองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะการฝึกด้วยแง่หนักเบา ตามเรื่องของสิ่งชั่วช้าต่ำทรามซึ่งมีกำลังมากน้อย แง่ของธรรมเครื่องฝึกเครื่องปราบปรามก็ต้องให้หนักเบาตาม ๆ กัน จนกิเลสประเภทต่าง ๆ สู้กำลังของธรรมไม่ได้ ขาดหลุดลอยออกจากพระทัยไม่มีเหลือ จึงได้ผุดขึ้นมาเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยการฝึกการทรมาน

พระธุดงคกรรมฐานทั้งหลายที่หนักแน่นในธรรมและเป็นครูเป็นอาจารย์ของเราล้วนแต่ผ่านชีวิตเดนตายมาทั้งนั้น แล้วดุอะไรพิจารณาซิ ท่านดุอะไร ถ้าการดุเป็นความผิดความเสียหาย ท่านทำไมไม่ล่มจมฉิบหายไปก่อนที่ประชาชนพระเณรจะได้กราบท่าน ท่านควรจะฉิบหายเพราะท่านเป็นตัวดุเจ้าของก่อนมาดุพวกเรา การสั่งสอนโลก สั่งสอนประชาชน อุบายวิธีการอย่างไรที่ท่านเคยได้รับผลได้รับประโยชน์จากการทรมานการฝึกฝนท่านมา ท่านก็นำอุบายนั้นมาสอนเรา แล้วมันผิดไปตรงไหน ตัวกิเลสนั่นแบกมา ๆ ไม่ได้มองดูอรรถดูธรรมเลย เอะอะก็ว่าแต่ท่านดุ อะไรก็ท่านดุ ให้กิเลสเอาเป็นเครื่องมือเสียแหลก ๆ ธรรมหาทางก้าวเดินไม่ได้เลย แล้วจะไปหาผลประโยชน์อะไรจากผู้ใด จากครูอาจารย์ใด จึงจะเหมาะกับกิเลสที่บงการอยู่บนหัวใจ...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๑-๔๖๔)

“...การฝึกใครก็ไม่ฝึกทรมานยากยิ่งกว่าฝึกคน คำว่า “คน” ท่านทั้งหลายอย่าไปหมายถึงคนนั้นคนนี้ อันเป็นการเหยียบย่ำทำลายดูถูกเหยียดหยามกัน ให้หมายถึงตัวของท่านของเราแต่ละคน ๆ นี้ การสอนใครก็ไม่สอนยากยิ่งกว่าสอนคน การฝึกทรมานไม่มีฝึกอะไรทรมานอะไรยากยิ่งกว่าฝึกทรมานคน นั่น คนคือใคร คนคือเรานั่นแล จะเป็นใครที่ไหนไป ให้น้อมเข้ามาหาตัวของเราแต่ละท่านละคน คนก็คือเรานี้ ฝึกยากก็คือเรานี้ จะเป็นผู้ฝึกให้ได้ให้อยู่ในขอบเขตเหตุผลก็คือเรานี้ ย้อนเข้ามาสู่ตัวเรานี่แล ฝึกยากคือเรา เราจะฝึกให้ได้ แม้ยากขนาดไหนก็คือการฝึกเราเพื่อเป็นคนดี นี่ได้ประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมีหนักมีเบาสับปนกันไปบ้างซิถ้าอยากพบของดีน่ะ...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)

“...การสั่งสอนทุกแง่ทุกมุมจะดุด่าว่ากล่าวหนักเบาขนาดไหน ก็คือการตีการฆ่ากิเลสของพระทั้งนั้น ไม่ใช่ตีพระฆ่าพระนี่ ถ้ามาหาความดีงามมาหาธรรมอย่างใจจริงแล้ว ก็ทราบเองว่าครูอาจารย์ท่านตีท่านฆ่าอะไร ก็ตีกิเลส ฆ่ากิเลสที่มันทำลายพระน่ะซิ บกพร่องตรงไหนกิเลสต่อยเอา ๆ ครูอาจารย์ท่านมองเห็นอยู่ได้ยินอยู่นี่ กิริยาที่แสดงออกทางหูทางตา คำพูดจา กิริยาอาการที่เคลื่อนไหวออกมา ออกมาจากอะไร ออกมาจากความผิด ความผิดนั้นมันเป็นอะไร มันดีละหรือ ถ้าไม่เป็นกิเลสมันจะเป็นอะไร เพราะมันฝังลึกภายในใจในกายจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมานานแล้ว มันจึงเป็นนิสัยสันดานและแสดงออกมาจากอันนั้น จึงตีเข้าไปตรงนั้นให้ถูกกิเลสตรงนั้น ผู้ตั้งใจหาอรรถหาธรรมก็รู้ผิดถูกของตัวเอง และรู้ช่องทางที่จะแก้กันไปโดยลำดับนะซิ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๗๓)

“...นี่แหละมาหาหลวงตาบัว ท่านทั้งหลายอยากจะฟังนักฟังหนาเรื่องดุ ดุอย่างไร วันนี้ฟังเสีย ฟ้าร้องเปรี้ยง ๆ อยู่บนฟ้าโน้นก็ไม่เห็นเป็นไร ฝนตกมายังเย็นได้ใช่ไหม เวลาเงียบ ๆ ไม่มีเสียงฟ้าคึกฟ้าคะนองบ้าง เสียงฟ้าเปรี้ยงโน้นเปรี้ยงนี้บ้าง ฝนก็ไม่มีสักหยดสักหยาด พอฟ้ากระหึ่ม ๆ เออ นี่ดูเหมือนฝนจะตกแล้วนะ หาอะไรมารองน้ำซิ นี่ใช่ไหม เสียงฟ้ามันดังลั่น แต่ฝนตกลงมามันเย็น นี่เสียงครูบาอาจารย์ดังลั่น แต่น้ำอรรถน้ำธรรมอาจเย็นก็มี ให้พิจารณาเอาเอง วันนี้ได้เทศน์ต้อนรับท่านทั้งหลายเรื่องดุเรื่องดีนะ ให้พากันนำไปปฏิบัติ ได้ให้ธรรมะอย่างนี้แล้ว กรุณานำไปปฏิบัติตัวเองนะ ที่พูดอย่างนี้เพื่อเป็นคติสำหรับท่านทั้งหลายผู้อุตส่าห์มา...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)

<<สารบัญ

-๙-
ธรรมและวินัยเหนือสิ่งอื่นใด

วัดป่าบ้านตาดนี้ ตามความเห็นของผู้รวบรวม มีสิ่งที่เห็นชัดเจนอยู่ ๒ ประการ คือ เข้มงวดด้านจิตตภาวนา และไม่ให้สิ่งใดมีคุณค่าเหนือธรรมเหนือวินัย วัดไม่เอนไปตามโลก และนอกจากนั้นยังมีข้อวัตรอื่น ๆ อีก เช่น มีธุดงควัตรประจำใจ ยินดีในที่สงัด สัลเลขธรรมและอื่น ๆ ดังได้รวบรวมจากเทศน์ของท่านอาจารย์หลาย ๆ ตอนมาดังนี้

เข้มงวดด้านจิตตภาวนา

ท่านอาจารย์อบรมสั่งสอนพระเณรโดยเฉพาะ คือ ไม่ให้เห็นงานใดสำคัญยิ่งกว่างานถอดถอนกิเลส

"...เฉพาะวัดนี้เราเคยพูดเสมอ เรามีความเข้มงวดกวดขันกับทางด้านจิตตภาวนามากกว่าสิ่งอื่นใดทั้งนั้น สิ่งเหล่านั้นเพียงอาศัยชั่วระยะกาล อย่าได้ถือมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นการเป็นงานภายในวัดนี้ จะเป็นการให้เสียทางด้านจิตตภาวนาและเสียขนบธรรมเนียมประเพณีที่ครูบาอาจารย์พาดำเนินมา ซึ่งล้วนแล้วแต่เสาะแสวงหาความสงัด เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ดูเรื่องของจิต เรื่องทั้งมวลจะไม่เกิดจากที่ใด แสดงออกจากที่ใด นอกจากออกจากจิตโดยถ่ายเดียวนี้เท่านั้น หากไม่สังเกตก็ไม่รู้ว่าตนมีเรื่อง จนกระทั่งเต็มหัวอกยกไม่ขึ้นแล้วถึงทราบว่าหนัก แต่ก็หาทางแก้ทางออกไม่ได้เพราะความไม่มองดูจิตนั่นแล..."

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๒๖)

"...วัดนี้ไม่ให้มีงานอะไร เพราะสงวนหมู่เพื่อนเพื่อให้ได้ภาวนา แล้วผมไม่ชอบมาแต่ไหนด้วย ไม่ใช่ขี้เกียจเรื่องงานทั้งหลาย แต่เรื่องภาวนาเป็นของสำคัญมาก นั่นเราถือเอาตรงนั้นเลย จึงเป็นเรื่องขี้เกียจเรื่องยุ่งกับการสร้างนั้นสร้างนี้ ไม่เอา เอาแต่อันนี้..."

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๘๒)

“...ท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย จงคำนึงถึงพระโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนพระสาวกในครั้งพุทธกาล หรือสั่งสอนภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้น ทรงเน้นหนักลงในงานที่จะรื้อถอนสิ่งที่รกรุงรังฝังอยู่ภายในใจ ซึ่งทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนตลอดมา ด้วยความเกิดแก่เจ็บตาย อันเป็นผลของสิ่งที่รกรุงรังนั้นคือกิเลสประเภทต่าง ๆ

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนวิธีการ งานที่จะรื้อถอนสิ่งเหล่านี้แก่ภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้น ไม่มีงานใดพระโอวาทใดที่ทรงเน้นหนักลงยิ่งกว่าการสั่งสอนพระสงฆ์เพื่อให้เห็นโทษเห็นภัยในสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยอยู่ภายในใจเรา ซึ่งมุ่งมาประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นจากทุกข์อยู่แล้วให้เห็นอย่างเต็มใจ นี่เป็นหลักใหญ่ของพระโอวาทคำสั่งสอนที่ทรงมุ่งหวังอย่างยิ่งแก่บรรดาสัตว์ เฉพาะอย่างยิ่งภิกษุบริษัทซึ่งพร้อมแล้วที่จะออกแนวรบเพื่อชัยชนะในสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อตนเอง ได้แก่กิเลสประเภทต่าง ๆ ซึ่งล้อมหน้าล้อมหลังอยู่เวลานี้ ไม่มีขยับขยายบ้างเลย ถ้าไม่ถูกขับไล่ด้วยความเพียรของนักต่อสู้เพื่อชัยชนะ

นี่เป็นการเป็นงานอันสำคัญมาก แม้พระองค์เองก็ทรงถือเป็นภาระอันใหญ่หลวงมากทีเดียว ไม่ปรากฏนับแต่ขณะที่พระองค์เสด็จออกทรงผนวชว่า ได้ทรงทำกิจการงานใด ๆ นอกเหนือไปจากงานปราบปรามสิ่งที่เป็นข้าศึกอยู่ภายในพระทัย การหวังความตรัสรู้ก็คือหวังความพ้นทุกข์ การหวังความพ้นทุกข์ก็ต้องฝ่าฟันสิ่งที่เป็นข้าศึกปกคลุมอยู่ภายในพระองค์ให้ขาดไปโดยลำดับ เป็นสายทางที่ราบรื่นดีงามต่อความพ้นทุกข์ด้วยการประพฤติปฏิบัติ

แต่เพราะพระองค์ทรงเป็นสยัมภู จะพึงรู้เองเห็นเอง จึงไม่มีครูมีอาจารย์ที่แนะนำหรือถวายพระโอวาทแก่พระองค์ ทรงบำเพ็ญโดยลำพังพระองค์เอง รู้สึกว่าลำบากมากอยู่ไม่น้อย ผิดบ้างถูกบ้างเป็นธรรมดา งานที่ไม่เคยทำหรือทางไม่เคยเดิน แต่อย่างไรก็ตาม ความมุ่งมั่นของพระองค์มีอยู่กับงานทุกระยะ เพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะ ซึ่งเป็นเชื้อแห่งวัฏจักรเครื่องพาสัตว์ให้หมุนเวียนเกิดแก่เจ็บตายอยู่นี้ ทรงถือเป็นงานสำคัญยิ่งกว่างานอื่นใด

นับแต่วันทรงผนวชจนกระทั่งถึงวันตรัสรู้ มีแต่งานนี้ล้วน ๆ สำหรับพระพุทธเจ้าที่ทรงดำเนินมา จนได้ตรัสรู้เป็นศาสดาเอกของโลกขึ้นมาก็เพราะงานชิ้นนี้สำเร็จ กิเลสขาดสะบั้นไปจากพระทัยไม่มีเหลือหลออยู่แม้นิดเดียว การที่กิเลสแต่ละประเภทจะขาดหรือหลุดลอยไปนั้น ล้วนเกิดจากการรื้อถอนการฟาดฟันหั่นแหลกด้วยงาน คือการต่อสู้กับกิเลสทุกประเภท นี่พระองค์ถือเป็นงานใหญ่โตมาก เหนือชีวิตของพระองค์เอง หากจะทรงสิ้นพระชนม์ในเวลาบำเพ็ญก็ไม่ทรงเสียดาย เพราะความมุ่งมั่นในความหลุด

พ้นมีกำลังกล้า อันดับต่อไปคือความเป็นศาสดาของโลก เป็นสิ่งที่มีน้ำหนักมากยิ่งกว่าความมุ่งมั่นอื่นใดในสกลโลก

การบำเพ็ญของพระองค์จึงเป็นไปด้วยการปฏิบัติ เพื่อถอดถอนกิเลสโดยถ่ายเดียวเท่านั้น หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงนำพระโอวาทมาสั่งสอนบรรดาสัตว์มีภิกษุเป็นต้น ก็ทรงเน้นหนักลงในงานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญและได้เห็นผลเป็นที่พอพระทัยมาแล้วทั้งนั้น

พระองค์ไม่ทรงชมเชยกิจการงานใดสำหรับสมณะผู้เป็นนักบวชอยู่แล้ว ว่าให้ทำสิ่งนั้นให้ทำสิ่งนี้ หรือสิ่งนั้นดีงานนั้นดี นอกจากความเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด พระองค์ไม่ให้ท้อถอยในการบำเพ็ญในการต่อสู้ นั่งอยู่ก็ต่อสู้ ยืน เดิน นอน เว้นเสียแต่หลับ เป็นท่าต่อสู้ของนักรบ

การแก้กิเลสประเภทต่าง ๆ ออกจากจิตใจ ด้วยงานที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้แล้วนั้น เป็นภาระสำคัญเฉพาะหน้าของเรา ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดแม้ทั้งสามแดนโลกธาตุจะมาช่วยภาระธุรังของเราให้เบาลงหรือให้หมดสิ้นไปได้ โดยที่เราไม่ต้องประกอบงานซึ่งเป็นความจำเป็นเฉพาะเรานี้เลย ต้องเป็นหน้าที่ของเราอย่างเดียวเท่านั้น หนักหรือเบาก็เป็นหน้าที่ของเราจะต้องต่อสู้แบกหามแต่ผู้เดียว ไม่มีใครสามารถทำหน้าที่แทนเราได้ ฉะนั้น จงตั้งหน้าทำหน้าที่ของเราให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความภาคภูมิใจ ตามพระโอวาทว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** ตนเป็นที่พึ่งของตน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๐๖–๒๐๘)

“...ให้หนักในความเพียรนะ สถานที่นี่เป็นสถานที่หนักความเพียรนะ ครูบาอาจารย์พาถือความเพียรนี้เป็นหัวใจของพระกรรมฐาน ของผู้ต้องการความพ้นทุกข์ อย่าลืม วันหนึ่ง ๆ เราไม่ให้มีงานอะไรเลย ให้มีแต่เวลาประกอบความพากเพียรของพระของเณรเท่านั้น เราสงวนมากเรื่องอย่างนี้ เพราะเราไม่เห็นสิ่งใดว่าเป็นของเลิศเลอยิ่งกว่าการประกอบความเพียรเพื่อสังหารกิเลสตัวเป็นภัยภายในจิตใจของเราแต่ละคน ๆ แต่ละองค์ ๆ อันนี้เป็นสำคัญมาก จึงต้องให้มีเวลาเพื่ออันนี้อย่างเดียวเท่านั้น เราอยากพูดว่าอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งอื่นอาศัยชั่วกาลชั่วเวลานิดหน่อย จึงไม่ให้ไปกังวลกับมัน ให้มีหน้าที่การงานอยู่กับใจอย่างเดียว นี่เรียกว่าอยู่กับความเพียรอย่างเดียว ใครอยู่ที่ไหนก็ให้เป็นความเพียรอยู่นั้นซิ เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนา นี่คืองานของพระ อย่าให้ลดน้อยถอยลงไปนะ จะลดคุณค่าของพระไปโดยลำดับ หากพระเรายังพอมีคุณค่าอยู่บ้างนะ ถ้าไม่ให้กิเลสเอาไปถลุงเสียจนหมดคุณค่าแห่งธรรมที่ควรจะมีอยู่ในใจนั้นน่ะ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๘๔)

“...เข้าพรรษาแล้วก็ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำภาวนากันนะ ไอ้เรื่องศาลานี้อย่ามาเพ่น ๆ พ่าน ๆ ให้เห็นเถอะ รำคาญตาจะตายละ เพ่น ๆ พ่าน ๆ โดยหาเหตุหาผลไม่ได้ เพราะนี้ไม่คุยนะ เคยปฏิบัติมายังไงมันติดหัวใจ ถ้าพูดถึงเรื่องติดหัวใจ มันเคยมันชินต่อนิสัยไอ้เรื่องความสงบตัวประกอบความพากเพียร ไม่เพ่น ๆ พ่าน ๆ นี่นะ มันเป็นเรื่องที่เคยชินต่อผู้ปฏิบัติ และเคยปฏิบัติกับครูบาอาจารย์มาอย่างนั้น ทีนี้เมื่อมาเห็นหมู่เพื่อนเพ่น ๆ พ่าน ๆ อะไรต่ออะไรดูไม่ได้ มันขัด ไม่พูดมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น

เพราะเราเป็นผู้สอนหมู่เพื่อนนี่ ทำไมเมื่อมันขัดหูขัดตาจึงจะไม่เป็นในจิต ก็เราเป็นผู้รับผิดชอบทุกด้านทุกทางมันก็ต้องได้ดู ขัดตรงไหนก็ต้องได้รู้แหละ อย่างนี้ให้ระวังอย่าให้ยุ่ง ๆ เหยิง ๆ มากมายนักนะ ให้ดูใจเจ้าของนั่นน่ะ ให้เดินจงกรม เอามันหลงทิศหลงแดนไปเป็นไรกิเลสน่ะ นั่งภาวนาก็เหมือนกัน ถึงคราวนั่งก็เอาให้จริงจังซิ อยู่ไหนก็ให้ประกอบความพากเพียร อย่าได้ลดได้ละ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๑๐๑)

“...ไม่ให้มีงานมีการอะไร ให้ประกอบความเพียร เดินมากดีก็เอาเดินให้มาก ถ้ามันเหนื่อยมันเพลียเพราะเราไม่ได้ทำงานก็ควรเดินมาก ๆ ร่างกายมันก็ชอบเคลื่อนไหวไปมาเหมือนกัน ถ้าไม่ได้ทำการทำงานอะไร อันนี้รู้สึกเส้นเอ็นมันจะมีอาการแปลก ๆ แสดงความไม่สะดวกสบายภายในร่างกาย เดินมาก ๆ เดินทำความเพียรนั่นแหละ คืองานของพระเรานะ

นั่ง จะควรนั่งมากนั่งนานเพียงไร อันนี้ตามแต่ความสามารถของตัว บอกกันไม่ได้ บังคับกันไม่ได้ ให้เป็นไปตามอัธยาศัย ตามความเหมาะสมของผู้ปฏิบัติ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๒๖)

“...ให้ขยันเดินจงกรม กี่ชั่วโมงก็เอ้าเดินไป ให้มันเห็นความยากความลำบากในการเดิน ให้เห็นความเหน็ดเหนื่อยในการเดินจงกรม เช่นเดียวกับเขาทำงานทางโลก เราทำงานทางธรรมก็ให้เห็นความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าในการประกอบความพากเพียรของเรา เช่น นั่งนานเป็นยังไง ต้องเจ็บปวดแสบร้อน ดีไม่ดีก็ล้มทั้งหงายเป็นไรไป เพราะสิ่งเหล่านี้ได้เคยบำเพ็ญมาแล้ว ก่อนที่จะมาเทศนาว่าการแนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนตามสติกำลังนี้ได้บำเพ็ญมาแล้วทั้งนั้น

นั่งสมาธิก็เหมือนกัน ฟาดมันลงไป สมาธิเวลานั่งมาก ๆ นี้สำคัญมักจะมีเวทนาให้เป็นเครื่องพิจารณา งานอื่น ๆ ต้องได้ปล่อยทิ้งหมด รวมตัวเข้ามาสู่ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในร่างกายจุดต่าง ๆ จุดไหนที่เด่นกว่าเพื่อน ถือจุดนั้นเป็นสนามรบ สติปัญญาหยั่งลงไปที่นั่น

ออกมาบวชแล้วมีเราเท่านั้น เป็นกับตายก็เรา สุขกับทุกข์ก็เรา จะฉุดลากตนได้มากน้อยเพียงไรก็เป็นกำลังวังชาสติปัญญาของเรานี้เท่านั้น ไม่มีสิ่งใดที่จะมาช่วยปลดช่วยเปลื้องเราให้หลุดพ้นไปได้ เป็น **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** คือใครคือเรา พึ่งเรานี้แลให้ประกอบความพากเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วย อย่าได้ลดละถอยหลัง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๔-๒๙๕)

“...ผู้ปฏิบัติทางจงกรมก็จะไม่มี ต่อไปจะไม่มีทางจงกรม ไม่มีสถานที่ทำงานสังหารกิเลสของพระปฏิบัตินะ มันจะมีแต่สถานที่กิเลสสังหารธรรม สังหารตัวของผู้ปฏิบัติให้ล่มจมฉิบหายไปด้วยแบบไม่เอาไหนนั่นละพูดง่าย ๆ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๕๒)

“...พูดง่าย ๆ ก็รู้แล้วว่าเรื่องของกิเลสมันเป็นอย่างไร รู้เต็มหัวใจแล้วถึงได้มาพูดจะให้พูดยังไงอีก ไม่ได้มาโม้มาอวดหมู่เพื่อนนะ เมื่อกิเลสเต็มหัวใจแต่ธรรมะไม่เต็มหัวใจก็ไม่ทันกัน เอาให้มันเต็มซิ สติปัญญาเอาให้ถึงขั้นเต็มหัวใจซิ สติปัญญาเต็มหัวใจจะเต็มขั้นใดถ้าไม่ใช่มหาสติมหาปัญญา เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วไม่ต้องบอก นั่นละกิเลสพังขั้นนั้นแหละ ขั้นธรรมดาไม่พัง กิเลสไม่ใช่ขั้นธรรมดา ตัวเหนือที่สุด นี่ก็สอนหมดแล้วทำไมมาเก้ง ๆ ก้าง ๆ วันหนึ่ง ๆ ไม่ได้หน้าไม่ได้หลังอะไรเลย เดินจงกรมก็ไม่เป็นท่า นั่งสมาธิภาวนาก็ไม่ได้ความอะไร ที่มันเด่น ๆ มีแต่กินกับนอนเท่านั้นเหรอ มันอัศจรรย์อะไร สัตว์เขาก็กินได้นอนได้จะว่าอะไรมนุษย์เรา มนุษย์ทั่วโลกเขาก็กินได้นอนได้ มาว่าอะไรกรรมฐานเราเก่งกับการกินการนอนล่ะ ถ้าไม่เก่งทางธรรมแล้ว ร้อนวันยังค่ำคืนยังรุ่งนั่นแหละ อย่าสงสัยว่าจะเป็นอื่นไปเลย

ให้ประกอบความพากเพียร อิริยาบถทั้งสี่ความเคลื่อนไหวอันใดให้มีสติกำกับใจเป็นสิ่งสำคัญมากนะ เคยบอกเสมอ

กิเลสอยู่ที่ใจนั้นแหละไม่ได้อยู่ที่อื่น สติปัญญาก็อยู่ที่ใจ ผลิตขึ้นมาแก้กัน วันหนึ่ง ๆ เดินจงกรมได้กี่ชั่วโมง กลัวตายเหรอ เดินจงกรมตายเหรอ เราไม่เห็นเป็นอะไรทั้ง ๆ ที่เคยเดินหลาย ๆ ชั่วโมงจนเข่าอ่อนมาแล้ว หาอุบายวิธีการต่าง ๆ ต่อสู้กับกิเลสไม่งั้นไม่ได้นะ มีสักแต่ว่ากินแล้วนอน กอนแล้วนิน อยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ไม่มีประโยชน์อะไรเลยจะทำยังไง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๐-๒๕๑)

“...การปฏิบัติต้องฝืนกิเลส สู้กิเลส ความฝืนความทุกข์ความลำบากเพราะความพากเพียรในการฝืนกิเลสนั้น เป็นการทำลายกิเลส เป็นการถอดถอนกิเลส เพื่อความสุข

ความสมหวังอันเป็นผลที่จะให้เกิดธรรมขึ้นภายในใจ สมกับว่าใจเป็นภาชนะอันเหมาะสมอย่างยิ่งกับธรรมอยู่แล้ว ท่านกล่าวไว้เสมอว่า ธรรมมีอยู่ทั่วไป ธรรมมีอยู่ตลอดกาล ทำไมธรรมจึงไม่ปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติ เป็นเพราะเหตุไร เพราะเราไม่แสวงหาธรรม ไพล่ไปแสวงหาโลกหากิเลสก็มี แสวงหาธรรมแต่ไม่ถูกทางก็มี แสวงหาธรรมเพียงสักแต่ว่ากิริยา แต่ความจริงใจไม่มีในธรรมก็มี จึงไม่เจอธรรม การแสวงหาตามประเภทที่หนึ่งและที่สามนั้นเลวถึงใจและช้ำใจ ขออย่าให้ได้ยินเลยตลอดวันตาย ธรรมแม้มีอยู่ตลอดกาล แต่ที่ไม่ปรากฏก็เพราะใจซึ่งเป็นสิ่งคู่ควรแก่ธรรมนั้นไม่ยอมรับธรรม เพราะถูกกิเลสประเภทเลว ๆ กีดกันไว้ ธรรมจึงไม่ปรากฏภายในใจ

การมาปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสด้วยความเพียร คือ การเดินจงกรม การนั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น นี่คือการก้าวขึ้นสู่เวทีตีต่อยแล้ว จะมัวเพลินเผอเรออยู่ไม่ได้ จะถูกน็อกตกเวทีแบบไม่เป็นท่า ขายหน้าครูจะทนดูต่อไปได้

การอยู่ด้วยกันมากมันจะเริ่มโลเลไปละนะ ถ้ามากเข้า ๆ มักเป็นดังที่ว่านี้เสมอ ไม่ว่าที่ใดมองเห็นแต่พระเต็มวัดเต็มวา แต่อรรถธรรมที่จะแฝงอยู่ภายในหัวใจของพระจะไม่มี เมื่อสมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิริยธรรม ขันติธรรมไม่มีในใจแล้ว จะหวังเอามรรคผลนิพพานมาจากที่ไหน---มีไม่ได้ ถ้ามีวิริยธรรม ขันติธรรม สติธรรมย่อมจะสามารถมีสมาธิธรรมขึ้นมาได้ และค่อยเลื่อนขึ้นขั้นปัญญาธรรมโดยลำดับ เพราะการพินิจพิจารณาตามขั้นตามภูมิของจิตของธรรม จนกลายเป็นมรรคผลนิพพานขึ้นมาประจักษ์ใจไม่สงสัย

เราหาความเที่ยงถาวรที่ไหนในโลกธาตุนี้ เห็นไหมนั่น องค์นั้นตายไปองค์นี้ตายไป คนนั้นตายไปคนนี้ตายไป เราจะอยู่ค้ำฟ้าได้เหรอ ทำไมจึงไม่วิ่งเต้นขวนขวายหาสารคุณเสียตั้งแต่บัดนี้ เสียดายอะไรในแดนสมมุติแดนป่าช้าแห่งการเกิดตายนี้ กิเลสพาคนให้วิเศษวิโสอย่างไรบ้าง ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้วไม่ว่าตัวใดต้องเป็นพิษเป็นภัยเป็นเสนียดจัญไรต่อจิตใจและมรรยาทแห่งการแสดงออกอันดีงามทุกแง่ทุกมุม และกีดขวางธรรมทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นของดีพอที่จะทะนุถนอม ลืมเนื้อลืมตัวไปตามมันตลอดไปดังที่เป็นอยู่นี้...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๕๙-๑๖๐)

“...หัดคิดอ่านซิ สติปัญญามีอยู่ อยู่ทำไมอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ ตื่นอะไร ตื่นมืดตื่นแจ้ง ตื่นปีตื่นเดือนตื่นวันตื่นคืนตื่นอะไร มันมีมืดมีแจ้งมาตั้งแต่กัปไหนกัลป์ใด มันได้ผลได้ประโยชน์อะไร ความคิดความปรุงการกระทำของตัวเองต่างหากจะทำให้ล่มจมเสียหายก็ดี ทำให้เจริญรุ่งเรืองก็ดี มันเรื่องของเรานี้ต่างหาก ไม่ใช่เรื่องของมืดของแจ้ง ดินฟ้า

อากาศและแร่ธาตุต่าง ๆ อันใดเลย นอกจากใจดวงเดียวนี้เท่านั้นเป็นรากฐานอันสำคัญที่จะสร้างความดีและความล่มจมแก่ตน มีเท่านี้ ดูลงไปตรงนี้ซิ ธรรมอยู่ตรงนี้ ไม่อยู่ที่อื่น ไม่อยู่กับมืดกับแจ้งวันคืนปีเดือน อยู่ที่หัวใจ กิเลสมันบีบอยู่หัวใจนั่น มีมากมีน้อยแสดงขึ้นที่ใจให้เห็นอยู่ชัด ๆ ธรรมก็เกิดขึ้นที่นั่น ผลิตขึ้นได้ที่นั่น ทำไมไม่มองดูตรงนั้น ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๕)

“...ผู้ปฏิบัติต้องสังเกตจริตนิสัยของตน จะเอาแต่ความสะดวกสบายเข้าไปว่าไปทำงานกับกิเลส ความสะดวกสบายเป็นเรื่องของกิเลส เราจะเอาความสะดวกสบายไปสู้กับกิเลสได้ยังไง นอกจากนอนจมเท่านั้น กิเลสมันชอบสบาย อยู่ไปกินไปวันหนึ่ง ๆ เพลิดเพลินรื่นเริงบันเทิงไป หิวโหยไปตลอดหาความอิ่มพอไม่ได้ แล้วก็ยังไม่เข็ดไม่หลาบ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙)

“...เราอยากให้หมู่เพื่อนปฏิบัติให้รู้ภายในจิตใจแล้วมาเล่าให้ฟังนา ผลเป็นยังไง เราอยากรู้ผลแห่งการอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อนและการปฏิบัติของหมู่เพื่อน มีแต่ผ้าเหลืองมีแต่รูปพระเฉย ๆ ไม่มีอรรถมีธรรมในหัวใจไว้เป็นสมบัติของตนออกโชว์กันบ้าง มันน่ารื่นเริงน่าอนุโมทนาสาธุการที่ไหน ถ้าเอาจริงเอาจังมันต้องรู้ ไม่ต้องสงสัยอย่างทุกวันนี้พูดจริง ๆ ตามความรู้สึกโง่ ๆ นี่แหละ มันไม่เคยไปหนักในอดีตอนาคตอะไรเลย เช่นครั้งพุทธกาลท่านเป็นอย่างนั้น ๆ ครั้งนี้เป็นอย่างนี้ ๆ ไม่เลย เพราะแน่ใจว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้คงเส้นคงวาตลอดมา กิเลสก็เป็นตัวคงเส้นคงวาในหัวใจสัตว์นั่นเอง ถ้าไม่แก้ไม่ถอดถอนออกจากใจให้เบาบางและสิ้นไป...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๕๙–๑๖๐)

วัดเป็นสถานที่สงบสงัด

เนื่องจากวัดป่าบ้านตาดเป็นวัดทางด้านจิตตภาวนา จึงต้องมีความสงบและเงียบ

“...ในธรรมท่านก็แสดงเอาไว้ ผู้ที่เสาะแสวงหรือดำเนินทางด้านจิตตภาวนาพึงระมัดระวัง วัดใดเป็นวัดที่ก่อสร้าง สถานที่ใดเป็นที่ไม่สงบ แม้ที่สุดต้นไม้ที่มีดอกมีผลพวกนกพวกสัตว์อะไรมากินให้เกิดเสียงเอิกเกริกบนต้นไม้ ก็ยังไม่ควรไปอยู่ในที่

เช่นนั้น นั่น นี่ท่านสอนไว้แล้วในมหาขันธ์ก็มี ให้ไปหาอยู่ในที่สงบสงัด สถานที่ขึ้นลงเช่นท่าน้ำ เป็นที่ขึ้นลงของผู้คนหญิงชายก็ไม่ควรไปพัก ให้หาพักในที่สงบสงัด

ทำไมท่านจึงให้พักในที่สงัด เพราะความสงัดนั้นเป็นเหตุที่จะให้รู้วิถีของจิตที่คิดออก จะคิดออกนอกลู่นอกทาง คิดในแง่ใด ย่อมจะทราบได้ง่ายกว่ามีสิ่งรบกวนวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา ท่านจึงสอนให้อยู่ในที่สงบสงัด เสียงเป็นอย่างไร รูปเป็นอย่างไร ท่านจึงไม่ให้ยุ่งไม่ให้เกี่ยว เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นข้าศึกทั้งนั้น ในเวลาที่ควรเป็นข้าศึกต้องเป็นอยู่โดยสม่ำเสมอ ไม่มีคำว่าขาดวรรคขาดตอน เพราะกิเลสย่อมจะกว้านเอาสิ่งเหล่านั้นเข้ามาเป็นสมบัติของตน แต่เป็นฟืนเป็นไฟสำหรับจิตใจของผู้บำเพ็ญเพื่ออรรถเพื่อธรรม ท่านจึงสอนไม่ให้ยุ่งไม่ให้เกี่ยว ให้หาอยู่ในที่สงัด สงัดจากรูปจากเสียงจากกลิ่นจากรสอันจะเป็นข้าศึกต่อจิตตภาวนา นี่ละเป็นของสำคัญ แล้วผู้ปฏิบัติก็เห็นคุณค่าของความสงัดจริง ๆ

เราอยู่ธรรมดาอย่างสถานที่เราอยู่นี้เป็นที่สงัดก็จริง แต่หาที่สงัดยิ่งกว่านี้เข้าไปและที่เปลี่ยวยิ่งกว่านี้เข้าไป จิตใจจะมีความเปลี่ยนแปลงตัวเองไปเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงของจิตใจในสถานที่เปลี่ยว สถานที่น่าหวาดเสียวน่ากลัว ย่อมจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่อรรถธรรมได้ง่ายกว่าที่เราอยู่ธรรมดา นี่ละท่านจึงสอนให้อยู่ในที่สงัดในที่วิเวก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๕๐–๓๕๑)

“...แล้วนี่มีหมู่เพื่อนมาก พระเณรมีมาก เสียงจอแจ ๆ ละนะเวลานี้ โน่นอยู่กุฏิโน้นก็ได้ยิน หูกับปากเจ้าของอยู่ติดพันกันอยู่ทำไมไม่ได้ยิน นี่ก็น่าคิดเหมือนกัน เคยพูดมาหลายครั้งหลายหนแล้ว เสียงดังลั่นไปหมด ทำอะไรไม่พูดไม่ได้เหรอ สิ่งที่ควรพูดจำเป็นพูดก็พูดให้มีสติ คนที่พูดมีสติจะไม่เว้ก ๆ ว้าก ๆ เสียงเอ็ดตะโรโฮเฮเหมือนคนหาสติไม่ได้ จวนจะเป็นบ้าแล้วนั่น เดี๋ยวจะไปปากคลองสานนะจะว่าไม่บอก โรงพยาบาลปากคลองสานสำหรับรับคนบ้า พระบ้า มี หรือเราอยากไปเหรอปากคลองสานนั่น เราถึงไม่มีสติสตังยับยั้งกิริยาแห่งการแสดงออกของตนไว้บ้างเลย ถ้ามีสติก็รู้ ถ้าไม่มีสติมันก็ว้าก ๆ ๆ โน่น หูคนอื่นอยู่ไกล ๆ ยังได้ยิน หูเจ้าของกับปากเจ้าของอยู่ติดกันมันไม่ได้ยิน เพราะไม่มีสติจึงไม่ได้ยิน นี่ก็ให้สำรวมระวังนะ เสียงมันดังขึ้นเรื่อย ๆ แล้วเวลานี้ มันหากมีอยู่ในนั้นแหละ เดินมาเมื่อไรก็ได้ยิน ไม่เดินมาก็ได้ยินอยู่ จะว่าไง ผู้สอนมันอกจะแตกแล้วนะ สอนแทบล้มแทบตายเพื่อความละเอียดลออ แต่เพียงเท่านี้เป็นของไม่ละเอียดเลยมันก็ทราบไม่ได้ จะทำยังไง...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๖)

วัดไม่เอนไปตามโลก

"...วัดนี้เราไม่ปฏิบัติตามความรู้ความเห็นความต้องการของคน แต่เราปฏิบัติเพื่อหลักธรรมหลักวินัย หลักศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อประชาชนทั้งแผ่นดินซึ่งอาศัยศาสนาอันเป็นหลักปกครองที่ถูกต้องดีงาม ที่เนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องด้วยดีของพระเณร ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาของประชาชนชาวพุทธ เพราะฉะนั้นเราจึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติต่อผู้ใดเพราะความเกรงใจเป็นใหญ่ ให้นอกเหนือจากธรรมจากวินัยอันเป็นหลักศาสนาไป หากใจเกิดโอนเอนไปตามความรู้ความเห็นของผู้หนึ่งผู้ใด หรือของคนหมู่มากซึ่งหาประมาณไม่ได้แล้ว วัดและศาสนาก็จะหาประมาณหรือหลักเกณฑ์ไม่ได้ วัดที่เอนเอียงไปตามโลกโดยไม่มีเหตุผลเป็นเครื่องยืนยันรับรอง ก็จะหาเขตหาแดนหาประมาณไม่ได้ และจะกลายเป็นวัดไม่มีเขตมีแดนไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีเนื้อหนังแห่งศาสนาติดอยู่บ้างเลย ผู้หาของดีมีคุณค่าไว้เทิดทูนสักการบูชาก็คือคนฉลาด จะหาของดีเนื้อแท้ไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจก็จะหาไม่ได้เลย เพราะมีแต่สิ่งจอมปลอมเหลวไหลเต็มวัดเต็มวาเต็มพระเต็มเณรเถรชี เต็มไปหมดทุกแห่งทุกหนตำบลหมู่บ้าน ไม่ว่าวัดไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าทางโลกทางธรรม คละเคล้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความจอมปลอมหลอกลวงหาสาระสำคัญไม่ได้

ด้วยเหตุนี้จึงต้องแยกแยะออกเป็นสัดเป็นส่วน ว่าศาสนธรรมกับโลกแม้อยู่ด้วยกันก็ไม่เหมือนกัน พระเณรวัดวาอาวาสศาสนา ตั้งอยู่ในบ้านตั้งอยู่นอกบ้านหรือตั้งอยู่ในป่าก็ไม่เหมือนบ้าน คนมาเกี่ยวข้องก็ไม่เหมือนคน ต้องเป็นวัดเป็นพระเป็นธรรมวินัยอันเป็นตัวของตัวอยู่เสมอ ไม่เป็นน้อย ไม่ขึ้นกับผู้ใดสิ่งใด หลักนี้จึงเป็นหลักสำคัญที่จะสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนที่มีความเฉลียวฉลาด หาหลักความจริงไว้เป็นที่สักการบูชาหรือเป็นขวัญใจได้ เราคิดในแง่นี้มากกว่าแง่อื่น ๆ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์ศาสดาก็ทรงคิดในแง่นี้เหมือนกัน ดังจะเห็นได้ในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่โดยเฉพาะกับพระนาคิตะเป็นต้น

เวลามีประชาชนส่งเสียงเอิกเกริกเฮฮาเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับสั่งว่า นาคิตะ นั่นใครส่งเสียงอึกทึกวุ่นวายกันมานั้น เหมือนชาวประมงเขาแย่งปลากัน เราไม่ประสงค์สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นการทำลายศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่รักษาไว้สำหรับโลกให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เหมือนกับน้ำที่ใสสะอาดที่รักษาไว้แล้วด้วยดี เป็นเครื่องอาบดื่มใช้สอยแก่ประชาชนทั่วไปได้ด้วยความสะดวกสบาย ศาสนาก็เป็นเช่นน้ำอันใสสะอาดนั้น จึงไม่ต้องการให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามารบกวน ทำศาสนาให้ขุ่นเป็นตมเป็นโคลนไป นี่คือพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงกับพระนาคิตะ จากนั้นก็สั่งให้พระนาคิตะไปบอกเขา

ให้กลับไปเสีย กิริยาการแสดงออกเช่นนั้นกับเวลาค่ำคืนเช่นนี้ ไม่ใช่เวลาที่จะมาเกี่ยวข้องกับพระ ซึ่งท่านอยู่ด้วยความวิเวกสงัด กิริยาที่สุภาพดีงามเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ฉลาดคัดเลือกมาใช้ได้ และเวลาอื่นมีถมไป เวลานี้ท่านต้องการความสงัด จึงไม่ควรมารบกวนท่านให้เสียเวลาและลำบากโดยไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด นี่คือหลักดำเนินอันเป็นตัวอย่างจากองค์ศาสดาของพวกเรา ไม่ใช่จะคลุกคลีตีโมงกับประชาชนญาติโยมโดยไม่มีขอบเขตเหตุผล ไม่มีกฎมีเกณฑ์ไม่มีเวล่ำเวลาดังที่เป็นอยู่ ซึ่งราวกับศาสนาและพระเณรเราเป็นโรงกลั่นสุรา เป็นเจ้าหน้าเจ้าตาจ่ายสุราให้ประชาชนยึดไปมอมเมากันไม่มีวันสร่างซา แต่ศาสนาเป็นยาแก้ความเมามัว พระเณรเป็นหมอรักษาความเมามัวของตนและของโลก ไม่ใช่นักจ่ายสุราเครื่องมึนเมาจนหมดความรู้สึกในความนึกกระดากอาย

ใครก้าวเข้ามาวัดก็ว่าเขาเลื่อมใสศรัทธา อนุโลมผ่อนผันไปจนลืมเนื้อลืมตัว ลืมธรรมลืมวินัย ลืมกฎระเบียบอันดีงามของวัดของพระของเณรไปหมด จนกลายเป็นการทำลายตนเองและวัดวาศาสนาให้เสียไปวันละเล็กละน้อย และกลายเป็นตมเป็นโคลนไปหมด ทั้งชาววัดชาวบ้านหาที่ยึดเป็นหลักเกณฑ์ไม่ได้ เพราะเต็มไปด้วยมูตรด้วยคูถคือสิ่งเหลวไหลภายในวัดในตัวพระเณร

ด้วยเหตุนี้เราทุกคนผู้บวชในพระศาสนา จงสำนึกในข้อเหล่านี้ไว้ให้มาก อย่าเห็นสิ่งใดมีคุณค่าเหนือธรรมเหนือวินัย อันเป็นหลักใหญ่สำหรับรวมจิตใจของโลกชาวพุทธให้ได้รับความมั่นใจ ศรัทธาและร่มเย็น ถ้าหลักธรรมหลักวินัยได้ขาดหรือด้อยไปเสีย ประโยชน์ของประชาชนชาวพุทธที่จะพึงได้รับก็ต้องด้อยไปตาม จนถึงกับหาที่ยึดเหนี่ยวไม่ได้ ทั้งๆ ที่ศาสนามีเต็มคัมภีร์ใบลาน มีอยู่ทุกแห่งทุกหนพระไตรปิฎกไม่อดไม่อั้น เต็มอยู่ทุกวัดทุกวา แต่สาระสำคัญที่จะนำมาประพฤติปฏิบัติให้ประชาชนทั้งหลายได้รับความเชื่อความเลื่อมใส ยึดเป็นหลักจิตหลักใจไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์หรือเป็นสิริมงคลแก่ตนนั้นกลับไม่มี ทั้งๆ ที่ศาสนายังมีอยู่ เราก็เห็นอย่างชัดเจนอยู่แล้วเวลานี้...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๙๒–๙๔)

“...นี่ก็ได้ปฏิบัติมาพอสมควร เป็นผู้น้อยผมก็เคยได้เป็น ไปศึกษาอบรมกับครูบาอาจารย์เฉพาะอย่างยิ่งท่านอาจารย์มั่น ฟังจริงๆ ฟังท่านพูด ท่านจะพูดทีเล่นทีจริงเป็นธรรมดาของลูกศิษย์กับอาจารย์ เราจะไม่มีฟังเล่น จะมีแต่ฟังจริงอย่างฝังใจตลอดมา มีความเคารพรักความเลื่อมใส ความกลัวท่านมากที่สุด ยึดเอาทุกแง่ทุกมุมที่จะพึงประพฤติปฏิบัติได้ ได้มาสั่งสอนลูกศิษย์ลูกหานี้ก็เพราะอำนาจครูบาอาจารย์ที่ท่านให้

การสั่งสอนมา เพราะฉะนั้น การปฏิบัติในวัดของเรานี้แม้จะผิดแผกแตกต่างกับวัดทั้งหลายบ้าง ผมก็แน่ใจตามหลักเหตุผลและหลักธรรมวินัย จึงไม่สะทกสะท้าน ผมไม่ได้คิดว่าเป็นการทำผิด เพราะมีแบบมีฉบับที่ได้รับมาจากศาสนธรรม และจากครูบาอาจารย์ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบฉบับมาดั้งเดิมอยู่แล้ว จึงได้พาหมู่เพื่อนดำเนินเรื่อยมาอย่างนี้ ผิดถูกประการใดจะต้องพูดกันตามหลักเหตุผล ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลกเป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรมเพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้นคำว่าลูบหน้าปะจมูกจึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๐๗)

มีธุดงควัตรประจำใจ

“...หลักปฏิปทาที่พ่อแม่ครูบาอาจารย์มั่นพาดำเนินมา ซึ่งได้สืบทอดมาถึงพวกเราเวลานี้ เป็นปฏิปทาที่ถูกต้องแม่นยำไม่มีเงื่อนที่จะให้สงสัยแม้แต่น้อย เพราะท่านดำเนินตามแบบฉบับของศาสดาที่มีไว้แล้วในตำราจริง ๆ ไม่ใช่แบบแอบ ๆ แฝง ๆ หรือแผลง ๆ ไปดังที่เห็น ๆ กันทั่ว ๆ ไปนี้ มีลักษณะอยากเด่นอยากดังไม่เข้าร่องเข้ารอยอย่างนั้นไม่มีสำหรับหลวงปู่มั่น เป็นปฏิปทาด้วยความเป็นธรรมล้วน ๆ จึงไม่มีแง่ใดที่น่าสงสัย

เท่าที่พาดำเนินมานี้ก็พอจะทราบเรื่องราวบ้าง เช่น ธุดงควัตร การฉันมื้อเดียว หนเดียวนี่ก็มีอยู่แล้วในธุดงค์ ๑๓ ข้อ การบิณฑบาตเป็นวัตร คือไม่ให้ขาดเมื่อยังฉันอยู่ อันนี้ก็มีในธุดงค์ ๑๓ นั่นแล้ว การฉันในบาตรก็มีในธุดงค์นั่นแล้ว ที่ปฏิบัติกันอยู่นี้ก็เห็นได้อย่างชัดเจนไม่มีลี้ลับอันใดเลย เพราะในตำรามีไว้อย่างชัดเจนอยู่แล้ว ท่านดำเนินตามตำรานั้นจริง ๆ

พูดถึงด้านภาวนา นี่เราพูดเพียงแง่ธุดงค์เพียงเล็กน้อย เช่น การอยู่ในป่า อยู่ในป่าช้า เหล่านี้มีในธุดงค์หมดแล้วไม่เป็นข้อที่น่าสงสัย ในถ้ำ เงื้อมผา เหล่านี้มีในอนุศาสน์และในธุดงค์ ๑๓ อยู่แล้วนั่น เป็นธรรมที่ตายใจได้จริง ๆ ที่ท่านพาดำเนินมา เราทั้งหลายได้ยึดเป็นแนวทางสืบกันมาจนปัจจุบันนี้เพราะท่านเป็นผู้พาดำเนิน

นี่พูดถึงเรื่องธุดงค์ ๑๓ เราพูดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ไม่พูดโดยตลอดทั่วถึงทุกข้อไป เช่น เนสัชชิ ก็สมาทานไม่นอนเป็นวัน ๆ หรือคืน ๆ ไป อย่างนี้ก็มีในธุดงค์ นอกจากนั้นวิธีดำเนินทางด้านจิตตภาวนา ท่านก็ไม่ได้พาบำเพ็ญหรือปฏิบัติให้

นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนไว้แล้วนั้นเลย เช่น สอนพุทโธหรือสอนอานาปานสติ หรืออาการ ๓๒ นับแต่กรรมฐาน ๕ ขึ้นไปจนกระทั่งถึงอาการ ๓๒ เหล่านี้มีในตำรับตำราโดยสมบูรณ์อยู่แล้ว ไม่เป็นข้อสงสัย ไม่เป็นที่ให้เกิดความระแวงอะไรทั้งสิ้น

ที่ท่านพาดำเนินมาไม่ได้มีบทแปลก ๆ ต่าง ๆ และเป็นสิ่งที่ผูกขาดบ้าง หรือเป็นที่อะไรขลัง ๆ บ้างอย่างนี้ไม่ปรากฏ ถ้าขลังก็ขลังด้วยความเป็นธรรมจริง ๆ คือเอาจริงเอาจังประหนึ่งว่าขลัง ไม่ใช่ขลังแบบโลก ๆ ขลังด้วยความเป็นธรรม ขลังด้วยความแน่ใจตัวเอง และทำความอบอุ่นแก่ตนเองด้วยความขลังนั้นจริง ๆ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๒๙–๑๓๐)

“...นี่ครูบาอาจารย์ที่เป็นลูกศิษย์ของท่านก็มีจำนวนมากพากันดำเนินมา ยึดถือหลักนั้นแหละมาปฏิบัติ ได้แพร่หลายหรือกระจายออกไปแก่บรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายเป็นแขนง ๆ จนกระทั่งถึงพวกเรานี้ ก็มาจากสายของท่านนั่นเอง เป็นที่แน่ใจไม่สงสัย คือไม่มีคำว่าแฝง ๆ หรือแผลง ๆ อะไรออกไปให้เป็นที่สะดุดตาไม่แน่ใจ อย่างนี้ไม่มีท่านดำเนินอะไรเป็นที่เหมาะสมทั้งนั้น คือมีแบบมีฉบับเป็นเครื่องยืนยัน ไม่ผิดเพี้ยนไปเลย

นี่เพราะเหตุไร เพราะเบื้องต้นท่านก็ตะเกียกตะกายจริง แต่ตะเกียกตะกายตามหลักธรรมหลักวินัย ไม่ได้นอกเหนือไปจากหลักธรรมหลักวินัย หลักวินัยคือกฎของพระระเบียบของพระท่านตรงเป๋งเลย และหลักธรรมก็ยึดธุดงค์ ๑๓ ข้อนี้เป็นทางดำเนิน แม้จะล้มลุกคลุกคลานในเบื้องต้น ท่านก็ล้มไปตามแถวตามแนวของธุดงควัตร ไม่ได้ออกนอกลู่นอกทางนี้ไปทางอื่นบ้างเลย นี่จึงเป็นที่น่าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งมาตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกของท่าน

ต่อจากนั้นท่านก็ปรากฏเห็นผลขึ้นมาโดยลำดับลำดา ดังที่เคยเขียนไว้แล้วในประวัติของท่าน จนกระทั่งเป็นผู้ทรงมรรคทรงผลโดยสมบูรณ์ในหัวใจท่าน แล้วก็ประกาศสั่งสอนธรรมแก่บรรดาศิษย์ทั้งหลาย พร้อมทั้งปฏิปทาเครื่องดำเนินด้วยความองอาจกล้าหาญ ไม่มีคำว่าสะทกสะท้านแม้นิดหนึ่งเลย นี่เพราะความแน่ใจในใจของท่านเองทั้งฝ่ายเหตุทั้งฝ่ายผล ท่านเป็นที่แน่ใจทั้งสองแล้ว บรรดาลูกศิษย์ลูกหาทั้งหลายที่เข้าไปศึกษาอบรมกับท่าน จึงได้หลักเกณฑ์จากความถูกต้องแม่นยำที่ท่านพาดำเนินมา มาเป็นเครื่องดำเนินของตน แล้วถ่ายทอดไปโดยลำดับลำดาไม่มีประมาณ เฉพาะอย่างยิ่งภิกษุบริษัทมีกว้างขวางอยู่มาก สำหรับลูกศิษย์ของพ่อแม่ครูอาจารย์มั่นแตกกระจายออกไป...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๖๒–๖๓)

“...ธุดงควัตรมีแต่เครื่องชำระกิเลส กิเลสประเภทต่าง ๆ มีเต็มไปหมด แต่ไม่พ้นจากธุดงควัตรทั้ง ๑๓ ข้อนี้เลย ที่จะกำจัดกิเลสทั้งหลายเหล่านั้นได้ เช่น การชักผ้าบังสุกุล ครั้งพุทธกาล ท่านชักเอาตามของเศษของเดนที่เขาทิ้งอยู่ตามถนนหนทางจริง ๆ ครั้นต่อมาก็มีศรัทธาญาติโยมถวายเป็นชิ้นเป็นอันเป็นผ้าอย่างดิบ ๆ ดี ๆ ดังที่เราเคยเห็นนั่นละ จนกลายเป็นผ้าพับผ้าไม้เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้ นั่น เพื่อตัดความสวยความงามความโลเลโลกเลกของตัวเอง ทำตัวเหมือนผ้าเช็ดเท้า เหมือนผ้าขี้ริ้ว ให้มีคุณค่าด้วยธรรม การทำตัวให้เหมือนผ้าขี้ริ้วนั้นก็คือการทำกิเลสให้หมดคุณค่าลงไป อย่าให้มันแสดงฤทธิ์แสดงเดชอยู่ในทุกอากัปกิริยาที่แสดงออกนั้นเลย ความหมายว่าอย่างนั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๔๙)

“...ธุดงควัตรผู้สมาทานยังไงก็ให้ดำเนินตามนั้น เช่น ธุดงควัตรการไม่รับอาหารที่เขาตามมานี้ พ่อแม่ครูบาอาจารย์พาดำเนินมารู้สึกว่าท่านหนักแน่นมาก ต่อไปจะไม่มีเหลือจริง ๆ นี่จะไม่เห็นเลย ธุดงค์ ๑๓ ข้อที่ทรงแสดงไว้เพื่อเป็นเครื่องชำระกิเลสทั้งมวล เมื่อไม่มีธรรมนี้แล้วจะเอาอะไรไปชำระกิเลส นี่ละหลักใหญ่อยู่ตรงนี้...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๑๖)

“...อยู่ที่ไหนก็ตามเรื่องธุดงควัตรนี้ เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๘)

ยินดีในเสนาสนะป่า

“...พระพุทธเจ้าท่านสอนให้หลีกให้เร้น **รุกฺขมูลเสนาสนำ ฟังซิ ให้ไปอยู่ในป่าในเขา ในถ้ำ เงื้อมผา สถานที่ใดเป็นที่พลุกพล่านวุ่นวายด้วยผู้คนอย่าไปอยู่ นั่นท่านสอน แม้ที่สุดต้นไม้ที่เป็นที่หาอยู่หากิน เช่นมันมีผลหมากรากไม้สุก พวกสัตว์พวกนกอะไรมาหากินอยู่ที่นั่น ก็อย่าไปอยู่สถานที่นั้น มันวุ่นวายท่านว่า ท่าน้ำเป็นที่ขึ้นลงของผู้คนหญิงชาย ก็อย่าไปอยู่ใกล้แถวนั้น วัดที่สร้างใหม่ก็อย่าไป มันวุ่นวาย ให้หาที่อยู่ที่สงบสงัดวิเวกนะ ให้ประกอบความพากเพียรทั้งวันทั้งคืนยืนเดินนั่งนอน ตลอดถึงการพักผ่อนก็บอกไว้หมดในอปัณณกปฏิปทาสูตร ท่านแสดงไว้เป็นสูตรจริง ๆ เอามาสวด**

มนต์อยู่นี่ ผู้สวดก็สวดอยู่นี่ เวลานั้นให้พัก เวลานั้นให้เดินจงกรม ให้นั่งสมาธิภาวนา ท่านสอนไว้โดยละเอียดลออมากที่สุด...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๖๑)

“...จะหมดแล้วนะวงกรรมฐานเวลานี้ จะเป็นกรรมฐานหากินไปแล้ว เป็นแล้วนะเวลานี้ เป็นกรรมฐานหากินหาซุ่มหาซ่อนกินนั้นกินนี้อยู่งั้น นอกจากนั้นก็เอาครูอาจารย์ไปประกาศขายกินอีก ช่วยขายกิน หากินได้ง่าย เอาครูอาจารย์ไปขายพากันจำ หลั่งไหลลงไปกรุงเทพฯ โน่นแหละ ไปก็ไม่อะไร สะพายย่าม ดีไม่ดีเงินจะเต็มย่ามนะ มันจะเป็นแล้วนะเดี๋ยวนี้ หรือเป็นแล้วเราก็ไม่ทราบได้ นี่เลวขนาดนั้นนะกรรมฐานเรา มันจะเลวลงขนาดนั้นนะ น่าทุเรศจริง ๆ แล้วคำว่าสายพ่อแม่ครูจารย์มั่น ๆ นี้จะต้องออกหน้า ๆ ตลอดเวลา เพราะเป็นการเบิกทางหากินได้ง่าย ๆ กว้างขวางออกไป อันนี้อันหนึ่งนะให้พากันจำเอาไว้...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๑๓-๑๑๔)

สัลเลขธรรม

“...พูดเรื่องอะไรก็เป็นอรรถเป็นธรรม เป็นเหตุเป็นผลเป็นคติตัวอย่างแก่กันและกัน เป็นเครื่องรื่นเริง ไม่ใช่พูดเพื่อสั่งสมกิเลส หรือทำความกระทบกระเทือนให้แก่ผู้ฟังทั้งหลาย นี่เรียกว่าสัมมาวาจา ในหลักธรรมท่านกล่าวสัมมาวาจานี้ไว้ในสัลเลขธรรม นี่ก็เคยอธิบายให้ฟังแล้ว

นั่นละพระครั้งพุทธกาลท่านพูดกันท่านคุยกัน คุยถึงเรื่องความมักน้อย ความสันโดษ ความวิเวกสงัด สถานที่นั่นที่นี่วิเวกสงัด ความไม่คลุกคลีตีโมงซึ่งกันและกัน ปลีกตัวออกเป็นบุคคลผู้เดียว มีความเพียรเต็มเม็ดเต็มหน่วยอยู่กับตน ศีลก็ระมัดระวังรักษาอย่างเข้มงวดกวดขันยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ สมาธิก็เอาจริงเอาจัง พูดถึงเรื่องสมาธิให้เป็นความรื่นเริงซึ่งกันและกัน จิตใครมีความสงบร่มเย็นอย่างไรก็มาเล่าสู่กันฟัง เป็นการสนทนากันให้เป็นกำลังใจจากการได้ยินได้ฟัง พูดถึงเรื่องปัญญา ใครรู้มากรู้น้อย ใครมีความฉลาดแหลมคมในการต่อสู้กิเลสประเภทต่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงไรก็เล่าสู่กันฟัง จนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น นี่สัลเลขธรรม

พระครั้งพุทธกาลท่านพูดท่านคุยกันอย่างนั้น ท่านไม่ได้คุยถึงการบ้านการเมือง การได้การเสีย ความรื่นเริงบันเทิง การซื้อการขายอะไรต่าง ๆ ท่านไม่พูด เพราะนั่นเป็น

เรื่องของโลก เรื่องของธรรมมีแต่การแก้สิ่งไม่ดีทั้งหลาย ชะล้างสิ่งไม่ดีทั้งหลายออก เวลาพูดก็พูดเพื่อความชะล้างไม่ได้พูดเพื่อความสั่งสม นี่เป็นสัมมาวาจาของท่าน...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๘๖)

ปัจจัย ๔

“...เวลานี้เราเห็นไหม ไม่ได้ดูถูกเหยียดหยาม ไม่ว่าท่านว่าเรามันพอ ๆ กัน วัตถุเป็นสิ่งสำคัญขึ้นมาในวงศาสนา สิ่งที่สำคัญของศาสนาจะไม่ปรากฏหรือไม่ปรากฏสถานที่อยู่ที่อาศัยปัจจัยทั้งหลาย นี่คือด้านวัตถุ สิ่งเหล่านี้กลายเป็นศาสนาขึ้นมาเต็มวัดเต็มวา กุฏิสวย ๆ งาม ๆ กี่ชั้นกี่ห้องกี่หับ ห้องน้ำห้องส้วมที่สะดวกสบายจนพรรณนาไม่จบ นี่คือศาสนา เครื่องบำรุงบำเรอให้ได้รับความสะดวกสบาย ทั้งการอยู่การกิน การหลับการนอน การไปการมา นี้คือศาสนา แน่ะ ใครมีสิ่งเหล่านี้แล้วถือว่ามีหน้ามีตา มีดีกรี มีอำนาจวาสนา นี่ศาสนาแปรไปอย่างนี้เวลานี้

ที่จะให้แปรลงทางอรรถทางธรรม ที่เกี่ยวกับจะทำใจให้สงบให้เยือกเย็น ให้มีความเฉลียวฉลาดโดยหลักธรรมจริง ๆ จนถึงเอาตัวรอดเป็นยอดคนดังครั้งพุทธกาลนั้นจะไม่ปรากฏหรือไม่ปรากฏโดยลำดับลำดามาแล้ว เพราะวัตถุมีอำนาจมาก คำว่าวัตถุมีอำนาจมากก็คือกิเลสแทรกเข้าไปมีอำนาจ ทำจิตใจของผู้ปฏิบัติหรือของพระเณรเราทั้งหลายให้สนใจให้ขวนขวายในสิ่งเหล่านี้ จนไม่มองดูเรื่องศีลสมาธิปัญญา ซึ่งเป็นหลักใหญ่ของศาสนาที่จะพาให้หลุดพ้น หรือให้รู้แจ้งแทงทะลุนั้นเลย เพราะมันมีอำนาจมาก กิเลสมันแทรกอย่างนี้แหละ

ที่อยู่ก็แทรก ที่หลับที่นอนก็แทรก เครื่องใช้ไม้สอยก็แทรก มีแต่ของดิบ ๆ ดี ๆ เพื่อสนองความสะดวกสบาย ความสะดวกสบายประเภทนี้มันเป็นเรื่องของกิเลสทำงาน ไม่ใช่เรื่องของธรรมทำงาน

เรื่องของธรรมทำงานเห็นไหม พระพุทธเจ้าทรงหรูหราที่ไหน เวลาทรงอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้ใด ก็ยกสถานที่อยู่อาศัยขึ้นเป็นหลักเป็นเกณฑ์เลย เช่น **รุกฺขมูลเสนาสนำ** นั่นเด็ดไหม นั่นละสถานที่ฆ่ากิเลส ทำลายกิเลสเบอร์หนึ่งหรือที่หนึ่งอันดับหนึ่ง คือให้ไปอยู่ตามรุกขมูล ร่มไม้ ชายป่าชายเขา จากนั้นก็ตามถ้ำ เงื้อมผาต่าง ๆ อันเป็นสถานที่เปลี่ยว ๆ สถานที่อดอยากขาดแคลน ไม่ใช่สมบูรณ์พูนผลเพื่อกิเลสจะได้พองตัวอย่างนั้น

ท่านอยู่เป็นยังไง ท่านผู้ผลิตธรรมเข้าสู่ใจเป็นยังไง กับผู้ผลิตกิเลสให้พอกพูนหัวใจต่างกันอย่างไรบ้าง แล้วนักบวชเวลานี้เป็นยังไงนักบวช พอกพูนกิเลสเข้าสู่หัวใจ

ด้วยวิธีการใด พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายท่านพอกพูนอรรถธรรมเข้าสู่ใจท่านพอกพูนด้วยวิธีใด การอยู่ของท่านเป็นอย่างไร การกิน การหลับ การนอน การใช้การสอยของท่านเป็นอย่างไร นั่นแหละสนามรบกิเลส

สถานที่อยู่ก็เป็นสถานที่เหมาะสมกับการรบกับการฆ่ากิเลส ที่หลับที่นอนก็เป็นที่หลับที่นอนเพื่อฆ่ากิเลส ปัจจัยเครื่องอาศัยต่าง ๆ เช่นอย่าง **ปังสุกูลจีวรัง** เป็นของดิบของดีเมื่อไร **ปังสุ** ก็คือขี้ฝุ่นขี้ฝอยนั่นเอง ไปหาซักผ้าบังสุกุลที่ทิ้งอยู่ตามถนนหนทาง เอามาเย็บปะติดปะต่อขึ้นเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ พอได้ใช้ไปวันหนึ่ง ๆ เพื่อฆ่ากิเลสโดยถ่ายเดียว นั่นละฟังแต่ว่า **ปังสุ ๆ ปังสุกูล** ก็หมายถึงทิ้งอยู่ตามพื้นขี้ฝุ่น ไปซักเอามา

ส่วนบิณฑบาตก็ให้หามาด้วยกำลังปลีแข้งของตน ให้ทำความอุตส่าห์พยายามถือเป็นการเป็นงานในการเลี้ยงชีพของตนให้ถูกต้องตามหลักของพระ สอนให้บิณฑบาต **ปิณฺฑิยาโลปโภชนัง นิสฺสาย ปพฺพชฺชา ตตฺถ เต ยาวชีวัง อุสฺสาโห กรณีโย** นั่น ส่วนพิเศษ **อติเรก** แปลว่าของเหลือเฟือ ท่านก็บอกไว้ อันนั้นเป็นสิ่งที่เหลือเฟือไม่ใช่เป็นของจำเป็นท่านก็บอก เช่น **นิมนฺตนัง สลากภตฺตัง ปกฺขิกัง อุโปสถิกัง ปาฏิปทิกัง** รับนิมนต์เขาไปฉันที่นั่นที่นี่ ถึงวันปาฏิบท วันอุโบสถ วันปักษ์ เขาถวายในวันปักษ์ถวายเป็นสังฆทานอะไรก็รับ แต่ไม่ให้ถือเป็นความยินดียิ่งกว่าการบิณฑบาตหามาด้วยกำลังปลีแข้งของตน นั่นฟังซิเป็นยังไง

การหาเลี้ยงชีพของพระพุทธเจ้ากับพระสาวกทั้งหลาย ท่านหาเลี้ยงวิธีไหน ผู้ฆ่ากิเลสและผู้เป็นสรณะของพวกเรา ท่านหาเลี้ยงองค์ของท่านด้วยวิธีใด ผิดกันไหม นี่ละกินก็กินเพื่อฆ่ากิเลส กินแบบนี้แหละ หาอยู่หากินมาเพื่อฆ่ากิเลส หาอย่างนี้ท่านหา นี้หลักใหญ่ ส่วนเหลือเฟือก็เคยได้พูดแล้ว นั่นท่านก็ไม่ได้ห้าม แต่ไม่ได้ถือเป็นกิจจะลักษณะ เป็นสิ่งสำคัญและเป็นเนื้อเป็นหนังเหมือนกับการบิณฑบาต ด้วยกำลังปลีแข้งของตนมารับมาฉัน

ยาก็ฉันยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า แน่ะเพียงเท่านั้นละ เพียงเยียวยาเท่านั้น ท่านไม่ได้มารักมาสงวนชีวิตจิตใจยิ่งกว่าธรรม จนถึงกับถือเอาเรื่องหยูกเรื่องยาเป็นเรื่องใหญ่เรื่องโต แล้วก่อความกังวลวุ่นวายให้แก่เจ้าของจนลืมอรรถลืมธรรมไปหมด มีแต่จะให้ชีวิตอยู่ค้ำฟ้าโดยถ่ายเดียว เจ็บท้องปวดศีรษะบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็กลัวแต่จะตาย วิ่งหาแต่มดแต่หมอ

ไม่ปฏิเสธเรื่องหยูกเรื่องยา แต่เรื่องความกังวลจนเกินเหตุเกินผลผิดหลักของสมณะ นี้ผิดทางของพระพุทธเจ้า ผิดทางของผู้จะฆ่ากิเลส ผิดทางของผู้เรียนเพื่อรู้สัจธรรม เรื่องหยูกเรื่องยาก็นำมารักษากันไป แต่ไม่ให้หลงจนเกิดความกังวล อันเป็นเรื่องของกิเลส เห็นชีวิตจิตใจมีคุณค่ามากกว่าธรรมไปเสีย เลยลืมสัจธรรม ลืมหลัก **อนิจฺจำ**

ทุกฺขํ อนตฺตา ที่จะพาตนให้รอบคอบต่อสิ่งทั้งหลายมียาเป็นต้นไปเสีย อย่างนี้ละพระพุทธเจ้าและสาวกท่าน ท่านทำอย่างนี้...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๓๓๖–๓๓๘)

“...ท่านก็กล่าวไว้ว่า คันถธุระ วิปัสสนาธุระ อันเป็นของคู่เคียงกัน แต่หลักใหญ่ของศาสนาที่ท่านทรงมุ่งมั่นจริง ๆ ก็คือ จิตตภาวนา ด้านนามธรรมเป็นสำคัญมากยิ่งกว่าด้านวัตถุ ถ้าจะว่าไม่มีก็ความจำเป็นมันยังมี พระก็มาจากคน ประชาชนญาติโยมเขามีบ้านมีเรือน พระก็ต้องมีที่พักที่อาศัย จำเป็นก็ต้องสร้างต้องทำขึ้นพอได้อยู่อาศัยเพื่อจิตตภาวนาเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้เพื่อความหรูหราโก้เก๋มีชื่อมีเสียงมีเกียรติยศจากการก่อการสร้างอย่างนั้น มุ่งทางด้านจิตตภาวนาเป็นสำคัญมาก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๖๘)

เครื่องใช้ไม้สอย

“...รถยนต์ก็จะเอากี่คันถ้าจะเอาสำหรับวัดนี้ไม่ใช่คุยนะ เขาจะถวายรถยนต์ เอามาทำไมรถเต็มแผ่นดิน จะขึ้นคันไหนลูกศิษย์คนไหนเขาพร้อมเสมออยากให้ขึ้นรถเขา เรามีเหตุมีผลทุกอย่างที่ห้ามอะไร พระหามาอะไรหารถ ไม่ใช่ฆราวาสนี่ อันนี้เป็นเรื่องของโลกเขาใช้กัน พระเป็นเพียงอาศัยความสะดวกไปกับเขาเท่านั้น จะมาเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตัวของตัว เป็นเจ้าของรถของราขึ้นมามันก็เหมือนโลกเขาน่ะซิ

ไฟฟ้าเขาจะเอาเข้ามาเราก็ห้ามมานานแล้ว นี่ถ้าเอาไฟเข้ามาลองดูซิ สิ่งที่แอบแฝงเข้ามา ที่จะตามเข้ามาให้วัดเสีย มาฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมกันเต็มวัดวาเลอะ ๆ เทอะ ๆ ไปหมด ไม่ทราบว่าวิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น จะแอบตามกันมา เดี๋ยวโทรศัพท์ก็จะมาติดขึ้นอีก ตั้งแต่ไม่มีไฟฟ้านี่ก็ยังมีโทรศัพท์มา โทรศัพท์มาก็ต้องเอาไฟฟ้ามา มาขอ ๒ ครั้งแล้วนะ ผู้ว่าฯ มาติดต่อเราจะขอตั้งโทรศัพท์ที่วัด เพื่อการติดต่อสะดวกสำหรับเกี่ยวกับท่านอาจารย์ นี้เราก็ไม่เอา เพราะผลประโยชน์ที่จะได้มีเพียงนิดเดียว ผลเสียที่ตามมานี้มากต่อมากพรรณนาไม่จบไม่สิ้นเลย สมควรแล้วเหรอจะเอาช้างแลกแมว มันจะกริ๊งกร๊าง ๆ ทั้งวันทั้งคืนไม่มีเวลาเลย ทางไหนก็โทรฯ มา ผู้รับสายหนีไปไหนไม่ได้แหละ นั่นฟังซิ ไม่เกิดประโยชน์อะไร มันโทรฯ มาได้หมดทั่วประเทศนี่ วันหนึ่ง ๆ จะเข้ามาเท่าไร แม้แต่มาจังหันมาวัดมาวาก็เข้ามาโทรฯ จะโทรฯ ไปไหนก็โทรฯ อย่าว่าแต่ข้างนอกจะโทรฯ เข้ามาเลย ข้างในนี้ก็เป็นบ้าไปเลยแหละ โทรฯ แหลก นั่นฟังซิ

เราก็ให้เหตุผลกับผู้ว่าฯ ไป ก็อุดรฯ กับวัดนี้ไม่เห็นไกลกัน มีเหตุผลอะไรมีความจำเป็นอะไร รถวิ่งไปหาครู่เดียวก็ได้ ไม่เห็นจะต้องก่อความยุ่งยากให้วัดให้วาตลอดเวลาไปเพราะการมีโทรศัพท์ เราว่าอย่างนี้นั่นเหตุผลของเรา ความมีโทรศัพท์เป็นความเสียหายมากมาย แล้วพระเณรจะคึกคะนองขึ้นอีก เราว่ายังงี้เลย จึงไม่ยอมให้ตั้ง ทุกสิ่งทุกอย่างเราคิดด้วยเหตุผลทั้งนั้น ไม่ว่าจะอนุญาตไม่ว่าจะห้าม เรามีเหตุผลของเราทุกอย่าง เอาให้ค้านมาว่างั้นเลย ถ้าเหนือนี้เรายอมรับไม่ว่าใครก็ตาม ถ้าไม่เหนือแล้วเราไม่ทำนะ ทีนี้เหตุผลไหนมันไม่เหนือล่ะซิ ถึงได้รอดตัวมาเรื่อย ๆ แก้ตกไปเรื่อย ๆ เพราะเหตุผลของเราเหนือกว่านี้ ไม่ใช่เรามีทิฐิมานะไม่ให้ทำนะ เราต้องการเหตุผลนี่ รักษาศาสนาก็ต้องรักษาด้วยเหตุด้วยผล อะไรที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับวัดกับวาศาสนาพระเณรก็ต้องมีเหตุมีผลซิ ทำแบบสุ่มเดาได้เหรอ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๗–๑๓๙)

“...เฉพาะอย่างยิ่งวิดีโอนี้เป็นเครื่องทำลายอันสำคัญมากนะ หลายเล่ห์หลายเหลี่ยมหลายสันพันคม จะว่าเครื่องทำลายประเภทปรมาณูก็ไม่ผิด จะว่าประเภทนิวเคลียร์นิวตรอนก็ไม่ผิด นี่คือระเบิดทำลายหัวใจพระ ทำลายพระศาสนา ทำลายพระเณรให้แหลกเหลวไปหมดชนิดไม่มีอะไรเกินอันนี้ ต้องการชนิดใดจะไปค้นไปคว้าหามาจนได้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่เต็มบ้านเต็มเมือง ประเภทนรกจกเปรตมีอยู่กับสิ่งเหล่านี้แหละ ผู้มีจิตเลวทรามชนิดนรกจกเปรตขนาดนั้นแล้ว ทำไมจะไม่ไปเสาะแสวงหามาทำลายเจ้าของและผู้เกี่ยวข้องให้แหลกเหลวไปได้ล่ะ ถ้าลงถึงขนาดที่ว่านี้แล้วหมดศาสนาไม่มีอะไรเหลือเลย พระเณรในวัดถ้าลงได้มีอันนี้เข้าวัดแล้วหมดจริง ๆ เรื่องสมาธิเรื่องภาวนาเรื่องอะไร ๆ ก็ตาม ขึ้นชื่อว่าธรรมทั้งหลายไม่ได้มีอะไรมีความหมายเลย

จึงได้วิตกวิจารณ์อยู่เสมอเกี่ยวกับวงคณะปฏิบัติของเรา ถ้าลงอันนี้ได้เข้าวัดแล้วหมด ๆ คำว่ากรรมฐานอย่าถามถึงเลย นอกจากเอาไฟเผาเสียทั้งหมดวัด อย่าให้มันมีสะดุดตาประชาชนญาติโยมให้เขาได้สลดสังเวชไปนานเลย เพราะมองเห็นแล้วก็ โห นี่วัด เป็นวัดของพวกเทวทัต เป็นวัดของพวกวิดีโอ ที่ทำลายศาสนาอย่างฉิบหายป่นปี้หน้าด้าน ๆ นั้นแหละ เขาจะได้คิดอยู่เรื่อยไปและกวนใจไม่หยุด ทั้งเป็นความทุกข์ความทรมาน ความสลดสังเวชแก่ประชาชนญาติโยมที่เขามีศีลมีธรรม เขามีสมบัติผู้ดี อย่าให้เขาได้เห็นไปนานเลย เผาทิ้งเสียให้หมดอย่าให้มีเหลือเลยพอเหมาะพอดีกัน...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๙๐–๑๙๓)

สิ่งก่อสร้าง

“...การปฏิบัติเคยพูดให้ฟังเสมอ นอกจากหลักการแห่งการปฏิบัติที่อธิบายมาแล้ว เบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกท่านพาดำเนิน ท่านดำเนินอย่างนั้น ถือจิตตภาวนาเป็นสำคัญยิ่งกว่างานใด สำหรับที่อยู่อาศัยพอบังแดดบังฝนพักผ่อนนอนหลับเท่านั้น แม้แต่สัตว์เขายังทำรวงทำรังเพื่ออยู่อาศัยตามสภาพของเขา มนุษย์เราที่มาบวชเป็นพระก็มาจากคน คนมีบ้านมีเรือนมีที่อยู่อาศัยมีเครื่องใช้ไม้สอย พระก็จำต้องมีตามสภาพของสมณะ อะไรขาดตกบกพร่องก็จำเป็นต้องขวนขวายในกิจที่สมควรแก่สมณะที่ควรจัดควรทำ แต่ไม่ถึงกับเป็นกิจการพร่ำเพรื่อวุ่นวายจนถึงกับเป็นอารมณ์ขุ่นมัวมั่วสุมกับงานนั้นจริง ๆ ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการเหยียบย่ำทำลายจิตใจของตนลงไป เพราะความกังวลกับงานภายนอกจนกลายมาเป็นข้าศึกต่องานจิตตภาวนา ผู้ปฏิบัติต้องระวังให้มากไว้นั่นแลพอดี เพราะพระเราส่วนมากชอบเลยเถิด จนกลายเป็นเตลิดเปิดเปิงแหวกแนวซึ่งมีมากต่อมากในวงปฏิบัติ

นี่จึงได้พยายามระวังเสมอ ที่คิดไว้ก็แน่ใจว่าไม่ผิด เช่น มีท่านผู้ศรัทธาจะถวายเงินสร้างโบสถ์ทั้งหลัง เรายังไม่อาจรับได้ นั่น เคยมีบ้างไหมในประเทศไทยและองค์ไหนที่มีผู้ถวายเงินสร้างโบสถ์ทั้งหลังแล้วไม่รับ นอกจากขรัวตาวาสนาน้อยนี้เท่านั้นจึงไม่อาจรับได้ ที่ไม่อาจรับได้นั้นก็มีเหตุผลเหมือนกัน แต่เวลาพูดกับวงภายนอกก็พูดว่าไม่มีวาสนาจึงไม่อาจรับได้ พูดเลี่ยงไปเสียพอให้เรื่องผ่านไป ความจริงหลักธรรมที่เราเล็งอยู่ยึดถืออยู่ กราบไหว้บูชาเป็นขวัญใจและเทิดทูนสุดจิตสุดใจอยู่ตลอดเวลานั้นเป็นสิ่งที่ใหญ่โตมากยิ่งกว่าสิ่งใดในโลกธาตุ สิ่งเหล่านั้นเราไม่ได้เทิดทูนเหมือนธรรม เพราะเป็นเพียงปัจจัยเครื่องอาศัยไปเป็นวัน ๆ เท่านั้น ส่วนธรรมเป็นเรื่องใหญ่โตมากที่ต้องรักสงวน เรื่องการสร้างโบสถ์สำหรับวัดนี้ยังไม่มีความจำเป็น สิ่งใดที่จำเป็นก็ทำสิ่งนั้น เช่น จิตตภาวนาเป็นงานจำเป็นอย่างยิ่ง นี่ต้องทำ การทำอุโบสถสังฆกรรมทำที่ไหนก็ได้ ตามร่มไม้ชายเขาที่ไหนก็ได้ไม่ขัดข้องอะไร ตามหลักพระวินัยจริง ๆ แล้วไม่มีอะไรขัดข้อง การสร้างโบสถ์สร้างวิหารควรให้เป็นที่เป็นฐานที่เหมาะที่ควร ไม่ใช่จะสร้างดะไปหมด

การสร้างโบสถ์หลังหนึ่งเป็นยังไง นับตั้งแต่เริ่มแรกตกลงกับช่างในการสร้างโบสถ์เป็นยังไง ถนนหนทางเข้าไปในวัดจนถึงบริเวณที่จะสร้างโบสถ์จะต้องเปิดโล่งตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งถึงวันสร้างโบสถ์สำเร็จ ต้องบุกเบิกไปหมดยิ่งกว่าโรงงาน คนงานก็ต้องมีทั้งหญิงทั้งชายจำนวนมากมายที่จะเข้ามานอนกองกันอยู่นี้ ทั้งช่างทั้ง

คนงานไม่ทราบมาจากแห่งหนตำบลใด บางรายหรือส่วนมากก็ไม่เคยรู้เลยว่าศาสนาเป็นยังไง พระเณรในวัดท่านปฏิบัติยังไง แล้วเขาจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพอเป็นความสงบงามตาแก่พระเณรในวัดได้ยังไง มันต้องเหมือนกับเอายักษ์เอาเปรตเอาผีเข้ามาทำลายวัดนั่นเอง

ในขณะที่เปิดโอกาสตกลงกันเรียบร้อยแล้วนั้นน่ะ ไม่ว่าผู้คนหญิงชาย รถราต่าง ๆ ต้องเข้าต้องออกกันตลอดเวลา ประตูวัดปิดไม่ได้เลย และสถานที่ที่จะสร้างโบสถ์ขึ้นมาให้เป็นของสง่างามแก่วัดแก่พระสงฆ์ในวัด แต่พระกลับตายกันหมดจากจิตตภาวนา จากมรรคจากผลนิพพานที่ควรจะได้จะถึงจากสมณธรรมคือจิตตภาวนา แล้วจะเอาอะไรมาเป็นความสง่างามอร่ามตา ลองพิจารณาดูซิ นี่เราคิดอย่างนั้นและพูดอย่างนี้นะ จะเป็นความคิดผิดพูดผิดหรือถูกประการใดบ้าง

ธรรมเป็นสิ่งสำคัญมากมาตลอดอนันตกาล พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกก็ดี ไม่ใช่นักสร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างสิ่งรโหฐานสำราญตาอะไรเลย แต่เวลาท่านรู้อรรถรู้ธรรมภายในใจของท่านแล้ว เป็นยังไงบ้างการประกาศธรรมสอนโลกของท่านน่ะ ยกตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ท่านอาจารย์มั่นท่านสร้างอะไร นอกจากท่านสร้างจิตสร้างใจท่านอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มสติกำลังความสามารถด้วยจิตตภาวนา จนเป็นผู้ฉลาดแหลมคมเต็มภูมิแล้วย้อนมาสั่งสอนโลกอย่างเต็มภูมิ เป็นยังไง เราดูเอา คนนับถือท่านอาจารย์มั่นทั่วประเทศไทยเราจนตลอดถึงเมืองนอก นั่น ผลแห่งการปฏิบัติธรรมรู้ธรรมเห็นธรรมมีใจเป็นหลักเป็นเกณฑ์ด้วยอรรถด้วยธรรมแล้ว สั่งสอนโลกได้ลึกซึ้งกว้างขวางขนาดไหน พิจารณาดูซิ นี่ละธรรมภายในใจ สมบัติภายในใจแท้เป็นอย่างนี้ ผิดกับสมบัติกาฝากเป็นไหน ๆ

ใจเป็นสิ่งสำคัญ มีอำนาจมาก สามารถทำประโยชน์ได้มากมายเมื่อมีคุณสมบัติอยู่ภายในใจแล้ว แล้วโบสถ์หลังไหนที่มีอำนาจวาสนามากไปเที่ยวประกาศศาสนาสอนโลกสงสารให้คนเข้าถึงธรรม ธรรมถึงใจซาบซึ้งเป็นคนดีขึ้นมาได้ เราเคยเห็นโบสถ์หลังไหนบ้าง ทั้งนี้เราไม่ได้ประมาท แต่แยกมาเทียบเคียงตามหลักเหตุผล เราไม่ได้ประมาทและไม่ได้ห้ามว่าไม่ให้สร้างโบสถ์ สถานที่ควรสร้างเราไม่ว่า แต่สถานที่ที่ไม่ควรสร้างก็ไม่ควรมาทำลาย สถานที่นี่เป็นสถานที่สร้างจิตใจด้วยจิตตภาวนาให้มีหลักฐานมั่นคง พระองค์หนึ่ง ๆ ได้ประโยชน์ทางด้านจิตใจแล้วจะทำประโยชน์ให้โลกได้รับกว้างขวางมากมายเพียงไร เราคิดหมดแล้วเรื่องเหล่านี้

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๓๙–๑๔๑)

"...ศาสนธรรมเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก ยิ่งกว่าวัตถุเครื่องก่อสร้างให้กังวลวุ่นวาย เราคำนึงถึงเรื่องนั้นต่างหากนะ กุฏิหลังที่สร้างขึ้นนี้เขาส่งเงินมา ก็บอกตรงๆ เลยเขาเห็นเราอยู่กระต๊อบสูงแค่เข่า พื้นก็สับไม้ไผ่เป็นฟากปู สร้างด้วยฟาง มุงด้วยหญ้า เราอยู่นั้นพังไป ๓ หลัง หลังที่ ๔ ถึงได้ปลูกหลังนี้ขึ้นมา เพราะปลวกกินต้นเสาล้มลงปลูกใหม่ ช่างพอทราบว่าเป็นกุฏิของเราก็มาต่อว่าเรา ที่ศาลาก็คนมากๆ นี้ มาต่อว่าเรายังร้องไห้อีกด้วย บอกว่าครูบาอาจารย์ชื่อเสียงโด่งดังทั่วประเทศไทย มาดูกุฏิแล้วหลังเท่ากำปั้น จะอยู่ได้ยังไง เอ้า ตั้งแต่อยู่ในท้องของแม่นี้เป็นยังไง ท้องของแม่กับกุฏิหลังนี้อะไรใหญ่กว่ากัน

กุฏิหลังนี้ ยืนได้เดินได้ นั่งได้นอนได้อย่างสะดวกสบาย ไปมาได้ ในท้องแม่ไปไหนได้ไหม คับแคบยิ่งกว่านี้ยังอยู่ได้ ตั้ง ๙ เดือน ๑๐ เดือน อันนี้ขนาดนี้แล้วทำไมจะอยู่ไม่ได้ ถ้าต้องการกว้างๆ ก็ไปอยู่ทุ่งอยุธยานั่นซิ ก็ว่างั้น เขาไม่ยอมซิ กลับไปเขาส่งเงินตูมมา ทีนี้เราไม่ได้มีข้อสั่งเสีย หรือมีข้อแม้อะไรเอาไว้ จะส่งกลับคืนก็เหมือนประชดกัน นี่เลยได้ฝืนปลูกนะ เรื่องเป็นอย่างนั้น ใครไม่ทราบก็ให้ทราบเสีย จากนั้นเราก็สั่งเลยเทียว ใครจะส่งสิ่งส่งของเงินทองมาให้เกี่ยวกับการก่อสร้างในวัดป่าบ้านตาดนี้แล้ว ต้องให้เราทราบเสียก่อน ถ้าส่งมาสุ่มสี่สุ่มห้าก่อนหน้าอย่างนั้นไม่ได้ ถ้ายังไม่ได้ตกลงกันแล้ว ส่งมาเท่าไรก็ไม่สำเร็จ ต้องบอกอย่างนั้นเลย เราก็ถือปฏิบัติอย่างนั้นมา ใครจะมาสร้างไม่ได้ขออนุญาตให้เป็นที่ตกลงใจกันเสียก่อน เราไม่ให้ทำไม่อย่างนั้นวัดไหนจะหรูหรายิ่งกว่าวัดป่าบ้านตาด พูดถึงเรื่องความหรูหราของวัตถุแข่งโลกเขานั่น แต่ธรรมจะแห้งผากขนาดไหนนั่นซิ เราไม่รับรอง ถ้าลงวัตถุหรูหรา ธรรมต้องยุบยอบไปหมดจนไม่มี

ศาลานี่เขาก็อยากจะมาทำใหม่ให้เราก็ไม่เอา ตีเพดานให้เราก็ไม่ให้ตี นั่น นี้มันเหมาะแล้ว พอดีแล้ว โก้หรูไปอะไรเรื่องโลกๆ ให้โก้หรูอยู่ภายในหัวใจซิ ใสสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ภายในใจ นั่น ของอัศจรรย์อยู่ตรงนั้นต่างหาก ไม่ได้อยู่กับหินกับทรายกับอิฐกับปูนกับเหล็กหลาอะไรนี่ อยู่กับธรรมต่างหาก ธรรมกลมกลืนกับใจแล้ว ใจกับธรรมต่างหากประเสริฐหรูหรา ทำพออยู่ได้พอ ไปตื่นอะไรกับโลกเขา โลกก็รู้แล้วว่าโลก ถ้าโลกกับธรรมเป็นอันเดียวกันจะมาแยกพูดทำไมว่าโลกว่าธรรม มันไม่เหมือนกันนะซิ วัดกับบ้านจะให้เหมือนกันได้ยังไง เราไม่อยากให้ขัดธรรม ขอให้ธรรมเจริญรุ่งเรือง อยู่ไหนอยู่ได้ทั้งนั้นแหละเรา บอกตรงๆ อย่างนี้..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๖-๑๓๗)

ไม่สั่งสม

“...ไม่รู้เป็นไงมันขัดจริง ๆ นะสำหรับหัวใจผม จะเป็นใจเทวทัตอะไรก็แล้วแต่ใครจะว่า ถ้าเรื่องการซื้อการขายมันขวางจริง ๆ นี่นะ เพราะได้เชื่อพระพุทธเจ้าอย่างหัวใจขาดสะบั้นไปตามเลยนะ ไม่มีอะไรเสียดายเลยว่าพระพุทธเจ้าเป็น **มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ** นี่ที่มันยึดหลักนี้เป็นจิตเป็นใจจริง ๆ เป็นตายก็ยอมเลยเชียว พระจิตของท่านอ่อนนิ่มกับสัตว์โลกทั้งสามแดนโลกธาตุนี้ เคยเห็นไม่เคยเห็นไม่สำคัญ สำคัญแต่ว่าสัตว์โลกกับอันนี้ซึมไปหมดเลย ท่านจะไปทำด้วยการซื้อการขายได้ลงคอยังไง นี่ท่านทำไม่ลง มีแต่ยื่นให้ ๆ ด้วยความเมตตาสงสาร จะไปเอาอะไรตอบแทนเขามา เอาของเขามาให้เขาเสียไปทำไม ก็เราจะให้เขาด้วยความเมตตา เอาของเขาให้เสียของเขามาทำไม มันก็ขาดความสมดุลซึ่งมีอยู่ในตัวของเขาและขาดความสมดุลที่มีเมตตาธรรมอยู่ในใจของเราไป ผมเชื่อแน่พระพุทธเจ้าไม่ทรงซื้อทรงขายอะไรทั้งนั้น

ศาสนาทำไมจึงกลายเป็นตลาดร้านค้าไปได้ นี่เราจึงให้เป็นไปไม่ได้ ผมน่ะให้ด้วยความเมตตาสงสาร ให้โดยไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนเราพอใจ มันพอใจเต็มใจอยู่ในหัวใจเจ้าของ ภูมิใจ ไม่มีอะไรกินก็ให้เห็นดูซิ ว่าเราสงเคราะห์โลกจนกระทั่งเราไม่มีอะไรกิน ตายเพราะความอดอยากให้มันเห็นวะว่างั้นเลย มันไม่เคยสะทกสะท้านกับการหมดการยังอะไร เชื่ออย่างนั้นจริง ๆ การซื้อการขายเป็นเรื่องของโลก แล้วกิเลสมันเข้าไปแฝงธรรมแฝงศาสนา เข้าไปเป็นเจ้าตัวการอยู่ในวัดในวา ใครรู้ได้เมื่อไรว่าการซื้อการขายนั้นเป็นเรื่องของกิเลสเป็นเรื่องของโลกล้วน ๆ ทีนี้เราเป็นพระเป็นนักบวชอยู่ในวัดในวาอีกด้วยซ้ำแล้วไปทำยังงั้น จะไม่ว่าตั้งกองสั่งสมกิเลสได้ยังไง หาอะไร ได้มาเพื่ออะไร เอ้าว่าซิ อยู่ไปวันหนึ่ง ๆ กินไปเท่านั้นพอแล้วนักบวช มีเท่าไรเอาออกเพื่อโลกซิ บวชมาก็เพื่อทางพระพุทธเจ้า เป็นยังไงทางพระพุทธเจ้าช่วยโลก ช่วยตัวเองให้ได้แล้วก็ช่วยโลก แน่ะก็มีเท่านั้น ไม่ใช่จะไปกอบโกยเอากับโลกเขานี่

นี่มีเท่าไรหมดละผม ใครจะว่าบ้าก็ตาม มันพอใจเป็นบ้าแบบนี้น่ะ ไม่ทราบเป็นยังไง มีเท่าไรเป็นหมดเลยนี่เก็บไว้ไม่ได้ เพราะอำนาจแห่งความเมตตาสงสารมีกำลังมากเกินกว่าที่จะมาสนใจเก็บไว้ ไว้ก็ไว้สำหรับหมู่เพื่อน เพื่อความจำเป็นกันหน้ากันหลังของหมู่ของเพื่อนเอาไว้ยังงั้น เมื่อจำเป็นก็เอาได้ ผมไม่ได้มาหึงมาหวงแม้สตางค์หนึ่งนะว่าเป็นของผม เมื่อหมู่เพื่อนก็ยังพอเป็นไปอยู่ เพราะเราก็ดูแลอยู่ตลอดเวลาความจำเป็นอะไรเราก็ดูทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แล้ว

ที่ไหนที่จำเป็นเราก็ช่วยเท่านั้นเอง ผมจึงไม่ได้มาปรึกษาหมู่เพื่อนก็เพราะเหตุนี้เอง อะไร ๆ ที่ตกมาในวัดในวาผมไม่ถือเป็นของผมนี่ ถือเป็นของทั้งวัด ใครไม่มีมาเอาไม่ต้องมาขอกัน ขอกันทำไมเราเป็นนักบวชด้วยกัน มาอาศัยซึ่งกันและกันยังจะต้องมาร้องขอ ว่านั่นเป็นของท่าน นี่เป็นของเราอะไรกันอีกนี่ แน่ะ พูดให้เต็มบทเต็มบาทก็พูดอย่างนั้น มีอะไรก็เอากันไปซิ ก็จะได้ไปใช้ไปสอยไปขบไปฉันไปอะไร ไม่เห็นมีอะไร...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๖๐-๒๖๑)

“...เครื่องไทยทานที่เขามาทอดกฐินวันนี้ ใครต้องการอะไร ๆ ก็มาเอาเลย ไม่ต้องมาบอกมากล่าวผม ผมไม่ให้มาบอก ผมเปิดไว้ตลอด เพราะนี้เป็นของทุกคน ใครขาดตกบกพร่องอะไรก็มาเอาเลย นั่นจะเหมาะยิ่งกว่าการแจก ไม่ทราบจะแจกอะไร มีอะไรบ้างที่จะแจกให้เหมาะสมกับความต้องการของหมู่เพื่อน มันก็มองไม่เห็น เพราะฉะนั้นจึงให้หาเอา ต้องการอะไรให้เอาไปใช้เลยเท่านั้นเอง มันก็มีเท่านั้น

ส่วนปัจจัยที่แยกสำหรับหมู่เพื่อนใช้ก็มี สำหรับแยกทำประโยชน์โลกสงสารเขาก็มี ผมก็เคยปฏิบัติมาอย่างนั้น สำหรับความจำเป็นในวัดก็มีแยกไว้ประเภทหนึ่ง สำหรับช่วยโลกดังที่เคยปฏิบัติเรื่อยมาก็แยกอีกประเภทหนึ่งไว้ใช้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๓๕)

ก่อนที่ท่านอาจารย์จะช่วยเหลือนั้น ท่านจะไปดูสภาพของที่นั้น ๆ แล้วจึงพิจารณาให้ความช่วยเหลือ

ตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ คณะแพทย์โรงพยาบาลศูนย์อุดรธานีเข้ากราบนมัสการ พร้อมขอร้องให้ท่านอาจารย์รับเป็นประธานจัดหาทุนสร้างตึก “รวมเมตตามหาคุณ” ซึ่งได้ชื่อต่อมาในภายหลัง ท่านยอมรับโดยดุษณีเพราะได้เห็นสภาพของคนป่วยและญาติที่นั่งรอนอนรออยู่บนระเบียงทางเดิน เนื่องจากอาคารและเตียงคนไข้ไม่พอ เป็นภาพที่น่าอเนจอนาถใจอย่างมาก ท่านได้เล่าไว้ในเทศน์ตอนหนึ่งว่า

“...ที่ตะเกียกตะกายเรื่องโรงพยาบาลก็เหมือนกัน...ก็เพราะความสงสาร คิดไปหมดทุกแง่ทุกมุม พอที่จะให้เขาอาศัยได้ตรงไหนก็เอาสร้างลงไป เงินก็ไม่มี เรื่องมีน่ะแต่ก็เดชะนะ ค่อยเป็นค่อยไป อย่างที่เป็นมานี่จะมีอะไร...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๖๒)

การบำเพ็ญสาธารณกุศลด้วยเมตตาสงสารของท่านนั้น ยังมีอีกหลายแห่ง เช่น วัดต่างๆ โรงเรียน การช่วยเหลือเด็ก และโรงพยาบาลอื่นๆ ทุกครั้งบรรดาศิษย์ของท่านต่างก็ร่วมทำกุศลกับท่านด้วย

ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ-เสมอภาค

"...การแจกอาหารเป็นยังไง เคยพูดซ้ำๆ ซากๆ ใครแจกอาหารดูทุกบาตรให้ละเอียดลออไหม หรือว่าทำซุ่มๆ ซ่ามๆ แบบพอผ่านมือๆ พอแล้วมือๆ อย่ามาทำให้เห็นอย่างนั้นนะ การทำนี้เป็นข้อวัตร เป็นการปฏิบัติตัวเองทั้งนั้น อย่าทำสักแต่ว่าทำ ความเป็นธรรมอยู่กับความสม่ำเสมอ อย่างหมู่เพื่อนเอามาสุมอยู่กับผม ผมไม่ได้ยินดีนะ ผมไม่คิดอยู่แค่นี้นะ คิดอยู่หมดทุกปากทุกท้องที่อยู่ร่วมกัน จากความดูแลและความรับผิดชอบของเรา ถ้าเทียบกับโลก ผิดอะไรกับลูกของเรา ลูกแต่ละคนๆ พ่อแม่จะมีความรักสม่ำเสมอในคำว่าเป็นลูก แน่ะ อันนี้ก็เหมือนกัน เราอะไรมันจริง จริงๆ นี่มันไม่ลืม จริงทุกอย่าง เพราะฉะนั้นใครจะมาทำเหลาะๆ แหละๆ ให้เห็นมันถึงขวางตา มันกระเทือนหัวใจ เพราะนี้ไม่เหลาะแหละนี่ มีมากมีน้อยให้สม่ำเสมอ แจกใส่บาตรไหนก็ดู นอกจากเจ้าของไม่เอานั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง แจกสม่ำเสมอเป็นธรรม

ธรรมอยู่ที่ความสม่ำเสมอ อะไรเอามาให้หัวหน้าๆ มาเสกเอาเฉยๆ นี่ หัวหน้าจริงๆ ไม่เห็นไปเสกอย่างนั้น อย่างผมเป็นหัวหน้าผมไม่เสกนะว่าผมเป็นผู้ใหญ่กว่าหมู่เพื่อน ผมควรจะได้ฉันของดิบของดีกว่าหมู่เพื่อน ผมไม่ยินดีอย่างนั้นเลย ถึงไหนถึงกันอย่างนั้นละ อันนี้พูดได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ ถึงไหนถึงกัน มากน้อยเหมือนกัน ให้เหมือนกันเลย จิตของเราอยู่กับหมู่กับเพื่อน ไม่ได้มาอยู่กับเรา เพราะสิ่งเหล่านี้มันเสมอกันเหมือนกัน ปากท้องมันเหมือนกัน ไม่ว่าปากเณรปากพระปากครูอาจารย์ ท้องครูท้องอาจารย์ท้องพระท้องเณร มันเหมือนๆ กัน ต้องให้มันเสมออย่างนี้ๆ เสมอภาค

เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างจึงไม่ให้มาขอผม ของมีไว้สำหรับทุกองค์ ใครมีอะไรก็ใช้ไปฉันไปอย่างนั้น เหล่านี้อย่ามายุ่งกับผมยิ่งกว่าที่จะให้หมู่เพื่อนได้รับความผาสุกสบายตามวิสัยของสมณะ แต่ไม่ให้ผิดวิสัยสมณะ..."

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๓๘๙-๓๙๐)

การช่วยโลก

“...เรื่องของพระก็มีเท่านั้น จะมาหึงมาหวงไว้เพื่ออะไร การหึงหวงไม่ใช่เรื่องของพระ เป็นเรื่องของกิเลส พระจะมาชำระกิเลสจะไปทำอะไรอย่างนั้น นี่หมดเท่าไรก็หมด จึงได้ว่างั้นแหละ ช่วยอยู่ตลอดจนกระทั่งวันตายนั่นแหละ มันเป็นอยู่ในจิตอย่างนี้อยู่แล้ว จะไปทำอย่างอื่นไม่ได้ ต้องทำแบบที่เคยทำนี้...เราไม่เคยมีเงินก้อนเงินสั่งสม มีแต่เงินช่วยโลกเท่านั้น

เมื่อพระเณรเราพอเป็นไปแล้วก็ช่วยโลกหมด ถ้าพระเณรมีความจำเป็นอะไรก็เอา ผมไม่ได้ว่านะ ผมเปิดโอกาสตลอดเวลานี่ จำเป็นเราก็ถือเช่นกับโลกเขาจำเป็นทำไมจะไม่ถือเรื่องพระเรื่องเณรของเราจำเป็นเหมือนโลกเขาวะ เราถืออยู่แล้วอันนี้ ถ้าเมื่อพอเป็นไปอยู่แล้ว ที่ไหนจำเป็นก็เอาซิ ได้ช่วยไป มากอบโกยเงินไปอะไร ของเหล่านี้เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยเท่านั้น ไม่หวังจะเป็นเนื้อเป็นหนังกับมันแหละ เอามันมาอาศัยพอให้เป็นเนื้อเป็นหนังขึ้นภายในการบำเพ็ญของตนเท่านั้น จะไปหึงไปหวงไปเห็นเป็นสาระแก่นสารอะไร ถ้าเห็นอะไรเป็นสาระแก่นสารเกิดความรักชอบติดพันกันเข้าไป ก็นั้นแหละมันเป็นไฟเข้ามาเผาเจ้าของ...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๒๖๒)

“...พระช่วยโลกไม่ได้ใครจะช่วยได้ พระไม่มีเมตตาใครจะมีเมตตา พระไม่เสียสละใครจะเสียสละ พระสั่งสมเสียเองหมดท่า แน่ะฟังซิ โห ทำลายเจ้าของขนาดไหน เป็นพระสั่งสม ยิ่งตายแล้วมีเงินเท่านั้นแสนเท่านี้ล้าน โอ๊ย ฆ่าเจ้าของทำลายเจ้าของ ตายแล้วไม่มีอะไร มีแต่บริขาร ๘ นั่นละเทิดเจ้าของมากที่สุดเลย เด่นในศาสนาก็เด่น นั่นเรื่องมันอยู่ตรงนั้น ตายไม่มีอะไรมีแต่บริขาร ๘ เท่านั้นพอ ผิดกันกับพระตายมีเงินเท่านั้นมีเงินเท่านี้

การช่วยโลกอะไรจำเป็น ๆ เราคิดว่าเหมาะสมแล้วเราก็ทำ ๆ ๆ เรื่อยไปเลย ความจำเป็น ความทุกข์ไม่ถูกใครก็ดูดี เราก็พิจารณา เราก็เคยทุกข์แล้วนี่ ถึงไม่ได้ทุกข์แบบเขาทุกข์นั้นก็ตาม ทุกข์แบบไหนก็คือทุกข์ ถ้าธรรมดาความทุกข์ปรากฏขึ้นใครจะไม่ต้องการความช่วยเหลือ มนุษย์เราหวังความพึ่งพิงทั้งนั้นแหละ จึงต้องได้ช่วยกัน เรื่องสงสารนี่ละสำคัญ จำเป็นไปธรรมดาก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นโดยหลักธรรมชาติเป็นจากความสงสารเป็นพื้นในหัวใจนี้สำคัญอยู่มากนะ ก็เหมือนอย่างเรามีความมุ่งหวังต่ออะไรอย่างมากนี้ ความเสาะความแสวงความคิดจะต้องคิดไปในแง่นั้นมาก ความสนใจจะสนใจในสิ่งนั้นมาก เราต้องการสิ่งนั้นหรือจิตใจของเราหนักไปในทางนั้นมันจะสนใจในทางนั้นมาก

นี่ก็เหมือนกัน ความเมตตานี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญอยู่มากที่จะทำให้คิดในเรื่องต่าง ๆ ในการช่วยเหลือ เพราะฉะนั้นคำที่ว่าจะสั่งสมไว้เพื่อเป็นของเรานี้ แม้สตางค์หนึ่งผมพูดจริง ๆ นะ พูดได้ถึงขนาดนั้นละว่างั้นเถอะนะ ว่าไม่มีว่างั้นเลย อย่าว่าแต่บาทหนึ่งเลย แม้สตางค์เดียวจะมาถือว่าเป็นของเรานี้ไม่เลย สำหรับเป็นความรักความสงวนที่จะว่าเป็นของเรานะ มีแต่ได้มา โน่นอยู่โน่น ๆ ออกอยู่โน้นแล้วตลอดเวลา ได้มาเท่าไรก็พุ่ง ๆ เลย ถึงหมดก็ยังพุ่งอยู่ ไม่มีอะไรจะช่วยใจยังพุ่งอยู่จะว่ายังไง ไม่ได้มาหาเจ้าของนี่ เจ้าของก็ดูซิบาตรวันหนึ่งถ่ายสักเท่าไร กินให้ตายมันก็ตายนี่ ผู้เขาทุกข์-เขาทุกข์จนจะตายนี่ ต้องคิดอย่างนั้นซิมนุษย์เรา...”

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๑๕๘-๑๖๐)

<<สารบัญ

-๑๐-

หลวงตาของเรา

เมื่อท่านอาจารย์ยอมให้การอบรมสั่งสอนโดยมีสถานที่แน่นอนคือวัดป่าบ้านตาด พระเณรและฆราวาสก็พากันมาฝากตัวเป็นศิษย์เป็นจำนวนมาก และมีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดมา ทำให้ท่านมีภาระเพิ่มขึ้น การอบรมสั่งสอนของท่านก็ทำอย่างเต็มกำลัง ไม่ได้ห่วงใยสุขภาพเลย เพื่อให้ศิษย์ทั้งหลายโดยเฉพาะพระเณรมีสติปัญญาสามารถถอดถอนกิเลสที่ฝังจมอยู่ในจิตออกให้หมดสิ้นไป

"...ผมน่ะเป็นห่วงใยหมู่เพื่อนเต็มหัวใจ ไม่ได้ห่วงธรรมดาเหมือนที่โลกห่วงกัน จิตผมไม่เป็นอย่างนั้น รับแล้วรับถึงเป็นถึงตายทุกอย่าง การอบรมสั่งสอนในด้านใดที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์ เป็นอุบายวิธีการแก้สิ่งไม่ดีทั้งหลายในจิตของผู้มาอาศัยอยู่ด้วย เราทุ่มเทลงเต็มกำลังความสามารถทุกแง่ทุกมุม เราไม่ได้ทำเล่น ๆ ทำจริงทำจัง สั่งสอนจริง ๆ เพราะกิเลสมีหลายประเภทที่ควรแก้และถอดถอน ประเภทที่รุนแรงทำให้จิตหวั่นไหวอยู่ตลอดเวลาก็มี ประเภทที่หมักหมมอยู่ลึก ๆ ก็มี ประเภทที่แสดงอย่างออกหน้าออกตาเห็นได้อย่างชัดเจนจนถึงทำให้จิตให้กายไหวไปตามก็มี

ผู้ปฏิบัติซึ่งเป็นนักบวชมุ่งต่ออรรถต่อธรรมด้วยการแก้กิเลสอยู่แล้ว จึงไม่ควรเห็นกิเลสประเภทต่าง ๆ ว่าเป็นของไม่สำคัญ พอที่จะนอนใจ ไม่คิดอ่านเรื่องสติปัญญาที่จะนำมาแก้สิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นภัยต่อตนมาแต่กาลไหน ๆ อยู่แล้ว..."

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๒)

"...ผมพยายามที่สุดที่จะให้ท่านที่มาอบรมศึกษาทั้งหลายได้รับความรู้ ความฉลาด ความเข้าอกเข้าใจในวิธีการประพฤติปฏิบัติ ความเคลื่อนไหวไปมาทุกแง่ทุกมุม ถ้าเห็นว่าผิดพลาดจากหลักธรรมวินัยแล้ว ผมรีบแนะนำสั่งสอนหรือดุด่าว่ากล่าวทันที เพราะถือว่าสิ่งนั้นคือความเป็นภัย การดุด่าว่ากล่าวจะหนักเบาขนาดไหน ไม่ปรากฏว่ามีภัยในการสอน การให้อุบายแก้สิ่งที่ผิดนั่นเลย เป็นคุณประโยชน์โดยถ่ายเดียว นอกจากผู้ฟังซึ่งเคยเชื่อกิเลสจนฝังนิสัยอยู่แล้วอาจจะหลงกลอุบายของกิเลส พลิกแพลงความรู้สึกให้ผิดจากความ

มุ่งหมายของธรรมและการแสดงไปอย่างอื่นเสีย อันเป็นข้าศึกต่อธรรม และเป็นฝ่ายกิเลสเข้าโจมตีธรรมภายในตน ว่าท่านดุด่าว่ากล่าวด้วยเจตนาไม่ดีเป็นต้น ก็ช่วยไม่ได้

กลมายาของกิเลสนั้น เคยฉุดลากจิตใจของสัตว์โลกให้คิดในแง่อันเป็นฝ่ายของมันอยู่เสมอมา ไม่เคยลดละเลยแม้ชั่วระยะพักแรง เพราะฉะนั้น ขณะที่ฟังธรรมก็อย่าเข้าใจว่ากิเลสจะไม่แฝงอยู่ภายในการฟังนั้น อุบายวิธีคิดออกแต่ละแง่ละมุมแต่ละขณะของจิตก็อย่าเข้าใจว่าจะเป็นอรรถเป็นธรรมเสมอไป เพราะกิเลสนั้นแหลมคมมาก ทั้ง ๆ ที่เรามาปฏิบัติธรรมะ กิเลสก็เคลือบแฝงอยู่ในนั้นด้วยไม่ลดละฝีก้าว คอยตบคอยต่อยคอยฉุดคอยลากออกนอกลู่นอกทางในขณะที่เราเผลออยู่เสมอ

ด้วยเหตุนี้เองที่เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญของผู้ปฏิบัติ ที่ไม่ค่อยปรากฏผลแห่งธรรมเท่าที่ควร นับแต่ธรรมขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุดวิมุตติพระนิพพาน ก็เพราะกิเลสเข้ากีดเข้าขวาง เข้าทำลายธรรมที่ตนกำลังดำเนินอยู่ไม่ให้งอกเงยขึ้นได้ และคอยปิดกั้นทางเดินเพื่อสันติธรรมอยู่เสมอ แต่เราไม่ทราบได้ ก็เข้าใจว่าตนบำเพ็ญธรรม นั่งสมาธิภาวนา ความจริงมีแต่เรื่องของกิเลสกลุ้มรุมทำงานของมันอยู่ภายในใจตลอดเวลา เพราะสติปัญญาตามไม่ทัน ในขั้นเริ่มแรกฝึกหัดอบรม...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๓–๒๒๔)

“...นี่ก็ได้พยายามสอนหมู่สอนเพื่อนจนเต็มเหนี่ยว ผมไม่ได้สงสาร ผมไม่ได้ห่วงใย ผมยิ่งกว่าห่วงหมู่ห่วงเพื่อนนะ จงเห็นใจ หมู่เพื่อนนี่ผมเอาใจใส่จริง ๆ ในจิตของเราปฏิพัทธ์และรักสงวนหมู่เพื่อนมาก ตาก็แหลมหูก็กางรับหมู่เพื่อนตลอดเวลา ไม่ใช่อวดนะ พูดตามเจตนาความรู้สึกของจิต พาให้ตาแหลมตาสอดส่อง หูก็แหลมไปตามกัน อะไร ๆ ว่าแล้วดุเล่า ๆ เพราะอันนั้นมันผิดนี่ จะเปิดโอกาสให้กิเลสมันเหยียบย่ำทำลายลูกศิษย์เราอยู่ได้ยังไง เราเป็นอาจารย์ก็บอกละซิ นั่นเหมือนกับว่าช่วยตบออก ช่วยตีออก ปิดป้องให้ดีซิ อย่าเปิดตรงนั้น กิเลสจะต่อยตรงนั้น อย่าเปิดตรงนี้ นั่น เหมือนนักมวยเข้าฝึกซ้อมมวยกัน ครูกับลูกศิษย์ฝึกซ้อมมวยกัน ครูต้องเตือนเสมอว่า อย่าเปิดตรงนั้น ๆ พอครั้งที่สามครูก็เตะตูม พอเตะก็เตะ พอศอกก็ศอกเข้าไป พอหมัดก็หมัดเข้าไป พร้อมกับคำเตือนว่าอย่าเปิดตรงนั้น ในเวลาฝึกซ้อมกัน

ครูมวยตี ครูมวยต่อย ครูมวยเตะ มันไม่ได้เจ็บเท่าคู่ต่อสู้ตบหรือต่อย คู่ต่อสู้ต่อยดีไม่ดีตาย ครูนั้นตีบอกตีสอน เตะบอกเตะสอน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังต้องเตือนต้องบอกฝึกซ้อมกันไป ๆ เตือนบอกกันไปว่าอย่าเปิดตรงนั้น และเตะต่อยที่เผลอ พร้อมบอกว่า

แน่ะ บอกแล้วนะ ฝึกซ้อมกันไป ๆ อย่าเปิดตรงนั้น แล้วฝึกซ้อมกันไป พอครั้งที่สามก็ตูมเข้าไป อย่าเปิดตรงนั้น

นี้มันก็ทำนองนั้นแหละ ดุตรงนั้นดุตรงนี้ ดุองค์นั้นดุองค์นี้ ก็เหมือนกับอย่าเปิดตรงนั้น ๆ นั่นเอง เพราะไหวพริบปัญญาของเรามันไม่ทันกิเลส เห็นแต่กิเลสมันเหยียบหัวเตะโน้นเตะนี้ ทั้งศอกทั้งเข่า เรากลิ้งไปกลิ้งมา ยังเพลินหลับครอก ๆ อยู่ได้ ถูกกิเลสเตะเอาขนาดนั้น มันก็น่าโมโหละซิผู้เป็นครูอาจารย์ฝึกอบรมน่ะ อย่าเปิดตรงนั้น ๆ ก็ต้องว่าละซิ ทำไมองค์นั้นเป็นอย่างนั้น ทำไมองค์นี้เป็นอย่างนี้ แน่ะ ก็เหมือนกับว่าอย่าเปิดตรงนั้น ๆ นั่นแล

เมื่อสติปัญญาเหนือกิเลสอยู่แล้ว มันจะอยู่ในหัวใจดวงใด จะแสดงออกมาด้วยท่าทางหรืออาการใด จะไม่พ้นจากสติปัญญาที่เหนือมันไปได้ ต้องรู้เห็นหมดทั้ง ๆ ที่ผู้นั้นไม่รู้ ถ้าลงได้เหนือกิเลสแล้วเป็นอย่างนั้น กิเลสมันเคยอยู่ในหัวใจเรามานานเท่าไรแล้ว และเคยต่อสู้กับมันด้วยวิธีการต่าง ๆ มาแล้ว เอ้า สมมุติว่ากิเลสพินาศฉิบหายไปจากหัวใจนี้แล้ว แม้กิเลสอยู่หัวใจอื่นทำไมจะไม่รู้ เพราะมันเป็นเพลงเดียวกัน พูดวิชาเดียวกันที่มันไปเสี้ยมสอนสัตว์โลก กล่อมสัตว์โลก ทำไมจะไม่รู้กลมายาของมันเล่า พูดไป เตือนไป ดุด่าไป ซึ่งเป็นเหมือนคลังกิเลสสำหรับผู้ฟัง ฟังเสียงเปรี้ยง ๆ ขณะพูดอรรถพูดธรรมให้หมู่เพื่อนฟัง ทั้งนี้ก็เพราะพูดด้วยความตั้งใจ บอกสอนให้เห็นจุดบกพร่องจริง ๆ ผู้ฟังจะได้ถึงใจไม่ผิดพลาดบ่อย ๆ ....”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๗๐–๓๗๑)

ภารกิจ

เหมือนกับบรรดาครูบาอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระทั่ว ๆ ไป งานประจำวันของท่านอาจารย์เริ่มขึ้นหลังจากตื่นจากจำวัดซึ่งตกประมาณตีสามของทุกวัน ด้วยการบริหารกายก่อน ถัดจากนั้นจึงนั่งสมาธิภาวนาเรื่อยไปจนกระทั่งได้เวลารุ่งอรุณ ซึ่งเป็นเวลาที่พระอุปัฏฐากเข้าไปทำหน้าที่ องค์ท่านเองจะลงไปเดินจงกรมอยู่ในป่านอกจากมีธุระอะไรอื่นที่ควรจัดทำในเวลานั้น อย่างนั้นก็ไม่ได้เดินจงกรม แต่ถ้าไม่มีอะไรก็เดินจงกรมเสียก่อน จนใกล้เวลาจะบิณฑบาตจึงออกจากทางจงกรมมากราบพระ และออกบิณฑบาตในหมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างจากวัดประมาณ ๑ กม.

สมัยที่สุขภาพท่านเป็นปกติ ได้บิณฑบาตร่วมสายกับพระเณรอยู่โดยสม่ำเสมอ เพิ่งจะย่นระยะทางลงเหลือเพียงแค่ชายบ้าน ๓-๔ หลังคาเรือนก็ต่อเมื่อธาตุขันธ์ท่านเริ่มทรุดเบื่ออาหาร นอนไม่ค่อยหลับ ราวปี พ.ศ. ๒๕๒๖ นี่เอง แต่ไม่ว่าสมัยใดการออกบิณฑบาตท่านมักไปตามลำพัง โดยปล่อยให้พระเณรล่วงหน้าไปก่อน ท่านให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้

"...เดินก็เดินจงกรมไปบิณฑบาตนั่น เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้ใครไปยุ่งกับเรา เราไปคนเดียวเหมาะ พอดีจริง ๆ เดินไปกำหนดพิจารณาไป มีร้อยแปดพันประการที่จะเป็นขึ้นภายในจิตใจนี้ ใครไปรู้ได้เห็นได้ในความเป็นของเรา เพราะฉะนั้นจึงไม่ให้มีอะไรไปยุ่ง บางทีก็กำหนดในเงื่อนธรรมต่าง ๆ ว่ามีความลึกตื้นหยาบละเอียดแค่ไหน มันจะวิ่งตามกันพั่บ ๆ ๆ พอเข้าใจแล้วปล่อย ปล่อยจากนี้ปั๊บจับนั้นปุ๊บมาพิจารณาต่อ

แต่ก่อนมันเป็นเรื่องของภาวนาฆ่ากิเลส ทุกวันนี้จะเป็นเพราะความเฆ่าความแก่หรืออะไร มันไม่ไปแบบนั้นเสีย มันไปพิจารณาเรื่องอรรถเรื่องธรรมลึกตื้นหยาบละเอียดของธรรมบทต่าง ๆ แง่ต่าง ๆ ไปเห็นไปเจออะไรเข้าไปนี้มันหากเป็นของมันนั่นแหละ สติหากเป็นหลักธรรมชาติแล้วลองดูซิ เจออะไรเข้าไปนี้จะไม่สะดุดยังไง ได้ยินอะไรสะดุดเพราะสติอยู่กับตัว เป็นเจ้าของบ้านเฝ้าบ้านอยู่นี่ มันจะไปเถ่อ ๆ มอง ๆ เลินเล่อเผลอสติไปไหนเหมือนคนผีบ้านั่น ถ้าสติอยู่กับตัวพอสัมผัสอะไรปั๊บ มันเหมือนกับว่าความจงใจเพราะสติอยู่ในนั้น รู้ ๆ ๆ มองไปโน้นก็มองไปด้วยความรู้อยู่กับเจ้าของไม่ได้เผลอ ถ้าลงเป็นหลักธรรมชาติแล้วเป็นอย่างนั้น มันเป็นกับใครก็รู้เอง คำว่าเผลอเอามาจากไหน

คำว่าเผลอไม่เผลอเป็นเรื่องของสมมุติต่างหาก หลักธรรมชาตินั้นอยู่กับตัว พูดไม่ถูกก็ตามแต่มันรู้อยู่ถูก ๆ นี่จะว่าไง รู้ชัด ๆ ภายในหัวใจว่าธรรมชาตินี้เป็นอย่างนี้ ขอให้จิตได้เข้าถึงซิจะเป็นยังไง นอกจากยอมเอง ยอมพระพุทธเจ้า ยอมพระสาวกท่าน ก็มันเป็นอันเดียวกันนี่จะเป็นอื่นมาจากไหน พระพุทธเจ้าสอนลงเพื่อความเป็นอันนั้นนี่นะสอนสาวกไม่ให้แยกทางออกจากศาสดาว่าไปตรงไหน จะวิเศษวิโสอยู่ที่ตรงไหนเอามาแข่งศาสดานี้ไม่เคยมี สอนลงจุดเดียวกัน มีวงอริยสัจเป็นกำแพงกั้นเอาไว้ เอ้า ก้าวลงไปพิจารณาลงไปในวงอริยสัจ ความบริสุทธิ์จะไม่นอกเหนือจากวงอริยสัจนี้เลย เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วความเห็นทุกสิ่งทุกอย่างจะเต็มอยู่ในนั้นหมดเลย..."

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๓๖๑)

ฉันจังหันเสร็จแล้ว หากไม่ตรงกับวันหยุด แต่มีคณะศรัทธาหน้าใหม่ ๆ มาทำบุญ แม้จำนวนไม่มากท่านก็แสดงธรรมให้ฟัง แต่ถ้ามีจำเพาะผู้มาทำบุญอยู่เสมอ ท่านอาจพูดให้ฟังเล็กน้อยแล้วบอกให้กลับ สำหรับวันหยุดราชการและวันพระซึ่งคนมามากท่านจะเทศน์อบรมเป็นประจำ จากนั้นจึงเข้าที่พัก

ช่วงเวลาที่ท่านไม่รับแขกนี้ ท่านใช้ไปในการพักผ่อนบ้าง อ่านหนังสือบ้าง ตอบจดหมายบ้างตามอัธยาศัย แต่ส่วนมากท่านจะออกเดินตรวจตราไปตามที่อยู่ของพระเณรซึ่งกระจายอยู่ทั่วบริเวณวัดที่มีเนื้อที่ ๑๖๔ ไร่อยู่เป็นประจำไม่ค่อยขาด ผลจากการตรวจนอกจากจะทำให้ท่านทราบชีวิตความเป็นอยู่การบำเพ็ญภาวนาของพระเณร ว่ามีความขยันหมั่นเพียรเพียงใดแล้ว ยังถือโอกาสนี้กำชับกำชาพระเณรให้ใส่ใจต่อการเลี้ยงดูและระวังรักษาภัยอันตรายให้กับสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ที่มาอาศัยอยู่ภายในวัดซึ่งมีจำนวนไม่น้อย มีไก่ป่า กระรอก กระแต กระจ้อน นกชนิดต่าง ๆ แย้ เป็นต้นอีกด้วย

การออกตรวจตรานี้ความถี่ห่างขึ้นอยู่กับสภาพธาตุขันธ์ของท่าน หากปกติดีจะมีถึง ๓ วาระ คือเช้าช่วงหนึ่ง บ่ายช่วงหนึ่ง และค่ำอีกช่วงหนึ่ง กับสถานที่บางแห่งที่ท่านเคยจำพรรษาอยู่ ถ้าพบพระเณรองค์ใดว่าขี้เกียจทำความเพียร เอาแต่หลับแต่นอนหรือมั่วสุมคุยกันในเรื่องไม่เกี่ยวกับอรรถธรรม ไม่สมกับท่านรับไว้ศึกษาอบรมด้วยความเมตตาแล้ว แม้เวลาดึกดื่นตีสองหรือเช้ามืดตีสี่ท่านก็ออกไปตรวจดู หากพบว่าเป็นเช่นนั้นติดต่อกันถึง ๓ ครั้งโดยไม่ยอมแก้ไขปรับปรุงตัวเอง รายเช่นนั้นจะถูกขับออกจากวัดในเวลาไม่ช้าเลย ด้วยเหตุที่ท่านเมตตาออกสอดส่องนี้เอง จึงทำให้พระเณรไม่นิ่งนอนใจอยู่ด้วยความประมาทพากันขวนขวายทำความพากความเพียรอยู่โดยสม่ำเสมอ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นแก่ตัวเองแล้ว ยังส่งผลไปถึงหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันให้มีความสงบสุขร่มเย็นไปด้วย

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นไป ธาตุขันธ์ท่านเริ่มทรุดเห็นประจักษ์ การออกตรวจเหลือเพียงวาระเดียว ส่วนมากมักเป็นช่วงบ่ายที่ว่างจากแขก แม้ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ไปแล้ว ธาตุขันธ์ท่านจะดีขึ้นก็ตาม แต่ความที่มีผู้คนประชาชนพระเณรหลั่งไหลมากราบนมัสการขอฟังธรรมจากท่านมากขึ้นผิดหูผิดตา ความบอบช้ำย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่านจึงต้องการเวลาเยียวยาให้กับธาตุขันธ์มากขึ้น แม้กระนั้นก็ตามความที่เคยกระทำมาเป็นประจำ ก็ทำให้มีเวลาใดเวลาหนึ่งที่ท่านจะต้องออกเดินตรวจอย่างน้อยวันละครั้งอยู่เสมอ

ไม่แต่เพียงเขตพระเท่านั้น แม้ฝ่ายที่พักอุบาสิกาก็เช่นกัน แต่ท่านมักจะไปยามที่มีผู้มาพักน้อย เพื่อตรวจดูความเรียบร้อยของสถานที่พักอาศัย ตลอดจนร้านอาหารสำหรับ

กระรอกกระแต เพราะสัตว์พวกนี้จะกระจายกันอยู่ทั่วบริเวณวัดและอาศัยอาหารที่ทางวัดให้เป็นหลัก เนื่องจากสัตว์พวกนี้จะไม่ยอมให้พวกอื่นมาหากินในถิ่นของตัว จึงต้องตรวจดูในแต่ละร้านว่ามีอาหารเพียงพอหรือไม่

ประมาณบ่ายโมงท่านจึงเริ่มรับแขก จะมีพักบ้างเพียงเล็กน้อยสำหรับเวลาปัดกวาดลานวัดและสรงน้ำ กับการปัดกวาดลานวัดนี้ดูท่านจะไม่เคยเว้นเลยนับแต่เริ่มให้การศึกษาอบรมแก่บรรดาลูกศิษย์เป็นต้นมา ซึ่งอยู่ระหว่างบ่าย ๓-๔ โมง ต่อใกล้ค่ำจึงงดรับ แขกที่ว่านี้หมายถึงผู้มาจากจังหวัดอื่น สำหรับชาวอุดรฯ เองท่านถือว่าเป็นเจ้าของบ้านและทราบความจำเป็นในการปฏิบัติเพื่อความอยู่สบายในองค์ท่านดีอยู่แล้ว จึงอนุญาตให้พบได้ในช่วงจังหันเท่านั้น เวลาอื่นนอกจากนี้ต้องมีความจำเป็นและรีบด่วนจริง ๆ จึงจะเข้าพบท่านได้ เวลาประมาณ ๖ โมงเย็นท่านมักเข้าไปเดินจงกรมอยู่ในป่า หรือไม่ก็ออกตรวจตามที่พักของพระเณรดังได้กล่าวมาแล้ว พอควรแก่กาลจึงขึ้นกุฏิและนั่งภาวนาต่อไปจนถึง ๕ ทุ่มจึงเข้าจำวัด

นับแต่การล่วงลับไปของหลวงปู่บัว วัดหนองแซง อุดรฯ ปี ๒๕๑๘ หลวงปู่ฝั้น วัดป่าอุดมสมพร สกลนคร ปี ๒๕๒๐ ท่านอาจารย์สิงห์ทอง วัดป่าแก้วชุมพล สกลนคร ปี ๒๕๒๓ ท่านอาจารย์จวน วัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก) หนองคาย ปี ๒๕๒๓ หลวงปู่อ่อน วัดป่านิโครธาราม อุดรฯ ปี ๒๕๒๔ หลวงปู่ขาว วัดถ้ำกลองเพล อุดรฯ ปี ๒๕๒๖ หลวงปู่คำดี วัดถ้ำผาปู่ เลย ปี ๒๕๒๗ และหลวงปู่แหวน วัดดอยแม่ปั๋ง เชียงใหม่ ปี ๒๕๒๘ การล่วงลับไปของครูบาอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานผู้ทรงคุณธรรมแต่ละท่านละองค์ นับเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ ทำให้ขาดการได้เห็นได้ยินได้ฟังอรรถธรรมจากองค์ท่าน ผู้จะไต่เต้าขึ้นมาและทรงคุณธรรมเยี่ยงท่านนับวันหาได้ยาก เพราะถูกกระแสของโลกพัดผันเสียจนแทบตั้งตัวไม่ติด และมีมากต่อมากที่ล้มเหลวไปเลยเพราะต้านกระแสของโลกไม่ไหว เมื่อเป็นเช่นนั้นครูบาอาจารย์องค์ใดที่ยังเหลืออยู่ พอให้เป็นที่กราบไหว้ทำบุญทำทานได้ด้วยความสนิทใจ เป็นใจใครก็อยากมา จึงมีผู้มานมัสการท่านที่วัดป่าบ้านตาดมากขึ้น เพื่อมาพบกราบไหว้และฟังอรรถธรรมจากท่านแม้เพียงเล็กน้อยก็ชื่นอกชื่นใจและถือเป็นสิริมงคลอย่างยิ่ง ดังนั้น ภาระการรับแขกจึงหนักขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทั้งพระเณรและประชาชน

ธาตุขันธ์และภารกิจ

ระหว่างปี ๒๕๒๖–๒๕๒๙ กล่าวได้ว่าเป็นช่วงอาพาธของท่าน โดยเริ่มแต่ต้นปี ๒๕๒๖ เป็นต้นมา ธาตุขันธ์ท่านเริ่มทรุด โรคหัวใจคอยแต่จะกำเริบ เบื่ออาหาร เวลาลุกขึ้นมีอาการวิงเวียนหน้ามืด เดินซวนเซจะล้ม บางวันท่านจึงอดอาหาร ที่อดติดต่อกันก็มี

“...๒ วันมานี้ไม่ทราบมันวิงมันเวียนอะไร เดินไปไหนก็จะไม่ได้ ล้มลุกคลุกคลาน ลุกขึ้นยืนนั่งลงมันจะล้มเดี๋ยวนั้น หน้ามืดปั๊บทันทีต้องรีบนั่งเลย ไม่รีบมันจะล้มก่อน ถ้าล้มแล้วมันหนักมาก เรารีบนั่งเสียมันยังไม่หนัก กลัวว่าเราจะรีบทำไม่ทันมันน่ะซี ความรู้มันรู้จิตน่ะ พอแย็บมันรู้ทันทีเลย แต่ทีนี้เรื่องของจิตเป็นเรื่องของจิต เรื่องของธาตุที่จะต้องปฏิบัติต่อกันนี่ซิ ถ้าไม่เร็วทันมันมันก็เอาจริง ๆ เช่นรีบนั่งไม่ทันนี้ล้ม มันยิ่งหนักนั่น ที่ไม่บิณฑบาตนี่ มันเดินไปไม่ไหวนี้ โซซัดโซเซคอยแต่จะล้ม ถ้าไม่แน่ใจไปมันก็เอาจริง ๆ เลย ไม่ไป ไปก็เมื่อขามันก้าวไม่ออกแล้ว ท้องจะก้าวไปทำไมล่ะ ไม่กิน นั่น ขาไม่ก้าวก็อย่าให้ท้องมันก้าวซิ อย่าให้ลิ้น อย่าให้ปากมันก้าวซิ ไม่ให้มันกินเสียก็ดี นิสัยอย่างนี้มันเคยดัดสันดานเจ้าของมายังมีอยู่นะ ทุกวันนี้ก็ยังมี จะเป็นนิสัยอะไรก็แล้วแต่ แต่ก่อนมันเป็นอย่างนั้นนี่ ไม่ได้คุย เราทำจริง ๆ มันบิณฑบาตไม่ได้ ไม่ฉัน นี่ผมเคยปฏิบัติอย่างนั้นมา จนระลึกไม่ได้เลยว่าเราไปบิณฑบาตไม่ได้ แต่เราฉันตรงไหนนี่ โน่นน่ะ หากไปไม่ได้ ไม่เอา ไม่ฉัน ถ้าไม่ได้มันจะไปของมันได้เอง ฉันได้เองนะ มันฝึกเจ้าของ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๙๙)

แขกที่มารอพบท่านมีมาอยู่เรื่อย ๆ บางวันแม้มีไม่มากแต่ก็มาไม่ค่อยขาด ทำให้ท่านต้องรับแขกอยู่เรื่อย ๆ และโรคเจ็บเอวรุนแรงขึ้น ท่านถึงกับต้องเอ่ยปากให้เขาทราบและได้หลบไปพักผ่อนอยู่ที่วัดอื่นเป็นระยะ ๆ

“...นี่เกี่ยวกับภาระภายนอกผมก็ลดลงมาก เลยเตือนประชาชนญาติโยมที่จะปฏิบัติอย่างแต่ก่อนนั้นมันไม่สะดวกและเป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นอย่างทุกวันนี้ เพียงพูดคำสองคำเท่านั้นก็รู้สึกแล้วเหนื่อยแล้ว เราต้องได้ขออภัยและแสดงเหตุผลให้ทราบว่า การปฏิบัติต่อประชาชนญาติโยมในเวลาแต่ก่อนกับเวลานี้มีความต่างกัน เพราะธาตุขันธ์เป็นเครื่องบังคับให้ต่างเราก็บอก การแนะนำสั่งสอนจะให้เป็นเหมือนแต่ก่อนเป็นไปไม่ได้ พูดคำสองคำก็ไป เพราะธาตุขันธ์นี้ไม่เห็นแก่ใคร เมื่อขัดกับมันเมื่อไรมันก็แสดงผลไม่ดีขึ้นให้เห็น

ถ้าอยู่โดยลำพังเจ้าของ กับมาเกี่ยวข้องกับประชาชนพระเณรต่างกันนะ อยู่โดยลำพังเจ้าของมันพอดิบพอดีอยู่นั้น ปฏิบัติต่อกันได้สะดวก เวลามาเกี่ยวข้องกับญาติกับ

โยมกับพระกับเณรเข้ามาก ๆ เหมือนกับมารับภาระ มันก็กดก็ถ่วงลง โรคที่เคยเป็นอยู่แล้วก็แสดงขึ้นมา ถ้ายังฝืนมันไปมันก็ยิ่งเอาหนัก หนักหลายหนัก หนักหลายครั้งหลายหนทนไปได้ยังไง มนุษย์เรามันตายได้ แน่ะ จึงต้องมีหลบหลีกปลีกตัว ผ่อนผันสั้นยาวต่อกันพอให้สะดวกสำหรับโรคนี้ จะได้อยู่ไปยืนนานกว่าปกติ หรือยืนนานกว่าการหักโหมมัน...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๒๖)

“...ผมก็ยิ่งอ่อนลงทุกวัน ๆ ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้ว หลบหลีกปลีกตัวไปนี้เพื่ออะไร แต่ก่อนผมก็ไม่ได้หลบไม่ได้หลีก แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนเต็มสติกำลังความสามารถ ทั้งประชาชนญาติโยมพระเณรมีมากเท่าไรก็สอนทุ่มลงไป ๆ ผลสุดท้ายธาตุขันธ์ก็อย่างที่ว่านั่นแหละ เครื่องมือ ๆ ฟังซิ ค่อยร่อยหรอลงไป ๆ อ่อนลงไป ๆ จนกระทั่งมันจะไปจริง ๆ ผมก็เคยพูดให้หมู่เพื่อนฟัง...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๔๙)

แม้ท่านจะพยายามรักษาตัวเองด้วยการหลบหลีกไปไหน แต่ความที่โรคสุกงอมเต็มที่จึงแสดงอาการขึ้นมา ปลายปี ๒๕๒๗ ปรากฏว่าโรคหัวใจผสมกับโรคหอบที่เกิดขึ้นปัจจุบันทันด่วนได้กำเริบอย่างรุนแรง ทำให้ท่านต้องฝืนไม่ยอมนอนติดต่อกันถึง ๓ คืน เนื่องจากโรคหอบนี้มักเกิดขึ้นในเวลากลางคืน หากตกใจหรือกำเริบขึ้นขณะนอนหลับนั้นย่อมแก้ไขไม่ทัน เดชะที่ท่านปรารภเรื่องนี้ให้บรรดาลูกศิษย์ฟังหลังจากไม่ได้นอนติดต่อกันมา และหมอจีนที่ลูกศิษย์นำมารักษาได้ถวายยาถูกกับโรค โรคหอบที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันจึงสงบลงอย่างเด็ดขาดและไม่ปรากฏว่าได้แสดงอาการขึ้นอีกในภายหลัง

“...ความที่สงสารหมู่เพื่อน ไม่อยากจะพูดอะไรให้กระทบกระเทือนจิตใจ ผมก็เคยรักษาเต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังคราวที่ผ่านมาแล้วนี้เกือบไปจริง ๆ ยังเหลือไม่กี่เปอร์เซ็นต์โรคหัวใจกับโรคอะไรที่มันหอบบวกกันเข้า ถึงกับเจ้าของได้กำหนดเองโน่น และถ้าหากว่ายาไม่ถูกนี้ก็เป็นจริง ๆ นะ ป่านนี้ไปแล้วไม่เหลือ เพราะได้คิดได้คาดมาแล้วไม่เคยผิด

นี้เรื่องธาตุเรื่องขันธ์ของเจ้าของ ทุกข์เกิดขึ้นในเจ้าของ ในขันธ์เจ้าของ กำหนดกันอยู่ ต่อสู้กันอยู่หรือยับยั้งกันอยู่ทำไมจะไม่รู้ สิ่งเหล่านี้มันหนักมันเบาขนาดไหน เคยยับยั้งกัน เคยรั้งกันเอาไว้ ก็เคยมานานแล้ว บทเวลาหนักเข้า ๆ จะสู้กันไม่ไหว นี่ก็ได้วิตกวิจารณ์เสียมากมาย ไม่อยากจะพูดให้หมู่เพื่อนฟัง เกรงจะกระทบกระเทือน เพราะไม่มีอะไรเป็นผลเป็นประโยชน์เกิดขึ้นจากการพูดให้หมู่เพื่อนฟังเลย หากจะแย้มบ้างก็เป็นบางองค์นิด

หน่อยเท่านั้น นอกจากจะดูอากัปกิริยาหรืออาการที่เคลื่อนไหวไปมาเท่านั้น หนักขนาดนั้นก็ได้เป็นแล้วก็ได้เห็นแล้ว แต่ก่อนผมก็ไม่เคยเป็น โรคหัวใจก็เคยเป็นมานาน แม้ว่าจะเป็นโรคที่ตายง่ายก็ตาม แต่ก็พอทำเนา พอยับยั้งกันได้ พอโรคอะไรพูดไม่ถูก เป็นขึ้นมาชัด ๆ อย่างที่เล่าให้ฟัง เหมือนกับโรคหอบ มันจะพาให้ชักให้สลบไปในขณะนั้น ผมก็ยังไม่เคยเห็น

โรคหัวใจผมนี้ได้ถึง ๙๙% ผมเคยเล่าให้ฟังแล้วว่า ๙๙% ตั้งแต่คราวถ่ายท้องอยู่หนองผือ ส่วนโรคหัวใจเพียง ๙๘ เท่านั้นยังไม่ถึง ๙๙ แต่คราวนี้ถึงเสียแล้ว จึงอดไม่ได้ที่จะวิตกวิจารณ์กับเรา คำว่าวิตกวิจารณ์กับเราก็คือกับหมู่กับคณะนั่นเองไม่ใช่อะไร ขันธ์นี้เราใช้เพื่อหมู่เพื่อคณะไม่ได้ใช้เพื่อเรา จึงได้วิตกวิจารณ์ อ๋อ ถ้าลงขนาดนี้แล้วเรานี้จะไม่เลย ๗ วัน จะต้องไปแน่ ๆ เพราะรุนแรงขึ้นทุกวัน ๆ รั้งกันไว้ ๆ เมื่อเหลือกำลังแล้วก็จำต้องปล่อยเท่านั้นเอง

พระพุทธเจ้าก็ยังนิพพานจะว่ายังไง เราเพียงหนูตัวหนึ่งเท่านั้น จะไปวิเศษวิโสเกินพระพุทธเจ้ามาจากไหน พอที่จะค้ำโลกอยู่ได้ไม่ต้องตาย โรคนี้พอหอบเต็มที่เหมือนกับว่าชักไปเลย ชักไป ๆ ลมหายใจนี้หายไปข้างบนหมดเงียบ เหลือแต่ความรู้ เวทนาดับหมด เช่นเดียวกับที่ว่าถ่ายท้อง ๒๕ หน อาเจียน ๒ หนนั่นเอง เวทนาดับหมดเหลือแต่ความรู้ล้วน ๆ เท่านั้น ไม่มีอะไรปรากฏ แข้งขาอวัยวะทุกส่วนเป็นเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืนไม่มีความรู้สึกอะไร เวทนาอะไรดับหมดเหลือแต่ความรู้เท่านั้น นั่น ๙๙% อันนี้ก็มาเป็นแล้ว

ถ้าหากว่ายานี้ไม่ทันไม่ถูกกับยาหมอจีนนี้ต้องไปแน่ ๆ ไม่สงสัย เพราะถึง ๙๙% แล้ว เนื่องจากโรคที่ว่าหอบนี่เข้าไปบวกกับโรคหัวใจ พอขึ้นถึงขีดแล้วลมหายใจนี้ดับเงียบไปเลย แต่ความรู้ยังไม่หมด บังคับไว้ไม่ให้ออกไม่ให้ขึ้นไม่ให้ลงไปไหน ให้รู้อยู่กับรู้ บังคับไว้ ในขณะที่บังคับไว้นั้น ทุกขเวทนาหายหมดไม่มีอะไรเหลือเลย ร่างกายทุกส่วนเหมือนท่อนไม้ท่อนฟืน มีสักแต่ว่ารู้ บังคับกันไว้นั้น ไม่นานนักลมหายใจค่อยแสดงขึ้นมานิด ๆ ทั้งที่มันหมดไปแล้วนะ ถ้าธรรมดาก็ไปเลยเพราะคนเราต้องตื่นเต้น เวลาเป็นถึงขนาดนี้แล้วตื่นเต้นหาสติสตังไม่ได้ ต้องปล่อยเลย ความรู้มันก็ออกไปขณะนั้นเลย เจ้าของก็ไม่รู้ แต่นี้สาธุไม่ได้อวด มันรู้นี่ อะไร ๆ หมดไป ๆ รู้หมด แต่ความรู้ไม่หมดนี่ รู้อยู่นี้ก็ต้องอาศัยนี้บังคับไว้ไม่ให้ออก บังคับไว้ภายในตัว ไม่นานนักลมหายใจค่อยปรากฏขึ้นมานิด ๆ บังคับกันไว้ตรงนั้น ไม่คิดไม่ปรุง ปล่อยให้ค่อยแสดงขึ้นมา

สักเดี๋ยวเวทนาความอ่อนเพลียทั้งหลายก็ค่อยปรากฏขึ้น พร้อมกันกับลมหายใจค่อยแสดงขึ้นมา นี่โรคหัวใจนี้ได้ปรากฏถึง ๙๙% เสียแล้ว นี่รั้งไว้ก็เพื่ออะไร ก็เพื่อหมู่เพื่อคณะ ลำพังผมเองไม่ได้เสียดายอะไรผมไม่ได้คุย...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๐–๑๕๑)

ด้วยเหตุที่ธาตุขันธ์ท่านไม่เป็นปกตินี้เอง และงานภายนอก เช่น ขุดสระ สร้างกุฏิ และถมที่ทำลานจอดรถหน้าบริเวณวัดมีอยู่ ท่านเองด้วยความเป็นห่วงเกรงจะไม่เรียบร้อย ก็ต้องออกตรวจอยู่เป็นประจำ การประชุมอบรมธรรมแก่พระเณรในช่วงระหว่างปี ๒๕๒๖–๒๕๒๙ เทียบกับที่แล้ว ๆ มานับว่าลดลงมาก เฉพาะปี ๒๕๒๙ มีเพียง ๑๔ กัณฑ์เท่านั้น

ต้นปี ๒๕๓๐ ท่านเข้ารับการรักษาโรคหัวใจที่โรงพยาบาลศิริราช และผ่าตัดต้อกระจกที่โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ จากนั้นมาแล้วโรคหัวใจแทบไม่ปรากฏอาการใด ๆ ออกมาอีกเลย การเทศนาว่าการพระเณรปีนี้จึงมีมากขึ้นเป็น ๒๓ กัณฑ์ด้วยกัน

ทางคณะแพทย์ผู้ให้การรักษาโรคตาแก่ท่านได้นิมนต์ให้ท่านมาตรวจอยู่เป็นระยะ ท่านเองจึงต้องมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ หลายครั้งหลายคราว จากการที่ท่านมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ บ่อยครั้งนี่เอง บรรดาลูกศิษย์เมื่อทราบข่าวจึงชักชวนกันไปทำบุญและฟังธรรมจากท่านเป็นประจำ ก่อนหน้านี้เทปและหนังสือธรรมที่แจกเปล่าเป็นเวลานานติดต่อกันมาอย่างสม่ำเสมอทั้งในและนอกประเทศ ทำให้ผู้ฟังผู้อ่านที่ไม่เคยพบเห็นท่านก็อยากพบ ผู้เคยพบเห็นแล้วก็ไม่ถอยศรัทธาในการทำบุญและขอฟังธรรมจากท่าน จำนวนผู้มาทำบุญจึงทวีจำนวนสูงขึ้นอย่างรวดเร็วทุกครั้งที่ท่านลงไปพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนติดตามมาบำเพ็ญธรรมด้วยภายหลังที่ท่านกลับวัดแล้ว

เพราะฉะนั้น ระหว่างปี ๒๕๓๑–๒๕๓๓ ศาลาที่เคยกว้างขวางใหญ่โตจึงกลับแคบไปถนัดกับจำนวนคนที่มาวัดเพิ่มขึ้น ทุกวันนี้จนแทบจะแยกไม่ออกว่าวันไหนเป็นวันหยุดไม่หยุด เพราะคนมามากสม่ำเสมอทุกวัน ทั้งจากต่างถิ่นต่างแดนและในอุดรฯ เอง ความเข็ดขยาดต่อเรื่องดุของท่านซึ่งเคยร่ำลือมานาน ดูจะไม่มีใครคำนึงถึงพอจะเป็นอุปสรรคไม่ให้มาพบท่านอีกต่อไปแล้ว เพราะต่างทราบกันดีว่าท่านกระทำไปด้วยความเมตตาเป็นพื้น และอยู่ในกรอบแห่งเหตุผลอรรถธรรม การแสดงธรรมของท่านจะมีขึ้นภายหลังจังหันเป็นประจำทุกวันไม่เคยขาด ส่วนเวลาอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับจำนวนคนมามากน้อยเพียงไร หาก

เป็นคณะใหญ่ท่านจะลงมาแสดงที่ศาลา ถ้าเป็นคณะเล็ก ๆ ไม่เกิน ๑๐–๑๕ คนท่านจะรับที่กุฏิของท่าน

“...เมื่อวานนี้หลังเจ็บระบมไปหมดเลยเพราะรับแขกทั้งวัน พอตกตอนเย็นมาพูดอะไรอีกไม่ได้แล้ว เหนื่อย เพราะคนมาทั้งแผ่นดินแล้วเราคนเดียวรับแขกมันหวาดไหวได้ยังไง พระก็มาจากคน คนเจ็บได้พระเจ็บได้ คนตายได้พระตายได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นคนพักเครื่องได้ พระก็พักเครื่องได้ซิ ไม่งั้นตายได้จริง ๆ วันหนึ่ง ๆ แขกคนไม่ใช่เล่น ๆ นะ ออกมาข้างนอกนี้ไม่ได้นะ โผล่ออกมานี้เขาเห็นเข้าเป็นรุมเลย ๆ เลยต้องอยู่แต่ในกุฏิเหมือนกับผู้ต้องหา เขาไม่ได้คิดเรื่องของเรา นี่ซิที่มันหนักมาก

ตั้งแต่มาจากกรุงเทพฯ แล้วไม่มีว่างเลย แขกมาทั้งวัน ๆ เดินหย็อก ๆ แหย็ก ๆ ไปไหนก็ไม่ได้ รุมเอาเหมือนแม่ต่อแม่แตนแม่ผึ้ง พึ่บ ๆ แล้วพูดกับคนนั้นบ้างพูดกับคนนี้บ้าง...ตาย ต้องรวมแล้วพูดทีเดียว ๆ ไม่งั้นกำลังไม่พอที่จะทำประโยชน์ให้โลกได้ แม้แต่เดินบิณฑบาตก็เหมือนกัน เราก็ภาวนาทำหน้าที่ของเราไป เขาก็ไม่รู้เรื่องของเรานี่ สองฟากทางนั่งรอเต็มไปหมดแล้ว ใครมาก็หลวงปู่ ใครมาก็หลวงตา เราสู้ไม่ไหวก็ต้องเฉยเสีย บางวันเหนื่อยมาก ๆ นี้นอนไม่หลับ ไม่ได้เหมือนแต่ก่อน แต่ก่อนพอเวลาเหนื่อยแล้วล้มตูมลงไปถูกหมอนไม่ถูกหมอน หลับไปแล้วครอก ๆ เดี๋ยวนี้ไม่นะ เวลาเหนื่อยมันระบมไปหมดทั้งร่าง ก็รับแขกทั้งวัน ลมก็ใช้นี่ ก็นั่งทั้งวัน ๆ พอล้มนอนไม่ยอมหลับ เป็นอย่างนั้นนะ แล้ววันหลังมาขึ้นเวทีอีก ยังไม่ขึ้นเวทีก็ต่อยเรื่อยมาเลยว่าไง ต่อยตะไปตามถนนหนทางที่ไหน ๆ ก็ต่อยเรื่อย ทำไมมันจะไปทนไหวมนุษย์เรา

เรื่องหัวใจเราก็เห็นใจ ในขณะเดียวกันหัวใจทั้งหลายก็มารวมอยู่ที่นี่ ที่นี่ก็ทำประโยชน์เพื่อโลก ถ้าหัวใจนี้พังเสียเป็นยังไงก็ต้องคิดบ้างผู้มาทั้งหลาย ที่ว่าเจตนาดีมีความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในครูบาอาจารย์เพียงเท่านั้นน้ำหนักยังไม่พอ ผู้ที่ทำประโยชน์ให้โลกไม่มีน้ำใจทำได้ยังไงก็ต้องคิดบ้างซี เวลาเหนื่อยหนักเข้า ๆ มันก็ทรุดลง ๆ เพราะฉะนั้นจึงต้องให้มีเวลาพัก เช่น อย่างแขกมานี้ก็เหมือนกัน ให้รอไว้ก่อน ๆ พอเวลาสมควรแล้วให้เข้าพร้อมกัน ๆ ถ้าจะปล่อยให้มาแล้วเข้า ๆ นี้ทั้งวันไม่ได้หยุดเลยนะ ตั้งแต่ตื่นนอนโน่น เมื่อเช้ากำลังเตรียมไปบิณฑบาตก็มาแล้ว ปุบปับ ๆ มาเลยมาก็หลวงตาหลวงพ่อเรื่อยไปเลย จะไม่ให้หนักได้ยังไง

เราก็เห็นใจเรื่องเห็นใจ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เราทำนี่ทำด้วยความสงสารล้วน ๆ เราพูดได้เต็มปากออกมาจากเต็มหัวใจเรา ว่าเรามีแต่หัวใจของโลกเท่านั้นที่เกี่ยวพันกันอยู่

สงสารหัวใจแต่ละดวง ๆ ไม่ว่าจะรับแขกรับคน จะทำประโยชน์ที่ไหน ๆ เราทำเพื่อหัวใจคน ไม่ได้สนใจกับเรื่องโลกามิสใด ๆ ยิ่งกว่าหัวใจคน เพราะฉะนั้น เราจึงทน นอกจากทนไม่ไหวก็บอก บอกก็บอกในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ ไม่ได้บอกในฐานะเป็นอริข้าศึกศัตรูต่อกันและกัน ดุก็ดุในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ อยู่ในขอบเขตแห่งอรรถแห่งธรรมแห่งความเมตตาสงสาร ไม่นอกเหนือไปจากนั้น เวลาหนักมากจริง ๆ เราก็บอกอย่างที่บอกนั่นแหละ พอดุก็ดุ บทเวลาพอเป็นไปได้ไม่ต้องบอกเพราะเราเคยปฏิบัติต่อโลกมานานแล้ว นี่ก็เคยพูดเสมอว่าเหมือนจะ ๔๐ ปีแล้วที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ แยกออกไปก็พระเณรประชาชน ตั้งแต่หลวงปู่มั่นมรณภาพไปเมื่อปี ๒๔๙๒...”

(อบรมฆราวาส ๓๐ เมษายน ๒๕๓๓)

บำเพ็ญสาธารณกุศล

สืบเนื่องมาจากการเจ็บป่วยและได้รับการเยียวยารักษาจากโรงพยาบาลนี้เอง ทำให้ท่านได้เห็นสภาพของคนไข้ที่ต่างรอคอยความหวังจากหมอ ว่าเป็นสภาพที่น่าสงสารมาก องค์ท่านเองมีโอกาสดีที่ได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือทันสมัย หมอเองก็มีความสามารถ จึงรักษาท่านให้ทุเลาจากโรคที่เป็นมานานแล้วได้ ดังนั้นพอกลับมาถึงอุดรฯ แล้ว ท่านจึงเริ่มดำเนินการให้ความช่วยเหลือแก่โรงพยาบาลระดับอำเภอทันที ด้วยการบริจาคเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ อาทิเช่น เครื่องเอกซ์เรย์ อุลตราซาวด์ เครื่องตรวจคลื่นหัวใจ เตียง รถพยาบาลพร้อมอุปกรณ์ เครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่โรงพยาบาลนั้นมีความจำเป็นต้องการเครื่องมือชนิดไหน หลังจากไปตรวจดูด้วยองค์ท่านเองแล้ว ท่านแทบจะไม่ขัดข้องแม้รายการเดียว ท่านกล่าวว่าคนไข้ก็คือคนจนตรอกจนมุม เมื่อวิ่งมาหาหมอหากหมอไม่มีเครื่องมือที่ดีก็ก้าวไม่ออกรักษาให้ไม่ได้ และสภาพคนชนบทเป็นคนยากจนเสียส่วนมาก การบำบัดรักษาถ้าพอเป็นไปได้ก็ควรให้รักษาใกล้บ้าน จะได้ไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินทองมากในการเดินทาง ตลอดสถานที่พักอาศัยการกินอยู่หลับนอน

หากวันไหนว่างจากแขกที่ได้นัดหมายไว้ล่วงหน้า ท่านมักออกตรวจตามโรงพยาบาลต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ไม่เฉพาะแต่จังหวัดอุดรฯ เท่านั้น แม้จังหวัดใกล้เคียง เช่น สกลนคร หนองคาย ความเมตตาของท่านก็แผ่ไปถึง และนับวันจะขยายขอบเขต

ออกไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้ท่านยังให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียน สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า และบรรดาวัดป่าต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ภารกิจต่าง ๆ ของท่านในวันหนึ่ง ๆ จึงมีมากแทบจะหาเวลาว่างไม่ได้ ท่านกล่าวว่า พอตื่นขึ้นสิ่งแรกที่คิดคำนึงถึงก่อนอื่นก็คือเรื่องการช่วยโลก ไม่มีแม้แต่น้อยที่จะคิดถึงเรื่องตัวเอง พระช่วยโลกไม่ได้ใครเล่าจะช่วยได้ ดังนั้น วัตถุปัจจัยไทยทานมากน้อยหากพอเพียงกับพระเณรและความจำเป็นในวัดแล้ว ท่านจะหมุนออกช่วยโลกอยู่เรื่อยมา ไม่มีส่วนที่สั่งสมไว้เพื่อวัดของท่านแม้น้อยนิด หากจะกล่าวว่าวัดเป็นเหมือนทำนบน้ำอันกว้างใหญ่ พร้อมเสมอที่จะให้บุคคลได้อาบดื่มใช้สอยและเพื่อกิจการประโยชน์อื่นใดได้ทุกขณะก็ไม่ผิด กับสถานที่บางแห่งที่ท่านให้ความช่วยเหลือ ท่านกล่าวให้เขาฟังว่า เงินจริง ๆ น่ะไม่มี แต่น้ำใจนี่ไม่เคยจน มันหากค่อยเป็นค่อยไปเองแหละ

แม้ภารกิจของท่านในการช่วยโลกจะเพิ่มขึ้นมากมาย แต่การอบรมธรรมแก่พระเณรในปกครองท่านก็มิได้ละเลย เป็นแต่เว้นช่วงห่างออกไปตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น พระเณรจึงต้องอาศัยฟังจากเทปบ้าง อ่านหนังสือบ้างในช่วงว่างดังกล่าว การเทศน์แม้จะห่างและสถานที่อยู่ออกจะคับแคบ แต่พระและเณรทุกรูปดูจะไม่ถือเป็นอุปสรรค ขอเพียงได้พึ่งใจอยู่ใต้ร่มเงาบุญของท่านก็ถือว่าเป็นความอบอุ่นอย่างที่สุดแล้ว

ท่านมีเมตตาที่จะเทศน์สอนพระเณรและฆราวาส ส่วนใหญ่จะเป็นเทศน์ที่วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ถ้ามีผู้นิมนต์ท่านไปเทศน์ข้างนอก ท่านจะพิจารณาดูเหตุผลก่อนที่จะรับนิมนต์ ส่วนเรื่องถ่ายภาพของท่านก็เช่นเดียวกัน ควรกราบเรียนขออนุญาตท่านก่อน ทั้งสองเรื่องนี้ท่านได้เทศน์ไว้ดังนี้

การนิมนต์ท่านไปเทศน์

“...เราอยู่ เราเป็นอยู่ทุกวันนี้ เราตะเกียกตะกายทุกวันนี้ เพื่อหัวใจโลกนั้นแหละ เราหวังที่สุดเรื่องหัวใจ เราไม่ได้หวังวัตถุเงินทองข้าวของเหล่านี้ เพราะไม่ใช่ศาสนเงินนี่ศาสนธรรมต่างหาก หรือศาสนธรรมแท้ ๆ ไม่ใช่ศาสนเงิน ไม่เห็นแก่ความโลภ ไม่เห็นแก่สิ่งนั้นสิ่งนี้ ยิ่งกว่าหัวใจคน ลำบากลำบนขนาดไหนเราก็ไปถ้าเป็นเรื่องหัวใจคนแล้ว ถ้าเป็นเรื่องจะเอาอะไรมาหลอกเรา อย่ามาหลอก เช่น ขอนิมนต์หลวงตาบัวไปเทศน์ที่นั่นจะให้เงินหนึ่งล้านบาท หลวงตาบัวจะตอบว่าไม่ไปขี้เกียจ...ทันทีเลย ก็เราไม่ได้บวชมาหาเงินล้านนี่ เราบวชมาหาธรรม หาหัวใจเราหาหัวใจโลกต่างหาก ไม่ได้บวชมาหาเงินหาทอง

กองทรัพย์สินใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนปัจจัยเครื่องอาศัยของสมณะนั้น ในวงนักบวชยอมรับกันทั่วสังฆมณฑล เราไม่ปฏิเสธ

เรายินดีเสมอการแนะนำสั่งสอนคน ด้วยอรรถด้วยธรรม ไม่ว่าคนมีคนจนคนโง่คนฉลาด ถ้ามาด้วยอรรถด้วยธรรมแล้วมาเถอะ ๆ ว่าอย่างนี้เลย เรานะ ถ้ามาแบบอวดก้ามอย่ามา ๆ วัดนี้ไม่ใช่วัดก้าม วัดนี้ไม่มีก้าม เราบอกอย่างนี้เลย และไม่ยินดีต้อนรับ สนทนาให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่าด้วย...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๙-๔๗๐)

การขอถ่ายภาพ

“...อีกประการหนึ่ง ที่ได้เคยพูดกันอยู่เสมอ เรื่องถ่ายรูป อย่างไรก็มันไม่ใช่ควายคนทั้งคน ยิ่งเป็นพระทั้งองค์ ครูบาอาจารย์ทั้งองค์ ควรจะปรึกษาปรารภกันให้เป็นที่เรียบร้อยก่อน เมื่อเหตุผลลงกันแล้ว ถ่ายเท่าไรก็ได้เราไม่ว่า เราไม่ห่วง ถ้าขัดแย้งต่ออรรถต่อธรรมต่อเหตุต่อผล ไม่ใช่ทางของชาวพุทธเรา อย่าได้พากันฝืน อย่าได้พากันทำ นี่เราเคยพูดหลายหนแล้ว พูดกันถึงเรื่องถ่ายรูป แสดงเหตุผลให้ทราบและเป็นที่ยอมรับแล้วอยู่ ๆ ก็ถ่ายพึ่บออกมาเลย มันอย่างไรถึงเป็นอย่างนั้น ชาวพุทธเราให้พากันฟังเหตุฟังผล ...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๙)

เรื่องที่อบรมสั่งสอน

ไม่เพียงแต่อบรมสั่งสอนพระเณรในพระธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียดพิสดารเท่านั้น ท่านอาจารย์ยังสอนการประพฤติปฏิบัติตนที่เหมาะสมแก่อรรถแก่ธรรมให้กับบรรดาศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพระเณรของวัดป่าบ้านตาด อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ดุจดังบิดามารดาอบรมสั่งสอนบุตรของตน ซึ่งมีทั้งสั่งสอนทั้งว่ากล่าวตักเตือนเพื่อดัดนิสัยให้ลูกเป็นคนดี

“...ผมน่ะแก่ลงไปทุกวัน ๆ แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนนี้เหนื่อย แม้แต่ขณะนี้ผมก็เหนื่อยแต่ทนเอา แนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนนี้ด้วยกำลังใจจริง ๆ ด้วยกำลังเมตตาสงสาร

จริง ๆ ไม่ได้ด้วยการเสกสรรปั้นยอขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงพูดตรง ๆ เลยว่า การเทศน์จึงเผ็ดร้อน เผ็ดร้อนเพราะอะไร เพราะพลังของจิตนั่นเอง พลังของความเมตตาสงสาร จะว่าพลังของธรรมจะผิดไปไหนวะ เราปฏิบัติธรรมเราพูดธรรม ไม่ว่าพลังของธรรมจะว่าอะไร เราไม่ได้หากิเลสมาพูดนี่นะ เราไม่ได้เอากิเลสมาเป็นมรรคผลนิพพาน แล้วจะเป็นพลังของกิเลสได้ยังไง ให้ท่านทั้งหลายนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลเกิดประโยชน์

มากขนาดไหนผมยังอุตส่าห์รับ แล้วหน้าใหม่มาเรื่อย ๆ มาให้ดูนะ ให้ตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติ อย่ามาเหลว ๆ ไหล ๆ เก้ง ๆ ก้าง ๆ ขวางหูขวางตา ขวางตัวเองแล้วก็ขวางคนอื่น ขวางพระขวางเณรซึ่งเป็นหมู่เพื่อนเดียวกัน ขวางครูขวางอาจารย์ สำหรับผู้มีตาถ้าสิ่งที่ไม่ดีแล้วมันขวางทั้งนั้น จึงอย่าให้ขวาง เมื่อไม่ขวางเราแล้วจะไม่ขวางใคร เมื่อไม่ขวางธรรมแล้วจะไม่ขวางใคร ดีทั้งนั้น ผู้หาความดีแล้วไม่ขวาง...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๒๕๑–๒๕๒)

“...นี่ก็เหนื่อยทุกวัน ๆ เหนื่อยลงทุกวัน สอนหมู่สอนเพื่อนก็สอนเต็มเม็ดเต็มหน่วย สอนเต็มอรรถเต็มธรรม เต็มภูมิความสามารถของตนที่มีมากน้อยเพียงไร ไม่ได้ปิดบังลี้ลับ ขอให้หมู่เพื่อนได้เห็นใจนำไปประพฤติปฏิบัติ อย่ามาเก้ง ๆ ก้าง ๆ กีด ๆ ขวาง ๆ ขวางทั้งตนและผู้อื่นอยู่นี้มันไม่เกิดประโยชน์อะไร สิ่งเหล่านี้มีอยู่ทั่วไปในโลกดินแดน ไม่เห็นเป็นของประเสริฐ นอกจากธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๖)

เรื่องที่ท่านอบรมสั่งสอนพระเณรของวัดป่าบ้านตาดนั้นมีมากมาย ได้คัดมาเพียงบางเรื่องดังนี้

การเดินบิณฑบาต

“...บิณฑบาตทั้งที่ยังหนุ่ม ๆ หัวเท่ากำปั้นจะแข็งแรงขนาดไหน ยังเดินด้อม ๆ เหมือนคนอายุตั้ง ๙๐ ปีนั่น...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๐)

“...เดินบิณฑบาตให้มีสติ ให้มีความเพียรไปตลอดสาย เคยพิจารณาอะไรให้ถือนั้นเป็นกิจเป็นการงานของตน ท่านจึงเรียกว่าบิณฑบาตเป็นวัตร คำว่าวัตรก็คือเครื่องแก้กิเลสถอดถอนกิเลสนั่นแล...”

(แสวงโลก แสวงธรรม หน้า ๑๐๖)

การทำความเพียรอย่างจริงจัง

“...นี่เห็นทำความเพียรก็มีแต่กิริยา ๆ อาการ ใจไม่ทราบไปไหน หาความจดจ่อต่อเนื่องด้วยความมีสติสตังไม่ได้ แล้วทางจงกรมเป็นยังไงทุกวันนี้ มันไม่ใช่เป็นดงเสือไปหมดแล้วเหรอ มาอยู่นี้มาอยู่กันอะไร นั่งสมาธิมันได้ถึง ๕ นาทีไหมนี่ เดินจงกรมได้พอ ๓๐ นาทีไหม ผมอกจะแตกแล้วนะอยู่กับหมู่กับเพื่อน หนักมากทีเดียว มองดูแพล็บ ๆ ๆ มันหากขวางตาขวางหูอยู่นั่นแหละ มันทำไมถึงขวาง เรารับหมู่เพื่อนไว้ด้วยความเมตตาสงสาร และแนะนำสั่งสอนด้วยความเมตตาแท้ ๆ เหตุใดมันจึงขวางหูขวางตา พิจารณาบ้างซิหมู่เพื่อน มันขวางธรรมมันก็ขวางตาซิ เราคิดเป็นธรรมแท้ ๆ กับหมู่กับเพื่อน ดูด้วยความเป็นธรรม บกพร่องตรงไหน ๆ มันมีแต่เรื่องกีดเรื่องขวาง ความบกพร่องทั้งนั้น มันจะไม่ขวางยังไง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๔)

การฝึกทรมานตัวเอง

“...การฝึกการทรมานตัวเองนั้น คือการฝึกคือการดัดสันดานกิเลส เราอย่าเข้าใจว่าเราดัดสันดานเรา เราทรมานตัวเรา ถ้าเราว่าเราดัดสันดานเรา เราทรมานเราแล้ว จะก้าวไม่ออกจะทำไม่ลงฝึกไม่ได้นะ กิเลสมันอยู่กับเรา เวลากิเลสมันดัดสันดานเรา เราทำไมไม่คิดบ้างว่าเวลานี้กิเลสดัดสันดาน ความโลภดัดสันดาน ความโกรธดัดสันดาน ราคะตัณหาดัดสันดาน ความรักความชังดัดสันดาน มันดัดสันดานอยู่ตลอดเวลาภายในจิตใจนี้ เราไม่ทราบบ้างหรือว่านี้คือกิเลส แต่เวลาเราจะดัดสันดานมันบ้าง เราจะทรมานมันลงไปให้ถึงขั้นหายพยศ ปรากฏธรรมคือความสงบเย็นใจขึ้นภายในจิตใจของเรา ทำไมจึงอิดหนาระอา

ใจ ว่าเป็นทุกข์หรือกลัวจะเป็นทุกข์ นี่มันก็ไม่ทันกลมายาของกิเลสโดยไม่ต้องสงสัยแหละไม่ทัน

ทุกข์ก็ยอมทุกข์ ถึงเวลาจะทุกข์เพราะการต่อสู้ เช่นเดียวกับเขาต่อยกันบนเวทีนักมวยบนเวทีไม่ได้คำนึงถึงความเจ็บปวดแสบร้อนประการใด มีแต่หวังจะให้ได้ชัยชนะเท่านั้น นี่ก็เหมือนกัน เราหวังจะได้ชัยชนะจากการต่อสู้กับกิเลส เพราะเราเคยแพ้มันมานานแสนนานแล้ว ระยะนี้เป็นกาลเป็นเวลาที่เหมาะสมอย่างยิ่งแล้วที่เราจะเอาชัยชนะจากการต่อสู้กับกิเลส เราจะไปคำนึงถึงความลำบากลำบนนี้เป็นอันว่าแพ้ตั้งแต่ยังไม่ขึ้นเวทีเลยให้พากันจำเอาไว้

ครูบาอาจารย์องค์ใดที่ท่านดำเนินมาเป็นสรณะของพวกเราในวงปัจจุบันนี้ ก็ได้เคยศึกษากับท่านมาพอประมาณ องค์ใดก็เดนตายกันทั้งนั้น ฟังแล้วลืมไม่ลงเพราะเป็นอุบายที่เด็ด ๆ เผ็ด ๆ ร้อน ๆ ที่ท่านนำมาใช้ กิเลสไม่ตายท่านก็ตาย นั่นฟังซิ แต่สุดท้ายกิเลสตายท่านยัง ครองวิมุตติธรรมวิมุตติจิตภายในจิตใจ เพราะความผาดโผนโจนทะยานกับกิเลสท่านไม่มีความท้อถอยอ่อนแอท้อแท้เหลวไหลเหมือนเรา ๆ ท่าน ๆ ที่เป็นอยู่เวลานี้ ให้ยึดมาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ถ้าเราอยากชนะ

กิเลสนี่ถ้าเราเข้มแข็งมันจะอ่อนตัวลง พอเราอ่อนมันจะเข้มแข็งขึ้นทันที มันอยู่ในฉากเดียวกัน จิตดวงเดียวกันนั้นแล มันเหมือนกับเก้าอี้ตัวเดียวนั่นละ กิเลสนั่งเราก็ไม่ได้นั่ง เรานั่งกิเลสก็ไม่ได้นั่ง ผลัดกันขึ้นผลัดกันลงอยู่นั้นละ กิเลสอยู่บนเก้าอี้อันเดียวกันนั่นละ นี่กิเลสอยู่บนหัวใจของเรา เหมือนกับคนที่นั่งบนเก้าอี้นั่นแหละ ถ้าคนหนึ่งจะนั่งคนหนึ่งก็ต้องลง เอากิเลสก็ต้องให้เป็นอย่างนั้น เอาให้กิเลสมีแต่ลง อย่าให้มันได้ขึ้น สู้กันอย่างนั้น...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๓๖–๓๓๗)

เรียนแล้วต้องนำมาปฏิบัติ

“...เรียนไปทำไม เรียนไม่สังเกต เรียนไม่พิจารณา เรียนไม่นำมาเป็นคติเครื่องพร่ำสอนตน จะเกิดประโยชน์อะไร เพราะการเรียนการจดจำเปล่า ๆ นั้นถ้าไม่นำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนน่ะ...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๓)

“...เราเป็นมนุษย์ผู้ฉลาดและเป็นชาวพุทธ ต้องดูตัวของตัวเสมอ เพื่อรู้จุดบกพร่องจะได้แก้ไขดัดแปลงให้ดี ไม่อย่างนั้นไม่ได้เรื่องได้ราวอะไรนะ ศาสนากระเทือนโลกมาได้ ๒,๕๐๐ กว่าปีนี้ สำหรับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเรา ศาสนาพุทธกับเราชาวพุทธได้กระเทือนใจของเราบ้างไหม เป็นอย่างไร มีแต่ **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** สวดกันไปเปล่า ๆ ไม่ได้สนใจอรรถสนใจธรรม ไม่ได้สนใจประพฤติปฏิบัติ ธรรมนั้นจะปรากฏได้อย่างไร ก็มีแต่ลมปากน่ะซิ ศาสนาก็มีแต่ตำรา เขียนไว้ในตำราเต็มไปหมด แต่ศาสนาที่แท้จริงซึ่งจะปรากฏขึ้นในใจไม่มี มีแต่กิเลสเต็มหัวใจ บรรจุอยู่เต็มหัวใจมีแต่กิเลส ไม่ได้มีธรรมบรรจุบ้างเลย เกิดประโยชน์อะไร เอาไปพิจารณาดู ถ้าอยากทราบข้อเท็จจริงของศาสนา และ **สวากขาตธรรม** ประจักษ์ใจ...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๔)

อย่าว่าผู้อื่น จงดูตัวเอง

“...ไปไหนก็มีแต่กิเลสมันขวางหน้า ๆ เสีย ไปวัดนั้นว่าเป็นอย่างนั้น ไปวัดนี้ว่าเป็นอย่างนี้ ไปดูพระองค์นั้นเป็นอย่างนั้น พระองค์นี้เป็นอย่างนี้ ตัวเองเป็นอย่างไร ไม่ดู ไม่คิดบ้างเลย มันได้ประโยชน์อะไร ไปหาดูแต่นอก ๆ ไม่สนใจดูตัวเอง เท้าสะดุดรากไม้หัวตออยู่ตลอดเวลา จนล้มลุกคลุกคลาน ไม่ดูที่สะดุด ดูแต่ต้นไม้ภูเขา ดินฟ้าอากาศโน่น อวกาศโน่น แต่หัวตอที่จะให้โดนสะดุดหัวแม่เท้าอยู่ไม่สนใจดู ความผิดมันอยู่กับเจ้าของไม่ได้อยู่ที่รากไม้หัวตอ จึงควรดูเจ้าของมากกว่าดูสิ่งอื่นใด...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๔)

การไปการมาของพระเณร

“...การไปการมารู้สึกว่ายุ่งมากวัดป่าบ้านตาดเวลานี้ ไม่ทราบว่าองค์ไหนเข้าองค์ไหนออก หลั่งไหลกันไปหลั่งไหลกันมา วันนี้ส่งองค์นี้ วันหน้าส่งองค์นั้น วันนี้ส่งองค์นั้นส่งองค์นี้ยุ่งไปหมด เลยคอยมาส่งมาเสียกัน มันเป็นยังไงกรรมฐานเราถึงเป็นอย่างนั้น ส่งไปโน้นแล้วส่งไปนี้ แข้งขาไม่มีเหรอ มีแข้งขาเฉพาะพระพุทธเจ้าและพระสาวกครั้งพุทธกาลเท่านั้นหรือ ทุกวันนี้พระกรรมฐานเราเป็นพระขาด้วนไปหมดแล้วเหรอ มันถึงได้ตามส่ง

ตามเสียกันยุ่งเอานักหนา เพื่อความสะดวกสบายไปในทางแข้งขายิ่งกว่าเพื่อธรรมทั้งหลายอย่างนั้นหรือ

นี่มันกลายเป็นพระกรรมฐานขุนนางไปแล้วนะ จึงได้ทำให้ยุ่งเหยิงวุ่นวายต่อวัดต่อวาและต่อประชาชนผู้คอยรอคอยรับส่งเสีย มันได้เรื่องอะไร เรื่องเหล่านี้มันน่าสลดสังเวชทั้งนั้นแหละ สำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวกตลอดครูอาจารย์ที่สมบุกสมบันมาแทบล้มแทบตาย ก่อนจะได้ธรรมมาสอนพระกรรมฐานขุนนางแข้งขากุดด้วนน่ะ มามากไปมากเท่าไรยิ่งสร้างปัญหาไม่เข้าเรื่องมากขึ้นทุกวันเวลา

จิตจะสงบเพียงนิดหนึ่งก็ไม่มี ภาวนาอะไรมันถึงไม่สงบ ตั้งหน้าตั้งตาทำอยู่ทุกวัน งานอันนี้ทำอยู่ทุกวัน ทำไมมันไม่เห็นผล ถ้าตั้งใจทำแบบจริง ๆ จัง ๆ ตั้งหน้าตั้งตาทำจริง ๆ สมกับงานนี้เป็นงานจำเป็นของตนโดยแท้ มันต้องปรากฏผล อย่างน้อยความสงบเย็นใจต้องมี เท่าที่จิตหาความสงบไม่ได้

เราเห็นโทษของมันไหมว่า อะไรที่เป็นเครื่องกีดขวางอยู่เวลานั้น ถ้าไม่ใช่กิเลสตัวเป็นฟืนเป็นไฟจะเป็นอะไรไป ถ้าธรรมแล้วไม่ฟุ้งซ่านไม่วุ่นวายไม่รำคาญ ต้องสงบเย็น ต้องฉลาดในการปลดเปลื้องตนเองจากอารมณ์ที่กิเลสก่อขึ้นมาตั้งขึ้นมา ต้องมีสติปัญญาพอหลบหลีกปลีกตัวกันจนได้ถ้าผู้ตั้งใจปฏิบัติจริง ๆ นี่มีแต่ชื่อพระกรรมฐาน น่าสลดสังเวชจะตายไป...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๓๗๗)

ไม่อยากให้พระเณรไปไหนมาไหน

“...สิ่งที่มาเกี่ยวข้องมันก็ยิ่งมากมายขึ้นทุกวัน ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ไม่อยากให้พระเณรไปไหนมาไหนทุกวันนี้ พระเณรก็รักษาตัวเองยังไม่ได้ ยิ่งไปถูกสัมผัสสัมพันธ์สงครามทางตาทางหูเข้าไปแล้วเป็นยังไง เหล่านี้ไม่ใช่เราไม่คิด เราคิดหมด ฉะนั้น หมู่เพื่อนเถลไถลไปโน้นมานี้เราจึงว่าเสมอนะ เราว่าด้วยเหตุผลที่เราคิดแล้วนี่ เมื่อถึงขั้นตายตัวของจิตแล้วก็เป็นอีกขั้นหนึ่ง ใครล่ะได้ความตายตัวเป็นที่แน่ใจ มาพูดให้เราฟังบ้างซิ มันไม่เห็นมีนี่ มีแต่ล้มทั้งหงาย ๆ เขายังไม่ต่อย พอเขากระดิกก็ล้มแล้ว มันเป็นยังไง มันตายก่อนเกิดเสียแล้วนี่ แบกแต่ความเซ่อ ๆ ซ่า ๆ แล้วจะไปอวดดีอะไร ความดีไม่มีในตัวแล้วจะเอาอะไรมาอวดให้มันดี...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๑)

“...ใครมานิมนต์พระวัดนี้ไปไหน เราก็ได้พูดเหตุพูดผลให้เขาฟัง เพราะเรารักเราสงวนพระผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรม ซึ่งมาอาศัยและอยู่กับเราเพื่อการศึกษาอบรมความดีทั้งหลาย เราไม่ได้รักสงวนอะไรบรรดาวัตถุยิ่งกว่าพระในวัดเรา จตุปัจจัยไทยทานเป็นเครื่องอาศัยเพียงเล็กน้อยไปวันหนึ่งคืนหนึ่ง พอยังมีชีวิตให้เป็นไปเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความสะดวกเท่านั้น จึงว่าเครื่องอาศัย ๆ นิสสัย ๔ ฟังซิ ท่านสอนไว้แล้วตั้งแต่วันบวช สิ่งอาศัยคือปัจจัยเครื่องอุดหนุนแก่การบำเพ็ญสมณธรรมความสงบเย็นใจ เครื่องอุดหนุนเครื่องสืบต่อกันไปแห่งชีวิตธาตุขันธ์ในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ธรรมเป็นเรื่องใหญ่เป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นแกนอันสำคัญที่เราต้องการ ส่วนปัจจัย ๔ พอเป็นความสะดวกในการบำเพ็ญธรรมเท่านั้น ถ้าไม่ฉลาดสิ่งเหล่านั้นก็เหยียบย่ำทำลายได้เพราะตัวเราที่พาให้ได้ให้เสีย พาให้เป็นไป พาให้ขวนขวาย พาให้ยินดี พาให้ติด อันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จึงต้องระวัง ไม่ใช่เรื่องของธรรม ถ้าธรรมแล้วไม่ติด ติดอะไร ธรรม ท่านสอนให้แก้ให้ละให้ถอดให้ถอนทั้งนั้น ติดอะไร แต่กิเลสมันเป็นเรื่องให้ติดอยู่แล้วโดยปกติ อยู่โดยปกติมันก็ติด แสดงออกมันก็ติด กิริยาอาการทุกสิ่งทุกอย่างติดทั้งนั้น ถ้าเป็นเรื่องของกิเลส จึงต้องใช้ความพินิจพิจารณาอยู่ทุกระยะที่เคลื่อนไหวของใจ กาย วาจา เพื่อสลัดปัดทิ้งออกจากใจ ไหนจะสนใจเกี่ยวข้องพัวพันและเสาะแสวงหาจตุปัจจัยให้เพิ่มการทำลายตัวเข้าไปอีก นั่นไม่ใช่ทาง จึงไม่ควรสนใจใฝ่หา...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๗๓–๒๗๔)

ไม่ทำความคุ้นเคย ให้มีสติธรรม

“...เวลามีแขกมีคนก็เหมือนกันให้ระมัดระวังนะ อย่าไปคุ้นกับใคร แต่ไม่รังเกียจใคร หากไม่คุ้นกับใคร นอกจากธรรมเท่านั้นที่เป็นที่ฝากเป็นฝากตายของพระของเรา ให้หนักแน่นในธรรมทั้งหลาย มีสติธรรมเป็นสำคัญ สติธรรมนี้สำคัญมากนะ เพราะฉะนั้นเวลาพูดขึ้นมาไม่ว่าจะเป็นวาระใด สติธรรมนี้จะปราศจากไม่ได้เพราะเป็นธรรมที่สำคัญมากทีเดียว เป็นพื้นฐานที่จะให้เกิดแห่งธรรมทั้งหลายทุกแง่ทุกมุมของธรรม เกิดจากสติธรรมนี้ทั้งนั้น จึงได้พูดถึงเสมอ ๆ ถ้าเป็นอาหารก็ประเภทที่ว่าเป็นพื้นฐานของอาหารนั่นเอง...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๘๓)

มีสติไม่เกี่ยวเกาะ

"...วันคืนยืนเดินนั่งนอนมีแต่การดูหัวใจของตน ซึ่งเป็นสถานที่เกิดขึ้นแห่งเหตุทั้งหลาย ส่วนมากตัวเหตุคือสมุทัยมันเกิดที่ใจ นอกจากนั้นยังมีเครื่องเสริมให้เกิดขึ้นอีกเรื่อย ๆ มีจำนวนมากมาย เรียกว่ารอบตัวของเรานี้ มีแต่ทางไหลเข้ามาแห่งกิเลสทั้งหลาย ตากระทบรูป ถ้าสติไม่มีก็เป็นไปเพื่อกิเลส หู จมูก ลิ้น กาย กระทบอะไรที่เป็นคู่เคียงแห่งกันและกัน เช่น เสียง กลิ่น เป็นต้น มันก็เป็นความหมายไปเพื่อกิเลสทั้งนั้น นี่เรื่องของข้าศึกมีอยู่รอบตัว แล้วจิตนั้นแลจะเป็นผู้ที่คิดผู้ปรุงผู้แต่งผู้ให้ความสำคัญมั่นหมายเพื่อให้กิเลสทั้งหลายกำเริบขึ้นภายในจิตใจของตัวเอง ไม่ใช่รูปรสกลิ่นเสียงเครื่องสัมผัสทั้งหลายเหล่านั้นมาเป็นตัวภัยเสียเอง แต่เป็นเรื่องของจิตที่ได้พบได้เห็นสิ่งเหล่านั้นแล้วมาวาดภาพขึ้น ตีความสำคัญมั่นหมายออกไปกว้างขวางลึกซึ้งด้วยความเป็นสมุทัย แล้วกลายเข้ามาเป็นทุกข์ เผาลนจิตใจของตนเอง ก็คือจิตใจของเรานี้ ที่คิดออกไปด้วยความไม่มีสติ

ไม่ใช่สิ่งอื่นใดมาเป็นข้าศึกต่อเรา แต่เป็นเพราะจิตไปสัมผัสสัมพันธ์กับสิ่งใดแล้วเกิดกิเลสขึ้นมา ท่านจึงให้ระมัดระวัง ถ้าไม่ควรจะได้สัมผัสสัมพันธ์ก็อย่าไปสัมผัสสัมพันธ์ คือไม่ควรเห็น อย่าเห็นอย่าดู ไม่ควรฟังอย่าฟัง ดังพระพุทธเจ้าท่านทรงรับสั่งสอนพระอานนท์ ตอนที่พระอานนท์ขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้าว่า การปฏิบัติต่อมาตุคาม นี่เป็นต้นนะจะให้ปฏิบัติอย่างไร คำว่ามาตุคามใครก็ทราบแล้ว อยู่ในสถานที่นี่ ไม่จำเป็นต้องอธิบายออกไป

เรายกตัวอย่างเพื่อให้ตีความหมายไปกับสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นภัย ว่าไม่เห็นเสียเลยละดี อานนท์ นั่นฟังซิ คือสิ่งที่เป็นภัยใด ๆ ก็ตาม เมื่อเห็นเข้าไปแล้วจะเป็นภัย ให้พึงสำรวมเสียก่อนก่อนที่จะเห็นจะดู ด้วยความไม่ดูไม่เห็นนั้นแลดี อานนท์ นั่น อันนี้ดีนะ หากจำเป็นจะได้เห็นได้ยินจะทำยังไง อย่าพูด คืออย่าสำคัญอย่าครุ่นคิดอย่าติดใจในสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยิน อย่าถือมาเป็นอารมณ์ ให้พยายามตัดเสมอ ๆ กับสิ่งนั้น ๆ ที่จะเป็นเครื่องเกี่ยวโยงเข้ามาให้เป็นข้าศึกต่อจิตใจ

นี่ละเราเทียบเพียง ๒ ประโยคเท่านี้ ก็ให้พึงทราบเอาในเรื่องทั้งหลายที่ไม่ควรแก่การบำเพ็ญของเรา มันเป็นสิ่งที่จะมากำจัดการบำเพ็ญนี้ให้ด้อยหรือให้เสียไป จนกระทั่งกลายเป็นเรื่องความเพียรในสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อตนไปเสีย จึงต้องได้ระมัดระวัง นี่ละที่ท่านว่า

ให้ระมัดระวัง ตาเวลากระทบรูป หูเวลากระทบเสียง สิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมผัสสัมพันธ์กับอายตนะภายในของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้พึงระมัดระวังด้วยสติ หากไม่จำเป็นก็ไม่ควรที่จะเห็นจะดูจะฟังจะสัมผัสถูกต้องสิ่งเหล่านั้น

นอกจากมันจำเป็น ฟังแต่คำว่าจำเป็นนั่นเถอะ ‘หากจำเป็นจะได้เห็นเล่าพระเจ้าข้า’ ดังพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า ‘หากจำเป็นจะได้เห็นได้ดู อย่าพูด’ แน่ะ ท่านมีทางเลี่ยงไปอีก ‘หากจำเป็นที่จะพูดจะทำอย่างไรล่ะ’ ‘ให้ตั้งสติให้ดี อย่าให้เป็นไปตามอำนาจแห่งตัณหา’ ท่านว่า นั่นฟังชิ สิ่งทั้งหลายก็เหมือนกันเช่นนั้น

กิเลสนี้มันมีประเภทต่าง ๆ กัน แต่สิ่งที่กล่าวมายกขึ้นมาเป็นตัวอย่างตะกี้นี้เป็นประเภทที่หนัก เป็นประเภทที่ถือเป็นข้าศึกจริง ๆ สำหรับนักบวชที่ประพฤติพรหมจรรย์ ท่านจึงให้ตัดถึงขนาดนั้น ไม่เช่นนั้นไปไม่รอดจริง ๆ มันหนัก ถ้าเป็นแม่เหล็กก็ดูดเอาจนกระทั่งถึงตัวกลิ้งไป ไม่รู้สึกตัวเลย ถลอกปอกเปิกไปก็ไม่รู้ ถูกมันดูดเอา จึงต้องระมัดระวังให้มาก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙๕–๑๙๖)

สถานที่ที่ควรอยู่ควรไป

“...นี่แหละที่ท่านแสดงสถานที่ที่อยู่ ที่ไป ให้เราทั้งหลายได้ปฏิบัติ เพื่อความปลอดภัยกับสิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาเหล่านี้

เช่นในป่า ป่าจะมีอะไร ก็มีแต่ต้นไม้ ป่าไม้กับป่าคนต่างกันอยู่มาก ป่าไม้เป็นที่ร่มรื่น ชุ่มเย็นสบาย สบายกายสบายใจ ป่าคนเป็นที่รุ่มร้อน มาทุกด้านทุกทางจากข้าศึกของคน จึงต้องได้ระมัดระวัง นี่ละคำว่าป่าเป็นอย่างนี้ สถานที่ที่เปลี่ยวอยู่คนเดียวดีกว่าอยู่หลายคน อยู่หลายคนมีหลายเรื่องหลายราว แม้จะเป็นนักปฏิบัติด้วยกัน อยู่ด้วยกันหลาย ๆ คนก็ยังไม่เหมาะ จะว่าอะไรกับคนทั่ว ๆ ไปที่ไม่เคยได้รับการอบรมทางอรรถทางธรรมเลย จะไม่เป็นข้าศึกต่อกัน ท่านจึงให้ระมัดระวัง ให้ไปหาอยู่ตามรุกขมูลร่มไม้ คือว่าโคนต้นไม้บ้าง ในป่าทั่ว ๆ ไปบ้าง ในถ้ำบ้าง เงื้อมผาบ้าง ชายป่าชายเขา หลังเขาไหล่เขา ที่ไหนเป็นที่สะดวกสบายแก่การบำเพ็ญสมณธรรม และรักษาจิตได้ง่ายกว่ากันกับสถานที่ทั่ว ๆ ไปแล้ว ให้พึงเสาะแสวงหาในสถานที่เช่นนั้นเถิด

เพราะฉะนั้น บรรดาพระสาวกทั้งหลายบรรลุธรรมท่านจึงมักบรรลุในสถานที่เหมาะสม ตามที่พระโอวาทพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ มากกว่าที่จะบรรลุในตลาดลาดเล

เช่นอย่างสมัยทุกวันนี้ก็เรียกว่า เทศบาล ๑ เทศบาล ๒ มีที่ไหน ธรรมท่านมีอยู่ทั่วไป แต่ไม่สามารถที่จะรื้อฟื้นธรรมให้เกิดขึ้นในสถานที่เช่นนั้นได้สะดวกสบายยิ่งกว่าสถานที่เหมาะสม เช่นในป่าในเขาเป็นสำคัญ นี่ละพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนให้พวกเราทั้งหลายได้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญตามเข็มทิศทางเดินที่ทรงแสดงไว้แล้วนั้น อย่าให้เคลื่อนคลาด

ผู้มีความรักในมรรคผลนิพพาน ให้พึงรักให้พึงเคารพในพระโอวาทอันถูกต้องดีงามอันตายตัวแห่งความถูกต้องดีงามทั้งหลายของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้แล้ว อย่าให้เคลื่อนคลาดไป อย่าให้จืดจางภายในจิตใจ ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ

ยากก็ตามเถอะ การเดินทางย่อมมีทั้งทางคดทางโค้งทางตรง ทางสะดวกขรุขระ มีผสมผเสกันไป แต่สายทางอยู่ที่ตรงนั้น จำเป็นผู้เดินทางต้องผ่านไปตามสายทางที่เป็นเช่นนั้น เราเลือกเอาไม่ได้...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๑๙๖–๑๙๗)

สอนตนให้ได้เสียก่อน

“...อยู่ที่นี่ให้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ครูบาอาจารย์ก็นับวันร่อยหรอลง ๆ ต่อไปนี้จะไม่มีผู้ชี้แจงอรรถธรรม เพราะถ้าเราไม่สามารถทำความรู้ความฉลาดให้เกิดขึ้นกับเราแล้ว เราสอนเราก็ไม่ได้จะไปสอนอะไรให้คนอื่นเขาได้ดิบได้ดีถูกต้องแม่นยำ ถ้าเราไม่ถูกต้องแม่นยำเสียคนเดียวก่อน เวลานี้เป็นยังไงถูกต้องแม่นยำหรือผิดอย่างแม่นยำ ส่วนมากมีแต่ผิดอย่างแม่นยำ กิเลสมันเอาอย่างแม่นยำ ๆ มันก็ผิดอย่างแม่นยำ ๆ ของกิเลสไม่ใช่แม่นยำของธรรม เวลานี้เราอยู่ในขั้นแม่นยำในเรื่องของกิเลสสับเอายำเอา สับตรงไหนตูมเลย ๆ แม่นยำทั้งนั้น ธรรมะสับยังไม่ถูกเถลไถลผิด ๆ พลาด ๆ ล้มระเนระนาดไปเพราะอำนาจของกิเลสฟันเอา ๆ ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๒๕๗)

“...มีคนนับถือมากน้อยนั่นเป็นเรื่องของเขา ผู้ปฏิบัติธรรมควรระวังเพราะเป็นกังวลวุ่นวาย ไม่สะดวกแก่ความเพียร ไม่ควรยุ่งกับอะไร นอกจากธรรมกับใจสัมผัสสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นเป็นความเหมาะสม ถ้าจิตกลายเป็นโลกสงสาร มันจะเลยโลกไปจนหาเขตหาแดนหากำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ มีคนนับถือมากเท่าไร ใจพระใจคนมีกิเลสคอยรับกัน

อยู่แล้ว มันก็ยิ่งฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมลืมเนื้อลืมตัว เผยอเย่อหยิ่งยิ่งกว่าน้ำล้นฝั่งนั่นแล เพราะมันเป็นเรื่องของกิเลสไม่ใช่เรื่องของธรรม เรื่องของธรรมต้องสม่ำเสมอ ต้องมีสติไม่ลืมตัวอยู่เสมอ ท่านผู้ปฏิบัติยกตนพ้นทุกข์มาแล้ว ท่านดำเนินดังที่กล่าวมานี่แล ผู้ต้องการพ้นทุกข์อย่างท่านก็ต้องปฏิบัติแบบท่าน หรือแบบศิษย์มีครู ไม่ใช่จะปฏิบัติแบบถูลู่ถูกัง อวดตนว่าเก่งไม่ยอมฟังเสียงใคร นั่นคือการปฏิบัติเพื่อขึ้นเขียง เพื่อหอมกระเทียมไม่ใช่เพื่อมรรคผลนิพพาน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๔–๒๕)

“...นี่ก็ยิ่งร่อยหรอเข้าไป ๆ ทุกวันพระกรรมฐานเรา กำลังจะกลายเป็นปลาเน่าไปขายอยู่ในตลาดลาดเลในเมืองใหญ่เมืองหลวงไปแล้วนะ เรื่องของกิเลสถ้ามีอยู่ในจิตแล้วมันลืมตัวได้ง่ายนะ เห็นคนมานับหน้าถือตาเคารพเลื่อมใสก็ลืมตัวเสียละซิ เหตุที่เป็นปลาเน่ากระจายเข้าตลาดน่ะ เพียงดินเหนียวติดหัวก็ว่าตัวมีหงอนไปแล้วนั่น นี่ละกรรมฐานตาย ผู้เห็นธรรมเป็นของแปลกประหลาดอัศจรรย์ภายในจิตใจอยู่แล้ว ท่านไม่หลงท่านไม่ตื่นดินเหนียว ท่านรู้ มีแต่หาวิธีหลบหลีกปลีกตัวเท่านั้น จนผ่านพ้นไปได้แล้วนั้นก็ยิ่งรอบคอบควรจะสงเคราะห์ใครมากน้อยเพียงไร ท่านก็รู้ประมาณของท่านเอง ท่านไม่หลงท่านไม่ตื่นผู้เช่นนั้นแล้วท่านเป็นผู้รอบคอบ ท่านรู้จักประมาณความพอดีในการปฏิบัติต่อประชาชนหนักเบามากน้อยเพียงไรท่านรู้ของท่านเอง ท่านไม่ถือใครเป็นประมาณ ท่านถือธรรมเป็นประมาณ กำลังวังชาของท่านเหมาะสมเพียงไรท่านก็รู้ของท่านเอง เพราะท่านไม่ถือโลกามิสมาเป็นเจ้าอำนาจบังคับจิตใจท่าน ท่านไม่มีโลกามิสติดหัวใจ ท่านมีแต่ความเมตตาสงสารที่จะสงเคราะห์สงหาได้มากน้อยเท่าไรท่านก็ทำไป ความรู้จักประมาณท่านมีอยู่ประจำใจ ท่านไม่ลืมตัว ไม่ลืมธรรมจะไปลืมตัวอะไร คนลืมธรรมต่างหากจึงลืมตัวมั่วสุมแบบไม่มีสถานีจอดแวะ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๓๙๓)

อย่าลืมตัว

“...ไปที่ไหนอย่าลืมเนื้อลืมตัวว่าตนเป็นนักปฏิบัติ เป็นองค์แทนพระศาสดาในการดำเนินพระศาสนา และประกาศพระศาสนาด้วยการปฏิบัติ โดยไม่ถึงกับต้องประกาศสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจในอรรถในธรรมโดยถ่ายเดียว แม้เพียงข้อวัตรปฏิบัติที่ตนปฏิบัติดี

ปฏิบัติชอบนั้น ก็เป็นทัศนียภาพอันดีงามให้ประชาชนเกิดความเชื่อความเลื่อมใสได้ เพราะการได้เห็นได้ยินของตนอยู่แล้ว ยิ่งได้มีการแสดงอรรถธรรมให้ถูกต้องตามหลักของการปฏิบัติโดยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการประกาศพระศาสนาโดยถูกต้องดีงาม ให้สาธุชนได้ยึดเป็นหลักใจ ศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปโดยลำดับในหัวใจชาวพุทธ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๙๔)

“...เอาเจ้าของให้พอซิ เมื่อพอแล้วใครนับถือไม่นับถือก็เรื่องของเขา ตำหนิก็อยู่ปากเขาโน่น นินทาก็อยู่ปากเขาโน่น อยู่ใจเขาโน้น ดีของเขา ชั่วของเขาต่างหาก เราเป็นแต่เพียงว่าได้ยิน เมื่อสัมผัสพบเราไม่หลงเราก็ไม่เป็นบ้าไปตามลมปากของเขา จะเป็นอะไรไป **เอส ธมฺโม สนนฺตโน** ความสรรเสริญนินทาเป็นของเก่า เคยมีมาดั้งเดิมแล้ว ท่านสอนว่าอย่างนั้น แล้วตื่นอะไร หาเจ้าของให้พอซิ อย่าไปหาเอาสิ่งอื่น เอาของคนอื่นเขา เรื่องอื่นเข้ามาเพิ่มให้เขาสรรเสริญ นั่นหาเอามาจากภายนอก ให้เขายกยอเขาสรรเสริญ เขาเลื่อมใสเราถึงจะภูมิใจอะไรอย่างนั้น คนหิวจะตายอย่างนั้น คนไม่มีธรรมในหัวใจ หาเก็บตกเอาข้างนอก ๆ โน่น อะไรที่ไหนตกเก็บเอา ๆ ไม่ทราบว่าดีว่าชั่ว ฟาดกิเลสให้พังทลายลงไป ตัวมันอยาก ๆ นี้ให้พังทลายไปแล้ว อะไรจะมาอยาก...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๓๐)

“...เราจึงไม่ควรถือเป็นสรณะ เป็นที่ยึดถือให้เสียเวล่ำเวลา ให้กิเลสสร้างตัวขึ้นมาด้วยการสั่งสม ด้วยการสำคัญตนว่ามีความรู้ความฉลาด ว่าตนมั่งมีศรีสุข ว่ามีบ้านมีเรือนมีบริษัทบริวารมากเพียงเท่านั้น อันเป็นบ่อเกิดของกิเลส อย่าพึงคิด อย่าพึงนึกให้เสียเวล่ำเวลา...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๙๔)

อย่าติดในลาภสักการะ

“...นี่ละมันวิตกวิจารณ์ตรงนี้นะ มันเป็น จะไม่เป็นยังไง **สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ** ว่าไง ลาภสักการะสำหรับคนโง่แล้วติดเร็วที่สุดเลยจะว่าไง นี่เราแปลทางภาคปฏิบัติ ถ้าแปลทางด้านปริยัติ **สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ** แปลว่า ลาภสักการะย่อมฆ่าบุรุษที่โง่เขลา นั่นแปลตาม

ปริยัติ ถ้าแปลทางด้านปฏิบัติก็อย่างที่ว่านี้ทำไมจะแปลไม่ได้ แปลเอาความ เอาอรรถเอาธรรม เอาให้ถึงกิเลส เอาให้ถึงหัวกิเลส ฟาดหัวกิเลสออกไปด้วยการเข้าใจในธรรมทั้งหลายนี้ซิ...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๔๑)

เตือนไว้ล่วงหน้า

“...วัดนี้ผมเป็นหัวหน้าในการปกครองทุกสิ่งทุกอย่าง แน่ใจว่าปกครองหมู่เพื่อนโดยธรรมโดยวินัย เต็มความสามารถของเจ้าของที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและได้สำเหนียกศึกษามาจากครูจากอาจารย์ และมาปกครองหมู่เพื่อน อันใดที่มันข้องใจอันไหนให้มาปรึกษาปรารภ อย่าตั้งเป็นกฎเป็นเกณฑ์ ด้วยความอวดรู้อวดฉลาด ขัดแย้งคนนั้นขัดแย้งคนนี้ เดี๋ยวจะตั้งเป็นก๊กเป็นเหล่าขึ้นมาและโจมตีกันในวัด กลายเป็นพวกหมากัดกันไปนะ ผมไม่ปรารถนาอย่างยิ่ง อย่าให้เห็นเรื่องอย่างนี้นะ สอดตรงนั้น แทรกตรงนี้ อย่างนี้อย่าให้มี มีไม่ได้ ผมพูดตรง ๆ เรื่องอย่างนี้ไม่ใช่ธรรม หยาบ ๆ เห็นกันอยู่เอามาอวดทำไม

เรื่องตั้งกฎนั้นกฎนี้ก็เหมือนกัน คัดค้านผู้นั้นคัดค้านผู้นี้เรื่องนั้นเรื่องนี้ เห็นด้วยไม่เห็นด้วยนี้ อย่ามายุ่งให้ทะเลาะกันนะ เรื่องเหล่านี้หยาบ ๆ ถ้ามีข้อข้องใจสงสัยตรงไหนให้ศึกษาครูบาอาจารย์ และศึกษาหมู่เพื่อนก็ให้ศึกษาโดยเหตุโดยผลโดยอรรถโดยธรรม อย่าศึกษาด้วยความอวดรู้อวดฉลาด ว่าผมเห็นด้วยผมไม่เห็นด้วย เหมือนกับเราเป็นจอมปราชญ์ นั้นละจอมโง่ที่สุด จอมชั่วช้าลามกที่สุด มันกำลังเริ่มเกิดขึ้นแล้วนั่น ถ้าเป็นอย่างนั้น

สุดท้ายก็เป็นก๊กเป็นเหล่าขึ้นมาซี เข้ากับคนนั้นไม่ได้เข้ากับคนนี้ไม่ได้ เข้ากับพวกนั้นไม่ได้เข้ากับพวกนี้ไม่ได้ นั่นละที่นี่ มาซ่องสุมแล้วละที่นี่ไม่ใช่มาปฏิบัติธรรม มาซ่องสุมฟืนสุมไฟเผาศาสนา มันก็เท่ากับเทวทัตละซิ ครูบาอาจารย์มีอยู่ไม่ยอมฟังเสียง สุดท้ายก็แยกแยะแตกกันเป็นสังฆเภทภายในวัดเข้ามา

อย่าให้ผมได้เห็น ผมไม่ปรารถนาอย่างยิ่ง หากเห็นท่าไม่ดีแล้วผมหนีได้นะในพรรษาก็ตาม นี้จะถามตรง ๆ เลยว่า ท่านนี้ยอมผิดไหม ถ้าไม่ยอมผิดยังว่าดีอยู่เหรอ ท่านจะอยู่หรือท่านจะไป บอกตรง ๆ เลยเรา เอ้าท่านไม่ไปผมจะไป เอ้าแลกกัน ว่าอย่างนี้เลยนะ แล้วจริงด้วยนะ ถ้าท่านอยู่ละก็ เอ้า ปกครองหมู่เพื่อน ผมไม่ดีแล้วผมจะไป แล้วเตรียมของทันทีไปเลย ไม่เสียดายอะไรทั้งนั้นแหละ เพราะเราสอนพระเพื่อพระแท้ ๆ เมื่อ

ไม่เกิดประโยชน์ อำนาจวาสนาเราไม่มีแล้ว จะอยู่ให้หนักศาสนาหนักวัดหนักวาหนักหมู่เพื่อนทำไม ต้องไปแน่ ๆ ผมไม่สงสัย ถ้าหากว่าเรื่องเป็นอย่างนี้ ตีตราไว้เลยก็ได้ เด็ดขนาดนั้นละถึงคราวเด็ด ๆ จริงนี่

ฆ่ากิเลสก็อย่างนั้นเหมือนกัน ถึงคราวเด็ด ๆ ตายก็ตายฟันกันเลย นี่ถึงว่าเดนตายมาได้มาหาหมู่เพื่อน มาสอนหมู่เพื่อนให้เป็นอรรถเป็นธรรม ด้วยความเมตตาสงสารไม่มีอันใดเจือปนเลย หากว่าเรื่องราวจะเกิดขึ้นเป็นอีกอย่างหนึ่งตรงกันข้ามแล้วก็ไม่ควรจะอยู่วัด สำหรับผมเองก็ดี ไม่มีอำนาจวาสนาปกครองหมู่เพื่อนว่ายังไง มันไม่ถูกต้องทำให้หมู่เพื่อนระแคะระคาย หมู่เพื่อนทะเลาะเบาะแว้งซึ่งกันและกัน บอกไม่ฟังก็ต้องไป ถ้าพวกนี้ไม่ไปเราต้องไป มีเท่านั้น อย่างอื่นไม่มี มีไม่ได้ ต้องเป็นอย่างนั้น นี่เราพูดไว้ล่วงหน้านะ อย่าให้เห็นอย่าให้พบ เราเคยเข็ดมาแล้ว...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๙๘–๑๐๐)

“...ถ้าคนหนึ่งผิดคนหนึ่งยังดีอยู่ก็ไม่ทะเลาะกัน ก็รู้ว่าใครผิดใครถูก ถ้าลงได้ทะเลาะกันแล้วเป็นไม่มีใครถูก มีแต่ผิดท่าเดียวเท่านั้น...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๓๒)

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน หรือ “หลวงตาของเรา” ถือกำเนิดในครอบครัวชาวนาผู้มีอันจะกินแห่งสกุล “โลหิตดี” ณ ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยบิดา “นายทองดี” และมารดา “นางแพง” ได้ให้มงคลนามว่า “บัว” อันเป็นดอกไม้ที่หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ปรมาจารย์ฝ่ายกรรมฐานยุคปัจจุบันได้พรรณนาคุณชาติไว้ว่า ธรรมชาติของดีทั้งหลาย ย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี มีอุปมาดั่งดอกปทุมชาติอันสวย ๆ งาม ๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตมอันเป็นของสกปรกปฏิกูลน่าเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้นเมื่อขึ้นพ้นโคลนตมแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่สะอาด เป็นที่ทัดทรงของพระราชา อำมาตย์ อุปราช และเสนาบดี เป็นต้น และดอกบัวนั้นมิได้กลับคืนไปยังโคลนตมนั้นเลย

การณ์ได้ปรากฏต่อมาว่า ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๑๖ คน เฉพาะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ๖ คน เว้นท่านเสีย เป็นชาย ๑ คน หญิง ๕ คน มีท่านเพียงผู้เดียวที่ดำรงอยู่ในสมณเพศ และกอปรด้วยศีลาจารวัตรอันงดงาม ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นที่เคารพสักการบูชาของชาวพุทธเราอย่างกว้างขวางทั้งในและนอกประเทศ ทุกคนไม่อาจ

ปฏิเสธได้เลยว่า การเข้าใกล้ชิดท่าน ได้ฟังท่านพูดได้เห็นกิริยาท่านแสดงออก จะไม่ได้รับความเย็นกายเย็นใจ และข้อคิดอันเป็นคตินำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สมเพศสมภูมิของตัวเองแม้แต่น้อย

ก่อนท่านจะออกบวชปรากฏว่าได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของครอบครัว เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจในการงานทั้งปวง จนบิดามารดาหวังฝากผีฝากไข้ฝากเป็นฝากตายไว้กับท่าน หลักประเพณีของไทยเราแต่โบราณมา เมื่อบุตรชายอายุครบบวชมักจะให้บวชเสียก่อน ก่อนที่จะมีครอบครัวเหย้าเรือนต่อไป ดังนั้นเมื่อท่านมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์สมควรที่จะบวชได้แล้ว บิดามารดาจึงได้นำเรื่องนี้มาปรึกษาปรารภกับท่าน

“...นี้พูดถึงสาเหตุที่เราจะออกบวชซึ่งไม่เคยคาดฝันมาก่อน คือ เย็นวันหนึ่งครอบครัวเรามีพ่อแม่และลูกชายหญิงหลายคนร่วมรับประทานกันอยู่อย่างเงียบ ๆ ขณะนั้นพ่อพูดขึ้นชนิดไม่มีอะไรเป็นต้นเหตุเลยว่า เรามีลูกหลายคนทั้งหญิงทั้งชาย แต่ก็ไม่พ้นความวิตกกังวลในเวลาเราจะตาย เพราะจะไม่มีลูกคนใดใจเป็นผู้ชายคิดบวชให้พอเราได้เห็นผ้าเหลืองก่อนตาย ได้คลายความกังวลใจในเวลานั้น แล้วตายไปอย่างเป็นสุขหายห่วง

‘ลูกเหล่านั้นกูก็ไม่ว่ามันแหละ หมายถึงลูกผู้ชาย ส่วนลูกผู้หญิงกูก็ไม่เกี่ยวข้องมัน ลูกผู้ชายกูก็มีหลายคน แต่นอกนั้นกูก็ไม่สนใจอะไรพอจะอาศัยมันได้ แต่ไอ้บัว (หมายถึงเรา) นี่ซิ ที่กูอาศัยมันได้น่ะ’ ปกติพ่อไม่เคยชมเรา อะไร ๆ ไม่เคยชม มีแต่กดลงเรื่อย ๆ นิสัยพ่อกับแม่เราเป็นอย่างนั้น ‘ไอ้นี่ลงมันได้ทำการทำงานอะไรแล้ว กูไว้ใจมันได้ทุกอย่าง กูทำยังสู้มันไม่ได้ ลูกคนนี้กูไว้ใจที่สุด’ ว่าอย่างนั้น ‘ถ้าลงมันได้ทำอะไรแล้วต้องเรียบไปหมด ไม่มีที่น่าตำหนิติเตียน กูยังสู้มันไม่ได้ ถ้าพูดถึงเรื่องหน้าที่การงานแล้วมันเก่งจริง กูยกให้ ลูกกูทั้งหมดก็มีไอ้นี่แหละเป็นคนสำคัญเรื่องการงานต่าง ๆ นั้นกูไว้ใจมันได้

แต่ที่สำคัญตอนกูขอให้มันบวชให้ทีไร มันไม่เคยตอบไม่เคยพูดเลยเหมือนไม่มีหู ไม่มีปากนั่นเอง บทเวลากูตายแล้วจะไม่มีใครลากกูขึ้นจากหม้อนรกเลยแม้คนเดียว เลี้ยงลูกไว้หลายคนเท่าไร กูพอจะได้อาศัยมันก็ไม่ได้เรื่อง ถ้ากูอาศัยไอ้บัวนี้ไม่ได้แล้วกูก็หมดหวัง เพราะลูกชายหลายคนกูหวังใจอาศัยไอ้นี่เท่านั้น’

พอว่าอย่างนั้น โฮ้ย น้ำตาพ่อร่วงปุบปับ ๆ เรามองไปเห็น แม่เองพอมองไปเห็นพ่อน้ำตาร่วง แม่ก็เลยน้ำตาร่วงเข้าอีกคน เราเห็นอาการสะเทือนใจทนดูอยู่ไม่ได้ก็โดดออกจากที่รับประทาน ปุ๊บปั๊บหนีไปเลย นั่นแหละเป็นต้นเหตุให้เราตัดสินใจบวช มันมีเหตุอย่างนั้น

นำไปคิดอยู่ตั้งสามวัน ไม่หยุด ไม่ยอมมารับประทานร่วมพ่อแม่อีกเลย ในสามวันนั้น แต่ก็คิดไม่หยุดไม่ถอย คิดเทียบเคียงถึงเพื่อนฝูงที่เขาบวชกัน ตลอดถึงครูบาอาจารย์ที่บวชเป็นจำนวนมาก ท่านยังบวชกันได้ทั่วโลกเมืองไทย

การบวชนี่ก็ไม่เหมือนการติดคุกติดตะราง แม้เขาติดคุกติดตะราง เช่น ติดตลอดชีวิต เขาก็ยังพ้นโทษออกมาได้ เราไม่ใช่ติดคุกติดตะรางนี่ หมู่เพื่อนบวชเขายังบวชได้ เขาเป็นคนเหมือนกัน และครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ท่านบวชจนเป็นสมภารเจ้าวัด ท่านยังอยู่ได้ เหตุใดเราเป็นคนทั้งคน พ่อแม่เลี้ยงมาเหมือนคนทั้งหลาย อย่างอื่น ๆ เรายังอดได้ทนได้ แต่การบวชนี่มันเหมือนติดคุกติดตะรางเชียวเหรอเราถึงจะบวชไม่ได้ทนไม่ได้ เราทำไมถึงจะด้อยเอาเสียนักหนาต่ำช้าเอานักหนากว่าเพื่อนฝูงทั้งหลาย ถึงขนาดพ่อแม่ต้องน้ำตาร่วงเพราะเรานี่ ไม่สมควรอย่างยิ่ง

คิดวกไปเวียนมาอยู่นั้นได้สามวัน เอาละที่นี่ ตัดสินใจปุ๊บ เอาทำไมจะบวชไม่ได้ ตายก็ตายไปซิ เขาบวชกันมาไม่เห็นตาย พ่อแม่ก็ไม่ได้บอกให้บวชจนถึงวันตาย หรือบอกให้บวชถึงปีสองปี พ่อแม่ก็ไม่เห็นว่านี่ แล้วทำไมถึงจะบวชไม่ได้ล่ะ เราก็คน ๆ หนึ่งแท้ ๆ เอ้า ต้องบวช

เมื่อพิจารณาเป็นที่ลงใจแล้ว จึงได้มาบอกกับแม่ว่า เรื่องการบวชจะบวชให้ แต่ว่าใครจะมาบังคับไม่ให้สึกไม่ได้นะ บวชแล้วจะสึกเมื่อไรก็สึก ใครจะมาบังคับว่าต้องเท่านั้นปีเท่านี้เดือนไม่ได้นะ มันหาทางออกไว้แล้วนั่น ดูซิทิฐิมานะของมันน่ะ แต่แม่ฉลาดกว่าลูกนี่ “โถ แม่ไม่ว่าหรอก ขอให้ลูกไปบวชให้แม่เห็นต่อหน้าต่อตาแม่ทีเถอะ แล้วสึกออกมาทั้ง ๆ ที่คนที่ไปบวชยังไม่กลับบ้านก็ตาม สึกต่อหน้าต่อตาคนมาก ๆ นั้น แม่ก็ไม่ว่า” แม่ใส่เข้าไปอย่างนี้เลย ก็ใครจะเป็นพระหน้าด้านมาสึกต่อหน้าต่อตาคนมาก ๆ ที่ไปบวชเราได้ ไม่บวชเสียมันดีกว่า เมื่อบวชแล้วมาสึกต่อหน้าต่อตาคน มันยิ่งขายขี้หน้ากว่าอะไรเสียอีก นั่น เมื่อติดปัญหาแม่แล้วก็เลยไปบวช...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๑๗–๑๑๘)

ท่านอาจารย์บวชที่วัดโยธานิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌายะ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ พระเถระผู้ใหญ่ผู้เป็นอาจารย์สอนท่านทางปริยัติคือ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร

สมัยก่อน ณ บ้านตาดนี้เป็นป่าดงดิบ มีทั้งต้นยาง ตะเคียนทอง ประดู่ และต้นไม้อื่น ๆ หลากหลายพันธุ์ มากทั้งปริมาณและขนาด สัตว์ป่าจึงมีชุกชุม ไม่ว่าจะเป็นหมูป่า เสือ

ช้าง กวาง เป็นต้น การทำนาซึ่งถือเป็นอาชีพหลักของครอบครัวย่อมหนีไม่พ้นที่จะพบปะสัตว์เหล่านี้ ฉะนั้น ยามว่างจากนา โยมพ่อของท่านจึงเข้าป่าล่าสัตว์อยู่เป็นประจำ ธรรมดานายพรานย่อมชำนาญในการแกะรอยสัตว์ โยมพ่อของท่านก็เช่นกัน นอกจากจะชำนาญในทางแกะรอยสัตว์แล้ว ยังขึ้นชื่อลือชาในการแกะรอยคนด้วย นิสัยช่างสังเกตช่างพินิจพิจารณาน่าจะถูกถ่ายทอดมาให้ “หลวงตาของเรา” สมัยก่อนบวชไม่มากก็น้อย

หากสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งหล่อหลอมให้บุคคลมีอุปนิสัยหนักไปทางใดทางหนึ่งจริง การอยู่ในท่ามกลางป่าเสือดงช้างและสัตว์ร้ายนานาชนิดที่เป็นภัยอันตรายรอบด้าน ย่อมสร้างให้คนอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีจิตใจเด็ดเดี่ยวอาจหาญและอดทนเป็นเลิศ “หลวงตาของเรา” น่าจะรับผลนี้ได้อย่างเต็มภาคภูมิ แต่จากปากคำของโยมมารดาท่านที่ปรารภขึ้นในครอบครัวและวงศาคณาญาติคราวตั้งครรภ์ท่านว่า ธรรมดาทารกในครรภ์เมื่อเติบใหญ่ขึ้นมาต้องดิ้นบ้างไม่มากก็น้อยพอให้แม่รู้สึก แต่กับลูกคนนี้นอนนิ่งเฉยเหมือนไม่มีลมหายใจ บางทีจนเป็นเดือนจึงขยับตัวทีหนึ่ง พลอยให้แม่ถึงกับเกิดความแคลงใจว่ายังมีชีวิตอยู่หรือไม่ พอขยับตัวจึงค่อยโล่งอกไปที เมื่อความทราบถึงโยมตาท่านจึงได้ทำนายทายทักหลานผู้นี้ว่า เวลาเติบใหญ่ขึ้น ถ้าไปทางดีจะดีสุดโต่ง ตรงข้ามถ้าไปทางไม่ดีก็จะสุดโต่งเช่นกัน

เดชะกรรมในอดีตที่เคยสั่งสมมาหนักไปในทางดี จึงดึงดูดให้ท่านยินดีในการประพฤติปฏิบัติธรรมมากกว่าครองฆราวาสวิสัย สมกับที่ท่านเคยเทศน์อบรมว่า

“...คนที่ทำความชั่ว ไม่ได้ทำอะไรอยู่ไม่ได้ ต้องให้ได้ทำวันหนึ่ง ๆ นิสัยมันเป็นอย่างนั้น มีแต่สั่งสมความชั่วเข้าสู่ใจ เข้าสู่ใจ ก็จมลง ๆ ช่วยกันดึงลง ๆ นี่ละความชั่วก็มีอำนาจเป็นเครื่องดึงดูด เมื่อมากเข้ายิ่งดึงเจ้าของให้จมลง ๆ หาเวลาฟื้นไม่ได้ ตรงกันข้ามความดีมีมากเท่าไรยิ่งดึงเจ้าของขึ้นโดยลำดับ คิดดูให้อยู่กับอะไร ๆ อยู่ไม่ได้เลย ไม่มีอะไรเจริญหูเจริญตาเลย มีแต่ให้ออกหาที่วิเวกสงัดจากความยุ่งเหยิงวุ่นวายถ่ายเดียวเท่านั้น นั่นฟังซิทางนี้ไม่วุ่นวาย ทางนี้พอใจเสาะแสวงหา แต่ทางนั้นเกลื่อนกล่นวุ่นวายไม่สะดวกสบาย นั่นดึงดูดออก ๆ แล้วเวลาฟังธรรมก็เพราะพร้อมแล้ว ๆ นี่ประเภทดอกบัวพ้นน้ำแล้ว พอฟังเท่านั้นก็ดีดผึง ๆ เรื่อยไปเลย จากนั้นก็ค่อยลำดับลำดาขึ้น ผู้ที่ยังไม่เต็มก็ฟังทุกวันบำเพ็ญทุกวัน แล้วค่อยหนุนขึ้น ๆ เต็ม หนุนขึ้นเต็ม ๆ นี่เรื่องอุปนิสัยของคนเรา เรื่องที่ว่านี้พอมีขึ้นมากแล้วอยู่ไม่ได้นะ หากเป็นอยู่ในใจนั่นแหละ ดึงดูดให้อยากออก ไม่ยินดีกับอะไร มีแต่จะออกบำเพ็ญธรรมท่าเดียว แล้วออกก็สำเร็จดังใจหมาย...”

(ที่สุดแห่งทุกข์ หน้า ๑๙๖–๑๙๗)

เหตุที่จะให้เชื่อและแน่ใจว่าการดำเนินชีวิตของท่าน ต้องเป็นไปในทางดีโดยถ่ายเดียวไม่เป็นอื่น ไม่ว่าจะอยู่เป็นฆราวาสหรือนักบวช ก็เพราะความเป็นผู้หนักในเหตุผลกับทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งใดหากขัดกับเหตุผลแล้วท่านจะไม่ฝ่าฝืนเป็นอันขาด กอปรกับท่านเป็นคนจริงจัง รักคำสัตย์เสมอด้วยชีวิต หากตั้งใจว่าจะทำอะไรแล้วต้องบากบั่นกระทำจนสำเร็จ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่กีดขวางแม้แต่น้อย จากอุปนิสัยนี้เอง เมื่อประมวลมาใช้ในทางธรรม จึงทำให้ท่านเป็นหลักใจ เป็น “หลวงตา” ของบรรดาศิษย์ ที่ควรแก่การสักการบูชาได้อย่างสนิทใจตลอดมาและจะตลอดไป

“สงฆ์ใดสาวกศาสดา รับปฏิบัติมา
แต่องค์สมเด็จภควันต์
เห็นแจ้งจตุสัจเสร็จบรร- ลุทางที่อัน
ระงับและดับทุกข์ภัย
โดยเสด็จพระผู้ตรัสไตร ปัญญาผ่องใส
สะอาดและปราศมัวหมอง
เหินห่างทางข้าศึกปอง บ่ มิลำพอง
ด้วยกายและวาจาใจ
เป็นเนื้อนาบุญอันไพ- ศาลแด่โลกัย
และเกิดพิบูลย์พูนผล
สมญาเอารสทศพล มีคุณอนนต์
เอนกจะนับเหลือตรา
ข้าขอนบหมู่พระศรา- พกทรงคุณา-
นุคุณประดุจรำพัน
....”

(บทสรรเสริญพระสังฆคุณ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

คำปรารภของหลวงตา

"...ต่อไปนี้มันจะเทศน์ไม่ได้ ก็เหมือนรถนั่นละ ออกมาจากอู่ใหม่ๆ นี้ โถ วิ่งเท่าไร วิ่งไปเถอะ พอชำรุดเข้าไปมากๆ แล้วทีนี้ขับไปสัก ๓ ชั่วโมง กลับมานี่เข้าอู่ซ่อม ๓ เดือนก็ไม่ออกเพราะเครื่องมันเริ่มโปเกแล้ว นี่ก็เหมือนกันความจำเสื่อมมาก การเทศน์ไม่เอาขันธ์ใช้จะเอาอะไรใช้ ขันธ์เป็นเครื่องมือทั้งหมดสำหรับการเทศน์ มีแต่จิตล้วนๆ แสดงออกไม่ได้ ต้องอาศัยอาการของจิตออก อาการก็ต้องออกตามอวัยวะตามขันธ์ ๕ เช่นอย่างเสียงออกจากความจำความปรุง ความปรุงก็สังขาร ความจำก็สัญญา เหล่านี้ออกมาพร้อมๆ กัน ถ้าสมมุติว่าสัญญาขาดไปนี่ก็จำไม่ได้ ไม่ทราบว่าเทศน์อะไรต่ออะไร มันเริ่มแล้วนี่ ต่อไปนี้เทศน์ถึงนโมไม่มีที่ไปเพราะจำไม่ได้ ก็จะตั้งแต่ นโม ทั้งวันจะว่าไง ความจำมันเสื่อม ตั้งมาแล้ว นึกว่าไม่ได้ตั้งเลยจะว่าแต่ นโม ทั้งวัน ผู้ฟังก็จะฟังแต่ นโม มันจะเป็นแล้วนะเดี๋ยวนี้..."

(สมถธรรม-วิปัสสนาธรรม หน้า ๒๔๕-๒๔๖)

<<สารบัญ